

**ERZİNCAN BİNALİ YILDIRIM
ÜNİVERSİTESİ
ERZİNCAN BİNALI YILDIRIM
UNIVERSITY**

**ERZİNCAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DERGİSİ
ERZİNCAN UNIVERSITY JOURNAL OF
SOCIAL SCIENCES INSTITUTE**

2025 XVIII(1)

**Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü**

**Erzincan Binali Yıldırım University
Social Sciences Institute**

ERZİNCAN BİNALİ YILDIRIMÜNİVERSİTESİ
ERZINCAN BINALI YILDIRIMUNIVERSITY

ERZİNCAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜDERGİSİ

ERZINCAN UNIVERSITY
JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES INSTITUTE

2025 [XVIII] 1

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü

Erzincan Binali Yıldırım University
Social Sciences Institute

Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Erzincan University Journal of Social Sciences Institute
E-ISSN 2148-9289

Cilt/Vol. XVIII – Sayı/Issue (1) – Haziran/June 2025

Sahibi/Owner
Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü adına
on Behalf of Erzincan Binali Yıldırım University Social Sciences
Institute

Prof. Dr./Prof. Dr. Necdet TOZLU

Sorumlu Müdür/Director
Assoc. Prof. Dr./Doç.Dr. Yusuf BABÜR

Editör/Editor-In-Chief
Asst. Prof. Dr./Dr Öğr. Üyesi Kemal TAŞCI

Editör Yardımcısı/Associate Editor
Asst. Prof. Dr./Dr Öğr. Üyesi Fatih ÇİÇEK

DERGİNİN TARANDIĞI DİZİNLER

Uluslararası Hakemli bir dergi olan Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Index Copernicus, Researchbib, DRJI, SOBIAD gibi uluslararası dizinlerde taranmakta ve Ulakbim Online Dergi İzleme Sistemi tarafından izlenmektedir. Dergimiz yılda iki kez yayınlanmaktadır. Akademik usullere uygun atıf yapılmak suretiyle dergide yayınlanan çalışmalardan alıntı yapılabilir.

Dergiye yapılacak atıflarda ESBDER kısaltmasının kullanılması tavsiye olunur.

INDEXED IN

Erzincan University Journal of Social Sciences Institute, an international journal, is indexed by Index Copernicus, Researchbib, DRJI, SOBIAD and followed by Ulakbim Online Journal Management System. The journal is biannually published. The publications can be cited according to academic ethic rules.

ESBDER is suggested to be used as an acronym for the journal title and for all citations.

Çalışmaların bütün sorumluluğu yazarlarına aittir.
The author of the article published in this journal is duly responsible for its content.

.İletişim Bilgileri/Contact Details
ebyu.sbder@erzincan.edu.tr

Adres/Address: Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü
Eğitim Fakültesi Binası, Kat: 2, **Yalnızbağ Yerleşkesi - ERZİNCAN**
Tel.: +90 446 224 29 00
Fax: +90 446 224 29 01

ERZİNCAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
ERZİNCAN UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES INSTITUTE

EDİTÖR KURULLARI/EDITORIAL BOARDS

ALAN EDİTÖRLERİ / SECTION EDITORS

- Prof. Dr. Evren KÜÇÜK**
Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
- Prof. Dr. Halil BALTACI**
Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
- Prof. Dr. Muhammed Hanefi PALABIYIK**
Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
- Prof. Dr. Müjdat AVCI**
Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
- Prof. Dr. Nizamettin PARLAK**
Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
- Prof. Dr. Yahya YEŞİLYURT**
Milli Savunma Üniversitesi Kara Harp Okulu
- Doç. Dr. Ahmet ŞEN**
Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
- Doç. Dr. Badegül CAN EMİR**
Karadeniz Teknik Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
- Doç. Dr. Bülent Diclehan ÇADIRCI**
Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
- Doç. Dr. Çağlar Kıvanç KAYMAZ**
Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
- Doç. Dr. Derya ÇİĞİR DİKYOL**
İstanbul Üniversitesi - Cerrahpaşa Hasan Âli Yücel Eğitim Fakültesi
- Doç. Dr. Ersin KORKMAZ**
Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
- Doç. Dr. Fatımatül Zehra GÜLDAŞ**
Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi
- Doç. Dr. Funda NALDAN**
Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Eğitim Fakültesi
- Doç. Dr. Hüseyin KALEMLİ**
Milli Savunma Üniversitesi Kara Harp Okulu
- Doç. Dr. İbrahim AKSU**
Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi İlahiyat fakültesi
- Doç. Dr. Korkut DİNDİ**
Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
- Doç. Dr. Mehmet Cihat ÜSTÜN**
Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi
- Doç. Dr. Muhammed Emin ALTINIŞIK**
Erzurum Teknik Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
- Doç. Dr. Osman EMİR**
Karadeniz Teknik Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
- Doç. Dr. Recep GÜLMEZ**
Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
- Doç. Dr. Salih KAYMAKÇI**
Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi
- Doç. Dr. Semanur SOYYİĞİT**
Kırılgareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
- Doç. Dr. Suat TUYSUZ**
Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi

Doç. Dr. Süleyman LOKMACI

Erzurum Teknik Üniversitesi Edebiyat Fakültesi

Doç. Dr. Turgut AKYÜZ

Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Doç. Dr. Yasemin YAYLALI

Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi

Doç. Dr. Yusuf BABÜR

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi

Doç. Dr. Zafer AKYÜZ

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Doç. Dr. Zeynep Nermin AKSAKAL

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Dr. Öğr. Üyesi Dilara ALTAŞ

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi

Dr. Öğr. Üyesi Duygu METE DOĞAN

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Dr. Öğr. Üyesi Emrah ÖZBAY

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi

Dr. Öğr. Üyesi Ergin GÖKKAYA

Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi

Dr. Öğr. Üyesi Fatih ÇİÇEK

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi

Dr. Öğr. Üyesi Fatma KOPUZ ÇETİNKAYA

Anakara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi

Dr. Öğr. Üyesi Hacer BABAZADE

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi

Dr. Öğr. Üyesi Hikmet ÇİÇEK

Dicle Üniversitesi Edebiyat Fakültesi

Dr. Öğr. Üyesi Melek ERYENTÜ GÜREL

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi

Dr. Öğr. Üyesi Salih GÜNER

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Dr. Öğr. Üyesi Serap EKŞİOĞLU

Rize Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi

Dr. Öğr. Üyesi Songül KARACA

Rize Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi

Dr. Öğr. Üyesi Zühre AYVAZ

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

TÜRKÇE DİL EDITÖRLERİ / TURKISH LANGUAGE EDITORS

Öğr. Gör. Dr. Murat SİVRİ

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi TÖMER- Türkçe Öğretimi Uygulama ve Araştırma Merkezi

Öğr. Gör. Dr. Mehmet Akif AYVAZ

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi TÖMER- Türkçe Öğretimi Uygulama ve Araştırma Merkezi

Öğr. Gör. Can SAĞIR

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi TÖMER- Türkçe Öğretimi Uygulama ve Araştırma Merkezi

YABANCI DİL EDITÖRLERİ / FOREIGN LANGUAGE EDITORS

Dr. Öğr. Üyesi Göksenin ABDAL

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Edebiyat Fakültesi

Arş. Gör. Azize ALTUNSOY

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi

ÖN İNCELEME EDİTÖRLERİ / PREVIEW EDITORS

Arş. Gör. Muhammet Enes YANIK

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi

Arş. Gör. İbrahim COŞKUN

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Arş. Gör. Muhammet Akif YALÇIN

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi

Arş. Gör. Elif KÖMÜRCÜ

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi

SEKRETERYA

Yeliz AYDIN

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

TEŞEKKÜR/ACKNOWLEDGMENT

Bu dergi, kıymetli bilgileriyle yayınları değerlendiren değerli hakemlerin katkılarıyla yayımlanmaktadır. Emeklerinden dolayı minnettarız.

We acknowledge our gratitude to the dearest reviewers for their scoring and evaluating the articles submitted and their valuable contributing comments.

YAZIM KURALLARI

1. Makaleler “Office Word” programında A4 boyutlarında hazırlanmalıdır.

2. Makalelerin uzunluğu dergi formatında olup, 20 sayfayı geçmemelidir.

3. Sayfa düzeni; Normal olup Sol: 2,5 cm, Sağ: 2,5 cm, Üst: 2,5 cm ve Alt: 2,5 cm olmalıdır.

4. Makalenin ilk sayfasında;

- Türkçe Başlık, 11 punto TIMES NEW ROMAN olarak için Tamamı Büyük, Ortalı ve Kalın (Bold) formatta; İngilizce başlık 11 Punto Baş Harfleri Büyük ve Ortalı olacak şekilde yazılmalı.

-Yazarın ad ve soyadı tamamı büyük, Times New Roman, 11 punto olarak makale başlığının altında ortalı bir şekilde belirtilmelidir.

-Yazarın unvanı, çalıştığı kurum bilgisi, e-posta adresi ORCID numarası 10 punto, Times New Roman olacak şekilde yazar adının altına, şablonda gösterildiği şekilde yazılmalıdır.

-Türkçe ve İngilizce atıf/citation bilgisi Times New Roman, 10 punto yazılmalıdır.

5. Makalenin ikinci sayfasında;

-Türkçe Başlık, 11 punto TIMES NEW ROMAN olarak Tamamı Büyük, Ortalı ve Kalın formatta; İngilizce başlık, 12 Punto Baş Harfleri Büyük ve Ortalı olacak şekilde yazılmalı. Makale başlığının altına Times New Roman, 11 Punto ve tamamı büyük olacak şekilde yazar ismi yazılmalıdır.

-150 kelimeyi geçmeyecek Türkçe ve İngilizce özet ile en az 3 - en fazla ise 4 tane olmak üzere Türkçe ve İngilizce anahtar kelimeler bulunmalıdır. Türkçe özet “Öz” ve İngilizce özet “Abstract” 10 punto Times New Roman, tek satır aralığı olacak şekilde yazılmalı.

ÖNEMLİ UYARI: Makalemizde kör hakemlik sistemi uygulandığından dergimize gönderilen metnin ilk halinde yazar kimliğini belirtecek herhangi bir ifadenin yer almaması gerekmektedir. Yazarın kişisel bilgileri hakem sürecinin ardından metne eklenecektir.

6. Makale Metni;

- 11 punto ve “Times New Roman” karakteri ile tek satır aralığı alt ve üstten 6nk kullanılarak yazılmalıdır. Yazımda, virgül ve noktalardan sonra bir karakter ara verilmelidir.

-Paragraflarda başlangıç girintisi olmamalıdır, paragraftan önce ve sonra ise 6nk boşluk bırakılmalıdır. Ayrıca Paragraflar arasında ilave boş satır bırakılmamalıdır.

-40 kelimeden fazla olan alıntılar ortalı ve 10 punto olarak italik yazılmalıdır

7. Başlıklar;

-Makalede ana başlıklar 11 punto ve tamamı büyük; Alt başlıklar 11 punto kalın (bold) ve sola yaslı, olarak 1., 1.1., 1.1.1., 1.1.2., 1.1.2.1. gibi ondalıklı şekilde numaralandırılmalıdır. Ana başlıkların bütün harfleri büyük yazılmalı, alt başlıkların ise sadece baş harfleri büyük yazılmalıdır. Başlıklar en çok 4 düzeye kadar bölümlendirilmelidir. Başlıklardan önce 1 satır boşluk bırakılmalı, başlık sonrasında ise boşluk bırakılmamalıdır.

8. Makale içindeki tüm tablo, şekil ve grafikler;

-Metnin uygun yerlerinde ardışık olarak numaralandırılmış bir şekilde, sayfaya ortalı olarak gösterilmelidir. Her tablo, şekil veya grafiğe bir başlık verilmelidir. Başlık; tablo, şekil veya grafiğin üstünde, sayfaya ortalı, yalnızca kelimelerin baş harfleri büyük olacak şekilde ve 10 punto olarak yer almalıdır. Tablo, şekil ve grafik içindeki metin 10 punto aralığında olmalıdır. Tablo, şekil veya grafikler kolaylıkla okunacak biçimde olmalı ve yukarıda verilen sayfa yapısına (sayfa marjlarını aşmayacak şekilde) uygun olmalıdır.

Örnek: Tablo 3: Gruplararası Etkileşim

9. Extended Summary (Genişletilmiş Özet);

-Türkçe makalelere "İngilizce Genişletilmiş Özet (Extended Summary)" eklenecektir. "Extended Summary" Times New Roman 11 punto, tek satır aralıklı olacak şekilde metnin sonunda Sonnotlardan önce yazılmalıdır.

10. EÜSBED Yazım Kuralları olarak DİPNOT ve METİN İÇİ olmak üzere iki tür yazım kuralı kabul edilmekte tercihen APA 6 yazım kuralları istenmektedir. Metin içi ve Dipnot usullerine ilişkin gerekli bilgi ve örnekler "Atıf Kuralları" başlığı altında verilmiştir.

11. Makalede kullanılan her türlü kaynak, kaynakça bölümünde yer almalıdır. Kullanılan kaynaklar nitelik (tez, kitap, makale, rapor vb.) ayrımı yapılmaksızın yazar soyadına göre alfabetik olarak sıraya konulmalıdır. Aynı yazarın eserleri "en yeni tarihli" olandan başlanarak kaynakçaya yerleştirilmelidir. Kaynakça girintisi (Asılı – 1 cm) olarak ayarlanmalıdır.

ATIF KURALLARI

EÜSBED Yazım Kuralı APA 6 yazım kuralları istenmektedir.

- Atıflar metin içerisinde APA 6.ya uygun olarak yapılmalıdır. Dipnot yerine sonnotlar tercih edilmeli. Metin içerisinde atıflar yazar(lar)ın soyadı, kaynağın yılı ve sayfa numarası şeklinde yapılmalıdır. Yazar adı yoksa kurum adı yazar yerine kullanılmalıdır. Örnek;

Tek yazarlı yayınlarda atıf: (Gulmez, 2017:70), (Gulmez, 2017:71,73), (Gulmez, 2017: 71-79).

İki yazarlı yayınlarda atıf: (Gulmez ve Akar, 2016:22).

Üç ve daha çok yazarlı yayınlarda atıf: (Akar vd., 2014:35).

Birden fazla kaynağa atıf: (Schumpeter, 1934:66; Haldun, 2005:36)

Kaynağın tamamı için atıf: (Inal, 1995)

Yazar adı olmayan kaynaklar için atıf: (TÜİK, 2012:45).

- Yapılacak atıf bir internet sitesinden alınmışsa ve atfın yazarı belirli ise süreli yayımlardakine benzer şekilde atıf yapılmalıdır. İnternette indirilen kaynak için tarih verilmemişse ilgili dosyaya erişim tarihi kaynağın yılı olarak kullanılmalıdır. Eğer atfın yazarı belli değilse parantez içerisinde internet sitesinin kurumu ve erişim yılı yazılmalıdır. Örnek;

Yazar adı ve yayın yılı belli olan atıf: (Yerli, 2012)

Yazar adı ve yayın yılı belli olmayan atıf: (Rekabet Kurumu, 2008).

- Bir yazarın aynı yıl içinde yayımlanmış birden fazla eserine atıf yapılıyorsa, eserler yılın yanına a, b, c, şeklinde harf verilerek gösterilmelidir. Örnek;

Gulmez (2013a), Gulmez (2013b).

KAYNAKÇA YAZIM ÖRNEĞİ

Kitap

ATSIZ, H. N. (2010). *Türk Tarihinde Meseleler*, Ötüken Neşriyat, İstanbul.

SEVİM, A. ve MERÇİL, E. (1995). *Selçuklu Devletleri Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

ÇANDARLIOĞLU, G., YILDIZ, H. D., MERÇİL, E. ve ALPTEKİN, C. (1991). *Ortaçağ Türk İslam Devletleri Tarihi*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.

Çeviri Kitaplar

HEYD, U. (1979). *Türk Ulusçuluğunun Temelleri*, (Çev.) Kadir Günay, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Editörlü Kitaplar

TAŞCI, K. ve AYDIN, Y. (2022), "Irak'ta Türk Hakimiyetinin Tarihi Kökeni ve Selçuklu Fetret Dönemine Abbasi Halifelerinin Etkisi", (Ed.) GÜL, A., TAŞCI, K. ve AKKUŞ, İ. K., *Geçmişten Geleceğe Türk Dünyası*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Erzincan.

Yazar Adı Olmayan Kitaplar

DPT (2003). İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması (2003), Yayın No: DPT 2671, Ankara.

Dergiler

TAŞCI, K. (2015). “Kitâb-ı Diyârbekriyye’ye Göre Çoruh Vadisinde Ak-Koyunlu Hâkimiyeti”, *KAREN, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, I (1), Trabzon 2015, s. 153-186

Gazeteler

GÖKÇE, D. (1997). “Merkez Bankasının Bağımsızlığı Sorunu”, *Milliyet*, 15 Mart.

Tezler

ÖZKUL, G. (2008). Girişimcilik Teorileri ve Girişimci Tipleri: Antalya-Burdur-Isparta İllerinde (İBBS Düzey 2 TR61 Bölgesinde) İmalat Sanayi KOBİ'lerindeki Girişimciler Üzerine Bir İnceleme, Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.

AYDIN, Y. (2018). Horasan ve Irak Selçuklu Devletleri-Abbâsî Hilafeti İlişkileri (429-590/1038-1994), Yüksek Lisans Tezi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzincan.

İnternet Bazlı Kaynaklar

1. Eğer kaynağın yazarı belirli ise sürekli yayımlardakine benzer şekilde kaynakçada verilmelidir. Ancak, kaynağın yer aldığı internet adresi de tüm uzantılarıyla verilmelidir. Eğer internetten indirilen kaynaklar için tarih verilmemişse, ilgili dosyaya erişim tarihi hem kaynakçada hem de metin içinde kullanılmalıdır. Örnek;
ENER, N. (2002). “Yeni Yükselen Pazarlar (Emerging Markets) İçin Pazarlama Stratejileri”, <http://iktisat.uludag.edu.tr/dergi/11/02-neriman/02-neriman.htm>, (10.05.2005).
2. Eğer kaynak bir yazara ait değil de bir kurum veya kuruluşa ait web sayfasından alınmış ise, kaynakçada kurumun adı, yazının başlığı (varsa) ve tüm uzantılarıyla internet adresi verilmelidir. Örnek;
REKABET KURUMU (2010). “Rekabet Hukukunun Esasları”, <http://www.rekabet.gov.tr/index.php?Sayfa=sayfaicerik&icId=53>, (17.03.2010).

SUBMISSION GUIDELINES

1. Articles should be prepared in A4 sizes in "Office Word".

2. The length of the articles is in journal format and should not exceed 20 pages.

3. Page layout; Normal should be Left: 2.5 cm, Right: 2.5 cm, Top: 2.5 cm and Bottom: 2.5 cm.

4. On the first page of the article;

- Turkish Title should be written in All Large, Medium and Bold format for 12-point TIMES NEW ROMAN; English title 12 Point Initials should be Capitalized and Centered.

-The author's first and last name should all be indicated in large, Times New Roman, 11 point under the article title.

-The title of the author, the information of the institution in which he works, the e-mail address orcid number 10 point should be written under the author's name, as shown in the template, as shown in the template.

-Turkish and English citation information Times New Roman, 10 points should be written.

5. On the second page of the article;

-Turkish Title, 12 point TIMES NEW ROMAN in All Large, Medium and Bold format; English title should be written with 12 Point Initials Large and Centered. Under the article title should be written times new novel, 11 point and the author's name, all of which are large.

- Turkish and English abstracts that will not exceed 150 words and Turkish and English keywords should be present, at least 3 - maximum 4. Turkish abstract "Abstract" and English abstract "Abstract" 10 point Times New Roman should be written as a single linespacing.

IMPORTANT WARNING: Since the blind refereeing system is applied in our article, the first version of the text sent to our journal should not contain any statements that will indicate my author ID. The author's personal information will be added to the text after the referee process.

6. Article Text;

- Single line spacing with 11 points and the character "Times New Roman" should be written using 6nk from the bottom and top. In writing, a character must be paused after commas and dots.

-Paragraphs should not have an initial indent, and 6nk spaces should be left before and after the paragraph. Additional blank lines should not be left between paragraphs.

Excerpts with more than 40 words should be centered and written italics in 10 points

7. The titles are;

-The main titles in the article are 11 point and all large; Subheadings should be numbered as 11 points thick (bold) and left-leaning, denoted as 1st, 1.1st, 1.1.1st, 1.1.2., 1.1.2.1. All letters of the main headings should be capitalized, and only the initials of the subheadings should be capitalized. Titles should be partitioned up to 4 levels. 1 line of space should be left before the headings, and no spaces should be left after the title.

8. All tables, figures, and charts in the article;

-It should be shown in the center of the page, numbered sequentially in the appropriate places of the text. Each table, shape, or chart must be given a title. The title should be located at the top of the table, shape, or chart, centered on the page, with only the initials of the words capitalized, and 10 points. The text in the table, shape, and chart must be in the range of 10 points. Tables, figures or charts must be readable easily and comply with the page structure given above (not exceeding page margins).

Example: Table 3: Intergroup Interaction

9. Extended Summary

-"Extended Summary" will be added to Turkish articles. "Extended Summary" Times New Roman 11 point should be written before endnotes at the end of the text with a single linespacing.

10. As EUSBED Spelling Rules, two types of spelling rules, DIPNOT and TEXT, are accepted and preferably APA 6 spelling rules are requested. The necessary information and examples regarding the text and footnote procedures are given under the heading "Citation Rules".

11. Any resource used in the article should be included in the bibliography section. References used in quality (thesis, book, article, report, etc.) it should be sorted alphabetically according to the author's surname without discrimination. The works of the same author should be placed in the bibliography starting from the "most recent dated". Bibliography indentation (Hanging – 1 cm).

12. EUSBED Writing Rule APA 6 format rules are requested.

Citations should be made in accordance with APA 6 in the text. Endnotes should be preferred instead of footnotes. Citations in the text should be made in the form of the surname of the author(s), the year of the source and the page number. If the author name does not exist, the institution name should be used instead of the author. The example is:

Citation in single-author publications: (Gulmez, 2017:70), (Gulmez, 2017:71,73), (Gulmez, 2017: 71-79).

Citation in two-author publications: (Gulmez and Akar, 2016:22).

Citation in publications with three or more authors: (Akar et al., 2014:35).

Reference to multiple sources: (Schumpeter, 1934:66; Haldun, 2005:36)

Citation for the entire resource: (Inal, 1995)

Citation for sources without author names: (TÜİK, 2012:45).

If the citation is taken from a website and the author of the citation is specific, it should be referred to in a similar way to in periodicals. If no date has been given for the resource downloaded from the Internet, the date of access to the relevant file should be used as the year of the resource. If the author of the citation is not known, the institution of the website and the year of access should be written in parentary brackets. The example is:

Citation with author's name and publication year: (Yerli, 2012)

Author name and unspecified citation: (Rekabet Kurumu, 2008).

If more than one work of an author published in the same year is cited, the works should be shown by giving letters a, b, c, next to the year. The example is:

Gulmez (2013a), Gulmez (2013b).

İÇİNDEKİLER/TABLE OF CONTENTS

A- ARAŞTIRMA MAKALELERİ/RESEARCH ARTICLES

Adem BABACAN - Yunus Emre BİROL

CRITIC Tabanlı COPRAS Yöntemi ile Enerji Piyasası Performans Analizi: Avrupa Birliği Ülkeleri Üzerine Bir Çalışma - Energy Market Performance Analysis with CRITIC Based COPRAS Method: A Study on European Union Countries 1-18

Fatih ORHAN - Ebru KILIÇ - Hatice Zeynep SARIGÜL - Nazmiye ÖLMEZ

Müstakil/Bahçeli Ev Tercihinde Covid-19 Pandemisinin Etkisi: Erzincan Şehri Örneği - The Impact of the Covid-19 Pandemic on the Preference for Detached/Garden Houses: The Case of Erzincan City 19-35

Özkan DAŞDEMİR

Hüthütün Halk Hekimliğinde Kullanımına İlişkin Bir Metin - A Text on the Use of Hoopoe in Folk Medicine 36-47

Nurullah KIRKPINAR

Erzincan Ziraat Mektebi'nin Tarihçesi, Kuruluşu ve Faaliyetleri - The History, Foundation and Activities of Erzincan Agricultural School 48-68

Badegül CAN EMİR

Rus Edebiyatında Ailenin İzinde: Boris Yekimov'un Eski Evimiz Adlı Eseri Üzerine Bir İnceleme - In the Footsteps of the Family in Russian Literature: A Study on Boris Yekimov's Our Old House 69-88

Murat Yaşar ŞENGÜL - Yusuf Ziya KESKİN

Erzincan Yerel Basını Özelinde 1980 Darbe Sürecinde Erzincan'daki Sosyal Gelişmeler – Social Developments in Erzincan During the 1980 Coup Process with Respect to Erzincan Local Press..... 89-102

Yunus Emre ÖZENOĞLU - Ömer KOÇAK

Türkiye'de Yönetim Bilişim Sistemleri Lisansüstü Tezlerinin İçerik Analizi: Eğilimler ve Yönelimler - Content Analysis of Graduate Theses on Management Information Systems in Turkey: Trends And Orientations 103-129

Hüseyin ÖZNÜLÜER - Mikail KARABULUT

Osmanlı Dönemi Gölge Oyununun Günümüz Karagöz Hacivat Tasvirlerine Yansımaları - Reflections of the Ottoman Period Shadow Play on Today's Karagoz Hacivat Descriptions 130-143

**CRITIC TABANLI COPRAS YÖNTEMİ İLE ENERJİ PİYASASI PERFORMANS
ANALİZİ: AVRUPA BİRLİĞİ ÜLKELERİ ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA**

**Energy Market Performance Analysis with CRITIC Based COPRAS Method: A Study on
European Union Countries**

Adem BABACAN

Doç. Dr., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası Ticaret ve Lojistik
Bölümü

Assoc. Prof., Sivas Cumhuriyet University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of
International Trade and Logistics

e-posta /e-mail: adem.babacan@gmail.com

Orcid: 0000-0002-7349-7033

Yunus Emre BİROL

Doç. Dr., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü
Assoc. Prof., Sivas Cumhuriyet University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of
Economics

e-posta /e-mail: yebirol@cumhuriyet.edu.tr

Orcid: 0000-0003-0557-3281

Atıf/©: Babacan, A. & Birol, Y. E. (2025). CRITIC Tabanlı COPRAS Yöntemi ile Enerji Piyasası Performans
Analizi: Avrupa Birliği Ülkeleri Üzerine Bir Çalışma, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*,
Yıl 18, Sayı 1, ss. 1-18

Citation/©: Babacan, A. & Birol, Y. E. (2025). Energy Market Performance Analysis with CRITIC Based
COPRAS Method: A Study on European Union Countries, *Erzincan University Journal of Social Sciences
Institute*, Year 18, Issue 1, pp. 1-18

Makale Bilgisi / Article Information:

Makale Türü-Article Types :	Araştırma/Research
Geliş Tarihi-Received Date :	09.10.2024
Kabul Tarihi-Accepted Date :	05.01.2025
Sayfa Numarası-Page Numbers :	1-18
DOI :	10.46790/erzisosbil.1563522

Notlar/Notes

Yazar(lar), herhangi bir çıkar çatışması beyan etmemiştir.
Turnitin/Ithenticate/İntihal ile İntihal Kontrolünden Geçmiştir
Screened for Plagiarism by **Turnitin/Ithenticate/İntihal**
Licenced by CC-BY-NC ile lisanslıdır

CRITIC TABANLI COPRAS YÖNTEMİ İLE ENERJİ PİYASASI PERFORMANS ANALİZİ: AVRUPA BİRLİĞİ ÜLKELERİ ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA

Energy Market Performance Analysis with CRITIC Based COPRAS Method: A Study on European Union Countries

Adem BABACAN - Yunus Emre BİROL

Öz:

Bu çalışmada, AB üyesi ülkelerin enerji piyasası performanslarının analiz edilmesi amaçlanmaktadır. Bu amaç için yöntem olarak çok kriterli karar verme tekniği kullanılmıştır. Bu yöntem ile 27 ülkenin performans sırasının belirlenmesi için 15 kriter belirlenmiştir. Kriterler, birincil enerji tüketiminde enerji kaynaklarının payı, ithal enerji bağımlılığı, enerji ithalatında ülke çeşitliliği, enerji verimliliği, enerji yoğunluğu, sera gazı salınımı ve enerji fiyatları gibi konularla ilgilidir. Analiz ile AB ülkelerinin mutlak sırası değil, AB üyesi ülkelere kıyasla nispi sırası tespit edilmiştir. Bulgular, enerji piyasası performansı en yüksek AB ülkesinin İsveç olduğunu göstermiştir. İsveç'in ardından en iyi performansa sahip ülkeler, İspanya ve Fransa'dır. Slovakya, enerji piyasası performansının en düşük olduğu AB ülkesidir. Slovakya'dan sonra düşük performans gösteren diğer ülkeler, Estonya ve Letonya'dır.

Anahtar Kelimeler: Enerji Piyasası, Avrupa Birliği, Çok Kriterli Karar Verme

Abstract:

This study aims to analyze the energy market performances of EU member countries. For this purpose, the multi-criteria decision-making technique was used as a method. With this method, 15 criteria were determined to determine the performance ranking of 27 countries. The criteria are related to issues such as the share of energy resources in primary energy consumption, imported energy dependency, country diversity in energy imports, energy efficiency, energy intensity, greenhouse gas emissions and energy prices. The analysis determined the relative ranking of EU countries compared to EU member countries, not the absolute ranking. The findings showed that Sweden is the EU country with the highest energy market performance. The countries with the best performance after Sweden are Spain and France. Slovakia is the EU country with the lowest energy market performance. After Slovakia, other countries with poor performance are Estonia and Latvia.

Keywords: Energy Market, European Union, Multi-Criteria Decision Making

1. GİRİŞ

Enerji, gelişmiş küresel ekonomik sistemin en önemli girdisidir. Bu nedenle dünyadaki tüm ülkeler enerjiye dolayısıyla da enerji kaynaklarına ihtiyaç duymaktadır. Enerji kaynakları, yenilenebilir ve yenilenemez olmak üzere iki temel başlıkta değerlendirilmektedir. Yenilenebilir enerji kaynakları, doğada bol bulunma ve kendini yenileyebilme ayrıca yerli ve temiz olma gibi avantajlarıyla öne çıkan güneş, rüzgâr, jeotermal, hidrolik gibi kaynakları içermektedir. Yenilenemez enerji kaynakları ise doğada kıt bulunan ve kendini yenileyemeyen petrol, doğal gaz ve kömür gibi fosil kökenli kaynaklardan oluşmaktadır. Fosil enerji kaynakları (fosil yakıtlar) yeryüzünde dengesiz bir dağılıma sahiptir ve tüketildiğinde çevre kirliliğine yol açmaktadır. Fosil yakıtlar, sera gazı emisyonu ile çevre kirliliğine yol açsa da yenilenebilir enerji kaynaklarına kıyasla teknolojik ve ekonomik avantajlarından dolayı dünya enerji tüketiminde büyük bir paya sahiptir. Fosil yakıt tüketiminde en önemli sorun, özellikle petrol ve doğal gaz gibi enerji kaynaklarının dünya üzerinde belirli bölgelerde yoğunlaşmasıdır. Bu durum enerji açığı olan ülkelerle enerji fazlası olan ülkeleri enerji piyasasında bir araya getirmekte ve enerji kaynaklarının ticaretine olanak sağlamaktadır.

Enerji piyasasının bir tarafında net enerji fazlasını satmak isteyen ihracatçı ülkeler, diğer tarafında net enerji açığını kapatmak isteyen ithalatçısı ülkeler bulunmaktadır. Uluslararası enerji piyasasında ticaret hacminin boyutu nedeniyle çeşitli küresel aktörlerin varlığı söz konusudur. Sahip oldukları zengin enerji rezervleri sayesinde yüksek enerji üretim kapasitesine sahip satıcı ülkeler ile mevcut rezervleri ile gelişmiş ekonomilerinin enerji gereksinimini karşılayamayan yüksek enerji tüketim düzeyine sahip alıcı ülkeler, enerji piyasasında önemli bir ağırlığa sahiptir. Avrupa Birliği (AB), küresel enerji piyasasının alıcı konumundaki en önemli aktörlerinden biridir. AB ülkelerinin enerji üretimi, tüketimi ve ticareti gibi konulardaki durumu ayrı ayrı değerlendirilebilir. Üye ülke özelinde farklı durumlar söz konusu olabilir, ancak AB'nin genelinde enerji kaynakları açığı söz konusudur. Bu durum kaynak tedarikinde AB'yi ithal enerjiye bağımlı hâle getirmiştir. İthal enerji bağımlılığı, ortak enerji politikası kapsamında AB'nin çeşitli tedbirler almasına yol açmıştır. Alınan tedbirlerin AB enerji piyasası üzerinde doğrudan etkisi söz konusudur. Gelişmişlik düzeyi, ithal enerji bağımlılığı, enerji piyasasının yapısı gibi konular AB'nin enerji üzerine yapılan çalışmalarda tartışılmasına ve çeşitli araştırmalara konu olmasına neden olmuştur.

Bu çalışmada, AB ülkelerinin enerji piyasası açısından durumlarının değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda yöntem olarak çok kriterli karar verme (ÇKKV) tekniği tercih edilmiştir. Yöntemin uygulanabilmesi ve AB ülkelerinin performans sıralamasının belirlenmesi için çeşitli kriterler seçilmiştir. Bu çerçevede, enerji piyasası performansı yüksek olan ülkeler ile düşük olan ülkeler tespit edilebilecektir. Gerçekleştirilecek analiz, enerji piyasası açısından mutlak bir değerlendirme yerine, üye ülkeler için göreceli bir kıyaslamaya olanak sağlamaktadır. Çalışmada ilk olarak literatürdeki benzer çalışmalar hakkında bilgi verilmesi, ardından kullanılan yöntem ve veri setinin tanıtılması, son olarak elde edilen bulguların yorumlanması ve ulaşılan sonuçların tartışılması planlanmaktadır.

2. LİTERATÜR

Enerji piyasası; siyasi, iktisadi ve teknik boyutları olan karmaşık bir yapıya sahiptir. Birçok faktörün bu piyasayı etkiliyor olması, bu piyasanın genel kabul görmüş bir yaklaşımla incelenmesini güçleştirmektedir. Bu çalışmada AB enerji piyasasının ülkelerin performanslarına göre sıralanması suretiyle değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Literatürde AB ülkeleri üzerine farklı ÇKKV teknikleri ile yapılmış çeşitli çalışmalar bulunmaktadır. Ayrıca literatürde AB ülkeleri dışında farklı ülke grupları için yapılmış çalışmalar da bulunmaktadır. Bu çalışmalardan bazıları Tablo 1'de özetlenmiştir.

Tablo 1: Literatür Özeti

Yazarlar	Ülkeler	Yöntemler
Makridou vd. (2015)	26 AB Ülkesi	UTADIS
Cucchiella vd. (2017)	28 AB Ülkesi	AHP
Siksnelyte ve Zavadskas (2019)	28 AB Ülkesi	TOPSIS
Vavrek ve Chovancová (2019)	28 AB Ülkesi	CV, TOPSIS
Su vd. (2020)	21 AB Ülkesi	VIKOR, TOPSIS, WASPAS
Tutak vd. (2020)	27 AB Ülkesi	TOPSIS
Vavrek ve Chovancová (2020)	12 AB Ülkesi	CV, TOPSIS
Brodny ve Tutak (2021)	11 Avrupa Ülkesi	COPRAS, MOORA, TOPSIS, VIKOR
Cabeça vd. (2021)	28 AB Ülkesi	AHP, ELECTRE TRI-nC
Gökgöz ve Yalçın (2021)	26 AB Ülkesi	CRITIC, TOPSIS, COPRAS
Guler vd. (2021)	36 OECD	PROMETHEE
Phillis vd. (2021)	43 Avrupa Ülkesi	PROMETHEE
Tutak (2021)	27 AB Ülkesi	Entropi, WASPAS
Aytekin (2022)	Seçilmiş 138 Ülke	CRADIS, CODAS-Sort
Bączkiewicz ve Wątróbski (2022)	27 AB ve 3 Avrupa Ülkesi	CRITIC, DARIA-TOPSIS
Siksnelyte-Butkien vd. (2022)	27 AB Ülkesi	KerCA
Zhou vd. (2022)	Seçilmiş 82 Ülke	TOPSIS
Ziembra (2022)	Seçilmiş 25 Ülke	SAW, PROMETHEE
An vd. (2023)	Seçilmiş 47 Ülke	TOPSIS
Brodny ve Tutak (2023)	27 AB Ülkesi	CRITIC, GRA, TOPSIS
Gökgöz ve Yalçın (2023)	26 AB Ülkesi	IDOCRIW, MARCOS, CODAS, SAW
Kozłowska vd. (2023)	27 AB Ülkesi	AHP
Yousefi vd. (2023)	BRICS ve G7 Ülkeleri	KEMIRA
Więckowski vd. (2024)	16 Avrupa Ülkesi	MARCOS

Tablo 1’de görüldüğü üzere enerji piyasası üzerine yapılan ve ÇKKV yöntemleri kullanan çalışmalarda AB ülkeleri önemli bir örneklem gurubu olarak dikkat çekmektedir. Literatürde enerji alanında karar verme ve politika geliştirme süreçlerine yönelik çalışmalarda ÇKKV yöntemlerinden AHP, TOPSIS, ELECTRE ve PROMETHEE sıklıkla kullanılmaktadır. Bunlara ek olarak, VIKOR, SAW, COPRAS ve WASPAS yöntemlerinden yararlanan araştırmalara da rastlanmaktadır (Kaya vd., 2018: 2345–2347). Bununla beraber en çok kullanılan ÇKKV yöntemi olarak TOPSIS yöntemi ön plana çıkmaktadır.

3. METODOLOJİ

Bu çalışmada AB ülkelerinin enerji piyasası performanslarının değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Performans ölçümü sürdürülebilirliğin önemli bir bileşenidir. Doğru kriterler sayesinde doğru performans ölçülebilir. ÇKKV yöntemleri, performans ölçümünde ve kriterlerin belirlenmesinde öne çıkmakta ve metodolojisinin geliştirilmesi önemli miktarda hesaplamanın dikkate alınmasını gerektirmektedir (Figueira vd., 2005). Stratejik yönetimlerde alınan kararların en iyi olabilmesi için yapılması gereken şey, düşüncüyü tüm yönleriyle şeffaflaştırdıktan sonra olayı formülize etmektir. Karar verme süreci içerisinde, bir problemin mevcut alternatiflerini sıralamak için kullanılan problemin içinde var olan birçok kriter ve bu kriterlere ait alt kriterler bulunmaktadır. Seçilen kriterlerin fiziksel olma şartı yoktur, aynı zamanda alternatiflerin sıralanması için bir rehber görevi yapacak ölçüleri de olmayabilir. Alternatiflerin önceliklerini ağırlıklandırmak ve arzu edilen sıralamayı yapabilmek için, tüm kriterleri probleme eklemek gerekir. Dikkat edilmesi gereken şey, kriterlerin kendileri içinde önceliklerin oluşturulmasıdır. Bu ise oldukça zor ve karmaşıktır. Bu amaçla objektif ve sübjektif yöntemler (uzman görüşü kullanan yöntemler) geliştirildiği gibi karma yöntemler de geliştirildi. Ayrıca ağırlıklandırılmış/önceliklendirilmiş kriterler yardımıyla sıralama yapan ÇKKV yöntemleri de bulunmaktadır. Bu yöntemlerin birbirlerine göre üstünlükleri bulunabilir. Bu amaçlar doğrultusunda, araştırmada kriter ağırlıklandırmada Kriterler Arası Korelasyon Yoluyla Kriterlerin Önemi (CRITIC, Criteria Importance Through Intercriteria Correlation) yöntemi seçilmiştir. Alternatiflerin sıralamasında ise Karmaşık Oransal Değerlendirme (COPRAS, Complex Proportional Assessment) yöntemi kullanılmıştır (Babacan ve Tuncay, 2022: 1989).

CRITIC yöntemi, bir objektif ÇKKV yöntemidir. Sübjektif yöntemlerin deneyimli karar vericilerden/uzmanlardan gelen bilgileri probleme entegre etme avantajı vardır. Ancak bu tür bilgiler bazen karar vericilerin geçmiş inançları nedeniyle belirli bir kriteri tercih edebilmesine yol açabilmektedir. Bazı durumlarda ise problem çok fazla karmaşık olmakta ve uzmanlar problemin her safhasına değil belirli kısmına yönelik bilgilere sahip olabilmektedirler. Bu ise sonuçları olumsuz yönde etkilemektedir. CRITIC yöntemi ise var olan ve hali hazırda kullanılan veriler üzerinden hesaplamalar yaptığından dolayı mevcut durumun objektif fotoğrafını göstermektedir. Çalışmada bu sebeple objektif metotlardan CRITIC tercih edilmiştir.

Birçok kriteri içeren organizasyon/kurumlar arası karşılaştırmadan beklenen sonuç, analize dahil edilen oranların hesaplamalara katılarak alternatiflerin performanslarına göre sıralanmasıdır. Bu sıralama kardinal veya ordinal olabilir. Elde edilen sıralamanın her bir kriter verilecek önemin ağırlığına bağlı olduğu açıktır. Aynı zamanda bilgi kaynağının/verinin matematiksel çokluğu kriterin önem ağırlığını yansıtabilir. Zeleny (2011), bu bilgi kaynağını/veriyi kontrast yoğunluğuyla ilişkilendirmektedir. Diakoulaki vd. (1995), ÇKKV içine bir kriterin puanının yaydığı bilgi içeriğine ikinci bir boyut getirmiştir. Bu boyut katkısı, kriterlerin özneliği içindeki çatışmadır. Normalde çatışma, ÇKKV'nin temel kavramıdır. Bunlar dikkate alınarak kriterlerarası korelasyon yoluyla kritiklerin ağırlıklarını nesnel olarak belirleme yöntem olarak ortaya atılmıştır. Türetilen ağırlıklar, karar probleminin yapısında yer alan kontrast yoğunluğunu ve çatışmayı birleştirmektedir. Geliştirilen yöntem, Kriterler Arası Korelasyon Yoluyla Kriterlerin Önemi (Criteria Importance Through Intercriteria Correlation) ya da kısaca CRITIC olarak adlandırılmaktadır. CRITIC, kriter verilerine dayanan objektif bir ağırlıklandırma yöntemidir. Bu yöntem, sadece kriterlerin içerdiği bilgi miktarını dikkate almaz, aynı zamanda farklı şemalar arasındaki kontrastı ve kriterler arasındaki çelişkiyi de dikkate alır, böylece hesaplanan sonuçlar daha objektif ve makul olmaktadır (Wu vd., 2021: 9). Diakoulaki vd. (1995), modeli n alternatiften oluşan sonlu bir A kümesi ve m değerlendirme kriteri f_j 'den oluşan belirli bir sistem için, çok kriterli problem genel formunda aşağıdaki şekilde tanımlamıştır:

$$Maks \{f_1(a), f_2(a), \dots, f_m(a) / a \in A\} \quad (1)$$

CRITIC yönteminin uygulaması 5 adımda açıklanabilir:

1. Adım: ÇKKV problemlerinin tümünde önce karar matrisi oluşturulur.

2. Adım: Bir ÇKKV probleminde her bir f_j kriteri için, f_j 'nin değerlerini $[0, 1]$ aralığına eşleyen bir d_j üyelik fonksiyonu tanımlanır. Bu fonksiyon alternatif bir x_i 'nin derecesini ifade etmektedir. (Diakoulaki vd., 1992: 470). Çalışmada kullanılan kriterlerin belirlenmiş bir değeri bulunmamaktadır. Bu sebeple Diakoulaki vd. (1992) tarafından kullanılması önerilen ilk iki maksimize ve minimize $f_j^*(x)$ formülü kullanılmıştır.

Aşağıdaki d_{ij} değeri, i alternatifinin j kriterindeki en iyi performansı olan ideal f_j^* değerine ne kadar yakın olduğunu ve en kötü performansı olan anti-ideal değer f_j^- 'den ne kadar uzak olduğunu ifade etmektedir. Bu şartlar altında $f_j^*(x)$ maksimize edilecekse Eşitlik 2, minimize edilecekse Eşitlik 3 ile hesaplanır.

$$d_{ij} = \frac{f_j(x_i) - f_j^*(x)}{f_j^*(x) - f_j^-(x)} \quad (2)$$

$$d_{ij} = \frac{f_j^-(x) - f_j(x_i)}{f_j^*(x) - f_j^-(x)} \quad (3)$$

Böylece başlangıçtaki karar matrisi, genel öge d_{ij} ile göreceli puanlar matrisine dönüştürülür. Bu matris birimsizdir. Tüm j 'inci kriterler tek başına ele alınarak n alternatifin puanlarını gösteren bir x_j vektörü üretilir. Bu vektör, Eşitlik 4'teki gibidir. Benzer şekilde ideal olmayan çözüm için de bir vektör belirlenebilir.

$$x_j = [x_j(2), x_j(2), \dots, x_j(n)] \quad (4)$$

3. *Adım:* Her x_j vektörüne karşılık gelen bir standart sapma karakterize edilir. Standart sapma, kriterin kontrast yoğunluğunu nicelik olarak ifade eder. Bu sebeple, x_j 'nin standart sapması, o kriterin karar verme sürecindeki önem derecesinin/ağırlığının bir ölçüsüdür denilebilir. Burada standart sapma yerine puanlardaki farklılığın herhangi bir indeksi (entropi, varyans vb.) de kullanılabilir. Eşitlik 5'teki σ_j , j 'inci kriterin sapma değerini vermektedir.

$$\sigma_j = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^n (x_{ij} - \bar{x}_j)^2}{n}} \quad (5)$$

4. *Adım:* Sonra x_j ve x_k vektörleri arasındaki doğrusal korelasyon katsayısı olan genel eleman ρ_{jk} 'ye sahip simetrik bir $m \times n$ boyutunda matris oluşturulur. Alternatiflerin j ve k kriterlerinin puanları birbiriyle ne kadar uyumsuzsa ρ_{jk} korelasyon değerinin de o kadar düşük olduğu görülmektedir. Bu düşüklük algısı Eşitlik 6 ile gösterilen toplam formülü, j kriterinin geri kalan kriterler tarafından tanımlanan karar durumuna göre oluşturduğu çelişkinin bir ölçüsünü temsil etmektedir. x_j ve x_k vektörlerinde yer alan elemanların sıra dizilişlerini bağlayan ilişkinin daha genel bir ölçüsünü sağlamak amacıyla korelasyon değeri olarak Spearman korelasyon katsayısı da kullanılabilir.

$$\sum_{k=1}^m (1 - \rho_{jk}) \quad (6)$$

Ayrıca ÇKKV problemlerinin içerdiği bilgiler hem kontrast yoğunluğu hem de karar kriterlerinin kendi aralarındaki çatışmasıyla ilgilidir. Dolayısıyla, her iki kavramı da içine alacak şekilde, j 'inci kriter tarafından yayılan bilginin miktarına C_j denilirse, bu C_j aşağıdaki formül (Eşitlik 7) ile belirlenebilir. Burada C_j değeri ne kadar yüksek olursa, j 'inci kriter tarafından iletilen bilgi miktarı da o kadar büyük olur ve karar verme süreci için göreceli önem de o kadar yüksek olur.

$$C_j = \sigma_j \sum_{k=1}^m (1 - \rho_{jk}) \quad (7)$$

5. *Adım:* Kriterlerin objektif ağırlıkları, bu değerlerin Eşitlik 8'deki denkleme göre normalleştirilmesiyle elde edilir.

$$W_j = \frac{C_j}{\sum_{k=1}^m C_k} \quad (8)$$

1996 yılında Zavadskas ve Kaklauskas tarafından Karmaşık Oransal Değerlendirme Yöntemi (Complex Proportional Assessment) ya da kısaca COPRAS, bir ÇKKV yöntemi olarak önerilmiştir. Yöntem kantitatif ölçüm metodudur. Hem maksimize hem de minimize kriter değerlerinin çok kriterli değerlendirmesi için kullanılır. Bu yöntemde, maksimize edici ve minimize edici kriterlerin değerlendirme sonucu üzerindeki etkisi ayrı ayrı ele alınmaktadır.

COPRAS yönteminin uygulanışı 5 adımda açıklanabilir (Wang vd., 2017; Zavadskas vd., 2007):

1. *Adım:* Sütunları kriterleri ve satırları alternatifleri gösteren karar matrisi oluşturulur.

2. *Adım:* Ağırlıklandırılmış normalize matris (D) oluşturulur. Burada d_{ij} Eşitlik 10 ile elde edilir. Eşitlikte w , ağırlıkları; x_{ij} , kriter skorunu; i , kriter sayısını; j , alternatif sayısını göstermektedir.

$$D = \begin{bmatrix} d_{11} & d_{12} & \dots & d_{1m} \\ d_{21} & \cdot & \dots & \cdot \\ \cdot & \cdot & \dots & \cdot \\ d_{n1} & \cdot & \dots & d_{nm} \end{bmatrix} \quad (9)$$

$$d_{ij} = \frac{w_j \times x_{ij}}{\sum_{i=1}^n x_{ij}} \quad (10)$$

3. Adım: Alternatif için maksimize edilen kriterlerin ağırlıklandırılmış toplamı olan S_{+j} ve minimize kriterlerin ağırlıklandırılmış toplamı olan S_{-j} hesaplanır.

$$S_{+i} = \sum_{j=1}^k d_{+ij} \quad (11)$$

$$S_{-i} = \sum_{j=k+1}^n d_{-ij} \quad j = 1, 2, 3, \dots, k, \dots, n \quad (12)$$

4. Adım: Alternatiflerin göreceli Q_i önem değeri hesaplanır. COPRAS'ta Q_i değerleri aşağıdaki formül (Eşitlik 13) ile elde edilir (Podvezko, 2011: 138).

$$Q_i = S_{+i} + \frac{S_{-min} \sum_{j=1}^n S_{-i}}{S_{-i} \sum_{j=1}^n \frac{S_{-min}}{S_{-i}}} \quad (13)$$

5. Adım: Alternatiflerin P_i performans değeri hesaplanır.

$$P_i = \left(\frac{Q_i}{Q_{max}} \right) \times 100 \quad (14)$$

4. VERİ SETİ

Bu çalışmada AB ülkelerinin enerji piyasası performanslarını değerlendirmek üzere Tablo 2'de gösterilen 15 adet performans ölçüm kriteri belirlenmiştir. Kriterler, 2020 yılına ait olup AB'nin resmî istatistik kurumu Eurostat'tan temin edilmiştir. Bu kriterlerden 10 tanesi veri tabanında doğrudan bulunurken 4 tanesi (K9, K10, K11 ve K12) bu setteki verilerinden faydalanılarak hesaplanmıştır.

Tablo 2: Performans Kriterleri

Kod	Adı	Birim	Açıklama
K1	İthal Petrol Bağımlılığı	%	Minimum
K2	İthal Doğal Gaz Bağımlılığı	%	Minimum
K3	İthal Katı Yakıt Bağımlılığı	%	Minimum
K4	Toplam İthal Enerji Bağımlılığı	%	Minimum
K5	Enerji Yoğunluğu	kgEP	Minimum
K6	Enerji Verimliliği	Euro	Maksimum
K7	Enerji Tüketiminde Yenilenebilir Kaynakların Payı	%	Maksimum
K8	Enerji Tüketiminde Fosil Yakıtların Payı	%	Minimum
K9	Herfindahl-Hirschman Petrol Endeksi	Endeks	Minimum
K10	Herfindahl-Hirschman Doğal Gaz Endeksi	Endeks	Minimum
K11	Herfindahl-Hirschman Katı Yakıt Endeksi	Endeks	Minimum
K12	Doğal Gaz İthalatında Rusya'ya Bağımlılık	%	Minimum
K13	Enerji Tüketiminin Sera Gazı Yoğunluğu	Endeks	Minimum
K14	Hane Halkı Elektrik Fiyatları	Euro	Minimum
K15	Hane Halkı Dışı Elektrik Fiyatları	Euro	Minimum

Seçilen kriterlerden ilk 4'ü ithal enerji bağımlılığı ile ilgilidir. Bu kriterlerin 100 değer alması enerji gereksiniminin tamamının ithalat yoluyla karşılandığı, sıfır değeri alması ise ithal enerji gereksiniminin olmadığı anlamına gelmektedir. 100'ün üzerindeki değerler ihtiyaçtan fazla ithal edilen enerjinin bir kısmının stoklandığını ifade etmektedir. Net ithalatçı yani ithalatı ihracatını aşan ülkeleri için ithal enerji bağımlılığı pozitif bir değer alırken, net ihracatçı yani ihracatı ithalatının üzerindeki ülkeler için ithal enerji bağımlılığı negatif bir değer almaktadır. Enerji piyasası açısından ithal enerji bağımlılığının düşük düzeyde olması olumlu bir durum olarak kabul edilmektedir.

5. kriter, birim çıktı (gayrisafi yurt içi hasıla) üretmek için gereken enerji miktarını kg eşdeğer petrol (kgEP) cinsinden göstermektedir. Birim çıktının üretilmesini sağlayan farklı türlerdeki enerji kaynaklarının petrol birimi cinsinden toplam değeri enerji yoğunluğu olarak ifade edilmektedir. Birim çıktının olabildiğince düşük bir enerji tüketimi ile gerçekleştirilmesi beklenmektedir. 6. kriter, birim enerji kullanılarak ne kadar ekonomik çıktı yani gayrisafi yurt içi hasıla üretildiğini euro para birimi cinsinden gösteren enerji verimliliğidir. Enerji verimliliğinin yüksek olması ülke ekonomileri için arzulanan bir durumdur. Küçük hesaplama farklılıkları olsa da beşini ve altıncı kriterler birbirleriyle yakından ilişkilidir.

7. ve 8. kriterler, enerji tüketiminde sırasıyla yenilenebilir ve fosil kaynakları payını belirtmektedir. Petrol, doğal gaz ve kömür gibi fosil kökenli enerji kaynaklarının dünya enerji tüketiminde paya sahip olması buna karşın fosil enerji rezervlerinin dünyada dengesiz dağılıma sahip olması, bu enerji kaynaklarına yeteri kadar sahip olmayan ülkeleri siyasi ve ekonomik açıdan çeşitli sorunlarla karşı karşıya bırakmıştır. Bu durum fosil yakıtlara alternatif olarak yerli ve yenilenebilir enerji kaynaklarına olan ilgiyi arttırmıştır (Birol, 2021: 453). Enerji tüketiminde güneş, rüzgâr, jeotermal, hidrolik gibi yenilenebilir enerji kaynaklarının payının artması buna karşın fosil yakıtların payının azalması, enerji piyasası açısından olumlu bir durum olarak kabul edilmektedir.

9, 10 ve 11. kriterler, fosil kaynaklarının ithalatında ülke çeşitliliğini temel alan Herfindahl-Hirschman Endeksi'nden yararlanılarak oluşturulmuştur. Bu endeks, bir enerji kaynağının ithalatındaki ülke paylarının karelerinin toplanmasıyla elde edilmektedir (Taştan ve Birol, 2023: 198). Herfindahl-Hirschman Endeksi, 0 ile 1 arasında değer almakta, ithalatın olmadığı durumda 0'a, ithalatın tek bir ülkeden sağlandığı durumda 1'e eşit olmaktadır. Söz konusu endeks, sıfıra yaklaştıkça enerji kaynağı ithalatında ülke çeşitliliği artmakta, 1'e yaklaştıkça azalmaktadır. Enerji arz güvenliği açısından enerji ithalatında ülke çeşitliliğinin artması olumlu bir durum olarak algılanmaktadır. Böylece bir ithalatçıda meydana gelebilecek aksaklık veya kesintilere karşı ithalatçı ülkenin daha dayanıklı olması beklenmektedir.

12. kriter, doğal gaz ithalatının ne kadarının Rusya'dan ithal edilmekte olduğunu göstermektedir. Rusya, dünya enerji piyasasının önemli aktörlerinden biridir. AB'nin doğal gaz ithalatında dikkat çekici paya sahip olan Rusya, sahip olduğu enerji kaynaklarını geçmişte sorun yaşadığı ülkelere karşı siyasi ve ekonomik bir koz olarak kullanmaktan çekinmemiş ve bu ülkelere doğal gaz akışı üzerinden baskı kurmaya çalışmıştır (Birol, 2019: 81). Bundan dolayı Rusya'nın AB enerji piyasasındaki ağırlığı AB kamuoyunda sürekli tartışılmaktadır. AB ülkelerinin Rusya'dan ithal edilen doğal gaza bağımlılığının yüksek olması riskli bir durum olarak değerlendirilmektedir.

13. kriter, birim enerji tüketiminin neden olduğu sera gazı salınımının düzeyini belirlemek üzere oluşturulmuş bir endeks (2000 yılı=100) değeridir. Başta petrol ve katı yakıtlar olmak üzere fosil enerji kaynaklarının kullanımı sırasında çevre kirliliğine yol açan çeşitli gazlar ortaya çıkmaktadır. Doğal gazın diğer fosil kökenli yakıtlara kıyasla daha temiz bir enerji kaynağı olduğu söylenebilir. Yenilenebilir enerji kaynakları ise genel olarak çevre dostu olarak nitelendirilmektedir. Çevre politikaları açısından sera gazı salınımının azaltılması büyük önem arz etmektedir. Bu açıdan bakıldığında enerji piyasasının için arzulanan durum enerji tüketiminin sera gazı yoğunluğunun olabildiğince düşük olmasıdır.

14. ve 15. kriterler, sırasıyla hane halkı ve hane halkı dışındaki tüketicilerin birim (kilowatt-saat) elektrik kullanımlarının ortalama fiyatlarını göstermektedir. Elektrik fiyatlarının yüksek olması hane halkı ve hane halkı dışındaki tüketicileri olumsuz etkilemektedir. Bu fiyatlar, ülkelerin ekonomik koşullarına göre veya sahip oldukları enerji potansiyellerine göre değişebilir. Ancak AB'nin gerçekleştirdiği entegrasyon ile AB âdeta bir ülke haline gelmiş ve Birlik içinde ekonomik aktivitelerin serbestliği

sağlanmıştır. Ortak enerji politikası ve bu bağlama enerji iç pazarının kurulması, üye ülkeleri enerji konusunda ortak hareket etmeye ve iş birliğine yöneltmiştir. Elektrik piyasasının birbirine bağlanması ile üretim fazlası olan ülkeler ile tüketim fazlası olan ülkelerin kendi aralarında elektrik ticareti yapmalarına olanak sağlanmıştır.

5. BULGULAR

Bir ÇKKV analizinin yapılabilmesi için ilk olarak karar matrisinin oluşturulması gerekmektedir. Bu çalışmadaki karar matrisi 27 adet alternatife ait 15 adet kriteri içermektedir. Yukarıda da belirtildiği üzere AB ülkelerinin enerji piyasası performans ölçümü için 6. ve 7. kriterler dışındaki diğer tüm kriterlerin minimum, 6. ve 7. kriterlerin ise maksimum olması beklenmektedir. Eurostat istatistik veri tabanından elde edilen veriler yardımıyla hazırlanan karar matrisi Tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3: Karar Matrisi

Alternatifler	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9	K10	K11	K12	K13	K14	K15
Almanya	96,5	89,1	44,1	63,7	92,4	10,0	19,3	78,4	0,14	0,50	0,27	65,2	84,1	0,30	0,08
Avusturya	97,5	73,2	97,8	58,3	92,5	9,8	36,5	66,8	0,14	0,55	0,38	0,0	82,0	0,21	0,09
Belçika	102,7	99,1	102,7	78,1	137,4	6,8	13,0	76,5	0,13	0,31	0,26	6,5	83,8	0,28	0,08
Bulgaristan	97,5	96,4	9,2	37,9	361,7	2,5	23,3	62,9	0,19	0,61	0,75	75,2	89,5	0,10	0,08
Çekya	101,2	86,0	13,0	38,9	219,6	4,6	17,3	70,7	0,16	1,00	0,59	100,0	71,1	0,18	0,07
Danimarka	55,0	37,4	74,9	44,9	55,6	17,1	31,7	58,6	0,14	1,00	0,92	0,0	62,1	0,28	0,05
Estonya	130,2	100,0	391,8	10,5	201,9	4,2	30,1	66,1	0,27	0,47	1,00	46,2	65,7	0,12	0,07
Finlandiya	102,4	100,3	92,2	42,0	144,6	6,2	43,8	41,4	0,47	0,55	0,32	67,4	65,1	0,17	0,06
Fransa	98,6	94,7	96,3	44,5	103,4	9,2	19,1	48,0	0,07	0,26	0,23	16,8	79,3	0,19	0,08
GKRY	101,7	0,0	105,4	93,1	120,2	8,3	16,9	89,0	0,23	0,00	1,00	0,0	106,6	0,21	0,12
Hırvatistan	73,7	68,8	106,0	53,6	175,9	5,7	31,0	68,9	0,19	0,56	0,55	0,0	86,6	0,13	0,09
Hollanda	100,2	45,0	91,9	68,1	115,0	8,4	14,0	90,4	0,10	0,27	0,37	30,3	87,8	0,14	0,07
İrlanda	103,2	63,7	60,3	71,3	39,2	22,6	16,2	87,4	0,27	1,00	0,20	0,0	81,8	0,24	0,13
İspanya	99,4	97,5	54,8	67,9	111,0	9,0	21,2	70,8	0,07	0,15	0,25	10,4	76,2	0,22	0,08
İsveç	127,8	100,0	100,3	33,5	99,3	9,2	60,1	30,8	0,30	0,32	0,35	12,7	68,0	0,18	0,06
İtalya	88,7	92,8	93,0	73,5	91,6	10,3	20,4	77,7	0,09	0,27	0,33	43,3	80,2	0,22	0,09
Letonya	105,6	100,1	89,6	45,5	171,4	5,0	42,1	57,3	0,32	1,00	0,94	100,0	81,2	0,14	0,08
Litvanya	102,7	98,9	87,9	74,9	180,2	5,0	26,8	67,2	0,50	0,36	0,83	41,8	104,2	0,14	0,09
Lüksemburg	100,0	100,0	112,3	92,5	66,5	13,1	11,7	78,1	0,47	0,50	0,68	27,2	87,2	0,20	0,08
Macaristan	87,1	75,6	43,7	56,6	206,7	4,7	13,9	69,3	0,24	1,00	0,29	95,0	75,9	0,10	0,08
Malta	99,3	96,2	0,0	97,6	249,5	3,6	10,7	96,9	0,09	0,70	0,00	0,0	67,6	0,13	0,13
Polonya	96,9	78,3	0,3	42,8	206,3	4,7	16,1	86,3	0,48	0,37	0,54	54,9	82,2	0,15	0,08
Portekiz	97,6	99,3	-6,5	65,3	120,3	8,0	34,0	70,6	0,11	0,35	0,55	9,7	76,3	0,21	0,08
Romanya	64,7	16,6	22,0	28,2	171,1	5,3	24,5	71,7	0,24	0,48	0,44	44,8	86,8	0,15	0,09
Slovakya	102,0	88,1	86,2	56,3	192,6	5,0	17,3	62,2	0,64	1,00	0,19	85,4	73,7	0,17	0,10
Slovenya	99,5	99,4	17,6	45,8	148,4	6,4	25,0	61,2	0,17	0,84	0,74	8,7	87,8	0,14	0,08
Yunanistan	106,4	100,7	10,2	81,4	132,1	7,8	21,7	81,4	0,16	0,24	0,77	39,0	72,8	0,17	0,08

Tablo 3'teki ithal petrol (K1) ve doğal gaz (K2) bağımlılığı verileri incelendiğinde AB üyesi ülkelerin yüksek oranda bağımlılığa sahip olduğu görülmektedir. İthal petrol bağımlılık oranı düşük olan ülkeler sırasıyla Danimarka (%55), ve Romanya'dır (%64,7). Doğal gaz ithalatı olmayan Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY) dışında ithal doğal gaz bağımlılığı düşük olan ülkeler sırasıyla Romanya (%16,6), Danimarka (%37,4) ve Hollanda'dır (%45). AB ülkelerinin petrol ve doğal gaza kıyasla katı yakıt (kömür vb.) ithal bağımlılığı konusunda (K3) daha iyi durumda olduğu söylenebilir. 27 AB ülkesinin 10'unun katı yakıtlara olan bağımlılığı %50'nin altındadır. Toplam enerji ithalatına bağımlılık (K4) verilerinde en düşük bağımlılığa sahip ülkeler sırasıyla Estonya (%10,5), Romanya (%28,2), İsveç (%33,5), Bulgaristan (%37,9) ve Çekya (%38,9) iken en yüksek bağımlılığa sahip ülkeler sırasıyla Malta (%97,6), GKRY (%93,1), Lüksemburg (%92,5) ve Yunanistan'dır (%81,4).

Enerji yoğunluğunun (K5) düşük olduğu ülkeler sırasıyla İrlanda (39,2), Danimarka (55,6) ve Lüksemburg'dur (66,5). Enerji yoğunluğunun en yüksek olduğu ülke Bulgaristan'dır. Bulgaristan'ın enerji yoğunluğu dikkat çekici seviyede (361,7) yüksektir. Bu ülkeyi Malta (249,5), Çekya (219,6), Macaristan (206,7), Polonya (206,3) ve Estonya (201,9) izlemektedir. Enerji verimliliğinin (K6) en yüksek olduğu ülke İrlanda (22,6) olup bu ülkeyi Danimarka (17,1), Lüksemburg (13,1), İtalya (10,3) ve Almanya (10) gibi ülkeler izlemektedir. Bu ülkelerin dışında Avusturya, Fransa, İsveç ve İspanya'nın

da bu konuda iyi durumda olduğu Tablo 3'te görülmektedir. Enerji verimliliği en düşük olan ülkeler Bulgaristan (2,5), Malta'dır (3,6), Estonya (4,2), Çekya (4,6), Polonya (4,7) ve Macaristan'dır (4,7). Tablo 3'te bulunan enerji verimliliği ve enerji yoğunluğu sıralamalarının büyük oranda birbiri ile örtüşüğünü söylemek mümkündür.

Enerji tüketiminde yenilenebilir enerjinin payının (K7) en yüksek olduğu ülke %60,1 ile İsveç'tir. İsveç'in bu durumu enerji tüketiminde fosil yakıtların payının (K8) en düşük olduğu (%30,8) ülke olmasını sağlamıştır. İsveç'in ardından AB ülkeleri içinde Finlandiya (%43,8) ve Letonya (%42,1) gibi ülkeler yenilenebilir enerji kaynaklarının payı konusunda dikkat çekmektedir. Enerji tüketiminde fosil yakıt payının ne yüksek olduğu ülke Malta'dır (%96,9). Bu ülkeyi Hollanda (%90,4) ve GKRY (%89) izlemektedir. AB ülkelerinde yenilenebilir enerji kaynaklarının payının ortalama %20–25 düzeyinde olması nedeniyle fosil kaynaklarının payı buna bağlı olarak ortalama %65–70 düzeyinde gerçekleşmiştir. Enerji tüketiminde yenilenebilir kaynakların artması fosil kaynakların payını azaltmaktadır. Ancak bu iki enerji kaynağı dışında nükleer enerji gibi alternatif enerji kaynaklarının bazı ülkeler (örneğin Fransa) için önemli olduğu unutulmamalıdır.

Herfindahl-Hirschman Endeksi, petrol (K9), doğal gaz (K10) ve katı yakıtlar (K11) ithalatında ithal edilen ülke çeşitliliği hesaplanmıştır. Endeks değeri düşük olan ülkeler ithalatını daha fazla ülkeden sağlayan, dolayısıyla da riski dağıtabilen ülkelerdir. Petrol ithalatında ülke çeşitliliğini sağlamada en başarılı ülkeler sırasıyla İspanya, Fransa, İtalya ve Malta iken, en başarısız ülkeler sırasıyla Slovakya, Litvanya, Polonya, Lüksemburg ve Finlandiya'dır. Doğal gaz ithalatında ülke çeşitliliğini sağlama konusunda ithalatı olmayan (endeks değeri 0 olan) GKRY dışındaki en başarılı ülkeler sırasıyla İspanya, Yunanistan, Fransa, İtalya ve Hollanda'dır. Bu konudaki en başarısız ülkeler doğal gaz ithalatını sadece bir ülkeden gerçekleştiren (endeks değeri 1 olan) Çekya, Danimarka, İrlanda, Letonya, Macaristan ve Slovakya'dır. Kömür başta olmak üzere katı yakıt ithalatında ülke çeşitliliğinin sağlanmasında ithalatı olmayan (endeks değeri 0 olan) Malta dışında en başarılı ülkeler sırasıyla Slovakya, İrlanda, Fransa, İspanya, Belçika ve Almanya olup en başarısız ülkeler; tek ülkeden ithalat yapan (endeks değeri 1 olan) GKRY ve Estonya'nın yanı sıra az sayıda ülkeden ithalat yapan Letonya, Danimarka ve Litvanya'dır. Tablo 3'te yer alan Herfindahl-Hirschman Endeks değerleri incelendiğinde en yüksek değerler doğal gaz ve katı yakıtlara aittir. Petrole ilişkin değerler ise diğer enerji kaynaklarına kıyasla daha düşüktür. Bu durum diğer kaynaklara kıyasla petrolün ekonomik ve teknolojik açıdan daha avantajlı nakliye imkânlarına sahip olmasından kaynaklanmaktadır.

Doğal gaz ithalatında Rusya'ya bağımlılık (K12) AB'nin enerji politikası için önemli bir risk olarak kabul edilmektedir. İncelenen dönemde Avusturya, Danimarka, GKRY, Hırvatistan, İrlanda ve Malta'nın Rusya'dan doğal gaz ithalatı bulunmamaktadır. Bu ülkeler dışında diğer AB ülkelerine kıyasla doğal gaz ithalatında Rusya'ya bağımlılığı en düşük olan ülkeler Belçika (%6,5), Slovenya (%8,7), Portekiz (%9,7), İspanya (%10,4), İsveç (%12,7) ve Fransa (%16,8) olarak sıralanabilir. Söz konusu dönemde Çekya ve Letonya, doğal gaz ithalatının tamamını Rusya'dan gerçekleştirmiştir. Bu ülkelerin dışında Rus doğal gazına bağımlılığı %50'nin üzerinde olan diğer ülkeler; Macaristan (%95), Slovakya (%85,4), Bulgaristan (%75,2), Finlandiya (%67,4), Almanya (%65,2) ve Polonya'dır (%54,9).

Enerji tüketimini sera gazı emisyonu yoğunluğu (K13) verisi, 2000 yılının 100 değerini aldığı bir endeks değerini göstermektedir. Sırasıyla 106,6 ve 104,2 endeks değerine sahip olan GKRY ve Litvanya dışındaki tüm AB ülkeleri 2000 yılına göre daha düşük bir sera gaz yoğunluğuna sahiptir. En düşük endeks değerine sahip olan ülke Danimarka (62,1) olup, bu ülkeyi Finlandiya (65,1), Estonya (65,7), Malta (67,6) ve İsveç (68) izlemektedir. Bu ülkeler dışında kalan AB ülkelerinin 70–90 arasında değişen endeks değerine sahip olduğu Tablo 3'te görülmektedir.

Tablo 3'te hane halkı (K14) ve hane halkı dışı (K15) tüketiciler için euro (€) para birimi cinsinden elektrik fiyatları ayrı ayrı ele alınmıştır. Bunun sebebi kullanıcı tipine göre farklı fiyatlandırmanın söz konusu olmasıdır. Malta dışındaki tüm AB ülkelerinde farklı fiyat tarifesi uygulanmaktadır. Hane halkı elektrik fiyatlarının en ucuz olduğu ülkeler sırasıyla Bulgaristan (0,100 €), Macaristan (0,103 €), Estonya (0,124 €), Malta (0,128 €) ve Hırvatistan (0,130 €) iken en pahalı olduğu ülkeler sırasıyla Almanya (0,304 €), Danimarka (0,283 €), Belçika (0,279 €) ve İrlanda'dır (0,241 €). Hane dışı elektrik fiyatlarının en ucuz olduğu ülkeler Danimarka (0,054 €), Finlandiya (0,063 €), İsveç (0,064 €), Estonya (0,068 €) ve Hollanda (0,068 €); en pahalı olduğu ülkeler Malta (0,133 €), İrlanda (0,127 €), GKRY

(0,118 €) ve Slovakya (0,098 €) olarak sıralanmaktadır. AB ülkeleri içinde hane halkı elektrik fiyatlarının en ucuz olduğu ülkeler arasında yer alan Malta'nın hane dışı fiyatlarda en pahalı ülke olması ve hane halkı elektrik fiyatlarının en pahalı olduğu ülkelere biri olan Danimarka'nın hane dışı fiyatlarda en ucuz ülke olması dikkat çekicidir. Genel olarak değerlendirildiğinde AB ülkelerinde hane dışı elektrik fiyatlarının hane halkı fiyatlara göre daha az farklılaştığı söylenebilir.

Tablo 3'te gösterilen kriterlerin birbiri ile kıyaslanması ÇKKV tekniklerinde temeldir. Bu yüzden bu kriterlerin birimsizleştirilmesi gerekmektedir. Birimsizleştirme işlemi normalize teknikleri kullanılarak yapılmaktadır. Eşitlik 2 ve 3 kullanılarak yapılan normalize işlemi Tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 4: Normalize Karar Matrisi

Alternatifler	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9	K10	K11	K12	K13	K14	K15
Almanya	0,037	0,041	0,022	0,041	0,023	0,042	0,022	0,034	0,020	0,067	0,039	0,062	0,037	0,047	0,029
Avusturya	0,037	0,033	0,049	0,037	0,023	0,035	0,021	0,037	0,028	0,000	0,038	0,043	0,038	0,046	0,056
Belçika	0,039	0,045	0,051	0,050	0,034	0,041	0,020	0,021	0,019	0,007	0,039	0,057	0,035	0,032	0,020
Bulgaristan	0,037	0,044	0,005	0,024	0,090	0,033	0,030	0,042	0,054	0,077	0,041	0,020	0,035	0,012	0,035
Çekya	0,038	0,039	0,007	0,025	0,055	0,038	0,026	0,068	0,043	0,102	0,033	0,038	0,031	0,022	0,026
Danimarka	0,021	0,017	0,037	0,029	0,014	0,031	0,021	0,068	0,067	0,000	0,029	0,058	0,024	0,080	0,048
Estonya	0,049	0,046	0,196	0,007	0,050	0,035	0,042	0,032	0,073	0,047	0,030	0,025	0,030	0,020	0,046
Finlandiya	0,039	0,046	0,046	0,027	0,036	0,022	0,074	0,038	0,024	0,069	0,030	0,035	0,027	0,029	0,067
Fransa	0,037	0,043	0,048	0,028	0,026	0,025	0,011	0,018	0,017	0,017	0,037	0,039	0,037	0,043	0,029
GKRY	0,039	0,000	0,053	0,059	0,030	0,047	0,036	0,000	0,073	0,000	0,049	0,043	0,052	0,039	0,026
Hırvatistan	0,028	0,031	0,053	0,034	0,044	0,036	0,030	0,038	0,040	0,000	0,040	0,027	0,039	0,027	0,047
Hollanda	0,038	0,020	0,046	0,043	0,029	0,048	0,015	0,018	0,027	0,031	0,041	0,029	0,030	0,039	0,021
İrlanda	0,039	0,029	0,030	0,046	0,010	0,046	0,043	0,068	0,014	0,000	0,038	0,049	0,055	0,106	0,025
İspanya	0,038	0,044	0,027	0,043	0,028	0,038	0,010	0,011	0,018	0,011	0,035	0,046	0,034	0,042	0,032
İsveç	0,048	0,046	0,050	0,021	0,025	0,016	0,047	0,022	0,025	0,013	0,031	0,037	0,028	0,043	0,091
İtalya	0,034	0,042	0,047	0,047	0,023	0,041	0,014	0,018	0,024	0,044	0,037	0,045	0,038	0,048	0,031
Letonya	0,040	0,046	0,045	0,029	0,043	0,030	0,051	0,068	0,068	0,102	0,037	0,029	0,036	0,024	0,064
Litvanya	0,039	0,045	0,044	0,048	0,045	0,036	0,079	0,024	0,060	0,043	0,048	0,029	0,038	0,024	0,041
Lüksemburg	0,038	0,046	0,056	0,059	0,017	0,041	0,074	0,034	0,050	0,028	0,040	0,040	0,036	0,062	0,018
Macaristan	0,033	0,034	0,022	0,036	0,052	0,037	0,038	0,068	0,021	0,097	0,035	0,021	0,037	0,022	0,021
Malta	0,038	0,044	0,000	0,062	0,062	0,051	0,014	0,048	0,000	0,000	0,031	0,026	0,058	0,017	0,016
Polonya	0,037	0,036	0,000	0,027	0,051	0,046	0,075	0,025	0,039	0,056	0,038	0,030	0,035	0,022	0,024
Portekiz	0,037	0,045	-0,003	0,042	0,030	0,037	0,017	0,024	0,040	0,010	0,035	0,043	0,035	0,037	0,052
Romanya	0,025	0,008	0,011	0,018	0,043	0,038	0,037	0,033	0,032	0,046	0,040	0,030	0,039	0,025	0,037
Slovakya	0,039	0,040	0,043	0,036	0,048	0,033	0,101	0,068	0,014	0,087	0,034	0,034	0,043	0,024	0,026
Slovenya	0,038	0,045	0,009	0,029	0,037	0,032	0,026	0,057	0,054	0,009	0,041	0,030	0,036	0,030	0,038
Yunanistan	0,040	0,046	0,005	0,052	0,033	0,043	0,026	0,017	0,056	0,040	0,034	0,034	0,036	0,037	0,033

Alternatiflerin j ve k kriterlerinin puanları birbiriyle ne kadar uyumsuzsa ρ_{jk} korelasyon değerinin de o kadar düşük olduğu anlamına gelmektedir. Bu düşüklük algısı Eşitlik 6 ile gösterilen toplam formülü, j kriterinin geri kalan kriterler tarafından tanımlanan karar durumuna göre oluşturduğu çelişkinin bir ölçüsünü temsil etmektedir. Kriterlere ilişkin korelasyon matrisi Tablo 5'te gösterilmiştir.

Tablo 5: Korelasyon Matrisi

Kriterler	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9	K10	K11	K12	K13	K14	K15
K1	1,00	0,53	0,40	-0,03	0,09	0,18	-0,20	-0,14	0,21	-0,23	0,02	0,11	-0,08	-0,16	0,01
K2	0,53	1,00	0,05	-0,05	0,19	0,24	-0,17	-0,32	0,11	0,06	-0,17	0,23	-0,34	-0,11	-0,22
K3	0,40	0,05	1,00	-0,31	-0,12	-0,01	-0,20	-0,20	0,14	-0,14	0,30	-0,06	-0,12	-0,05	-0,22
K4	-0,03	-0,05	-0,31	1,00	-0,29	-0,26	0,51	0,63	-0,11	-0,27	-0,21	-0,37	0,37	0,30	0,57
K5	0,09	0,19	-0,12	-0,29	1,00	0,81	0,12	0,02	0,15	0,20	0,12	0,51	0,03	-0,72	0,07
K6	0,18	0,24	-0,01	-0,26	0,81	1,00	-0,03	-0,10	0,14	-0,10	0,11	0,48	0,07	-0,67	-0,12
K7	-0,20	-0,17	-0,20	0,51	0,12	-0,03	1,00	0,77	-0,12	0,00	-0,23	0,03	0,30	0,05	0,46
K8	-0,14	-0,32	-0,20	0,63	0,02	-0,10	0,77	1,00	-0,21	-0,15	-0,08	-0,18	0,35	0,07	0,58
K9	0,21	0,11	0,14	-0,11	0,15	0,14	-0,12	-0,21	1,00	0,23	0,15	0,41	0,09	-0,27	0,00
K10	-0,23	0,06	-0,14	-0,27	0,20	-0,10	0,00	-0,15	0,23	1,00	-0,02	0,41	-0,35	-0,14	0,05
K11	0,02	-0,17	0,30	-0,21	0,12	0,11	-0,23	-0,08	0,15	-0,02	1,00	0,09	0,26	-0,18	-0,31
K12	0,11	0,23	-0,06	-0,37	0,51	0,48	0,03	-0,18	0,41	0,41	0,09	1,00	-0,12	-0,36	-0,25
K13	-0,08	-0,34	-0,12	0,37	0,03	0,07	0,30	0,35	0,09	-0,35	0,26	-0,12	1,00	-0,07	0,35
K14	-0,16	-0,11	-0,05	0,30	-0,72	-0,67	0,05	0,07	-0,27	-0,14	-0,18	-0,36	-0,07	1,00	-0,04
K15	0,01	-0,22	-0,22	0,57	0,07	-0,12	0,46	0,58	0,00	0,05	-0,31	-0,25	0,35	-0,04	1,00

ÇKKV problemlerinin içerdiği bilgiler hem kontrast yoğunluğu hem de karar kriterlerinin kendi aralarındaki çatışmasıyla ilgilidir. Dolayısıyla, her iki kavramı da içine alacak şekilde, j 'inci kriter tarafından yayılan bilginin miktarı C_j olarak adlandırılmaktadır. Buradaki C_j , Eşitlik 7 ile belirlenebilir. C_j değeri ne kadar yüksek olursa, j 'inci kriter tarafından iletilen bilgi miktarı da o kadar büyük olur ve karar verme süreci için göreceli önem de o kadar yüksek olur. Tablo 6'da $K10$ en çok bilgi ileten kriter olarak ortaya çıkmıştır.

Tablo 6: C_j Değerleri

Kriter	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9	K10	K11	K12	K13	K14	K15
$1 - \rho_{jk}$	13,27	13,96	14,52	13,52	12,83	12,95	13,07	14,44	14,15	13,07	13,27	16,34	13,06	13,25	12,71
C_j	2,67	3,76	2,73	3,28	2,71	2,93	3,51	4,35	3,97	4,43	3,18	4,31	2,94	2,83	2,95

CRITIC yöntemi ile hesaplanan kriterlerin objektif ağırlıkları Tablo 7'deki gibidir. %8,76 ağırlık ile doğal gaz ithalatında Rusya'ya bağımlılık ($K12$) kriteri en yüksek ağırlığa, %5,28 ağırlık ile ithal petrol bağımlılığı ($K1$) kriteri en düşük ağırlığa sahip olan kriter olarak dikkat çekmektedir. Tablo 7 incelendiğinde kriter ağırlıkları arasında çok büyük farklılıklar olmadığı görülmektedir. Burada hesaplanan objektif kriter ağırlıkları, alternatiflerin performans sıralamasını belirlemek amacıyla kriterlerin ağırlıklandırılmasında kullanılmak üzere COPRAS yöntemine aktarılmıştır.

Tablo 7: Kriter Ağırlıkları

Kriterler	Ağırlıklar	Sıralama
K1	0,0528	15
K2	0,0745	5
K3	0,0541	13
K4	0,0649	7
K5	0,0536	14
K6	0,0560	12
K7	0,0584	9
K8	0,0579	11
K9	0,0694	6
K10	0,0861	2
K11	0,0786	4
K12	0,0876	1
K13	0,0628	8
K14	0,0852	3
K15	0,0581	10

COPRAS yöntem sonuçları Tablo 8’de görülmektedir. Her bir alternatiften elde edilen fayda derecesinin hesaplanması Q_i ’den yapılmıştır. Q_i alternatiflerden sıralamaların önceliğidir. Q_i ’nin önemi (alternatifin göreceli ağırlığı) ne kadar büyükse, alternatifin önceliği (sıralaması) o kadar yüksek olmaktadır. Hem minimize edilen kriterlerin ağırlıklarının çok büyük olmaması hem de $S_{-i} = 0,0253$ değerinin küçük olması alternatiflerin doğru değerlendirildiğine işaret olarak kabul edilebilir. Eğer bu değer büyük olsaydı alternatiflerin yanlış değerlendirilmesine yol açabilirdi (Podvezko, 2011:138).

Tablo 8: COPRAS Sonuçları

Alternatifler	S_{+i}	S_{-i}	Q_i	Q_{max}	P_i	Sıralama
Almanya	0,00434	0,03411	0,03504	0,04604	76,10	17
Avusturya	0,00583	0,02795	0,04328	0,04604	94,02	5
Belçika	0,00294	0,03020	0,03761	0,04604	81,69	14
Bulgaristan	0,00272	0,03690	0,03110	0,04604	67,55	21
Çekya	0,00275	0,03910	0,02953	0,04604	64,15	24
Danimarka	0,00731	0,02948	0,04282	0,04604	93,02	6
Estonya	0,00377	0,04306	0,02808	0,04604	61,00	26
Finlandiya	0,00552	0,03565	0,03489	0,04604	75,78	18
Fransa	0,00413	0,02534	0,04546	0,04604	98,74	3
GKRY	0,00369	0,03109	0,03737	0,04604	81,16	15
Hırvatistan	0,00426	0,02890	0,04048	0,04604	87,93	9
Hollanda	0,00345	0,02735	0,04172	0,04604	90,63	8
İrlanda	0,00740	0,03178	0,04034	0,04604	87,63	10
İspanya	0,00425	0,02534	0,04557	0,04604	98,97	2
İsveç	0,00777	0,02736	0,04604	0,04604	100,00	1
İtalya	0,00452	0,03074	0,03857	0,04604	83,79	12
Letonya	0,00507	0,04451	0,02860	0,04604	62,11	25
Litvanya	0,00370	0,03915	0,03044	0,04604	66,13	22
Lüksemburg	0,00449	0,03808	0,03199	0,04604	69,48	20
Macaristan	0,00248	0,03756	0,03035	0,04604	65,93	23
Malta	0,00189	0,02825	0,03895	0,04604	84,60	11
Polonya	0,00267	0,03410	0,03338	0,04604	72,50	19
Portekiz	0,00512	0,02675	0,04425	0,04604	96,12	4
Romanya	0,00356	0,02735	0,04184	0,04604	90,88	7
Slovakya	0,00287	0,04334	0,02703	0,04604	58,70	27
Slovenya	0,00392	0,03050	0,03824	0,04604	83,07	13
Yunanistan	0,00400	0,03167	0,03706	0,04604	80,51	16

COPRAS analiz sonuçlarına göre 15 kriter açısından 27 alternatif arasında 2020 yılında enerji piyasası performansı en yüksek olan AB ülkesi İsveç’tir. Performans sıralamasında ikinci sırada İspanya ve üçüncü sırada Fransa bulunmaktadır. Bu ülkeleri takiben performans puanı 90 üzerinde olan diğer ülkeler sırasıyla; Portekiz, Avusturya, Danimarka, Romanya ve Hollanda’dır. Performans puanı 70–90 arası olan ülkeler yüksek performanstan düşük performansa doğru sırasıyla Hırvatistan, İrlanda, Malta, İtalya, Slovenya, Belçika, GKRY, Yunanistan, Almanya, Finlandiya ve Polonya’dır. Bu ülkeler performans sıralamasında orta sıralarda yer almaktadır. Enerji piyasasının performansı en düşük olan AB ülkesi Slovakya’dır. Slovakya ile beraber düşük performans sırasına sahip diğer ülkeler, Estonya ve Letonya’dır. Çekya, Macaristan, Litvanya, Bulgaristan ve Lüksemburg gibi ülkelerin ise düşük seviyede performans sergilediklerini söylemek mümkündür.

6. SONUÇ

Enerji, modern ekonomilerin en temel gereksinimidir. Öyle ki, birçok siyasi, ekonomik ve sosyal gelişmelerin arka planında enerjiye ulaşma çabası bulunabilmektedir. Dünyanın en istikrarsız bölgelerinin zengin enerji rezervlerine sahip bölgeler olması veya enerji nakil güzergâhları üzerinde bulunması düşündürücüdür. Enerji ihtiyacı yüksek gelişmiş ülkelerin bu bölgelere yaklaşımının uygun fiyatla ve kesintisiz olarak enerji elde etme amacı taşıdığını söylemek mümkündür. Enerjinin olmaması durumunda ekonomik aktivitelerin sürdürülmesi mümkün değildir. Bu sebeple enerjinin kesintisiz bir

şekilde güvenilir kaynaklardan sağlanması konusu dünyadaki tüm ülkelerin en önemli gündemlerinden biri hâline gelmiş ve böylece enerji politikasının önemi daha da artmıştır. Enerji politikası, net enerji ithalatçısı ülkeler ve net enerji ihracatçısı ülkeler için farklılaşabilir. Enerji kaynakları ekonomik değeri yüksek ve müşterisi hazır niteliktedir. Bu nedenle enerji politikasının net satıcı ülkelere kıyasla daha çok net alıcı ülkeler perspektifinden tartışıldığını söylemek mümkündür.

Enerji piyasası, enerji kaynakları alıcı ve satıcılarının bir araya gelmesine olanak sağlayan her türlü fiziki ve sanal ortamı kapsamaktadır. Enerji piyasası iç ve dış enerji piyasası olmak üzere iki başlıkta ele alınabilir. Enerji iç piyasası, bir ülke veya entegrasyon aşamasında olan birden fazla ülkenin kendi enerji politikalarını uygulayabildikleri hâkimiyet alanını; dış enerji piyasası, daha çok küresel kurum ve aktörlerin etkili olduğu uluslararası enerji piyasasını ifade etmektedir. Buradan hareketle enerji politikası üzerinde iç ve dış dinamiklerin etkili olduğunu söylemek mümkündür. Enerji politikasının iç boyutu; fosil enerji kaynaklarının işlenmesi, yenilenebilir enerji kaynaklarının teşviki, enerji verimliliği ve tasarrufu uygulamalarının artırılması gibi konuların yanı sıra çevresel faktörleri de kapsamaktadır. Enerji açığı söz konusu olduğunda enerji kaynaklarının güvenilir kaynaklardan, uygun ekonomik koşullarla, güvenli ve kesintisiz temin edilmesi; enerji fazlası söz konusu olduğunda enerji kaynaklarının kabul edilebilir fiyatlar üzerinden, güvenli ve sürekli bir şekilde satışının gerçekleştirilmesi konuları ise enerji politikasının dış boyutu ile ilgilidir.

AB, dünyanın en büyük ve kapsamlı bu bağlamda en önemli entegrasyonudur. Yıllarca uyumlaştırılan siyasi ve iktisadi politikalarla beraber belirlenen hedefler ve bu çerçevede değerlendirilen başarı performansı, AB'nin entegrasyon sürecinde önemli rol oynamıştır. AB bünyesinde izlenen ortak politikalardan biri de enerji politikasıdır. AB için enerji politikası; siyasetten ekonomiye, dış politikadan uluslararası ilişkilere ve teknolojiye kadar birçok alanı ilgilendiren bir bakış açısını içermektedir. Kapsamlı mevzuat, spesifik hedefler ve detaylı analizler çerçevesinde üye ülkelere çeşitli sorumluluklar yükleyen AB enerji politikasının temel dayanak noktası enerji arz güvenliğidir. Birlik genelinde enerji ithalatının ihracatı aşması, ithal enerji bağımlılığı üzerinden siyasi ve ekonomik olarak AB'nin enerji arz güvenliği için risk teşkil etmektedir. Bu kapsamda AB'nin enerji üretiminin enerji tüketimini karşılama kapasitesinin geliştirilmesi önem arz etmektedir. Bu ise bir yandan enerji üretiminin artırılması ile diğer yandan enerji tüketiminin azaltılmasıyla mümkün olabilir.

Bu çalışmada enerji piyasası açısından 27 AB ülkesinin performans sıralamasının analiz edilmesi amaçlanmıştır. Çok kriterli karar verme tekniğinin kullanıldığı çalışmada 15 adet enerji piyasası kriteri belirlenmiştir. Kriterlerin belirlenmesinde birincil enerji tüketiminde enerji kaynakları payı, ithal enerji bağımlılığı, enerji verimliliği, sera gazı salınımı ve enerji fiyatları gibi başlıklar belirleyici olmuştur. Yapılan analiz sonucunda AB ülkeleri içinde enerji piyasası performansı en yüksek olan diğer bir ifadeyle riski en düşük olan ülke İsveç olarak bulunmuştur. Enerji piyasası performans sıralamasında en son sırada yer alan ülke ise Slovakya olmuştur. Ulaşılan sonuçlar çerçevesinde düşük performansa sahip ülkelerin yüksek performansa sahip ülkeleri referans alarak enerji piyasası performanslarını arttırmaları önerilebilir. Bunun için performans sıralamasında ilk sıralarda bulunan ülkelerin kapsamlı bir şekilde analiz edilmesi gereklidir.

Yapılan analiz ile ilgili olarak üç önemli hususa dikkat çekilebilir. İlk olarak, bu analiz bir ülke grubu için yapılmış olduğu için elde edilen bulgular ülke grubuna göre bir kıyas içermekte bundan dolayı mutlak değil nispi bir sıra ortaya koymaktadır. İkincisi, farklı bakış açıları nedeniyle analizde kullanılan kriterlerin değişmesi performans sıralamasının değişmesine yol açabilir. Son olarak, analiz belirli bir yılı kapsadığı için çok büyük farklılıklar beklenmemekle beraber farklı yıllarda performans sıralamasının değişmesi söz konusu olabilir. Bu bağlamda yıl ve kriter sayısının artırılması ve ülke alternatiflerinin değiştirilmesiyle çalışmanın geliştirilmesi mümkündür. Ancak çalışmanın bu hâliyle yani kullanılan yöntem, seçilen ülkeler ve belirlenen kriterler dikkate alındığında literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

REFERENCES/KAYNAKÇA

- AN, Y., TAN, X., GU, B., ZHU, K., SHI, L., & DING, Z. (2023). An Assessment of Renewable Energy Development in Belt and Road Initiative Countries: An Entropy and TOPSIS Approach. *Energy Reports*, 10, 3545–3560. <https://doi.org/10.1016/j.egy.2023.09.085>
- AYTEKİN, A. (2022). Energy, Environment, and Sustainability: A Multi-Criteria Evaluation of Countries. *Strategic Planning for Energy and the Environment*, 41(3), 281–316. <https://doi.org/10.13052/spee1048-5236.4133>
- BABACAN, A., & TUNCAY, M. (2022). Türk Enerji Sektöründe Çalışma Sermayesi ve Finansal Performans Arasındaki Etkileşim: SWARA, AHP ve TOPSIS Yöntemleriyle Karşılaştırmalı Bir Araştırma. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(3), 1976–2005. <https://doi.org/10.30798/makuiibf.1097378>
- BĄCZKIEWICZ, A., & WĄTRÓBSKI, J. (2022). Multi-Criteria Temporal Assessment of Affordable and Clean Energy Systems in European Countries Using the DARIA-TOPSIS Method. *Procedia Computer Science*, 207, 4442–4453. <https://doi.org/10.1016/j.procs.2022.09.508>
- BİROL, Y. E. (2019). *Avrupa Birliği Enerji Arz Güvenliği Politikası*. Kriter Yayınevi.
- BİROL, Y. E. (2021). Doğal Gaz Arz Güvenliği Açısından Avrupa Birliği Ülkeleri ve Türkiye Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 44, 451–467. <https://doi.org/10.30794/pausbed.940976>
- BRODNY, J., & TUTAK, M. (2021). Assessing Sustainable Energy Development in the Central and Eastern European Countries and Analyzing Its Diversity. *Science of the Total Environment*, 801, 149745. <https://doi.org/10.1016/j.scitotenv.2021.149745>
- BRODNY, J., & TUTAK, M. (2023). Assessing the Energy Security of European Union Countries from Two Perspectives—A new Integrated Approach Based on MCDM Methods. *Applied Energy*, 347, 121443. <https://doi.org/10.1016/j.apenergy.2023.121443>
- CABEÇA, A. S., HENRIQUES, C. O., FIGUEIRA, J. R., & SILVA, C. S. (2021). A Multicriteria Classification Approach for Assessing the Current Governance Capacities on Energy Efficiency in the European Union. *Energy Policy*, 148, (Part A), 111946. <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2020.111946>
- CUCCHIELLA, F., D'ADAMO, I., GASTALDI, M., KOH, S. L., & ROSA, P. (2017). A Comparison of Environmental and Energetic Performance of European Countries: A Sustainability Index. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 78, 401–413. <https://doi.org/10.1016/j.rser.2017.04.077>
- DIAKOULAKI, D., MAVROTAS, G., & PAPAYANNAKIS, L. (1995). Determining Objective Weights in Multiple Criteria Problems: The Critic Method. *Computers Operations Research*, 22(7), 763–770. [https://doi.org/10.1016/0305-0548\(94\)00059-H](https://doi.org/10.1016/0305-0548(94)00059-H)
- DIAKOULAKI, D., MAVROTAS, G., & PAPAYANNAKIS, L. (1992). A Multicriteria Approach for Evaluating the Performance of Industrial Firms. *Omega- The International Journal of Management Science*, 20(4), 467–474. [https://doi.org/10.1016/0305-0483\(92\)90021-X](https://doi.org/10.1016/0305-0483(92)90021-X)
- EUROSTAT. Statistical Office of the European Communities. <https://ec.europa.eu/eurostat/data/database>
- FIGUEIRA, J., GRECO, S., & EHRGOTT, M. (2005). *Multiple Criteria Decision Analysis: State of the Art Surveys*. New York: Springer.
- GÖKGÖZ, F., & YALÇIN, E. (2021). Can Renewable Energy Sources be a Viable Instrument for Climate Change Mitigation? Evidence from EU Countries via MCDM Methods. In D. S-K. Ting & J. A. Stagner (Eds.), *Climate Change Science* (pp. 19–39). Elsevier. <https://doi.org/10.1016/B978-0-12-823767-0.00002-1>

- GÖKGÖZ, F., & YALÇIN, E. (2023). Investigating the Energy Security Performance, Productivity, and Economic Growth for the EU. *Environmental Progress & Sustainable Energy*, 42(5), e14139. <https://doi.org/10.1002/ep.14139>
- GULER, E., YEREL KANDEMİR, S., ACIKKALP, E., & AHMADI, M. H. (2021). Evaluation of Sustainable Energy Performance for OECD Countries. *Energy Sources, Part B: Economics, Planning, and Policy*, 16(6), 491–514. <https://doi.org/10.1080/15567249.2021.1909673>
- KAYA, İ., ÇOLAK, M., & TERZİ, F. (2018). Use of MCDM Techniques for Energy Policy and Decision-Making Problems: A Review. *International Journal of Energy Research*, 42(7), 2344–2372. <https://doi.org/10.1002/er.4016>
- KOZŁOWSKA, J., BENVENGA, M. A., & NÄÄS, I. D. A. (2023). Investment Risk and Energy Security Assessment of European Union Countries Using Multicriteria Analysis. *Energies*, 16(1), 330. <https://doi.org/10.3390/en16010330>
- MAKRIDOU, G., ANDRIOSPOULOS, K., DOUMPOS, M., & ZOPOUNIDIS, C. (2015). A Two-Stage Approach for Energy Efficiency Analysis in European Union Countries. *The Energy Journal*, 36(2), 47–70. <https://doi.org/10.5547/01956574.36.2.3>
- PHILLIS, A., GRIGORODIS, E., & KOUIKOGLU, V. S. (2021). Assessing National Energy Sustainability Using Multiple Criteria Decision Analysis. *International Journal of Sustainable Development & World Ecology*, 28(1), 18–35. <https://doi.org/10.1080/13504509.2020.1780646>
- PODVEZKO, V. (2011). The Comparative Analysis of MCDA Methods SAW and COPRAS. *Engineering Economics*, 22(2), 134–146. <http://doi.org/10.5755/j01.ee.22.2.310>
- SIKSNELYTE, I., & ZAVADSKAS, E. K. (2019). Achievements of the European Union Countries in Seeking a Sustainable Electricity Sector. *Energies*, 12(12), 2254. <https://doi.org/10.3390/en12122254>
- SIKSNELYTE-BUTKIENE, I., KARPAVICIUS, T., STREIMIKIENE, D., & BALEZENTIS, T. (2022). The Achievements of Climate Change and Energy Policy in the European Union. *Energies*, 15(14), 5128. <https://doi.org/10.3390/en15145128>
- SU, W., ZHANG, D., ZHANG, C., & STREIMIKIENE, D. (2020). Sustainability Assessment of Energy Sector Development in China and European Union. *Sustainable Development*, 28(5), 1063–1076. <https://doi.org/10.1002/sd.2056>
- TAŞTAN, S., & BİROL, Y. E. (2023). Türkiye'nin Enerji Arz Güvenliğinin Ölçülmesi ve Öngörüsü. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 75, 194–206. <https://doi.org/10.51290/dpusbe.1160349>
- TUTAK, M. (2021). Using MCDM Methods to Assess the Extent to Which the European Union Countries Use Renewable Energy. *Multidisciplinary Aspects of Production Engineering*, 4(1), 190–199. <https://doi.org/10.2478/mape-2021-0017>
- TUTAK, M., BRODNY, J., SIWIEC, D., ULEWICZ, R., & BINDZÁR, P. (2020). Studying the Level of Sustainable Energy Development of the European Union Countries and Their Similarity Based on the Economic and Demographic Potential. *Energies*, 13(24), 6643. <https://doi.org/10.3390/en13246643>
- VAVREK, R., & CHOVANCOVÁ, J. (2019). Assessment of Economic and Environmental Energy Performance of EU Countries Using CV-TOPSIS Technique. *Ecological Indicators*, 106, 105519. <https://doi.org/10.1016/j.ecolind.2019.105519>
- VAVREK, R., & CHOVANCOVÁ, J. (2020). Energy Performance of the European Union Countries in terms of Reaching the European Energy Union Objectives. *Energies*, 13(20), 5317. <https://doi.org/10.3390/en13205317>
- WANG, Z. L., YOU, J. X., LIU, H. C., & WU, S. M. (2017). Failure Mode and Effect Analysis Using Soft Set Theory and COPRAS Method. *International Journal of Computational Intelligence Systems*, 10(1), 1002–1015. <https://doi.org/10.2991/ijcis.2017.10.1.67>

- WIĘCKOWSKI, J., KIZIELEWICZ, B., & SAŁABUN, W. (2024). A Multi-Dimensional Sensitivity Analysis Approach for Evaluating the Robustness of Renewable Energy Sources in European Countries. *Journal of Cleaner Production*, 469, 143225. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2024.143225>
- WU, Y., DENG, Z., TAO, Y., WANG, L., LIU, F., & ZHOU, J. (2021). Site Selection Decision Framework for Photovoltaic Hydrogen Production Project Using BWM-CRITIC-MABAC: A Case Study in Zhangjiakou. *Journal of Cleaner Production*, 324, 129233. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2021.129233>
- YOUSEFI, H., ARDEHALI, A., & GHODUSINEJAD, M. H. (2023). BRICS or G7? Current and Future Assessment of Energy and Environment Performance Using Multi-Criteria and Time Series Analyzes. *Energy Strategy Reviews*, 49, 101164. <https://doi.org/10.1016/j.esr.2023.101164>
- ZAVADSKAS E. K., & KAKLAUSKAS, A. (1996). The New Method of Multicriteria Evaluation of Projects. *Deutsch-Litauisch-Polnisches Kolloquium zum Baubetriebswesen. Hochschule für Technik. Wirtschaft und Kultur in Leipzig. 3 Jahrgang. Sonderheft*, 3–8.
- ZAVADSKAS, E. K., KAKLAUSKAS, A., PELDSCHUS, F., & TURSKIS, Z. (2007). Multi-Attribute Assessment of Road Design Solutions by Using the COPRAS Method. *The Baltic Journal of Road and Bridge Engineering*, 2(4), 195–203.
- ZELENY, M. (2011). Multiple Criteria Decision Making (MCDM): From Paradigm Lost to Paradigm Regained? *Journal of Multi-Criteria Decision Analysis*, 18(1–2), 77–89. <https://doi.org/10.1002/mcda.473>
- ZHOU, K., WANG, Y., & HUSSAIN, J. (2022). Energy Poverty Assessment in the Belt and Road Initiative Countries: Based on Entropy Weight-TOPSIS Approach. *Energy Efficiency*, 15(7), 46. <https://doi.org/10.1007/s12053-022-10055-8>
- ZIEMBA, P. (2022). Energy Security Assessment Based on a New Dynamic Multi-Criteria Decision-Making Framework. *Energies*, 15(24), 9356. <https://doi.org/10.3390/en15249356>

EXTENDED SUMMARY

The energy market is a complex structure characterized by political, economic, and technical dimensions. The multitude of factors influencing this market makes it difficult to analyze using universally accepted approaches. This study aims to evaluate the status of European Union (EU) countries in terms of their energy markets. To achieve this objective, the multi-criteria decision-making (MCDM) technique has been adopted. Various criteria were selected to facilitate the application of the method and to rank the performance of EU member states. Within this framework, countries with high and low energy market performance levels can be identified. The analysis does not provide an absolute evaluation of energy markets but rather offers a relative comparison among member states.

In the literature, several studies have been conducted using various MCDM techniques to analyze EU countries, as well as other country groups, in the context of energy markets. EU countries, in particular, are often highlighted as a significant sample group in studies employing MCDM methods in energy-related research. Frequently used MCDM methods in energy decision-making and policy development processes include AHP, TOPSIS, ELECTRE, and PROMETHEE. Additionally, methods such as VIKOR, SAW, COPRAS, and WASPAS have also been utilized in research. Among these, TOPSIS stands out as the most commonly employed method in the literature.

This study focuses on assessing the energy market performance of 27 EU countries. Using a multi-criteria decision-making approach, the CRITIC method was employed for criteria weighting, while the COPRAS method was used to rank the alternatives. Key criteria for the analysis include the share of energy sources in primary energy consumption, dependency on imported energy, energy efficiency, greenhouse gas emissions, and energy prices. The criteria are based on data for 2020 obtained from Eurostat, the official statistical agency of the EU. The study's criteria include dependency on imported oil, natural gas, and solid fuels; total dependency on imported energy; energy intensity; energy efficiency; the share of renewable energy in consumption; the share of fossil fuels in consumption; the Herfindahl-Hirschman Index for oil, natural gas, and solid fuels; dependency on Russia for natural gas imports; greenhouse gas intensity of energy consumption; household electricity prices; and non-household electricity prices. While 10 of these criteria were directly available in the database, four were calculated using the existing data.

The analysis identified Sweden as the EU country with the highest energy market performance, signifying the lowest risk. Other high-performing countries include Spain, France, Austria, Denmark, Romania, and the Netherlands. Conversely, Slovakia ranked lowest in energy market performance, followed by Estonia, Latvia, the Czech Republic, Hungary, Lithuania, Bulgaria, and Luxembourg. Based on these findings, it is recommended that low-performing countries take high-performing countries as benchmarks to improve their energy market performance. This would require a comprehensive analysis of the countries ranking highest in the performance evaluation.

Three critical points arise from this analysis. First, as the study focuses on a group of countries, the findings represent a relative comparison rather than an absolute ranking. Second, changes in the criteria selected for the analysis could alter the performance rankings due to differing perspectives. Finally, although major differences are not anticipated, the performance rankings could vary over time, as the analysis is limited to a specific year. Expanding the scope of the study by including additional years, criteria, or alternative countries could further enhance its findings. Nevertheless, in its current form—considering the methodology, selected countries, and defined criteria—this study is expected to make a meaningful contribution to the literature.

**MÜSTAKİL/BAHÇELİ EV TERCİHİNDE COVID-19 PANDEMİSİNİN ETKİSİ:
ERZİNCAN ŞEHİRİ ÖRNEĞİ**
**The Impact of the Covid-19 Pandemic on the Preference for Detached/Garden Houses:
The Case of Erzincan City**

FATİH ORHAN

Prof. Dr., Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Coğrafya Bölümü
Prof. Dr. Erzincan Binali Yıldırım University Department of Geography
e-posta /e-mail: forhan@erzincan.edu.tr
Orcid: 0000-0001-9623-4597

EBRU KILIÇ

Lisans Öğrencisi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Coğrafya Bölümü
Undergraduate Student, Erzincan Binali Yıldırım University Department of Geography
e-posta /e-mail: kilicebru771@gmail.com
Orcid: 0009-0002-9243-0368

HATİCE ZEYNEP SARIGÜL

Lisans Öğrencisi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Coğrafya Bölümü
Undergraduate Student, Erzincan Binali Yıldırım University Department of Geography
e-posta /e-mail: sarigulzeynep2424@gmail.com
Orcid: 0009-0009-5287-3173

NAZMİYE ÖLMEZ

Lisans Öğrencisi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Coğrafya Bölümü
Undergraduate Student, Erzincan Binali Yıldırım University Department of Geography
e-posta /e-mail: olmeznazmiye@gmail.com
Orcid: 0009-0002-5198-1913

Atıf/©: Orhan, Fatih & Kılıç, Ebru & Sarıgül, Hatice Zeynep & Ölmez, Nazmiye (2025). Müstakil/Bahçeli Ev Tercihinde Covid-19 Pandemisinin Etkisi: Erzincan Şehri Örneği, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl 18, Sayı 1, ss. 19-35

Citation/©: Orhan, Fatih; Kılıç, Ebru; Sarıgül, Hatice Zeynep & Ölmez, Nazmiye (2025). The Impact of the Covid-19 Pandemic on the Preference for Detached/Garden Houses: The Case of Erzincan City, *Erzincan University Journal of Social Sciences Institute*, Year 18, Issue 1, pp. 19-35

Makale Bilgisi / Article Information:

Makale Türü-Article Types : Araştırma/Research
Geliş Tarihi-Received Date : 30.10.2024
Kabul Tarihi-Accepted Date : 19.02.2025
Sayfa Numarası-Page Numbers: 19-35
Doi : 10.46790/erzisosbil.1576262

Notlar/Notes

Bu çalışma, 1919B012309030 numaralı TÜBİTAK 2209-A projesi kapsamında hazırlanmıştır ve çalışma için etik kurul onayı, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi'nden (Tarih:25.10.2023, Sayı:09/11) alınmıştır.

MÜSTAKİL/BAHÇELİ EV TERCİHİNDE COVID-19 PANDEMİSİNİN ETKİSİ: ERZİNCAN ŞEHİRİ ÖRNEĞİ

The Impact of the Covid-19 Pandemic on the Preference for Detached/Garden Houses: The Case of Erzincan City

Fatih ORHAN - Ebru KILIÇ - Hatice Zeynep SARIGÜL - Nazmiye ÖLMEZ

Öz:

Pandemi, dünyada geniş bir alana yayılan ve birçok ülkede etkisini gösteren salgın hastalıklara verilen genel bir isimdir. 2019 yılında ortaya çıkan Covid-19 hastalığı da tüm dünyayı etkisi altına alarak böyle bir pandemiye dönüşmüştür. Hastalığa neden olan koronavirüsün bulaşıcılığının yüksek olması, bizleri hayatımızın birçok alanında tedbirli olmaya, radikal düzenleme ve değişiklikler yapmaya itmiştir. Nitekim alışık olmadığımız bu süreçte, çeşitli kısıtlamalar ve sokağa çıkma yasakları uygulanarak evlere kapanılmış, kalabalık ortamlardan uzak durulmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda uzun zaman dilimlerinin (bazen haftalarca) geçirilmek zorunda kalındığı evlerin, müstakil ve bahçeli olması daha çok istenir ve aranır bir özellik olmaya başlamıştır. Bu çalışmada da Covid-19 salgınının Erzincan şehrinde müstakil/bahçeli ev tercihlerine ve edinimine olan etkisi araştırılmıştır. Bu bağlamda Google Earth görüntüleri üzerinden Erzincan'da pandemi öncesi ve sonrası bahçeli ev alanları belirlenmiş olmakla birlikte, Erzincan Belediyesi'nden yapı ruhsatları ile ilgili veriler de temin edilmiştir. Tespit edilen örnekler üzerinden örneklem olarak seçilen ailelerle mülakat gerçekleştirilerek birincil verilere ulaşılmıştır. Elde edilen veriler, betimsel analiz yöntemi ile analiz edilerek pandeminin Erzincan'daki yapılaşmayı ve müstakil evlere olan rağbeti ne derece etkilediği belirlenmiştir. Ayrıca pandemi sonrasında bahçeli evlerin yoğunlaştığı bölgeler, ArcGIS programı aracılığıyla haritalandırılarak ortaya konulmuştur. Buna göre pandeminin Erzincan'daki müstakil ev sahipliğini artırdığı, müstakil evlerin başta şehrin batı ve kuzeybatısı olmak üzere şehir çeperinde yoğunlaştığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Salgın hastalık, pandemi, Covid-19, müstakil/bahçeli ev, Erzincan.

Abstract:

A pandemic is a general term for widespread epidemic diseases that affect many countries. The Covid-19 disease, which emerged in 2019, also turned into such a pandemic, affecting the entire world. The high transmissibility of the Coronavirus, which causes the disease, has led us to take precautions in many areas of our lives and make radical adjustments and changes. Indeed, during this unfamiliar process, various restrictions and curfews were implemented, leading people to stay at home and avoid crowded environments. In this context, having detached houses with gardens became a more desirable and sought-after feature, as people had to spend long periods (sometimes weeks) at home. This study investigates the impact of the Covid-19 pandemic on the preference and acquisition of detached/garden houses in the city of Erzincan. In this context, garden house areas in Erzincan before and after the pandemic were identified using Google Earth images, and data related to building permits were obtained from the Erzincan Municipality. Interviews were conducted with families selected as samples from the identified examples to obtain primary data. The obtained data were analyzed using descriptive analysis methods to determine the extent to which the pandemic affected housing and the demand for detached houses in Erzincan. Additionally, the regions where garden houses concentrated after the pandemic were mapped using the ArcGIS program. Accordingly, it has been determined that the pandemic has increased detached house ownership in Erzincan, and detached houses are concentrated in the city periphery, especially in the west and northwest of the city.

Keywords: Epidemic disease, pandemic, Covid-19, detached/garden house, Erzincan.

1. GİRİŞ

İnsanlık tarihi boyunca çok farklı bulaşıcı hastalıklar ortaya çıkmıştır. Bunlar genellikle bir ülkeyi, kıtayı hatta tüm dünyayı etkisi altına alacak kadar yayılmış ve salgına ya da daha popüler bir ifadeyle pandemiye dönmüşlerdir. Bu salgın hastalıklar sadece insanların hayatını kaybetmesine neden olmamış; sosyal, kültürel, ekonomik hayatlarını da önemli oranda şekillendirmiştir.

Salgın hastalıkların ortaya çıkmasında birçok farklı neden olabilmektedir. Genel olarak temizliğe dikkat etmemek, içme suyu kirliliği, yenilen yiyecekler, mikroplar ve virüsler bunların başlıcalarıdır (Tekin, 2021:330; Baysal vd., 2024:69-71). Bu kapsamda salgın hastalık tarihinin, çok eski dönemlere kadar gittiği bilinmektedir. Ancak bu süreçte sanayi devriminin bir sıçrama noktası olduğunu söylemek mümkündür. Öyle ki sanayi devrimi öncesinde de kara veba, çiçek, kolera, verem, cüzzam gibi salgın hastalıklar birçok kişinin ölümüne neden olmuştur (Baysal vd., 2024:68). Ancak o dönemlerde nüfus hareketliliklerinin kısıtlı olması, bunların daha çok bölgesel ölçekte kalmasını sağlamıştır. Sanayi devrimi sonrasında ise ekosistemde yaşanan bozulmalar ve çevre kirliliğinin hızlanması ile ulaşım imkânlarının gelişimine bağlı olarak insan hareketliliğinin artması, bulaşıcı hastalıkların çok daha kolay bir şekilde küresel ölçüğe ulaşmasına zemin hazırlamıştır. Bir başka ifadeyle insanoğlunun oluşturduğu çevresel baskı ve tahribatlar o derece büyüdü ki, salgın hastalıkların ortaya çıkış periyodu kısaldığı gibi etki alanları da genişledi. Örneğin son yüzyıl içerisinde İspanyol gribi, Aids, Sars, Domuz gribi, Kuş gribi, Mers, Maymun gribi gibi birçok salgın hastalık ile dünya tanışmak zorunda kaldı. Bunlar arasında en etkililerinden biri de koronavirüsün neden olduğu Covid-19 salgını olmuştur.

2019 yılında Çin'in Wuhan/Wuhan şehrinde ortaya çıktığı kabul edilen ve ardından tüm dünyayı etkisi altına alan Covid-19 salgını, etkisinin yoğun hissedildiği yaklaşık 3 yıllık süre zarfında 7 milyonu aşkın insanın hayatını kaybetmesine neden olmuştur (WHO Data, 2024). Ancak Dünya Sağlık Örgütü (WHO)'nün tahminlerine göre dolaylı etkileri de düşünüldüğünde bu sayının 15 milyona çıkabileceği düşünülmektedir (WHO News, 2024). Ülkemizdeki ilk vaka ise 11 Mart 2020 tarihinde tespit edilmiş olup, T.C. Sağlık Bakanlığı kayıtlarına göre bu süreçte 100 binin üzerinde vatandaşımız da hayatını kaybetmiştir (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2024). İlk vakanın görüldüğü andan itibaren hayatımıza giren Covid-19 salgını, bizi yaşam tarzımızla ilgili birçok şeyi sorgulamaya ve değiştirmeye itmiştir. Nitekim hayatımıza sert uygulama ve yaptırımlar getiren pandemi; algılarımızı, önceliklerimizi, yaşam biçimimizi ve ihtiyaç duyduğumuz alanları değiştirdi. Özellikle de bizleri uzun zaman dilimlerinin geçirilmesini zorunlu kılan evlerimizin işlevselliğini gözden geçirmeye yönlendirdi. Bir diğer ifadeyle salgın, bir taraftan genel olarak sosyo-kültürel ve ekonomik hayatı etkilemişken, diğer taraftan da özelde yaşanan konut tipinin önemini ortaya çıkarmıştır.

Covid-19'un küresel çapta yayılması ile sosyal mesafe, fiziksel mesafe, kısıtlama, karantina ve sokağa çıkma yasakları gibi kavram ve uygulamalar hayatımıza girmeye başladı. Bunlar normal günlük alışkanlıklarımızı ve hayat düzenimizi büyük oranda değiştiren uygulamalardı. Nitekim bu uygulamalar içerisinde; evden dışarı çıkılmaması, marketlere gidilememesi (bu nedenle bazı dönemler sokak aralarında ekmek dağıtımı yapıldı), eğitim ve çalışma hayatının uzaktan sürdürülmesi, kişiler arası 2 m'lik mesafeye dikkat edilmesi, belli bir mekânda bulunabilecek kişi sayısının belirlenmesi, hastalığa yakalananlara ev içinde bile karantina uygulanması gibi pek çok kısıtlayıcı kurallar sayılabilir. Bu nedenle gerek fiziksel ve gerekse psikolojik olarak bu kurallara uyumda zorluklar yaşandı. Pandemi sürecinde virüsten etkilenmeyi en aza indiregebilmek için ülkemizde adına o dönemde kapanma denilen sokağa çıkma yasağının ilk uygulandığı tarih, 10-12 Nisan 2020'ye denk gelen hafta sonu idi. Bu kısıtlama, 30 büyükşehir ile akciğer rahatsızlığının çok görüldüğü Zonguldak ili için geçerliydi. Daha sonraları özellikle hafta sonlarında tüm ülkeyi kapsayan kısıtlamalar ve sokağa çıkma yasakları da uygulandı. Ama en uzun kapanma (tam kapanma olarak da ifade ediliyordu), vaka sayılarının zirveye ulaştığı döneme denk gelen 29 Nisan-17 Mayıs 2021 tarihleri arasında iki hafta olarak uygulandı. İnsanların bu süreci evlerinde geçirmek zorunda kalmaları, aileleri bu yaşam alanlarının salgın açısından işlevselliğini sorgulamaya yönlendirmiştir.

Salgın sürecinde özellikle de kapanmaların yaşandığı zamanlarda apartmanda yaşayan aileler, büyük oranda evlerinde vakit geçirmek zorunda kaldıkları için, açık alan ihtiyaçlarını ancak balkonlarında sağlayabiliyordu. Bununla birlikte insanlarda hava alabilecekleri açık alan ihtiva eden sağlıklı ortam arayışları da başladı. Bunu sağlayabilecek en uygun mekânlar da müstakil/bahçeli evler olmuştur.

Müstakil/bahçeli evler insanları doğayla buluşturmanın yanı sıra, ailelerin güzel vakit geçirmelerini, dinlenmelerini ve rahat bir yaşam sürmelerini sağlamıştır. Nitekim bahçelerinde çocuk oyun alanlarının, kamelya gibi oturma alanlarının, çeşitli sebze ve meyve türleri ile çiçeklerden oluşan yeşil alanların olması, ailelerin doğayla olan bağlantısını güçlendirdiği gibi pandemi sürecinde de daha korunaklı ve daha rahat bir yaşam sürmelerine fırsat sağlamıştır.

Pandemi süreci; hareketsiz ve stres altında bir yaşam ile çok fazla yemek yeme eğilimi gibi birçok sağlık sorununu ortaya çıkaracak koşullar oluşturmuştur (Gürer, 2021:25). Bu nedenle apartman dairelerinde yaşayan nüfusun belli bir kısmı, özellikle de ekonomik yönden kendini güvence altına almış aileler, müstakil/bahçeli evlere yönelmiştir. Bu evler genellikle daha önce sadece yaz döneminde kullanılan yazlık evler şeklinde iken, bir kısmı da köy evleri olmuştur. Ancak yaşanan bu süreç, aileleri şehir alanı içerisinde veya yakınında yıl boyunca kullanabilecekleri müstakil/bahçeli ev edinmeye de sevk etmiştir. Bu yönelim, nüfusun ihtiyaçları, istekleri ve beklentileri doğrultusunda birtakım değişikliklerin gerçekleşmesine de neden olmuştur (Albayrak, 2021:65). Nitekim bir taraftan ev, arsa ve gıda fiyatlarında artış yaşanırken, diğer taraftan da aileler kendi bahçelerinde az da olsa sebze/meyve yetiştirmeye başlamış yani tüketici konumundan kısmi üretici konumuna dönüşmüşlerdir.

2. LİTERATÜR DEĞERLENDİRMESİ

Covid-19 salgını dünya genelinde birçok sektörü derinden etkilemiştir. Tahmin edileceği üzere bunlar arasında sağlık sektörü başta gelmektedir. Bu nedenle konu ile yapılan yerli veya yabancı akademik çalışmaların bu alanda yoğunlaştığı görülmektedir. Bununla birlikte pandeminin ekonomik, sosyal, kültürel, psikolojik, eğitimsel ve mekânsal etkilerini ele alan birçok çalışma da yapılmıştır. Özellikle sosyo-ekonomik ve mekânsal etkilerini inceleyen çalışmaların bazılarında pandemi ile o dönemde yaşanan uluslararası göçler arasındaki ilişki araştırılmıştır (Sirkeci ve Yücesahin, 2020). Konuyu nüfus hareketliliği açısından ele alan bir diğer çalışmada (Akgiş İlhan, 2021) ise ülkemizde pandemi sürecinde şehirsiz alanlarda yaşanan nüfus hareketliliğinin gelir seviyesiyle olan ilişkisi üzerinde durulmuştur. Birleşik Krallık'ta yapılan bir çalışmada (Erfani ve Bahrami, 2023) da, pandeminin kentsel yerleşmelerdeki ev yaşamında oluşturduğu değişiklikler ele alınmıştır. De Matos vd. (2024) de pandemi dönemindeki kapanmalar sırasında Portekiz'in Lizbon ve Porto şehirlerinde yaşayan halk üzerinde yaptığı bir çalışmada, insanların yaşadığı mahalle ve ev olanaklarından memnuniyet/memnuniyetsizlik düzeylerini incelemiştir. Bu bağlamda memnuniyetsizliğin yüksek olması, bazı araştırmacıları salgın sürecinden hareketle kentsel mekân kullanımının yeniden planlaması konusuna yönlendirmiştir (Çam, 2020). Konu ile ilgili yapılan çalışmaların bir bölümünde de, pandeminin kırsala dönüş ve kırsal yerleşmeler üzerindeki etkileri ele alınmıştır. Nitekim bir çalışmada, pandemi sürecinde ve sonrasında yaşanan göçlerin kırsalın ekonomik ve kültürel yapısındaki değişim ve gelişimlere olan etkisi araştırılmıştır (Albayrak, 2021). Arıtürk (2021) ise pandemi nedeniyle yoğun göç alan kırsal yerleşmelerin başında gelen köylerin yönetim sürecinde ne tür planlamalar yapılmasının uygun olacağını ele almıştır. Konuyu konut tercihleri ve kullanımı ile ikinci (yazlık) konutlar açısından ele alan çalışma sayısı da oldukça fazladır. Örneğin Gallent vd. (2023) pandemi nedeniyle Galler'de yaşanan tersine göçlerin kırsaldaki konut piyasası üzerindeki etkisini ele almıştır. Hannonen vd. (2024) ise, bu konuda yapılan çalışmalar üzerinden genel olarak pandeminin insanların ikinci konut tercihleri hakkındaki düşünce kalıplarını nasıl etkilediğini araştırmıştır. Bir diğer çalışmada (Pitkänen, vd., 2020) ise ikinci evlerin kullanımındaki artış ve bunun sosyal, ekonomik ve çevresel sonuçları, dünya çapındaki farklı ülke örnekleri (İtalya, İngiltere, Kanada, Avustralya, Yeni Zelanda, İsveç, Finlandiya ve Rusya) üzerinden araştırılmıştır. Czarniecki vd. (2023) de Covid-19 salgınının oluşturduğu göç dalgasının ikinci konutlara olan etkisini Polonya örneği üzerinden ele almıştır. Dünyanın diğer ülkelerinde olduğu gibi, pandemi ülkemizdeki konut tercihlerini de etkilemiş olup, bu konuyu ele alan akademik çalışmalar da bulunmaktadır. Bu çalışmaların önemli bir bölümünde, bahçeli ev ve ikinci (yazlık) konutlara olan ilgi ile ikinci konutların değişen işlevleri incelenmiştir. Bu çalışmaların bazıları ülkemiz geneli için bu eğilimi araştırmışken (Zoğal ve Emekli, 2020; Gönen ve Çetinkaya, 2021; Toy vd., 2022), bazı çalışmaların belli iller özelinde konuyu ele aldığı görülmüştür. Örneğin Haksever ve Markoç (2020) İstanbul ilindeki konut hareketliliğini bu bakımdan araştırmıştır. Yalçın (2021) ise, Konya, Ankara, Kocaeli, Kahramanmaraş ve Afyonkarahisar illerinden belirlediği örneklem grubu üzerinden araştırmasını gerçekleştirmiştir. Kimi çalışmalarda ise, pandemi

dönemindeki kullanım yoğunluğuna bağlı olarak yazlık (ikinci) konutların fiziksel mekânlarında yaşanan değişimler ele alınmıştır (Şuta ve Akansel, 2022; Şuta ve Akansel, 2023).

İlgili literatür incelendiğinde akademik çalışmaların genellikle zaten mevcut olan ve daha çok turistik veya rekreasyonel açıdan kullanılan ikinci evlerin pandemi ile değişen işlevleri üzerine yoğunlaştığı anlaşılabilmektedir. Konuyu bu açıdan da Erzincan ili özelinde inceleyen herhangi bir çalışma olmamakla birlikte, bu çalışmada pandemi süreci ve sonrasında yeni inşaat ruhsatı alan müstakil evlerin inceleniyor olması diğerlerinden farkını ortaya koymaktadır. Bu nedenle Covid-19 pandemisinin Erzincan şehrinde müstakil/bahçeli ev tercihlerine olan etkisinin araştırıldığı bu çalışma, diğerlerinden farklı bir özellik göstermektedir. Araştırmamızın özgün değeri de burada ortaya çıkmaktadır. Pandeminin Erzincan şehrinde müstakil/bahçeli evlere olan talepte artışa neden olduğu hipotezinden hareketle, çalışmada bu durum araştırılmıştır.

3. AMAÇ VE YÖNTEM

Covid-19 hastalığı, yapısı gereği fiziki ve sosyal mesafenin önemsendiği bir pandemi sürecini ortaya çıkarmıştır. Bu bağlamda ailelerin hatta her bir aile bireyinin izole olarak yaşamlarını sürdürebileceği mekânsal planlamaları gerekli kılmıştır. Bu nedenle müstakil ve bahçeli evlere olan talepte artış yaşanmıştır. Bu çalışmada da, Covid-19 pandemisinin Erzincan şehrinde müstakil/bahçeli ev tercihlerine ve edinimine olan etkisinin belirlenmesi amaçlanmaktadır.

Çalışmada, nicel ve nitel araştırma yöntemleri bir arada kullanılmış olup, bu kapsamda karma araştırma yöntemi benimsenmiştir. Çalışmanın ilk aşamasını Google Earth görüntüleri üzerinden Erzincan şehrindeki pandemi öncesi ve sonrası müstakil/bahçeli ev alanlarının karşılaştırmalı analizinin yapılması oluşturmaktadır. Çalışmanın nicel yönünün oluşturulmasında, Erzincan Belediyesi'nden alınan yapı ruhsatı verilerinden yararlanılmıştır. 2019-2023 arasındaki 5 yılı kapsayan verilerde, müstakil evleri ayırt edebilmek için tek meskenli yapı ruhsatına sahip olanlar ayıklanmış, bunların yıllara ve mahallelere göre dağılımı yapılmıştır. Bu veriler ışığında ortaya konulan Erzincan şehrinde müstakil/bahçeli ev yapılaşmasının dağılımı, ArcGIS programı aracılığıyla haritalandırılmış ve yoğun olduğu mahalleler belirlenmiştir. Nitel araştırma yöntemlerinin kullanıldığı bir diğer aşamada ise keşfedici araştırma modeli tercih edilmiştir. Bu aşamada belirlenen örneklem grup ile yarı yapılandırılmış mülakat formları (form soruları hazırlanırken Sirkeci ve Yücesahin, 2020; Çam, 2020 ve Albayrak, 2021 eserlerinden yararlanılmıştır) üzerinden yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Örneklem, amaçlı örnekleme yöntemiyle belirlenmiş olup, müstakil evde yaşayan 20 ailenin yanı sıra apartman dairesinde yaşayan 10 kişi belirlenmiştir. Yapılan görüşmelerde belli bir sayıdan sonra benzer cevapların tekrarlanması, veri doygunluğuna ulaşıldığını göstermiş olup, bu kapsamda belirtilen sayıdaki örneklem ile yetinilmiştir. Görüşme talebimizi olumlu karşılamayan ailelerin yerine, benzer koşullara sahip diğer aileler ile görüşme sağlanmıştır. Görüşme formunda yer alan açık uçlu sorulara verilen cevaplar, betimsel analiz yöntemiyle ortak özelliklerine göre kategorize edilerek gruplandırılmıştır. Hem bu kategorik cevaplar, hem de başlangıçta sınırlandırılmış sorulara verilen cevaplar, frekans analizine tabi tutulmuş ve çıkan sonuçlara göre çeşitli değerlendirmelerde bulunulmuştur.

4. BULGULAR

Araştırmanın bulgularını üç kategoride ele almak mümkündür. Bulguların bir kısmı, Erzincan şehrindeki müstakil/bahçeli ev gelişiminin Google Earth görüntüleri üzerinden pandemi öncesi ve sonrasına göre karşılaştırmalı analizine dayalıdır. İkincisini Erzincan Belediyesi'nden alınan nicel verilere dayalı bulgular oluşturmaktadır. Diğerini ise Erzincan'da müstakil/bahçeli evde ikamet eden 20 ve apartman dairesinde yaşayan 10 kişi olmak üzere toplamda 30 kişi ile yapılan mülakat sonuçlarından elde edilen nitel verilere dayalı bulgular oluşturmaktadır. Bu kapsamda Erzincan Belediyesi'nden alınan resmi verilerle mülakatlardan elde edilen bulguların tutarlı olması, çalışmanın güvenilirliğini arttıran bir durum olmuştur.

Müstakil/bahçeli evlerin Erzincan şehrinin muhtelif alanlarına dağılmış olması ve birçok yerde toplu bir form göstermemesi, Google Earth görüntüleri üzerinden karşılaştırma yapmayı zorlaştırmıştır. Bununla birlikte yoğunlaşmanın olduğu bazı bölgeler de tespit edilmiştir (Şekil 1). Bunlar arasında yer alan Bulutlu mahallesindeki bahçeli ev alanı, 2018 yılında o zamanki Çukurkuyu Belde Belediyesi (2019 yılından itibaren Erzincan Belediyesine bağlanmıştır) tarafından planlanmış ve başvurular alınmıştır.

Ancak aynı yıl içerisinde belediyenin üstesinden gelemeyeceği büyüklükte olduğu gerekçe gösterilerek hak sahiplerine ödedikleri peşinat ücreti geri ödenmiş ve proje sona erdirilmiştir. Hak sahiplerinin merkezi yönetim nezdinde girişimleri neticesinde, 2019 yılının sonlarında TOKİ aracılığıyla proje tekrar hayata geçirilmiş ve 2022 yılında hak sahiplerine evleri teslim edilmiştir. Bununla birlikte daha önce yatırım için bu evlere kayıt yaptıranların bazıları, tamamlandıktan sonra müstakil evlerini başkalarına satmıştır. Bu kapsamda sürecin başlangıcı pandemi öncesine dayansa da, bazı ailelerin bu evleri tercihinde pandeminin etkisi de olmuştur. Nitekim bölgede yapılan görüşmeler de bu durumu doğrulamaktadır. Ayrıca daha önce bu evlerini sadece yaz dönemi kullanma niyetinde olan bazı ailelerin de, pandemi sonrasında yıl boyunca yararlanır hale geldikleri tespit edilmiştir.

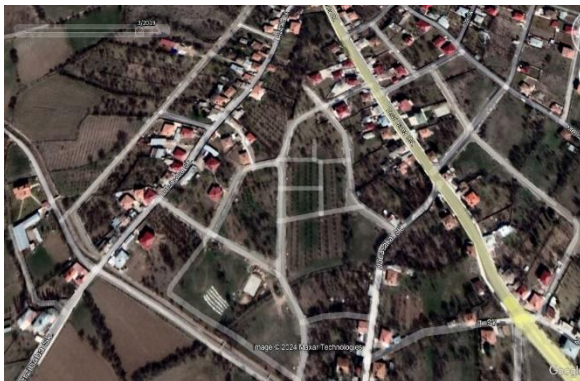
Şekil 1. Erzincan Bulutlu, Yalnızbağ ve Sarıgöl Mahallelerindeki Müstakil/Bahçeli Ev Sayısındaki Artış (2019-2024).

Bulutlu Mahallesi

Yalnızbağ Mahallesi

Sarıgöl Mahallesi

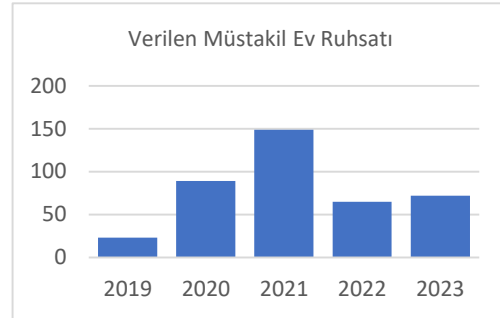
Erzincan Belediyesi'nden Covid-19 salgınının başlamasından hemen önceki yıl olan 2019 yılı ile bunu takip eden 4 yıl (pandemi süreci ve sonrasında kapsayan) için yeni yapı ruhsatı alan meskenlerin verisi temin edilmiştir. Bunlar içerisinde tek meskenli yapı ruhsatları seçilerek müstakil/bahçeli evler belirlenmiştir. Buna göre söz konusu 5 yıl içerisinde Erzincan Belediyesi sınırları içerisinde toplamda

398 müstakil ev ruhsatı alınmıştır. Bunların yıllara göre dağılımına bakıldığında ise, pandemi öncesinde düşük olan sayının pandemi döneminde zirveye ulaştığı ve sonrasında ise tekrar bir düşüş eğilimine girdiği görülmüştür. Nitekim 2019 yılında sadece 23 müstakil ev ruhsatı başvurusu yapılmışken, bu sayı pandemi koşullarının ortaya çıktığı 2020 yılında 89'a ve vaka sayısının ve kapanmaların zirve yaptığı 2021'de ise 149'a ulaşmıştır. Pandemi koşullarının sona erdiği 2022 yılında sayı 65'e kadar gerilemiş olup, 2023 yılında da buna yakın bir değer (72) ortaya çıkmıştır (Tablo 1 ve Şekil 2). Bu dağılımın ülkemizdeki koronavirüs salgınının neden olduğu vaka ve ölüm sayıları ile paralellik gösterdiği görülmektedir (Şekil 3 ve 4). Buna göre resmi rakamlar, Erzincan'daki müstakil ev ediniminde koronavirüs salgınının oldukça önemli bir payının olduğunu kanıtlamaktadır.

Tablo 1. Erzincan Belediyesi Tarafından Verilen Müstakil Ev Ruhsatının Yıllara Göre Dağılımı.

Yıl	Verilen Müstakil Ev Ruhsatı
2019	23
2020	89
2021	149
2022	65
2023	72
Toplam	398

Şekil 2. Erzincan Belediyesi Tarafından Verilen Müstakil Ev Ruhsatının Yıllara Göre Dağılımı.

Kaynak: Erzincan Belediyesi

Şekil 3. Ülkemizdeki Covid-19 Vaka Sayısının Yıllara Göre Dağılımı.

Kaynak: T.C. Sağlık Bakanlığı.

Şekil 4. Ülkemizdeki Covid-19 Kaynaklı Ölüm Sayısının Yıllara Göre Dağılımı.

Erzincan Belediyesi'nden alınan verilere (2019-2023) göre, araştırma sahasındaki müstakil evlerin mahallere göre dağılımı da yapılmıştır. Buna göre Erzincan şehrindeki müstakil evlerin şehir çeperi olarak adlandırılabilir alanlarda yoğunlaştığı söylenebilir. Nitekim eskiden belde (Çukurkuyu, Kavakyolu, Yalnızbağ ve Yaylabası gibi) veya köy iken (Işıkpınar gibi) sonradan Erzincan Belediyesi'ne bağlanan alanlarda müstakil ev yapımının yoğunlaştığı görülmektedir. Bu durum şehrin merkezi kısımlarında arsa fiyatlarının daha yüksek olması, müstakil/bahçeli ev yapımına uygun genişlikte arsa temininin zor olması, müstakil evden beklenen sakinliğin şehrin dış alanlarında sağlanabilmesi gibi nedenlerden kaynaklanmıştır. Bununla birlikte şehir merkezinden çok fazla uzak olmama isteği de insanları şehrin yakın kısımlarına yerleşmeye yönlendirmiştir. Bu kapsamda müstakil ev yapımının şehrin batı ve kuzeybatı mahallerinde (Işıkpınar, Sarıgöl, Bulutlu, Çukurkuyu, Hamidiye gibi) yoğunlaştığı (Fotoğraf 1), şehrin ana çekirdeğinin¹ yer aldığı mahallelerde (Kızılay, Karaağaç, İnönü ve Atatürk gibi-ilk ikisinde hiç kayıt bulunmamaktadır) ise sayının çok düşük olduğu görülmektedir. Böyle bir gelişimde üniversite kampüsünün şehrin batısında oluşturulmuş olmasının etkisi büyüktür. Nitekim bu süreçten sonra hem Erzincan şehri genel olarak bu yönde gelişim sergiliyor iken, hem de yüksek gelir seviyesine sahip bir kitlenin bahçeli ev ediniminde şehrin bu bölgelerini tercih etmesi söz konusudur. Araştırma sahasında müstakil ev ediniminin yüksek olduğu ikinci alanı ise,

¹ Dört yol meydanının bulunduğu kesimi, şehrin merkezi konumu olarak değerlendirmek mümkündür.

güneydoğu kısmında Ergen dağı eteklerinde yer alan eski Yaylabası beldesinin mahalleleri (Şehitserhat ve Alsancak gibi) oluşturmaktadır (Tablo 2 ve Şekil 5).

Fotoğraf 1. Bulutlu ve Yalnızbağ Mahallelerindeki müstakil evlerden birer görünüm.

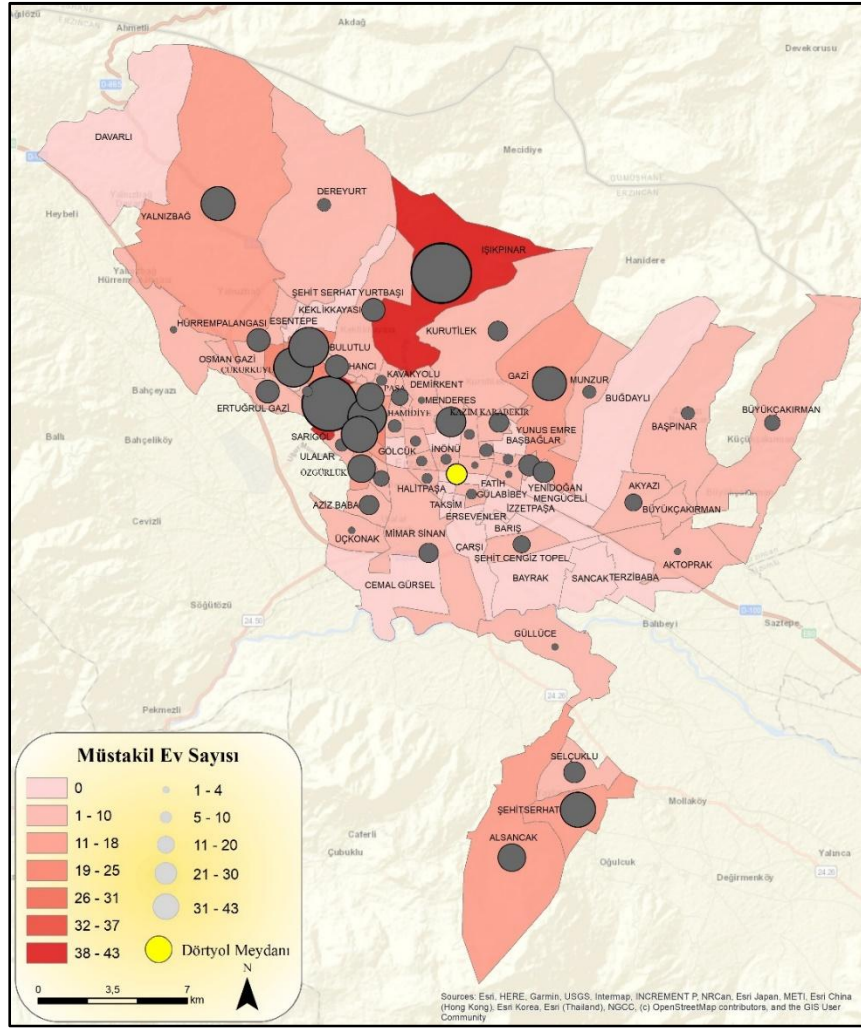

Tablo 2. Erzincan Belediyesi Tarafından Verilen Müstakil/Bahçeli Ev Ruhsatlarının Mahallelere Göre Dağılımı (2019-2023).

<i>Mahalle</i>	<i>Ev Sayısı</i>	<i>Mahalle</i>	<i>Ev Sayısı</i>	<i>Mahalle</i>	<i>Ev Sayısı</i>	<i>Mahalle</i>	<i>Ev Sayısı</i>
İşıkpınar	43	Ertuğrul Gazi	8	Şehit Cengiz Topel	5	Gülabbey	2
Sarıgöl	37	Hancı	8	Büyükçakırman	4	Halitpaşa	2
Bulutlu	21	Keklikkayası	8	Mustafa Kemal Paşa	4	İnönü	2
Çukurkuyu	21	Osman Gazi	8	Barbaros	3	Kavakyolu	2
Hamidiye	20	Demetevler	7	Başpınar	3	Yazuz Selim	2
Gölcük	18	Selçuklu	7	Dereyurt	3	Aktoprak	1
Şehitserhat	17	Yenidoğan	7	Munzur	3	Atatürk	1
Gazi	16	Aziz Baba	6	Osmanlı	3	Fatih	1
Yalnızbağ	16	Başbağlar	6	Ulalar	3	Güllüce	1
Kazım Karabekir	13	Kurutilek	6	Akşemsettin	2	Hürrempalangası	1
Alsancak	11	Mimar Sinan	6	Bahçelievler	2	Menderes	1
Özgürlük	11	Akyazı	5	Bozyazı	2	Üçkonak	1
Paşa	11	Demirkent	5	Cumhuriyet	2	Toplam	398

Kaynak: Erzincan Belediyesi.

Şekil 5. Erzincan Belediyesi Tarafından Verilen Müstakil/Bahçeli Ev Ruhsatlarının Mahallelere Göre Dağılımı (2019-2023).

Çalışma kapsamında 20'si bahçeli evde, 10'u da apartman dairesinde yaşayan toplam 30 kişi ile görüşülüp birincil veri temin edilmiştir. Araştırmaya katılan kişilerin %53.3'ü erkek (16 kişi), %46.7'si ise kadındır (14 kişi). Yaş gruplarına göre katılımcıların %23.3'ü 41-45 yaş aralığında iken, ikinci sırada %20 ile 26-34 yaş grubu gelmektedir. Son sırada yer alan 55 yaş üstü grupta sadece 3 kişi bulunmaktadır (Tablo 3).

Tablo 3. Katılımcıların Cinsiyet ve Yaş Dağılımları.

Cinsiyet	Kişi Sayısı	Yüzde (%)	Yaş	Kişi Sayısı	Yüzde (%)
Erkek	16	%53.3	26-34	6	20
Kadın	14	%46.7	35-40	5	16.7
			41-45	7	23.3
			46-48	4	13.3
			50-55	5	16.7
			55 yaş üstü	3	10

Kaç yıldır Erzincan'da yaşamaktasınız? sorusuna katılımcıların yarıdan fazlası (%53.3) 20 yıldan daha fazla şeklinde cevap vermiştir. Diğer katılımcılar ise en az 5 yıldır Erzincan'da ikamet etmektedir (Tablo 4). Buna göre katılımcıların Erzincan'ı iyi tanıyan ve yaşanan değişimleri gözlemleyebilecek kişilerden oluştuğu söylenebilir. Katılımcıların aylık gelir sorusuna verdikleri cevaplara göre ise, %40'ının 22.001-35.000 TL aralığında gelire sahip oldukları görülmüştür. Buna daha yüksek gelire sahip olanlar da eklendiğinde bu oran %60'a ulaşmaktadır. Görüşmelerin asgari ücretin 11.500 TL olduğu dönemde

gerçekleştirildiği düşünüldüğünde, katılımcıların büyük kısmının orta ve üst düzey gelire sahip olduğu söylenebilir.

Tablo 4. Katılımcıların Erzincan'daki İkamet Süreleri.

Yıl	Yüzde (%)
5-20 yıl	46.7
20 yıl ve üstü	53.3

Çalışmamızın amacı ve kapsamı gereği katılımcıların pandemi sürecinde nerede yaşadığı önem arz etmektedir. Bu kapsamda katılımcılara *Pandemi sürecinde özellikle de kapanmaların yaşandığı dönemlerde nerede yaşıyordunuz?* sorusu yöneltilmiştir. Katılımcıların 18'i apartman dairesi, 12'si ise müstakil/bahçeli ev cevabını vermiştir. Buna göre, araştırmanın yapıldığı dönemde müstakil evde ikamet eden ailelerden bazılarının pandemi sürecini apartman dairesinde geçirdiği ve sonrasında müstakil eve taşındığı anlaşılmaktadır. Nitekim müstakil evde ikamet edenlere *Ne zamandan beri müstakil/bahçeli evde oturuyorsunuz?* sorusu da yöneltilmiş olup, katılımcıların %55'i 2 yıl, %25'i de 1.5 yıl cevabını vermiştir. Bu durumda katılımcıların çoğunluğunun pandemi sonrasında müstakil evde oturmaya başladığı anlaşılmaktadır. Elde edilen sonuçlar, pandeminin müstakil ev ediniminin önemli bir sebebi olduğuna işaret etmektedir. Yine *Pandemi döneminde müstakil/bahçeli evlerde kimlerle ve kaç kişi ile yaşadınız?* sorusuna en fazla 4 ve daha az kişilik ailemle (% 56.3) cevabı verilmiş olup, bunu % 31.2 ile 5 kişilik ailemle yaşadım cevabı takip etmiştir. Buna göre, fiziksel mesafenin önemsendiği salgın sürecinin genellikle çekirdek aile bireyleri ile geçirildiği anlaşılmaktadır.

Katılımcıların kendileri deneyimlememiş olsa bile bir yakınlarının pandemi sürecinde müstakil evde yaşamış olması, deneyimlerini onlarla paylaşmış olma ihtimalini ortaya çıkarmaktadır. Hatta o dönemde yüz yüze görüşmelerin kısıtlanması, telefon aracılığıyla görüşmelerin artmasına neden olmuş ve böylece birbirinden haberdar olma durumu oluşmuştur. Bu bağlamda katılımcılara *O dönemi müstakil/bahçeli evde geçiren akraba ve tanıdıklarınız oldu mu?* sorusu da yöneltilmiştir. Bu soruya hayır diyen 13 kişi (%43.3) varken, evet diyenlerin oranı %56.7 (17 kişi) olmuştur. Buna göre katılımcıların %67'si pandemi sürecinde ya doğrudan müstakil evi deneyimlemiş ya da bir yakını aracılığıyla bilgi sahibi olmuştur. Bu durum katılımcıların önemli bir kısmının müstakil ev ile apartman dairesi kıyaslaması yapabilecek deneyime sahip olduğunu göstermektedir.

Katılımcılara pandemi sürecini geçirdikleri meskenlerin kendileri açısından avantaj ve dezavantajları da sorulmuştur. Bu süreci müstakil evde geçiren ailelerin hemen tamamı kalabalık ortamdan uzakta rahat bir yaşam sürdüklerini, çocuklarının bahçede oynayabildiğini ve kendilerinin de bahçeye çıkarak temiz hava alabildiklerini ifade etmiştir. Bu bağlamda doğaya yönelimlerinin arttığını (%96.7) ve bahçelerinde küçük çaplı sebze-meyve üretimine başladıklarını (%53.3) söyleyenler olmuştur. En önemli dezavantaj olarak ise şehir merkezine uzak olmasından dolayı ulaşım ve market alışverişinde sıkıntı yaşandığı söylenmiştir. Süreci apartman dairesinde geçirenlerin belirttiği herhangi bir olumlu durum bulunmazken, yaşadıkları olumsuzluklar çok daha fazla olmuştur. Bu soruda katılımcılara birden fazla cevap verme olanağı tanınmış olup, en fazla *Evden çıkamadık, yapacak bir şey bulamadık ve sıkıldık* cevabı (%31.8) verilmiştir. Bunu *Binaya herkesle aynı ortamdan girip çıkmak zorunda kaldık* (%27.3) ile *Akraba ve arkadaşlarla görüşemedik* (%22.7) cevapları takip etmiştir. Katılımcılardan biri ise *Teknolojik aletlere bağımlılık arttı* cevabını vererek konunun bir başka yönüne dikkat çekmiştir (Tablo 5).

Tablo 5. Pandemi Sürecinde Apartman Dairesinde Yaşayanların Karşılaştığı Sorunlar.

Apartmanda Yaşanan Zorluklar	Verilen Cevap	Yüzde (%)
Evden çıkamadık, yapacak bir şey bulamadık ve sıkıldık	10	45.4
Binaya herkesle aynı ortamdan girip çıkmak zorunda kaldık	6	27.3
Akraba ve arkadaşlarla görüşemedik	5	22.7
Teknolojik aletlere bağımlılık arttı	1	4.6
Toplam	22	100

Müstakil evde ikamet eden katılımcıların bu yaşam alanını tercih etmelerinde pandeminin ne derece etkili olduğunu öğrenmek amacıyla *Müstakil/bahçeli ev sahibi olmanızda pandemi koşullarının etkisi oldu mu? Eğer oldu ise, 10 üzerinden kaç puan verirsiniz?* sorusu yöneltilmiştir. Verilen cevaplara göre

ortalama etki derecesi 7.15 (10 üzerinden) olarak belirlenmiş olup, zaten katılımcıların çoğunluğu (% 55) da 7 puan vermiştir. Bunu 9 puan verenler (%20) takip etmektedir. 10 tam puan ve 1 puan verenlerin sayısı da eşit olup, 2'şer kişidir (Tablo 6). 1 puan verenlerin pandemi öncesinden beri müstakil evde yaşıyor olmasının bu değerlendirmede etkili olduğu düşünülmektedir. Bu sonuçlara göre, Erzincan'da müstakil/bahçeli ev edinme sürecinin en etkili faktörünün Covid-19 pandemisi olduğu söylenebilir. *Diğer etkili olan faktörler nelerdir (birden fazla faktör söylenebilir)?* sorusuna ise, en fazla doğal ortamda yaşama isteği, deprem riski, çocuklar için rahat olması cevapları verilmiştir.

Tablo 6. Müstakil/Bahçeli Ev Sahibi Olmada Pandeminin Etki Derecesi.

Müstakil bahçeli ev sahibi olmamızda pandeminin etkisi (10 üzerinden)	Kişi Sayısı	Yüzde (%)
7	11	55
9	4	20
8	1	5
10	2	10
1	2	10

Covid-19 salgınının Erzincan'daki müstakil ev edinimine etkisini belirlemek açısından katılımcılara yöneltilen bir diğer soru da *Sizce pandemi dönemi ve sonrasında Erzincan'da müstakil ev sahipliği arttı mı?* olmuştur. Bu soruya evet diyenlerin oranı %76.7 (23 kişi) iken, hayır diyenlerin oranı %23.3 (7 kişi) olmuştur. Yine *Çevrenizde pandemi sonrasında müstakil/ bahçeli eve taşınan tanıdıklarınız oldu mu?* sorusu sorulmuş olup, buna da katılımcıların %50'si evet (15 kişi), %50'si de hayır (15 kişi) cevabını vermiştir (Tablo 7). Bu cevaplara göre Erzincan'da müstakil ev sahipliği sürecinde pandeminin önemli bir belirleyici olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 7. Pandemi Sürecinde ve Sonrasında Erzincan'da Bahçeli Ev Sahibi Olma Durumu.

Sorular	Evet		Hayır	
	Kişi	%	Kişi	%
Pandemi dönemi ve sonrasında Erzincan'da müstakil ev sahipliği arttı mı?	23	76,7	7	23,3
Pandemi sonrası bahçeli eve taşınan tanıdığınız oldu mu?	15	50	15	50

Covid-19 hastalığına siz veya aynı evi paylaştığınız biri yakalandı mı? sorusuna genel olarak katılımcıların %73.3'ü (22 kişi) evet, %26.7'si (8 kişi) hayır cevabını vermiştir. Bununla birlikte müstakil evde oturanlarda bu soruya evet diyenlerin oranı %80'dir. Müstakil/bahçeli evlerde oturan katılımcıların büyük çoğunluğunun pandemi sonrasında bu evlere taşındığı düşünüldüğünde, hasta oldukları dönemde yaşadıkları sıkıntıların onları bahçeli ev edinmeye teşvik ettiği şeklinde yorumlanabilir. Bu soru ile ilişkili olarak *Cevabınız evet ise bu süreci nasıl atlattınız?* sorusuna verilen cevaplar ise, en çok evde dinlenerek ve ilaç kullanarak atlatıldı olmuştur.

Katılımcılara Erzincan'daki müstakil/bahçeli ev sayısındaki artışın şehre olumlu veya olumsuz etkilerinin olup olmadığı da sorulmuştur. Bu soruya olumlu cevap verenler daha çok kişisel olarak değerlendirme yapmış ve çalışmanın önceki kısımlarında da dile getirilen müstakil evlerin ailelere sağladığı yararları değinmiştir. Bununla birlikte olumsuz etki olarak arsa ve ev fiyatlarındaki artış dile getirilmiştir.

5. TARTIŞMA VE SONUÇ

Salgın hastalıklar neden oldukları can kayıplarının yanı sıra insan yaşamını birçok açıdan olumsuz etkilemektedir. Tüm dünyayı etkisi altına alan Covid-19 salgını da başta sağlık alanında olmakla birlikte ekonomik, sosyokültürel ve psikolojik açıdan insanlara önemli olumsuzluklar yaşatmıştır. Söz konusu salgına neden olan koronavirüsün bulaşıcılığının yüksek olması, yaşanan mekânın önemini de ortaya çıkarmıştır. Bu çalışmada, Covid-19 pandemisinin Erzincan şehrinde ailelerin müstakil/bahçeli ev tercihlerine olan etkisi incelenmiştir. Erzincan Belediyesi'nden alınan veriler ve saha gözlemleri, araştırma sahasında Covid-19 salgınının gelir seviyesi yüksek ailelerin müstakil/bahçeli evlere yönelimini olumlu yönde etkilediğini; arsa alımı ve müstakil ev yapımında artışların yaşandığını göstermiştir. Nitekim daha önce yapılan çalışmalarda da pandeminin şehrin kalabalığından uzak, daha izole ve rahat yaşam alanlarının tercih edilirliliğini arttığı hususunda görüş birliği vardır. Portekiz'in Lizbon ve Porto şehirleri özelinde yapılan bir çalışmada, pandemi süreci ve sonrasında şehirlerin görece daha sakin ve açık alan imkânı fazla olan mekânlarının veya küçük kasaba merkezlerinin daha fazla

tercih edildiği ortaya konulmuştur. Aynı çalışmada anket sonuçlarına göre katılımcıların önemli bir kısmının evlerinde özel bir dış mekânın (bahçe, avlu, teras veya balkon) olmamasından şikayet ettikleri tespit edilmiştir (de Matos vd., 2024:7-8). Yine İstanbul şehrini ele alan ve 90 kişi ile yapılan anket sonuçlarına dayandırılan bir çalışmada, katılımcıların %38'inin pandemi sonrasındaki konut tercihlerini “*kent merkezine uzak daha sakin bir yer seçerdim*” şeklinde ifade ettiği görülmektedir (Haksever ve Markoç, 2020:89). Gönen ve Çetinkaya ise pandeminin müstakil/bahçeli evlere olan rağbeti artırdığını, Google Trends uygulaması üzerinde yaptığı analizlere dayandırarak ortaya koymuştur. Buna göre söz konusu uygulama üzerinden *bahçeli ev*, *müstakil ev* ve *villa* kelimelerinin internet üzerinden aranma sayıları, pandemi öncesi ve sonrası olarak karşılaştırmalı olarak ele alınmış ve pandemi sonrasında her üç ifadenin aranmasının öncesine göre oldukça arttığı tespit edilmiştir (2021:29-30). Konuyu emlakçı ve emlak siteleri ilanları üzerinden ele alan Toy vd., müstakil/bahçeli ev ve villa ilanlarında pandemi süreci ve sonrasında önemli oranda artış yaşandığını ortaya koymuştur (2022:105). Bu bulgular, çalışmamızda ortaya konulan Erzincan şehrinde bahçeli evlere olan rağbetin arttığı sonucuyla paralellik göstermektedir.

Yine birçok çalışmada pandemi sürecinde en fazla tercih edilen yerlerin deniz kenarları ve kırsal bölgeler olduğu, dolayısıyla genellikle bu bölgelerde yer alan ikinci (yazlık) konutların cazip hale geldiği belirtilmiştir (Pitkänen vd., 2020:20; Gallent ve Hamiduddin, 2020:395; Toy vd., 2022:99; Gallent vd., 2023:2,8; Erfani & Bahrami, 2023:550; de Matos vd., 2024:4). İkinci konutların ortaya çıkış fonksiyonlarının turizm ve rekreasyonel kullanım olduğu düşünüldüğünde, genellikle müstakil ve bahçeli bir yapıya sahip oldukları anlaşılabilecektir. Dolayısıyla doğrudan bahçeli ev olarak ifade edilmeseler bile, ikinci evler ile pandemi arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmalar da bu kapsamda değerlendirilebilir. Bu çalışmalarda pandemi sürecinde ikinci konutlara olan rağbetin arttığı ifade edilmekle birlikte, bu rağbetin yeni konutların inşasından ziyade, mevcutların kullanımında yaşanan değişimlere bağlı olduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte çoğu çalışmanın aksine Polonya’da yapılan bir araştırmada, pandeminin ikinci evlerin kullanım kalıplarında önemli sayılabilecek bir değişim oluşturmadığı da vurgulanmıştır (Czarnecki vd., 2023:149). Ancak bu konuyu ele alan çalışmaların çoğunda pandemi süreci ve sonrasında ikinci konutların kullanım süresi ve sıklığının arttığı, hatta bir bölümünde geçici kullanım statüsünden daimi kullanıma geçildiği ifade edilmektedir (Toy vd., 2022:113; Zoğal vd., 2022:129). Bu evlerin kış koşullarına uygunluğu, internet bağlantısı, evden çalışma koşulları ve ikinci konutun bulunduğu bölgedeki yerel halkla uyum gibi bazı konuların kalış süresini belirlediği saptanmıştır. Ayrıca bu açıdan market ve alışveriş yerlerine yakınlık, ulaşım kolaylıkları ve iş yerine ulaşım imkânının önemsendiği ifade edilmiştir (Czarnecki vd., 2023: 160). Bu kapsamda şehre yakın kırsal alanlar veya şehrin çeper bölgelerindeki bahçeli evlerin önemi artmıştır. Nitekim bu durum, çalışmamızda da ulaşılan bir bulgudur.

Yukarıda söz konusu edilen çalışmalarda, çeşitli göstergeler üzerinden pandemi süreci ve sonrasında bahçeli evlere/müstakil evlere/ikinci konutlara/villalara olan rağbetin arttığı yönünde çıkarımlarda bulunmuşlardır. Ancak bu çalışmada öncelikle Erzincan şehrinde bu süreçte yeni oluşturulan bahçeli ev alanları tespit edilmiş, sonrasında bu gelişimin pandemi ile olan bağlantısı araştırılmıştır. Buna göre, Erzincan’da şehir çeperi olarak ifade edilebilecek alanlarda, özellikle de şehrin batı ve kuzeybatı mahallerinde müstakil ev ediniminin yoğunlaştığı ortaya çıkmıştır. Erzincan’ın deprem kuşağı üzerinde yer alması ve tarihte yaşadığı büyük depremlerin insanların zihninde oluşturmuş olduğu depren hafızasının da etkisi ile müstakil/bahçeli ev edinme sürecinin Erzincan’da ileriki yıllarda da devam edeceği düşünülmektedir. Şehrin genel görünümüne de olumlu bir imaj katan bu eğilimin belediye tarafından da desteklenmesi uygun olacaktır. Nitekim şehir çeperinde belirlenecek mahallelerde iki kattan fazla yapılaşmaya izin verilmemeli ve imar planındaki mevcut kat sayılarında artırımı gidilmemelidir. Aynı şekilde bu alanlarda evlerin bahçeli olması ve böyle kalması için de yapı taban kurulum alanının sınırlandırılması önemlidir. Bu bağlamda arsanın en fazla %30’una yapı yapılabilmesinin uygun olacağı düşünülmektedir. Yine bu bölgelere gerekli altyapı yatırımlarının (yol, su, doğal gaz şebekeleri gibi) ve belediye hizmetlerinin (çöp toplama gibi) aksatılmadan devam ettirilmesi önemlidir.

Bu çalışmada pandeminin müstakil/bahçeli ev edinimine etkisi Erzincan şehri özelinde ele alınmıştır. Bununla birlikte gerek merkeze bağlı köylerde ve gerekse ilçeler ile köylerinde de bu yönde yeni

yapılaşmanın olduğu tahmin edilmektedir. Bu kapsamda yapılacak başka çalışmalarla pandeminin kırsala dönüş ve kırsaldaki yapılaşmaya etkisi de ele alınabilir.

Teşekkür

Bu çalışma, 1919B012309030 numaralı TÜBİTAK 2209-A projesi kapsamında hazırlanmış olup, gerek kurumsal olarak TÜBİTAK'a ve gerekse emeği geçen çalışanlarına teşekkür ederiz.

REFERENCES/KAYNAKÇA

- AKGİŞ İLHAN, Ö. (2021). COVID-19 Pandemisinin Nüfus Hareketliliği Üzerine Etkisi: Hareketlilik Ve Gelir Arasındaki İlişkinin Analizi. *Türk Coğrafya Dergisi*, (79), 7-16.
- ALBAYRAK, L. (2021). Pandemi Sürecinde Köye Dönüş: Kırsalın Ekonomik ve Kültürel Yapısında Yaşanan Gelişmeler, Artvin Örneği. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14 (20. Bölge Bilimi ve Planlama Kongresi Özel Sayısı), 63-75.
- ARITÜRK, M. (2021). Covid-19 Pandemi Sürecinde Türkiye’de Köy Yönetimi: Yozgat/Şefaatli İlçesi Köy Örnekleri İle Bir Alan Araştırması. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 13(2), 210-229.
- BAYSAL, S., TOSUN, M. ve TAŞ, K. (2024). Salgın Hastalıkların Toplumsal, Dini ve Ruhsal Etkileri. *TAM Akademi Dergisi*, 3(1), 66-85.
- CZARNECKI, A., DACKO, A. ve DACKO, M. (2023). Changes In Mobility Patterns And The Switching Roles Of Second Homes As A Result Of The First Wave Of COVID-19. *Journal of Sustainable Tourism*, 31(1), 149-167.
- ÇAM, Y. (2020). Covid-19 Süreci ve Kentsel Mekanların Kullanımının Yeniden Planlanması. *İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(2), 67-69.
- DE MATOS, F. L., MARQUES, T. S., MAIA, C., RIBEIRO, D. ve VARADY, D. (2024). Stuck At Home: Housing And Neighborhood Conditions During The COVID-19 Pandemic, A Case Study Of Lisbon And Porto Metropolitan Areas. *Journal of Urban Affairs*, 1-19.
- ERFANİ, G. ve BAHRAMİ, B. (2023). COVID And The Home: The Emergence Of New Urban Home Life Practised Under Pandemic-Imposed Restrictions. *Cities & Health*, 7(4), 548-555.
- GALLENT, N. ve HAMİDUDDİN, I. (2021). COVID-19, Second Homes And The Challenge For Rural Amenity Areas. *Town Planning Review*, 92(3), 395-401.
- GALLENT, N., STIRLING, P. ve HAMİDUDDİN, I. (2023). Pandemic Mobility, Second Homes And Housing Market Change In A Rural Amenity Area During COVID-19—The Brecon Beacons National Park, Wales. *Progress in Planning*, 172, 1-23.
- GÖNEN, T. ve ÇETİNKAYA, E. (2021). Covid-19 Salgınının Konut Tercihlerine Etkisi. *Kent ve Çevre Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 25-33.
- GÜRER, B. (2021). Covid-19 Pandemi Sürecinde Spor Yapan Bireylerin Serbest Zaman Motivasyonlarının İncelenmesi. *Spor Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 6 (1), 24-35.
- HAKSEVER, T. ve MARKOÇ, İ. (2020). Covid-19 Pandemisinin Konut Hareketliliğine Etkisinin Değerlendirilmesi: İstanbul. *II. Uluslararası Sosyal İnovasyon Kongresi (USEK)*, (s. 81-91).
- HANNONEN, O., ÅKERLUND, U. ve PİTKÄNEN, K. (2024). Recent Developments In Second Home Research: Has The COVID-19 Pandemic Spurred A Re-Thinking Of Second Home Mobilities?. *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*, 1-26.

- PITKÄNEN, K., HANNONEN, O., TOSO, S., GALLENT, N., HAMİDUDDİN, I., HALSETH, G., HALL, C. M., MÜLLER, D. K., TREIVISH, A. ve NEVEDOVA, T. (2020). Second Homes During Corona–Safe Or Unsafe Haven And For Whom?: Reflections From Researchers Around The World. *Finnish Journal of Tourism Research*, 16(2), 20-39.
- SİRKECİ, İ. ve YÜCEŞAHİN, M. M. (2020). Göç ve Koronavirüs Nüfus Hareketliliği Verileri Üzerinden Kovid-19 Salgınının Analizi. *Göç Dergisi*, 7(1), 9-34.
- ŞUTA, O. ve AKANSEL, S. (2022). Covid-19 Sonrası Kalıcı Konutlara Dönüşen İkincil (Yazlık) Konutların Mekan Organizasyonundaki Değişimi. *Tasarı Kuram*, 18(37), 111-132.
- ŞUTA, O. ve AKANSEL, S. (2023). Esnek Tasarımın Covid-19 Sonrası Kalıcı Konuta Dönüşen Yazlık Konut Tasarımı Üzerinde Önemi. *Artium*, 11(1), 61-74.
- T.C. SAĞLIK BAKANLIĞI, 2024, <https://covid19.saglik.gov.tr/TR-66935/genel-koronavirus-tablosu.html>, Erişim tarihi: 01.10.2024.
- TEKİN, A. (2021). Tarihten Günümüze Epidemiler, Pandemiler Ve Ekonomik Sonuçları. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 40, 330-355.
- TOY, B., GÖKMEN, G. ve BÜYÜKTOPÇU, E. (2022). Pandemi Sürecinde İkincil Konut Kalıcı Konut Haline mi Geldi? *Tasarı Kuram*, 18(35), 99-115.
- WHO Data,, 2024, <https://data.who.int/dashboards/covid19/deaths?n=c>, Erişim tarihi: 01.10.2024.
- WHO News, 2024, <https://www.who.int/news/item/05-05-2022-14.9-million-excess-deaths-were-associated-with-the-covid-19-pandemic-in-2020-and-2021>, Erişim tarihi: 01.10.2024.
- YALÇIN, M. B. (2021). Kullanıcıların Konut Tercihlerindeki Değişime Covid-19 Pandemisinin Etkileri. Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- ZOĞAL, V. ve EMEKLİ, G. (2020). Türkiye'de Covid-19 Salgın Sürecinde İkinci Konutların Değişen Anlamları. *International Journal of Geography and Geography Education (IGGE)*, 42, 168-181.
- ZOĞAL, V., DOMÈNECH, A. ve EMEKLİ, G. (2022). Stay At (Which) Home: Second Homes During And After The COVID-19 Pandemic. *Journal of tourism futures*, 8(1), 125-133.

EXTENDED SUMMARY

Throughout human history, various infectious diseases have emerged. These diseases often spread widely enough to affect a country, a continent, or even the entire world, turning into epidemics or, more popularly, pandemics. These epidemic diseases have not only caused the loss of human lives but have also significantly shaped social, cultural, and economic lives.

There can be many different reasons for the emergence of epidemic diseases. Generally, lack of attention to cleanliness, contamination of drinking water, consumed food, microbes, and viruses are the main causes (Tekin, 2021:330; Baysal et al., 2024:69-71). In this context, it is known that the history of epidemic diseases dates back to very ancient times. However, it can be said that the industrial revolution was a turning point in this process. Before the industrial revolution, epidemic diseases such as the Black Death, smallpox, cholera, tuberculosis, and leprosy caused the deaths of many people (Baysal et al., 2024:68). However, the limited mobility of populations at that time kept these diseases more regional. After the industrial revolution, the deterioration of the ecosystem, the acceleration of environmental pollution, and the development of transportation facilities increased human mobility, paving the way for infectious diseases to reach a global scale much more easily. In other words, the environmental pressures and destructions created by humans grew so much that the period of emergence of epidemic diseases shortened, and their impact areas expanded. For example, in the last century, the world had to face many epidemic diseases such as the Spanish flu, AIDS, SARS, swine flu, bird flu, MERS, and monkeypox. Among these, one of the most impactful was the COVID-19 pandemic caused by the coronavirus.

The COVID-19 pandemic, which is believed to have emerged in Wuhan Province, China, in 2019 and subsequently affected the entire world, caused the deaths of over 7 million people during the approximately three-year period when its impact was intensely felt (WHO Data, 2024). However, according to the estimates of the World Health Organization (WHO), this number could rise to 15 million when considering its indirect effects (WHO News, 2024). The first case in our country was detected on March 11, 2020, and according to the records of the Ministry of Health of the Republic of Turkey, over 100,000 of our citizens lost their lives during this period (Ministry of Health of the Republic of Turkey, 2024). The COVID-19 pandemic, which entered our lives from the moment the first case was seen, led us to question and change many aspects of our lifestyle. Indeed, the pandemic, which brought strict measures and sanctions into our lives, changed our perceptions, priorities, lifestyle, and the areas we needed. It especially led us to reconsider the functionality of our homes, where we were forced to spend long periods. In other words, while the pandemic affected socio-cultural and economic life in general, it also highlighted the importance of the type of housing in which we live.

With the global spread of COVID-19, concepts and practices such as social distancing, physical distancing, restrictions, quarantine, and curfews entered our lives. These were practices that significantly changed our normal daily habits and life order. Among these practices were many restrictive rules such as not leaving the house, not being able to go to markets (therefore, bread distribution was carried out in the streets during some periods), continuing education and work life remotely, maintaining a 2-meter distance between individuals, determining the number of people who could be in a certain place, and applying quarantine even within the house to those who contracted the disease. Therefore, there were difficulties in adapting to these both physically and psychologically. In order to minimize the effects of the virus during the pandemic, the first curfew, which was called closure at that time, was implemented in our country on the weekend of April 10-12, 2020. This restriction was valid for 30 metropolitan cities and the province of Zonguldak, where lung diseases are common. Later, restrictions and curfews covering the entire country were also implemented, especially on weekends. However, the longest lockdown (also referred to as full lockdown) was implemented for two weeks between April 29 and May 17, 2021, which coincided with the period when the number of cases peaked. The fact that people were confined to their homes during this period led families to question the functionality of these living spaces in terms of the pandemic.

The exploratory research model, which can be considered within the qualitative research methods, was preferred in the study. The first stage of the study consists of a comparative analysis of detached/garden house areas in Erzincan city before and after the pandemic using Google Earth images (Figure 1). At this stage, the building permit data obtained from Erzincan Municipality was also used. In the data covering the 5 years between 2019-2023, those with single-dwelling building permits were selected to distinguish detached houses and their distribution was made according to years and neighborhoods. In the next stage, face-to-face interviews were conducted with the determined sample group using semi-structured interview forms (the works of Sirkeci and Yücesahin, 2020; Çam, 2020 and Albayrak, 2021 were used when preparing the form questions). The sample was determined by the purposive sampling method, and in addition to 20 families living in detached houses, 10 people living in apartments were determined. Instead of the families who did not respond positively to our interview request, interviews were conducted with other families with similar conditions. The obtained data were analyzed with the descriptive analysis method and various evaluations were made. In addition, the distribution of detached/garden house construction in Erzincan city during the mentioned period was mapped using the Arc Gis program and the neighborhoods where it was dense were determined.

Data obtained from Erzincan Municipality and field observations have shown that the Covid-19 pandemic positively affected the tendency of high-income families to detached houses with gardens in the research area; there were increases in land purchases and detached house construction. Accordingly, it has been revealed that detached house acquisition has intensified in areas that can be defined as the city periphery in Erzincan, especially in the western and northwestern neighborhoods of the city. It is thought that the process of acquiring detached/garden houses will continue in Erzincan in the coming years due to the fact that Erzincan is located on the earthquake zone and the earthquake memory created in people's minds by the major earthquakes it has experienced in history. It would be appropriate for this trend, which also adds a positive image to the general appearance of the city, to be supported by the municipality. Indeed, no more than two-storey buildings should be allowed in the neighborhoods to be determined in the city periphery, and no increase should be made to the existing number of floors in the zoning plan. Similarly, it is important to limit the building base installation area in these areas so that houses have gardens and remain so. In this context, it is considered appropriate to build on a maximum of 30% of the land. It is also important that the necessary infrastructure investments (such as roads, water, natural gas networks) and municipal services (such as garbage collection) continue without interruption in these areas.

Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi

Erzincan University Journal of Social Sciences Institute

18/1 - Haziran 2025 - E-ISSN-2148-9289

HÜTHÜTÜN HALK HEKİMLİĞİNDE KULLANIMINA İLİŞKİN BİR METİN

A Text on the Use of Hoopoe in Folk Medicine

ÖZKAN DAŞDEMİR

Prof. Dr., Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Prof. Dr., Erzincan Binali Yıldırım University, Faculty of Arts and Sciences, Department of Turkish Language
and Literature

e-posta /e-mail: ozkandasdemir@hotmail.com

Orcid: 0000-0002-4308-3710

Atıf/©: Daşdemir, Özkan (2025). Hüthütün Halk Hekimliğinde Kullanımına İlişkin Bir Metin, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl 18, Sayı 1, ss. 36-47

Citation/©: Daşdemir, Özkan (2025). A Text on the Use of Hoopoe in Folk Medicine, *Erzincan University Journal of Social Sciences Institute*, Year 18, Issue 1, 36-47

Makale Bilgisi / Article Information:

Makale Türü-Article Types : Araştırma/Research
Geliş Tarihi-Received Date : 25.02.2025
Kabul Tarihi-Accepted Date : 06.05.2025
Sayfa Numarası-Page Numbers: 36-47
Doi : 10.46790/erzisosbil.1646482

Notlar/Notes

Etik Kurul Bilgisi (Varsa)
Daha Önce yapılmış bir çalışma ise detayları buraya yazılacaktır.

Yazar(lar), herhangi bir çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Turnitin/Ithenticate/İntihal ile İntihal Kontrolünden Geçmiştir

Screened for Plagiarism by **Turnitin/Ithenticate/İntihal**

Licenced by CC-BY-NC ile lisanslıdır

HÜTHÜTÜN HALK HEKİMLİĞİNDE KULLANIMINA İLİŞKİN BİR METİN

A Text on the Use of Hoopoe in Folk Medicine

Özkan DAŞDEMİR

Öz:

Kur'an'daki "Süleyman Peygamber ve Sebe Melikesi" kıssasında kayıtlı olan hüthüt ile ilgili Türk yazılı ve sözlü kültür ortamlarında geniş bir literatür ortaya çıkmıştır. Yazılı kültür ortamında sıklıkla işlenen bir motif olan hüthüt; Türk efsane, masal ve halk hikâyelerine konu olmuştur. Türkçede ibibik ve çavuşkuşu adlarıyla da bilinen hüthüt hakkında zamanla çeşitli inanmalar ortaya çıkmıştır. Bu makalenin konusu olan hüthütün halk hekimliği uygulamalarında kullanımına ilişkin metin California Üniversitesi Los Angeles (UCLA) Kütüphanesi LSC.0896 numaralı Türkçe El Yazmaları Koleksiyonundaki bir cönkte kayıtlıdır. Elimizdeki metne göre halk hekimliğinde hüthütün kullanımına dair önermeleri dinî-sihri ve tıbbi uygulamalar olarak iki grupta toplamak mümkündür. Söz konusu metinde bildirilen halk hekimliği önermeleri muhtelif tıp risale ve kitaplarından derlenerek tertip edilmiş olmalıdır. Hüthüt ile ilgili dinî-sihri ve tıbbi uygulama örnekleri Türk halk hekimliği bağlamında muhtelif sağaltma ve önleyici işlevler yanında inanmaya dayalı folklorik tutumlar hakkında da önemli bilgiler içermektedir.

Anahtar Kelimeler: Hüthüt, halk hekimliği, cönk.

Abstract:

A wide range of literature has emerged in Turkish written and oral culture environments regarding the hoopoe recorded in the story of "Prophet Solomon and the Queen of Sheba" in the Quran. A motif frequently used in written culture, the hoopoe has become the subject of Turkish legends, tales and folk stories. Various beliefs have emerged over time regarding the hoopoe, also known as *ibibik* and *çavuşkuşu* in Turkish. The text on the use of the hoopoe in folk medicine practices, which is the subject of this article, is recorded in a conk in the Turkish Manuscripts Collection of the University of California, Los Angeles (UCLA) Library, numbered LSC.0896. According to the text we have, it is possible to categorize the suggestions regarding the use of the hoopoe in folk medicine into two groups as religious-magical and medical applications. The folk medicine suggestions reported in the text in question must have been compiled and arranged from various medical treatises and books. Examples of religious-magical and medical practices related to the hoopoe contain important information about folkloric attitudes based on belief as well as various healing and preventive functions in the context of Turkish folk medicine.

Keywords: Hoopoe, folk medicine, conk.

1. GİRİŞ

Türk kültür ortamında mitik Umay kuşu örneğindeki gibi imgesel kuşlar ve avcı-yırtıcı ongunlar dışında İslam bağlamından ödünçlenmiş birtakım kuş imajları da mevcuttur. Bu son gruba verilebilecek en bariz örneklerden biri hüthüt ile ilgi olanlardır. *Kur'an*'daki "Süleyman Peygamber ve Sebe Melikesi" kıssasından hareketle Türk kültür ortamında hüthüt ile ilgili geniş bir literatür ortaya çıkmıştır. Yazılı kültür ortamında sıklıkla işlenen bir motif olan hüthüt; Türk efsane, masal ve halk hikâyelerine de konu olmuştur (Daşdemir, 2015). *Kur'an*'da (Neml 27) ismi Hazreti Süleyman ile birlikte anılan hüthüt, Süleyman Peygamber'in mektubunu Sebe Melikesi'ne ileten kuştur. Türkçede ibibik ve çavuşkuşu adlarıyla da bilinen bu kuş, annesi ölünce ona uygun bir mezar buluncaya kadar onu başının üstünde ve sırtında taşıdığı için anne sevgisi ve saygısının en soylu örneğini göstermiştir. İnanışa göre annesini sırtında taşıdığı için sırtı kahverengi olan hüthütün öldürülmesini Hazreti Muhammed yasaklamıştır. Eti de haram sayılmıştır (Akalin, 1993: 93). Ayrıca hüthütün kokusu, başındaki tepeliği, kafese konulmayışı ile ilgili Türk dünyasında yaygın efsaneler bulunmaktadır (Dıykanbayeva, 2004: 318-319; Öger, 2008: 693; Daşdemir, 2017: 315-316). Anlatı bağlamında oldukça zengin bir literatüre konu olan hüthütün kültürel bir olgu olarak halk hekimliğinde kullanılmasına ilişkin uygulamalar örnek bir metin üzerinden ele alınarak bu makalenin konusunu teşkil etmektedir.

2. HÜTHÜTÜN HAVÂSS-I ECZÂSI

Türk halk kültürünün en önemli yazılı kaynakları arasında olan cönklerde halk hekimliği ile ilgili çok kıymetli metinler mevcuttur. Böyle bir metin California Üniversitesi Los Angeles (UCLA) Kütüphanesi LSC.0896 numaralı Türkçe El Yazmaları Koleksiyonundaki bir cönkte kayıtlıdır. Koleksiyonun 1433 numaralı el yazması olan bu cönk 19. yüzyıla ait olup 240x125 mm ölçülerindedir. 70 varaktan müteşekkil cönkte bu makalenin konusunu teşkil eden "Hüdhüdün Havâss-ı Eczâsı Beyân Olunur" başlıklı metin dışında muhtelif manzumeler, Hadis-i Şerif, Hazreti Ali'den rivayet olunan bir menkıbe, nazar ve baş ağrısı için dualar kayıtlıdır.

Elimizdeki metne göre halk hekimliğinde hüthütün kullanımına ilişkin önermeleri dinî-sihri ve tıbbi uygulamalar olarak iki grupta toplamak mümkündür. Metinde hüthütün sağ kanadından en uzun olan tüyün hepsinden makbul olduğu bildirilmiştir. Bu hüküm bile başlı başına dinî-sihri bir hususiyet taşımaktadır. Ayrıca metinde sıkça geçen tütsüleme uygulamaları her iki gruba uygun örneklerle karşımıza çıkmaktadır.

1. Dinî-Sihri Önermeler: Bu gruptaki uygulamalar zaman zaman çeşitli nesneler yardımıyla takdim edilmektedir. Hüthütün yuvasından alınan toprak, susam yağı, buğday unu, geyik derisi, yün, reçine, mersin ağacının yaprağı, yeni elbise bu bağlamdaki destekleyici nesnelerdir. Ayrıca çeşitli sihir sözleri ve tekerlemeler de dinî-sihri uygulamaları destekleyen bir dizi örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. Metindeki dinî-sihri uygulama önermeleri şu şekildedir:

Unutkanlık için: Hüthütün gözü unutkan kişinin üzerine asılırsa unuttuğunu hatırlar.

Mekânı harap etmek için: On adet hüthüt yakalanır, tüyleri yolunup bir haneye ya da bir dükkâna atılırsa o mekân harap olur, bir daha mamur olmaz.

Kilo almak için: Hüthütün bağırsağı alınıp kanı çokça akıtılıp zayıf olan kimsenin üzerine asılırsa yararı olur.

Emniyet ve itibar için: Ölmüş hüthütün burnu koparılıp derisinden üzerine bir miktar sarılır ve kişinin üzerinde taşınırsa o kimsenin malına hiç zarar gelmez, padişah katında izzet ve ikram sahibi olur.

Özgürlüğe kavuşmak için: Hüthütün yuvasından bir avuç toprak alınıp zindana atılırsa mahpuslar kurtulur.

Nazar ve sağlık için: Hüthütün tırnaklarından biri koparılıp çocuk ya da başkalarının üzerine bağlanırsa o kişilere kötü bakış isabet etmez. Taşındığı sürece sıhhaten geri kalınmaz.

Ağacı meyveden kesmek için: Hüthütün kuyruğundan ve kanından bir miktar alınıp bir ağaca asılırsa asla meyve vermez ve sürekli kanı akar.

İsteneni elde etmek için: Hüthütün dili susam yağına batırılıp dil altına konsa ve birinden hacet istense hacet yerine gelir.

Hasma karşı zafer için: Hüthütün tüyü bir kişinin üzerindeyken hasımlık edilirse hasma karşı galip olunur, fırsatlar bulunur ve eti pişirilip yenirse daha da yararlıdır.

Birini kendine bağlamak, boyun eğdirmek ve murada ermek için: Bu hususla ilgili altı hüküm vardır:

Hüthütün beyni çıkarılıp un ile yoğrulup çörek yapılır, gölgede kurutulur ve bir kimseye yedirilirse, yediren kişi de “Ya fülân ibni fülân! Sana hüthüt yedirdim. Benim sözümü dinleyesin, bana ram olasın ve bana hazır ve amade olasın.” derse, bu sözü hüthütün Hazreti Süleyman’a amade olduğu gibi söylerse onu yiyen kişi, yedirene gayet muhabbet eder.

Hüthütün derisi sol pazıya bağlanıp burnu ve dili alınarak aşağıdaki esma geyik derisine yazdırılır ve içine konulur. Sonra da boz, siyah veya kırmızı yün ile bağlanıp murat edilen kimsenin girip çıkacağı kapının eşiği altına gömülürse o kişiden muhabbet, meyil ve istekten ne murat edilirse ulaşılır. Yazılacak esma şöyledir:

(حطر مطر مانور ياسل وصفا سل تمت)

Hüthüt boğazlandıktan sonra kurutulur, bir miktarı mastaki denilen reçine ve diğeri mersin ağacının yaprağından yirmi bir varak ile karıştırılıp murat edilen kişiye koklatılırsa bunu yapan kişiye muhabbet eder.

Hüthütün sağ gözü yeni bir giysi içinde sağ pazıya bağlanır, murat edilen kişinin yanına varılırsa elbette görenler âşık olur.

Hüthütün sol kanadı yakılır, murat edilen kişinin yolu üzerine külü dökülürse o kişi küle basınca bunu yapana âşık olur.

Hüthütün burnu ve sağ kanadından bir tüy, bir deri içine sarılır, murat edilen kimsenin ve annesinin adı yazılarak bu tertibi yapan kişinin üzerine asılırsa murat edilen kişi ona abartılı bir şekilde muhabbet eder ve âşık olur.

Büyüden korunmak için: Boğazlanmış hüthüt bir eve asılırsa ev sahibi sihirden emin olur.

İnsanların muhabbetini kazanmak için: Hüthütün alt çenesi bir kimsenin üzerine asılırsa insanlar o kişiye muhabbet eder.

Büyülenmiş ya da mecnun olmuş kişi için: Mecnun olmuş ya da sihirle etki altına alınmış kimseye hüthütün teriyle tütsü olursa o kişi şifa bulur.

Cinsel iktidarsızlık için: Cimadan kesilmiş kimse hüthütün etiyle tütsülense şifa bulur.

Bir haneden birini ebediyen ayırmak için: Hüthütün sol kanadından üç tüy alınıp üç gün boyunca güneş doğmadan önce bir hane süpürülse ve süpüren kimse: “Bu mekândan toprak gittiği gibi, bu mekândan fülân ibni fülân dahi gide!” dese o kişi o mekândan gidip bir daha da gelmez.

2. Tıbbi Önermeler: Bu gruptaki uygulama örneklerinde tütsünün biyolojik ve kimyevi tesirlerine vurgular yapılmaktadır. İlgili dizideki destekleyici nesneler sedef otu ve şırlağan yağıdır. Metinde geçen tıbbi uygulama önermeleri şu şekildedir:

Haşerat için: Hüthütün tüyü yakılarak tütsü yapılırsa ortamda haşerat kalmaz.

Zekâyâ fayda ve unutkanlık için: Bu hususla ilgili iki hüküm vardır:

Hüthütün kalbi pişirilip yenilirse unutkanlığı giderir ve zekâyı artırır. Bu tertip kahve çekirdeğinden daha yararlıdır.

Hüthütün yüreğinden kebab yapılıp sedef otu ile yenilirse hafızaya ziyadesiyle yararlıdır.¹

Gözde kıl bitmesi için: Hüthütün kanı bir sedefin içine konulup kıl biten göze damlatılırsa kıl giderilir.

Hayız kanını dindirmek için: Hüthütün kuyruğundan ve kanından bir miktar alınıp kadına bağlanırsa kanı sakinleşir.

Saç ve sakal boyamak için: Kıl boyamak murat edilirse hüthütün bağırsağı kurutulup şırlağan yağıyla dövülerek ezilir, dilenen kişinin saçı ya da sakalı üç gün yağlanır, o kişinin kılları simsiyah olur.

Göz akı için: Hüthütün kanı sıcakken ortaya çıkan göz akına damlatılırsa defolur.

Güvercin yuvasını korumak için: Güvercin yuvası hüthütün iliği ile tütsülenirse güvercine eziyet veren şeyler yuvaya yaklaşamaz.

SONUÇ

Türk halk hekimliği uygulamalarının kökleri Türklerin tarih sahnesinde yer aldıkları en eski çağlara kadar uzanmaktadır. Oldukça eski bir geçmişe sahip olan bu tür geleneksel sağaltma uygulamaları bir yandan sözlü kültür etkileşimiyle; diğer yandan yazılı kültür ortamında telif, tercüme ve uyarlama teknikleriyle kaleme alınan tarihî tıp metinlerinin etkisiyle bir gelişme ve dönüşme göstermiştir. Bu makaleye konu olan hüthütün Türk halk hekimliği uygulamalarında kullanımına dair önermeler söz konusu kültürel etkileşime uygun örnekler içermesi bakımından dikkat çekicidir. Hüthüt başlangıçta Türk kültür ortamında pek ilgi çekici bulunmamış olmalıdır. Ancak Türklerin İslam kültür dairesine girmesinden sonra, özellikle *Kur'an*'daki “Süleyman Peygamber ve Sebe Melikesi” kıssasından hareketle, anlatılarda yaygın bir motif olarak kullanılmış, halk inanışları içinde de yer almaya başlamıştır. Hüthüt ile ilgili zengin halk hekimliği örneklerinin yer aldığı “Hüdhüdün Havâss-ı Eczâsı Beyân Olunur” başlıklı metinde yer alan referanslar ve rivayet kaynakları bu imgenin İslam bağlamından ödünçlendiği yönündeki tezimizi doğrular niteliktedir. Söz konusu metinde bildirilen halk hekimliği önermeleri muhtelif tıp risale ve kitaplarından derlenerek tertip edilmiş olmalıdır. Hüthüt ile ilgili dinî-sihri ve tıbbi uygulama örnekleri Türk halk hekimliği bağlamında muhtelif sağaltma ve önleyici işlevler yanında inanmaya dayalı folklorik tutumlar hakkında da önemli bilgiler içermektedir. Hüthüt geleneksel bir kabul olarak her ne kadar Hazreti Muhammed'e dayandırılan bir emirle koruma altına alınmış olsa da halk hekimliği uygulamalarında bu dokunulmazlık zırhının ortadan kaldırıldığı görülmektedir. Bu durum dinî referansla üretilmiş halk kültürü unsurlarının farklı bağlamlardaki tezadını gözler önüne serdiği gibi, tabuların hekimlik uygulamalarındaki esnekliğini göstermesi bakımından da ayrıca önemlidir.

REFERENCES/KAYNAKÇA

- AKALIN, L. S. (1993). *Türk Folklorunda Kuşlar*, Ankara: Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları.
- DAŞDEMİR, Ö. (2015). *Davutoğlu Süleyman Hikâyesi -Metinlerarası Bir Okuma-*, Erzurum: Fenomen Yayıncılık.
- DAŞDEMİR, Ö. (2017). “Davutoğlu Süleyman Hikâyesinde Kuşların Menşei İle İlgili Açıklayıcı Bilgiler”, *Kuş Dili -Dilde, Edebiyatta ve Sanatta Kuşlar-*, ed. Emine Gürsoy Naskali, İstanbul: Dergâh Yayınları, 308-327.
- DIYKANBAYEVA, A. (2004). *Kırgız Efsaneleri Üzerinde Bir Araştırma (İnceleme-Metin)*, Yayımlanmamış doktora tezi, İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ÖGER, A. (2008). *Uygur Efsaneleri Üzerinde Bir Araştırma (İnceleme ve Metinler)*, Yayımlanmamış doktora tezi, İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

EK1: METİN**Hüdhüdün Havâss-ı Eczâsı Beyân Olunur**

Hüdhüdün yeleginden bir oda buhûr olursa hevâm ve haşerâtı men eder. Hüdhüdün gözi unutkan kimsenin üzerine asılsa unuttığını tezekkür ve derhâtır ede. Hüdhüdün kalbi kebâb olup tenâvül olursa sezâb ile bu hâsiyyeyi eder ki bed-hıfz ve zekâyâ nâfi'dür ve bir nesne unutmaz. Habb-ı kahveden bu enfa' ve eslemdür. Bir kimse on hüdhüd tutup tüyünü yolup bir hâneye ya bir dükkâna atsa o mekân harâb olur, bir dahi ma'mûr olmaz. Bir kimse hüdhüdün bağırsağını alup kanı çok akup za'îf olan kimsenin üzerine assa nef' vere. Bir kimse ölmüş hüdhüdün burnını koparup derisinden üzerine bir mikdâr sarup üzerinde oldukça ol kimsenin bir nesnesi telef olmaya ve meclis-i pâdişâha varsa pâdişâh anuñ hâtırın sorup ikrâm eyleye ve merâmını edâ eyleye. Bir kimse hüdhüdün yuvasından bir avuc toprak alup zindâna atsa ne kadar mahbûslar var ise cümle çıkup halâs ola. Bir kimse hüdhüdün tırnakların birin koparup sabîniñ ve gayrınıñ üzerine bağlasa çeşm-i bed isâbet eylemeye. Mâdâm üzerinde oldukça sıhhatden gerü kalmaya. Bir kimse hüdhüdün kuyruğundan ve kanından bir mikdâr alup bir ağaca assa kat'â meyve-dâr olmaya ve dâ'im kanı aka. Avrete bağlasa kanı sâkin ola. Hüdhüdün dilini bir kimse alup şırlağan yağına batırup dili altına kosa ve bir kimseden hâcetini istese hâcetini kazâ ede. Ve hüdhüd yelegini bir şahıs üzerinde götürüp hasmıyla muhâsama eylese hasmına gâlib ola ve hâceti kazâ ola ve ziyâde fırsat bula. Ve etini bişürüp yemek kavlince nâfi'dür. Ve hüdhüdün beyni çıkarılıp un ile hamîr olup çörek yapıp ve gölgede kurudup bir kimseye yedirilse ve yediren kimse "Ya fülân ibni fülân! Saña hüdhüd yedirdim. Benim sözümü dinleyesin, baña râm olasıñ ve baña hâzır u âmâde olasıñ." Hazreti Süleymân 'aleyhisselâma hâzır olduğu gibi söyleye. Anı yiyen, yediren kimseye gayet muhabbet ede. Hüdhüdün derisini alsan ve sol bâzûña bağlasan, burnını ve lisânını dahi alsan ve şu esmâları geyik derisine yazdırsan ve anuñ içine kosañ, boz yün ile yâhûd siyâh yâhûd kırmızı yün ile bağlayup murâd etdiği kimsenin girüp çıkacağı kapunuñ eşigi altına defneyleseñ ol kimseden muhabbet ve meyl ve kabûl-i ricâdan ne murâd ederseñ nâ'il olursuñ. Yazılacak isim budur:

(حطر مطر مانور ياسل وصفاسل تمت)

Hüdhüdün kanını bir sadeñ içine koyup kıl biten göze damladılrsa kılını giderür. Bir hüdhüdi boğazlasan ve kurudup dökseñ, bir mikdârı mastaki ile ve mersin dedikleri yemiş ağacının yaprağından yigirmi bir varak ile karışdırub murâd etdiği kimseye kohulatsan saña muhabbet ede. Hüdhüdün sağ gözünü bir hırka-i cedîde içinde sağ bâzûña bağlasan, murâd etdiği kimsenin yanına varsañ elbetde görenler saña âşık ola. Kıl boyamak murâd eyleseñ hüdhüdün bağırsağını ahz eyle ve kurudup şırlağan yağıyla sahke eyle, murâd etdiği kimsenin başını ya sakalını üç gün yağla, ol kimsenin kılı ziyâde siyâh ola. Ve hüdhüdün kanı ısıcak iken göze ârız olan beyâza damladılrsa def' ede. Hüdhüdün iligi ile kebûter-hâne buhûr olursa gögercine eziyyet verir nesne yaklaştırmaya. Boğazlanmış hüdhüd bir hâneye asılsa ol hâne sâhibi sihrden emîn ola. Bir kimse, üzerine hüdhüdün alt çeñesini asa, nâs kendüye muhabbet ede. Hüdhüdün 'arakıyla mecnûna buhûr olursa ya sihr olunmuş kimse buhûr olursa şifâ ola. Hüdhüdün lahmıyla cimâ'dan munkatı' olan kimse buhûr olursa şifâ ola. Câbir rahimehullah eydür: Hüdhüdün yüregi kebâb olup sezab ile tenâvül olursa hıfza ziyâde nâfi'dür. Hüdhüdün sol kanadından üç yelek alınıp üç gün -kable tulû'-i şems- bir hâne süpürölse ve süptüren kimse: "Bu mekândan toprak gitdiği gibi, bu mekândan fülân ibni fülân dahi gide!" dese o şahıs o mekândan gidüp bir dahi gelmeye. Hüdhüdün sol kanadı ihrâk olup murâd etdiği kimsenin yolu üzerine küli dökölse ol kimse aña basınca saña kemâl-i muhabbet ede, âşık ola. Hüdhüdün burnı ve sağ kanadından bir yelek, bir deri içine sarılıp anı üzerine assan, murâd etdiği mecnûnuñ ve anasınıñ ismiyle, mübâlağa ile saña muhabbet ede. Hüdhüdün sağ kanadından en uzun olan yelek, cümlesinden makbûldür.

EK2: TIPKIBASIM

[illegible]

اولیٰ فی کبی سولیم افی بیبه بدیرم کیمیه غیت محبت اید هه هه دینی
 اسن و صله بازو که بعلک بدین و سنن و سنن اسن و سوسنار
 کیک ریسنه یاز ریسک و اولک ایکنه قساک بدینک ایه باخو سلاه
 یاخو قوژک یولک ایه باغلیق واد ایندی کیک کیم نیک نجه کیر و جیفه هنی
 قیدنک اینکی الته رفه اینک اول کیم به محبت و سول و قبله جبارم
 نه واد ایندی کیک نکل اولور کیک یازنه جده اسم بدور
 (حضر مطر ما نور یا سول و صفاسل مت) هه هه ک فیه صدفک
 ایکنه قویو: قبل بته کوزه طه رس قیلن کیده بره هه بوغاریک و قویر
 دوکس بقدرک مصطکی ایه و رسه دیدک یسه اغچانک باراغده یدر
 بروم ایه فارسه یوب واد ایندی کیک کیمیه قوخلنسک کما محبت اید
 هه هه صلیغ کوزنی خفته هه کیمه ایکنه صلیغ بازو که باغلیک واد ایندی کیک
 کیمیه نیک یانه وارسک البه کما عشوانه قبل بدین واد ایندی کیک
 هه هه باغ صغنی اخذ ایه و قویر و ب شیرغه یاغده سحر ایه واد ایندی کیک
 کیمیه نیک بشتی صغنی افه کوه یاغده اول کیمیه نیک قید یازنه سلاه
 و هه هه ک فیه ای صبحو اید کوزه عاصه اولام بیته طه رس و فیه اید
 هه هه ایملی کیدر خانه کجور اولنه کورجه اوتیه ویرننه یا قشیمیه
 بوغاریک هه هه بخانه یه اصل اول خانه صغنی سولیه اید اول کیمیه
 اوزینه هه هه الته جک سنی اصل ناکر کله و به محبت اید هه هه عقیه
 محبت کجور اولنه با سنی اولنه کیمیه کجور اولنه شفا اول هه هه لحمیه
 جهمیه منقطع اولام کیمیه کجور اولنه شفا اید جبار حمله اید هه هه
 بدیرک کباب اولنه شراب ایه تناول اولنه حفظه یازنه نافه هه هه
 صله قنارنه افه یلک الته افه کوه قبل طلوع الشمس خانه سولیه

96
 و سوره کعبه بومکانه طبره کنیک کی بومکانه قله اینه قله دخی
 کعبه رب او شخصر او مکانه کعبه رب بر دخی کعبه ههک صله
 قنارک افره اولغه مار اندیکان کعبه ناک یوله اوزینه کوله
 دوکله اول کعبه انا صبحه سکاکله محبت ایه عاقله انا ههک بونه
 و صاخ قنارک بر بیک بر درک اینه صا یوله انا اوزینه اصلاک
 مار اندیکان مجننک و انسانک اینه صا یوله انا محبت ایه
 ههک صاخ قنارک انا اوزینه اولان بیک جه شنه مقبوله

مح
 محله اولو کعبه روت اولیکه کلب او علی عب الجبار اندیک بر ابراهیم اهرام
 نص ایه نه ارسله طبره ایدک ابراهیم اهرام بود علی او قنارک
 اللهم احسننا بعینک التي لا تنام واحفظنا برکتک الذی لا یزول
 وارحمنا بقدرتک علینا لا تمک و انت رجاؤنا
 یا ارحم یا الله یا الله یا الله

بعض علماء محققین بوردیک خفک و قنارک و غما کعبه
 شه ایک اینه کعبه یازرب کعبه یازرب کعبه یازرب کعبه یازرب کعبه
 مبارک ایدوب دتخلر اوزینه برسم اید اراضه طننه و انسانک
 نینه کلانله هر بر صه بدیک اینه نفع ایدر اول ایک اینه هر بر صه
 جه سنی جامع در اول ایک یازرب خفک خیر اولغ کوله باغی
 خفک زیت باغی انا یا خفک زیت باغی انا یا خفک زیت باغی انا
 یاغ قیله بدیک انا انسانک اعضاکی یا خفک زیت باغی انا
 اعضاکی طالع اینه مضربکی و برک اغریبکی و برک اغریبکی

EXTENDED SUMMARY

The images related to the hoopoe were borrowed from the Islamic context to the Turkish cultural environment. Based on the story of “Prophet Solomon and the Queen of Sheba” in the Quran, a wide literature on the hoopoe emerged in the Turkish cultural environment. The hoopoe, a motif frequently used in written culture, has also been the subject of Turkish legends, tales and folk stories. The hoopoe is the bird that delivered the letter of the Prophet Solomon to the Queen of Sheba. Various beliefs have emerged over time about the hoopoe, also known as *ibibik* and *çavuşkuşu* in Turkish.

The text we have regarding the use of hoopoe in folk medicine practices is recorded in a conk in the Turkish Manuscripts Collection numbered LSC.0896 at the University of California, Los Angeles (UCLA) Library. In the conk, which is manuscript numbered 1433 of the collection, in addition to the folk medicine text that is the subject of this article, various poems, a Hadith, an anecdote narrated from Ali, His Holiness, and prayers for the evil eye and headache are recorded.

According to the text we have, it is possible to group the suggestions regarding the use of hoopoe in folk medicine into two groups as religious-magical and medical practices. In the text, it is stated that the longest feather on the hoopoe's right wing is acceptable from all. This provision alone has a religious-magical feature. In addition, the frequently mentioned incense practices in the text appear with examples suitable for both groups. Religious-magical suggestions are occasionally presented with the help of various objects. Soil taken from the hoopoe's nest, sesame oil, wheat flour, deer skin, wool, resin, myrtle leaves, and new clothes are the supporting objects in this context. In addition, some magic words and rhymes appear as a series of examples supporting religious-magical practices. The religious-magical practice suggestions in the text are related to the following: For forgetfulness and intelligence. To ruin a place. To gain weight. For security of property and reputation. To gain freedom. For evil eye and health. To cut down the fruit of the tree. To obtain what is desired. For victory over an enemy. To make someone fall in love with you, to submit and achieve your wish. To protect from magic. To gain people's love. For a bewitched or possessed person. For sexual impotence. To separate someone from a household forever.

In the examples that can be classified as medical application suggestions, the biological and chemical effects of incense are emphasized. The supporting objects in this series are rue and rue oil. The medical application suggestions in the text are related to the following: For insects. For forgetfulness and intelligence. For hair growth in the eyes. To stop menstrual bleeding. For dyeing hair and beard. For the whites of the eyes. To protect pigeon nests.

The roots of Turkish folk medicine practices date back to the earliest times when the Turks took their place on the stage of history. Like other nations, the Turks have been in mutual cultural exchange with the societies they have interacted with throughout history. During this process, practices related to folk medicine have developed and transformed under the influence of historical medical texts written through copyright, translation and adaptation. The hoopoe was not initially found very interesting in the Turkish cultural environment, but it became a widespread motif inspired by the story of “Prophet Solomon and the Queen of Sheba.” The references and sources of narration in the text titled “Hüdhüdün Havâss-ı Eczâsı Beân Olunur”, which includes rich examples of folk medicine related to the hoopoe, also confirm our thesis that this image was borrowed from the Islamic context. The folk medicine propositions stated in the text in question must have been compiled and arranged from various medical treatises and books. Examples of religious-magical and medical practices related to the hoopoe contain important information about folkloric attitudes based on belief as well as various healing and preventive functions in the context of Turkish folk medicine.

SONNOTLAR

ⁱ Metne göre bu rivayet Câbir'den nakildir. Burada adı geçen Câbir, başta kimya olmak üzere, tıp, astronomi, matematik, felsefe konularında çalışmaları olan Ebû Mûsâ Câbir b. Hayyân b. Abdullâh el-Kûfi olmalıdır.

Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi

Erzincan University Journal of Social Sciences Institute

18/1 - Haziran 2025 - E-ISSN-2148-9289

ERZİNCAN ZİRAAT MEKTEBİ’NİN TARİHÇESİ, KURULUŞU VE FAALİYETLERİ

The History, Foundation and Activities of Erzincan Agricultural School

NURULLAH KIRKPINAR

Dr., İzmir/Türkiye

Ph.D., İzmir/Turkey

e-posta /e-mail: nurullahkirkpinar@hotmail.com

Orcid: 0000-0002-6540-9822

Atıf/©: Kırkpınar, Nurullah (2025), “Erzincan Ziraat Mektebi’nin Tarihçesi, Kuruluşu ve Faaliyetleri”, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl 18, Sayı 1, ss. 48-68

Citation/©: Kırkpınar, Nurullah (2025), “The History, Foundation and Activities of Erzincan Agricultural School”, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Year 18, Issue 1, pp. 48-68

Makale Bilgisi / Article Information:

Makale Türü-Article Types:	Araştırma/Research
Geliş Tarihi-Received Date:	10.01.2025
Kabul Tarihi-Accepted Date:	18.06.2025
Sayfa Numarası-Page Numbers:	48-68
Doi:	10.46790/erzisosbil.1617475

Notlar/Notes

Erzincan Bölge Ziraat Okulu 1966 Dönem mezunu Halil Öcalan’a araştırmalarım boyunca gösterdiği değerli rehberlik, katkı ve destekleri için teşekkür ederim.

Yazar, herhangi bir çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Turnitin/Ithenticate/İntihal ile İntihal Kontrolünden Geçmiştir

Screened for Plagiarism by Turnitin/Ithenticate/İntihal

Licenced by CC-BY-NC ile lisanslıdır

ERZİNCAN ZİRAAT MEKTEBİ’NİN TARİHÇESİ, KURULUŞU VE FAALİYETLERİ

The History, Foundation and Activities of Erzincan Agricultural School

Nurullah KIRKPINAR

Öz:

Cumhuriyet Dönemi, çağdaşlaşmanın etkinlik kazandığı ve üretimde bilimsel metotların uygulanmaya çalışıldığı bir dönüşüm sürecidir. Dolayısıyla birçok alanda olduğu gibi tarımda kullanılan yöntemlerin güncellenmesine de bu dönemde teşebbüs edilmiştir. Henüz Cumhuriyet ilan edilmeden kısa bir süre önce üretim tekniklerinin geliştirilmesi ve tarımda verimliliği artırmaya yönelik birçok girişimde bulunulmuştur. Bu yönde nitelikli insan gücüne duyulan ihtiyaç üzerine kurumsallaşma yoluna gidilmiştir. Bunlardan biri olan Erzincan Ziraat Mektebi, çiftçi çocuklarının eğitimlerinin yanı sıra çiftçilerin tarım yenilikleri ile tanıştırılması ve halka tarım bilgisinin aşılması noktasında etkili olmuştur. Kurulduğu tarihten itibaren tarımsal faaliyetlerin modernize edilmesi ve ürün verimliliğinin artırılması gibi hususlarda bölgeye katkı sağlamıştır. Araştırmanın materyalini oluşturan kaynaklar kütüphaneler aracılığıyla elde edilmiştir. Mektepte verilen eğitimlerin başta öğrenciler olmak üzere halka nasıl ulaştırıldığına analizi yapılmıştır. Bu yönüyle okulun açılma süreci ve işleyişi, eğitim tarihi ve ziraat eğitimi açısından değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Atatürk, Cumhuriyet, Ziraat Eğitimi, Erzincan Ziraat Mektebi.

Abstract:

The Republican Era is a transformation process in which modernisation gained effectiveness and scientific methods were tried to be applied in production. Before the proclamation of the Republic, many attempts were made to improve production techniques and increase productivity in agriculture. Institutionalisation was initiated in response to the need for qualified manpower. In addition to the education of farmers' children, Erzincan Agricultural School was effective in introducing farmers to innovations and instilling agricultural knowledge. Since its establishment, it has contributed to the region in terms of modernising agricultural activities and increasing product efficiency. The sources that constitute the material of the research were obtained through libraries. How the education provided at the school was delivered to the public, especially the students, was analysed. In this respect, the opening process and functioning of the school was tried to be evaluated in terms of the history of education and agricultural education.

Keywords: Atatürk, Republic, Agricultural Education, Erzincan Agricultural School.

1. GİRİŞ

Tarımsal kalkınmanın gerçekleşmesi için gerekli unsurlardan biri, tarımda bilimsel yöntemlerin uygulanmasıdır. Türkiye’de tarım alanındaki yenileşme çalışmaları ilk olarak Osmanlı İmparatorluğu döneminde kurumsal olarak ortaya çıkmış ve bu yenilik çalışmaları kapsamında çok sayıda ziraat okulu açılmıştır. Okulların açılmasındaki amaç, tarımdaki teknik bilginin geniş bir alana yayılmasıydı. Bu bağlamda İmparatorluğun son dönemlerine kadar devam eden tarımsal eğitim alanındaki faaliyet ve uygulamalar, Cumhuriyet’in ilk yıllarından itibaren küçümsenemeyecek ölçüde bir ivme kazanmıştır. Cumhuriyet’in ilanı ile birlikte tarım alanındaki gelişmeler hem nicelik hem de nitelik açısından Osmanlı İmparatorluğu’na kıyasla belirleyici hale gelmiştir. Cumhuriyet’in kurucusu Mustafa Kemal Atatürk dışa bağımlılığı azaltmak ve ülke refahını artırmak için çiftçiye ve tarıma büyük önem vermiştir. Hatta modern tarım merkezleri kurarak bu alanda rol model olmuştur. Bu dönemde “*tarımsal eğitim*” konusu, Cumhuriyet’in tarım politikasında tarımın en önemli kaldıraç ve itici gücü olarak ön plana çıkmıştır. Nihayetinde 1920’li yılların başlarından itibaren Türkiye’nin farklı bölgelerinde açılan tarımsal eğitim kurumları, meyvecilik-bağcılık ve tarla bitkilerine yönelik araştırma istasyonları ve üretme çiftlikleri vs. örgütlenme yapılarıyla tarımın bilimsel altyapısı oluşturulmaya çalışılmıştır (Kırkpınar, 2024: 2-3).

Cumhuriyet’in kurumsal yapısı ve hedefleri doğrultusunda kurulan eğitim kurumları, eğitim ve araştırma faaliyetleri aracılığıyla, bilime dayalı uygulamaların halk arasında yaygınlaştırılmasına ve bulundukları bölgelerin ihtiyaçları dâhilinde modern tarım tekniklerinin tanıtılmasına aracılık etmiştir. Bu şekilde ülke nüfusunun çoğunluğunu oluşturan, geleneksel ve çoğu zaman çok ilkel yöntemlerle tarımsal üretim yaparak geçimlerini sağlamakla yetinen köylülerin, bilimsel temelli tarım yöntemlerini benimsemeleri ve pazara yönelik yeni bir üretim tarzında çalışmaları mümkün hale gelmiştir. 1929 Dünya Ekonomik Bunalımından sonra, köylülerin geleneksel tarım yöntemlerini terk etmesine yönelik olarak ortaya konulan çabalar, modern tarımsal eğitim kurumları, örnek tarlalar ve koleksiyon bahçeleri aracılığıyla halka öğretilmeye ve sunulmaya başlamıştır (Yazıcıoğlu, 1959: 4-5; Doğukan, 1965: 2; Yaman, 1950: 16).

Ziraat okulları, modern tarım metotları ve teknolojileri konusunda eğitimler vererek yetiştirmiş oldukları tarım danışmanları vasıtasıyla köyleri karış karış gezerek çiftçilere yeni yöntemler öğretmiştir. Örneğin toprak analizi, gübre kullanımı, sulama teknikleri ve zararlılarla mücadele gibi pratik eğitimler verilmiş, yeni tohum ve ekipmanların kullanımı teşvik edilmiştir. Bu eğitimler, sadece teorik bilgilerden oluşmamış, çiftçilerin kendi tarlalarında bizzat uygulamalı olarak öğretilen pratik ve pragmatik çalışmalardan meydana gelmiştir. Modern tarım tekniklerinin yaygınlaşması, ürün veriminde artış ve daha kaliteli hizmetlere yol açmıştır. Bu durum, çiftçilerin gelirlerini artırmış ve yaşam standartlarını yükseltmiştir. Ayrıca pazara yönelik tarım ürünleri üretiminin artması, ülke ekonomisine önemli katkılar sağlamıştır.

Cumhuriyet yönetimi, 1931 yılındaki Birinci Ziraat Kongresi ile tarımsal örgütlenme ağını çeşitlendirmiş ve geliştirmiştir. Genişleyen bu ağ ve kurumsal yapı içinde eğitim ve öğretim kurumları, araştırma ve geliştirme enstitüleri ve tarımsal üretim işletmeleri, eğitim ve yayım hizmetlerini doğrudan üreticilere ulaştırmak için büyük çaba göstermişlerdir. Atatürk Dönemi’nde tarımsal örgütlenmeye yönelik kurumsal gelişmeler birbirini izlemeye başlamış ve ülke genelinde birçok modern eğitim kurumunun temelleri atılmıştır. Cumhuriyet’in tarımsal modernleşme sürecinin bir parçası olarak gelişen ve bilime dayalı eğitim veren bu kurumlar, geri kalmış tarım sektörünün iyileştirilmesinde ve Türk çiftçisinin kara sabandan demir sabana, oradan da modern tarım makinelerine geçiş sürecinde önemli rol oynamıştır. Öte yandan ziraat mektepleri, eğitim ve öğretim sürecinin bir parçası olarak, modern tarım yöntemlerini gösterme, tarım aletlerini sergileme ve başta çevre köylüler olmak üzere bölge halkını tarım reformunun önemi ve faydaları konusunda bilinçlendirme görevini de üstlenmiştir (Kırkpınar, 2024: 1011).

Okullar, Cumhuriyet’in kazanımlarını ve değerlerini çeşitli şenliklerle anlatmış ve köylüler için ulusal yemekler ve oyunlar düzenleyerek köyün ve kasabanın birleşmesinde ve bütünleşmesinde rol oynamıştır. Okulların bünyesindeki yüzme havuzları ve koleksiyon bahçeleri, öğrenciler ve tanınmış kişiler için önemli bir buluşma ve kabul yeri olmuştur. Yurt dışından modern Türkiye’yi görmek için gelen birçok şahsiyet buralarda ağırlanmış ve oluşturulan tarım kültürü dünya kamuoyuna sunulmuştur.

Bu bağlamda ziraat okullarına sık sık ziyaretler düzenlenmiş ve her ziyaretçi kendisine sunulan eşsiz manzaradan çok etkilenmiştir. Öte yandan, okulların bulunduğu yerlerdeki basın mensuplarının sayısız toplantı ve davetleri için kullanılan havuz kenarları, okul sakinlerinin sosyalleşme mekânı, tören ve özel günler için buluşma noktası olarak da önemli bir işlevi yerine getirmiştir. Bu yönüyle okullar, sosyal yaşam, dostluk, iş arkadaşlığı, öğretmen-öğrenci ve idareci-çalışan ilişkilerinin ötesinde büyük bir aile ortamı oluşturmuştur (Kırkpınar, 2024: 1012).

Bu çalışmada, 1922-1970 yılları arasında ara sıra kesintiye uğrasa da eğitim-öğretim faaliyetine devam eden Erzincan Ziraat Mektebi'nin kuruluş ve gelişim süreci ile ilgili daha önce akademik düzeyde paylaşılmayan bilgiler sunulmuştur. Erzincan Ziraat Mektebi'nin kuruluşundan kapanış sürecine kadar yaşanan gelişmeler ayrıntılı olarak ele alınmaya çalışılmıştır. Bu minvalde bir ziraat mektebinin kırsal şartlarda hangi hususlar altında açıldığı, ülkenin ihtiyaç duyduğu nitelikli insan gücü açığını karşılama noktasında ne ölçüde etkili olduğu, mektepte verilen eğitim-öğretim ve tarımsal uygulama-becerilerin öğrenciler tarafından bölge çiftçisine ne kadar ulaştırıldığı soruları üzerinden hareketle bilimsel bir değerlendirme yapılması hedeflenmiştir. Tarım-eğitim ve üretim geçmişin konusu olduğu gibi günümüz ve geleceğin de konusudur. Bu çalışma yoluyla geçmişteki tarım eğitiminin ve koşullarının detaylandırılması ile gelecekteki tarım eğitimi ve planlamalarına faydalar sağlayabileceğine dair öneriler sunulmuştur.

2. ERZİNCAN ZİRAAT MEKTEBİ'NİN KURULUŞU VE TARİHÇESİ

Erzincan Ziraat Mektebi'nin tarihsel kökenlerini 1911 yılına indirmek mümkündür. Zira mektebin oluşumuna dair ilk kayıtlar İkinci Meşrutiyet yıllarına rastlamaktadır. Bu dönemde Osmanlı İmparatorluğu Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde “Çiftlik Mektebi” statüsünde, çiftçi çocukları içinden seçilen talebelere, yeni zirai tekniklerin uygulamalı olarak gösterilip kendi arazisini yönetebilecek çiftçi veya yarıcı veya subaşı yetiştirmek amacıyla kurumlar oluşturulmuştur. Bu yönde Erzincan Çiftlik Mektebi, yatılı bölge okulu statüsünde ve yoksul çiftçi çocuklarının yetiştirilmesi amacıyla yönelik olarak öğrencilerin barınma, beslenme ve giyinme ihtiyaçlarını karşılamakla kalmamış, aynı zamanda onları rehber çiftçiler haline getirmeyi amaçlamıştır. Mektebin eğitim süresi ihtiyaca göre iki veya üç yıl olarak belirlenmiştir (Orman ve Maadin ve Ziraat ve Baytar Mecmuası, 31 Mart 1327 (1911): ss.485-487). Ancak gerek savaşlar ve gerekse temel ihtiyaçların karşılanması aşamasında yaşanan güçlükler, mektebin kısa ömürlü olmasına neden olmuştur. Türk İstiklâl Savaşı sonrasında yönetimin ziraat konusunu yeniden ele alması üzerine ihtiyaç duyulan nitelikli insan gücü açığını kapatmak ve bilgili rehber çiftçiler yetiştirmek amacıyla açılan ziraat mekteplerinden biri, 1922-1923 eğitim yılında Erzincan'da görülmektedir.

Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren Mustafa Kemal Atatürk'ün rehberliğinde ve dönemin hükûmetlerin girişimleriyle Türk tarımını modernleştirmek (yani karasabandan kurtarmak), tarımın sorunlarını bilimsel açıdan görmek ve çözüm üretmek, Türk tarımına ve çiftçisine hizmet edecek ziraat mühendisleri-teknikerleri yetiştirmek ve bölgesel araştırmalar yapmak amacıyla birçok tarım okulu kurulmuştur. Dönem içerisinde Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Bütçe ve İktisat Encümeni tarafından hazırlanan bir raporda, tarımsal eğitim sistemi ile ilgili şu kaniya varılmıştır: “Bünye-yi iktisadiyemizin elyevm en esaslı mesnedi olan ziraatın terakki ve inkişafı için gerek talebe yetiştirecek ve gerek halkımıza ameli surette işi öğretecek tedrisata pek mühim bir mevki vermek mecburiyetindeyiz. Bu bahiste en başta muntaka ziraat mektepleri gelir. Bu mekteplerde tedrisatın daha ameli olabilmesi, çiftliklerin ve sanay-i ziraiyenin mümkün olduğu kadar geniş bir surette tatbik ve idaresine vabestedir” (TBMM ZC,1922: 322-325).

Türkiye’de tarım eğitimi, Cumhuriyet dönemi ile birlikte önem kazanmış ve 1921 yılında uygulamaya giren “Tedrisat-ı Ziraiye Nizamnamesi” bu konuda büyük bir adımı teşkil etmiştir. Zira bu düzenleme, tarım okullarının bir bütün olarak ele alınmasını sağlamış ve sistemli bir derecelendirme süreci başlatılmıştır (BCA, Yer No: 30-18-01-01, Dosya No: 02-37-17, 1921: 1-2). İlgili nizamname Türkiye’deki tarım eğitim sisteminin temel taşlarından birini oluşturmuş ve buna yönelik gelişmelerin önünü açmıştır. Hatta tarım eğitiminin standartlarını belirleyerek buna yönelik öğretim programlarının kapsamını artırmayı hedeflemiştir. Nizamnamede tarım okullarının müfredatı, öğretim yöntemleri ve yapılması gerekenler hakkında ayrıntılı bilgiler olması bu bilgiyi doğrular niteliktedir. Nitekim

nizamname sonrasında Cumhuriyet yönetiminin tarım eğitimi daha sistematik bir hale getirmeye yönelik çabaları, tarımsal verimliliğin yükseltilmesi açısından büyük fayda sağlamıştır. Ayrıca bu nizamname ile birlikte tarım eğitimi yeni tekniklerin çiftçilerle buluşması konusunda önemli bir araç olmuştur.

Nizamname sonrasında ülkenin özgün koşullarına uygun “*Mıntika Ziraat Mektepleri*”nin açılması düşüncesi ortaya atılmıştır. Savaş sonrasında ülke genelinde ziraat okullarının kurulması, Ankara’nın ilk dönem politikalarının önemli bir yönünü temsil etmektedir. Savaş sırasında Anadolu köylüsünün maddi ve manevi gücüne fazlasıyla güvenen TBMM Hükûmeti, ülkenin kalkınması ve gelecekteki refahında tarımın hayati rolünü kabul etmiştir. Bu okulların açılması sadece idari bir işlem değil, aynı zamanda insan sermayesine stratejik bir yatırım olup, tarım uygulamalarını modernize etmeyi ve tarımsal verimliliği artırmayı; dolayısıyla ülkenin ekonomik temellerini güçlendirmeyi amaçlamıştır (TBMM ZC, 1922: 72).

Bu saikle savaşın sarsıcı etkisinin sürdüğü, barut ve kan kokusunun ülkeyi henüz tam olarak terk etmediği bir tarihte Osmanlı’dan devralınan Halkalı Ziraat Mektebi’nin yanı sıra 1922 yılında çıkartılan 254 sayılı Kanun’a göre, 12 bölge merkezli olmak üzere “*Orta Dereceli Ziraat Mektepleri*” açma kararı alınmıştır. 162 üyenin katılımıyla gerçekleşen yüksek katılım oranı, konuya verilen önemi göstermektedir. Parlamento oylamasından çıkan ezici olumlu sonuç, eğitim fırsatlarının genişletilmesi yönünde önemli bir adımı teşkil etmiştir. Katılımın yüksek ve muhalefetin asgari düzeyde olması, önerilen kuruluşlarının faydalarına ilişkin yaygın bir inancın varlığını güçlü bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu yasanın başarılı bir şekilde kabul edilmesi, gelecekteki eğitim girişimleri için olumlu bir emsal teşkil etmiş ve oldukça hayati bir önem taşıyan toplumsal kalkınma projelerinin ilerletilmesinde siyasi uzlaşının önemini vurgulamıştır. Buna göre, okulların finansmanı T.C. Ziraat Bankası’na sağlanacak, eğitim biçimleri ve programları ise İktisat Vekâletince denetlenmiştir (Ayas, 1948: 641; TBMM ZC, 1922: 324-332; Kırkpınar, 2024: 32).

İktisat Vekâleti bünyesinde kurulan ilk tarım okulları, Türkiye’nin tarım sektöründe eğitim ve ziraat alanında uzmanlık kazanma konularında atılan önemli adımlardan birini oluşturmuştur. Bu okullar, özellikle tarımsal etkinlikler ve uygulamalar üzerine yoğunlaşarak, ülke topraklarının üretkenliğini artırmayı hedeflemiştir. Okulların kurulduğu yerler arasında Ankara, Bursa, Adana, Konya, Kastamonu, Sivas, Çorum, Erzurum, Erzincan, Edirne, İzmir (Bornova) ve Balıkesir (Kepsut) gibi şehirler bulunmaktadır. Zira okulların sayısı ve çeşitliliği, tarım eğitiminin önemini ve özelliklerini açıkça göstermiştir (Tevfik, 1931: 2142; Mağden, 1959: 43-55; Yaman, 1950: s.16).

Böylece Türkiye’de erken dönem tarımsal eğitim sistemi ve politikaları, Cumhuriyet’in ilk yıllarında hızlı bir gelişim dönemi yaşamıştır. İktisat Vekâleti, ülke genelinde çok kısa sürede tarım okulları ağının kurulmasında önemli bir rol oynamıştır. Sadece iki yılda gerçekleşen bu hızlı gelişme, hükûmetin tarım sektörünü modernize etme ve çiftçilik uygulamalarını iyileştirme konusundaki kararlılığını ortaya koymuştur. Okulların kurulması, ülkenin ekonomik kalkınması açısından hayati önem taşıyan ve yetenekli tarım uzmanlarının yetiştirilmesi yolunda önemli bir adımı teşkil etmiştir. Yeni kurulan kurumlar, her biri belirli bir alana odaklanmış olsa da geniş bir coğrafi alanı kapsamıştır. Örneğin Ankara Ziraat Makinist Mektebi çiftçiliğin teknik yönlerine odaklanmış, öğrencilere makineleri kullanma ve bakımını yapma becerilerini kazandırmaya çalışmıştır. Diğer okullarda verilen eğitimler, yerel hususlar dikkate alınarak teknik çiftçilik konusunda uygulamalı eğitim vermiştir. Bölgesel dağılım, eğitimin ülkenin farklı bölgelerindeki çiftçilerin özel ihtiyaçlarına ve karşılaştıkları sorunlara göre uyarlanmıştır.

İnceleme dönemi itibarıyla kurumsal yapılar, tarımsal eğitimin gelişmiş olanaklarından ve ileri düzey müfredatından yoksun olsalar da ilerleyen süreçte “*tarımsal uzmanlığın*” ayrı bir alan olarak meydana gelmesinde ilk girişim olarak hizmet vermişlerdir. Onların mirası ve yerleşkeleri üzerinde, bugün tarımın çeşitli alanlarında uzmanlaşmış ve bilimsel araştırmalar yürüten tarımsal araştırma kurumu, üniversite ve tarım meslek lisesi ağını içeren birçok kurumsallaşma inşa edilmiştir. Öte yandan bol ve randımanlı bir üretim için okulların bünyesinde mekanizasyon birimlerinin varlığı, makineleşmede pratik becerilere erken dönemde odaklanması, ekonomik kalkınmanın katalizörü olarak eğitim-öğretim ve tarımsal gelişmeye olanak sağlanması; hükûmet yatırımlarının önemini ortaya koymaktadır. Zira okulların hızla kurulması, tarım sektöründeki ihtiyaçların karşılanma çabası ve gelecek için bir altyapı

oluşturulması yönünde alınan kararlar; güçlü bir siyasi iradenin varlığının göstergesidir. Dolayısıyla okulların etkisi, ilk kuruldukları yerin çok ötesine uzanarak Türk tarımının gelecek nesiller için şekillenmesini sağlamıştır.

Bu kurumlardan biri Erzincan'ın köklü eğitim kurumlarından Ziraat Mektebi'dir. Mektebin temel işlevlerinden biri, çiftçileri yeni tarım teknolojileri konusunda bilgilendirmektir. Bu çeşitli eğitim seminerleri, saha çalışmaları ve demonstrasyon çalışmaları aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Örneğin, kuraklığa dayanıklı bitki türleri, sulama sistemleri ve verim artışına yönelik gübreleme yöntemleri gibi konular üzerine yoğunlaşmıştır. Eğitimler, çiftçilerin ürününün çeşitliliğini artırmaya ve iklim değişikliğinin olumsuz etkilerine karşı daha dirençli hale gelmesine yardımcı olmuştur. Ek olarak mektep, çiftçilere tarım kredileri ve finansal destek konusunda da bilgi sağlamıştır. Kuruluş çalışmaları kapsamında çiftlik masrafları için 3.099 lira, diğer masraflar için 25.101 lira ve öğretmen masrafları için ise 3.270 lira ayrılmıştır (TBMM ZC, 1927: 258). Erzincan, verimli toprakları ve bol su kaynakları ile yüzyıllardır tarımsal üretim merkezi olmuştur. Erzincan Ovası'nın bereketli toprakları ve Fırat Nehri'nin bereketi, bu bölgede çeşitli meyve ve sebzelerin yetiştirilmesine olanak sağlamıştır. Tarihsel kayıtlar, Erzincan'ın geçmişte önemli bir ticaret merkezi olduğunu ve bu ticaretin önemli bir kısmının tarım ürünlerine dayandığını göstermektedir. Özellikle elma, armut, kayısı ve üzüm gibi ürünler, bölgedeki ekonomik ve sosyal değişim konusunda önemli bir rol oynamıştır. Bu ürünler hem yerel tüketimde hem de çevre illere yapılan ticarete önemli bir yer tutmuştur. Ortaçağ Dönemi'ne ait birçok kaynakta Erzincan ve coğrafyası, bahçe mahsulleri bol ve havası güzel bir kent olarak tasvir edilmiştir. En önemli tarımsal alanını oluşturan Erzincan Ovası'ndaki verimli alüvyal topraklar, bölge ortalamasına göre daha elverişli sıcaklık şartları ve ana ulaşım hatları üzerindeki konumu itibarıyla başta tarımsal potansiyel olmak üzere, pek çok konuda dikkat çekici bir yöre olma özelliğini sürdürmüştür. Osmanlı İmparatorluğu döneminde bölgeyi ziyaret eden çeşitli seyyah ve araştırmacılar tarafından tarımsal zenginliği, bol meyve bahçeleri ve yeşillikleriyle tanımlanan Erzincan Ovası ve çevresinin, önemli miktarda tarımsal üretim sağladığı ve devletin bu ürünlerden kayda değer ölçüde vergi elde ettiği bilinmektedir (Orsan, 1952: 90-94).

Osmanlı idaresi altında olduğu zamanlarda mamur bir şehir olduğu bilinen Erzincan, 1923 yılında Cumhuriyet'in kuruluşundan sonra bu özelliğini korumuş ve devam ettirmiştir. Erzincan'ın ekonomik yapısının, Türk İstiklâl Savaşı sonrasında büyük ölçüde tarıma dayalı olması, bu durumun somut bir yansıması olarak değerlendirilmektedir. Örneğin, 1925-1927 döneminde Erzincan il sınırları içerisinde, 2.800 kilometrekarelik bir alanda 300.000-400.000 dekar arazide tarımsal faaliyetler icra edilmiştir. Bu arazinin yaklaşık 200.000 dekarı buğday, 50.000 dekarı arpa, geri kalan kısmı ise fasulye, darı ve meyve-sebze bahçeleri ile tarım alanlarından oluşmuştur (Miroğlu, 1975: 79; T.C. Devlet Salnamesi 1925-1926, 1926: 382).

Mektebin ilk müdürü Tevfik Tarman'dır. 1922-1924 yılları arasında hem müdürlük hem de öğretmenlik görevlerini yürüten Tarman, ziraat yüksek öğretim mezunudur. 1927 yılında Almanya'ya uzmanlık kazanmak amacıyla gönderilen Tarman, Berlin Yüksek Ziraat Mektebi ve Bonn Üniversitesi Ziraat Fakültesinde eğitimler almıştır. Ziraat Vekâletinin çeşitli kurumlarında görev yapan Tarman, mektebin kuruluş ve altyapı çalışmalarının tamamlanmasında önemli görevler üstlenmiştir (Tunçer, 1958: 104-107; Yeni Ziraat Gazetesi, 1 Şubat 1339 (1923): 164). Aynı yıl içinde mektebe öğretmen olarak Tokat Ziraat Müdürü Ali Rıza Bey ve İbrahim Efendi tayin edilmiştir (Yeni Ziraat Gazetesi, 1 Teşrinisani 1339 (1923): 352). Mektebin açılışında halktan çok yüksek bir destek ve istek görülmüştür. 1000 dekarı bulan arazi, yüz kişilik yatak, yemek ve mutfak takımı, muallim odası için gerekli malzemeler, dört çift koşu hayvanı ve ihtiyaç duyulan tohumlar şehir sakinleri tarafından karşılanmıştır (Yeni Ziraat Gazetesi, 1 Şubat 1339 (1923): 162). Yaklaşık olarak iki yıl görev yaparak kuruluşu gerçekleştiren Ziraat Mektebi Müdürü Tevfik Bey, Mücadele ve Teşvikat Müdüriyetine atanınca yerine Adana Ziraat Mektebi Müdürü Şevket Bey tayin edilmiştir. Kısa bir süre sonra yani 20 Haziran 1924'te Erzincan Ziraat Mektebi Müdürlüğüne Süleyman Fehmi Kalaycıoğlu atanmıştır (Türk Nöroşirürji Dergisi, 2006: 138-141). Kalaycıoğlu, 1927 yılında Almanya'ya gönderilen öğrenciler arasında yer almış ve yurda dönüşü sonrasında Ziraat Vekâleti Ziraat İşleri Genel Müdürlüğü ve Tarım Bakanlığı Müsteşarlığı gibi görevleri yerine getirmiştir. Türkiye tarımı konusunda İktisadi Yürüyüş, Ziraat Dünyası ve Ziraat Dergisi başta olmak üzere birçok süreli yayın grubunda çeşitli yazılar kaleme almış ve ülke tarımına dair çözüm önerileri sunmuştur.

Öte yandan 1923-1924 döneminden itibaren aktif olarak faaliyet gösteren mektebin birinci sınıfında 24 öğrenci vardı ve bunlar ücretsiz olarak eğitim görüyordu. Mektepteki eğitim-öğretim işleri 6 öğretmen ve 4 memur tarafından yürütülmüştür (1339-1340 Ders İhsaiyyat Mecmuası, 1341: 78-79). 1925-1926 öğretim yılında mektebe kaydolmak üzere 29 kişi müracaat etmiş, yapılan sınav neticesinde başarılı olan 23 adaydan 21 öğrencinin kaydı yapılmıştır (Ziraat Vekâleti Mecmuası, Sayı: 5, Teşrinisani 1341 (Ekim 1925): 455). 1926-1927 eğitim-öğretim dönemine gelindiğinde Erzincan Ziraat Mektebi'nin öğrenci sayısı toplamda 36 olarak tespit edilmiştir (T.C. Devlet Salnamesi 1926-1927, 1927: 383). Bu verilere göre, mektepte toplamda 1924-1925 öğretim yılında 24, 1925-1926 öğretim yılında 44, 1926-1927 öğretim yılında ise 43 öğrenci bulunmaktadır. İlk mezunlarını 16 kişi olarak 1925-1926 eğitim-öğretim yılında ve ikinci mezunlarını 16 kişi olarak 1926-1927 yılında vermiştir (Tarım İstatistikleri, 1939: 502). Memur ve öğretmen sayısı ise toplamda 10 kişiden oluşmuştur. İdari işler, 5 kişilik memur ve 5 kişilik öğretmen grubu idaresinde sürdürülmüştür. Öğretmenlerin 1'i Avrupa'daki ziraat yüksek öğretim kurumlarında tahsil görmüştür. Geriye kalan öğretmenlerin 2'si Halkalı Ziraat Mektebi'nden diğer 2'si de tali (ikincil) ziraat mekteplerinden mezun olmuştur (TBMM ZC, 1927: 259). Ancak mektep, 1927 yılında çıkarılan "*Zirai Tedrisatın Islahına Dair Kanun*" gereğince diğer mıntika ziraat mektepleri gibi yeniden dizayn edilmek amacıyla kapatılmıştır. Yeni düzenleme sonrasında ülkedeki zirai eğitim programı, uygulamaları ve kurumlarının kapatılmasına karar verilmiştir. Yeniden yapılanmanın bir gereği olarak 1930 yılı sonrasında Avrupa'daki branşlaşmaya dayalı zirai eğitim sistemi ve programları örnek alınarak 4 adet orta dereceli tarım okulu açma girişiminde bulunulmuştur. Bunlar; İstanbul, Bursa, Adana ve İzmir (Bornova) Ziraat Mektebi adını taşımaktadır. 1922 yılında açılan diğer mıntika ziraat mekteplerinin mevcut tarım âlet, edevat ve makineleri dâhil bütün varlıkları bu dört okula dağıtılmıştır. Böylece Erzincan Ziraat Mektebi'nin ilk eğitim-öğretim devresi kısa bir süre sonra sona ermiştir (BCA, Dosya No: 30-10-0-0, Yer No: 201-372-15, 1933: 13-18; Kırkpınar, 2024: 34-35).

Kapatılan mektebin tesisleri 1928 yılında Sıhhiye Memurları Mektebi'ne dönüştürülmüştür. Bu dönemde Erzincan Serum Darülistihzarı müdürü olarak görev yapan Muzaffer Bekman, okulun hem idarecisi hem de muallimi olarak görev yapmıştır. Daha sonra Erzincan Vilâyeti Veteriner Müdürü Lütfü Bilgen, henüz yeni teşkilatlanmakta olan mektebe öğretmen olarak görevlendirilmiştir. Erzincan Sıhhiye Memurları Mektebi, 1928-1929 senelerinde iki devre mezun verdikten sonra öğrencilerin daha esaslı bir teşkilatla ve nitelikli eğitimle yetiştirilmesi düşüncesiyle Selimiye'deki Yüksek Baytar Mektebi bünyesinde 1930 senesinde "*Küçük Sıhhiye-i Hayvaniye Memur Mektebi*" adı altında bir sınıf açıldı. Erzincan mektebinin faaliyetine son verilerek mevcut talebeleri Selimiye'ye gönderilmiştir (Bekman, 1940: 172).

1930-1935 döneminde ipek böcekçilik ve köy eğitimleri kursiyer merkezi olarak faaliyet gösteren yerleşke, aynı tarihlerde Türkiye'de yeni tarım okullarının açılması gündeme gelmesiyle nitelik değiştirmiştir. Bu kapsamda Erzincan'ın gerek tarımsal yapısı ve gerekse geçmişteki zirai eğitim faaliyetleri dikkate alınarak yeni bir ziraat mektebi açılması için çalışmalar başlatılmıştır. Bu yöndeki ilk karar, 27 Şubat 1935 tarihinde Erzincan'da gerçekleştirilen il kongresinde ifade edilmiştir (Orsan, 1952: 94; BCA, Dosya No: 490-1-0-0, Yer No: 494-1988-1). Kongre sonrasında başlatılan çalışmalar üzerine daha önce kapatılan Erzincan Ziraat Mektebi, 1936 senesi Haziranı'nda "*Şark Mıntika Ziraat Mektebi*" adıyla yeniden açılmıştır. Mektep müdürlüğüne eski Konya Ziraat Ameliyat Mektebi müdürü Galip Kayalı getirilmiştir. Mektebe Doğu Anadolu Bölgesi illerinden öğrenci alınacaktı. Alınacak öğrencilerde orta okul mezunu ve çiftlik yahut arazi sahibi olması şartı aranmıştır. Okuldan mezun olan öğrenciler memur olamayacak; eğitim-öğretimini tamamladıktan sonra kendi kurduğu çiftlik veya küçük işletmesinde örnek çiftçilik yapacaktı. Eğitim-öğretim süresi üç yıl olarak belirlenen mektep, yalnızca yatılı bir ziraat okulu olmanın yanı sıra eğitim-öğretim hizmetlerini de ücretsiz sunmaktadır. Her yıl için 30 öğrenci kabul edileceği öngörülmekte olup, bu durum neticesinde mektebin öğrenci kadrosunun üç yıl içinde toplamda doksan kişiye ulaşması hedeflenmektedir (Akşam, 23 Kânunuevvel 1935).

1936-1939 yılları arasında yaklaşık 3 yıl süre faaliyet gösteren Şark Mıntika Ziraat Mektebi, 1939 yılında Erzincan'da yaşanan deprem felâketi sonrasında eğitim-öğretim faaliyetlerine zorunlu olarak ara vermek durumunda kalmıştır. Yaşanan deprem felâketi neticesinde, Erzincan büyük oranda hasar görmüş ve şehir son yer değişikliğini bu tarihten sonra yaşamıştır. Resmî kayıtlara göre, deprem

felâketinde toplamda 32.968 kişi hayatını kaybederken, 116.720 adet binanın da tamamen yıkıldığı görülmüştür (Sür, 1993: 56). 1939 Erzincan depremi, merkez üssü olması sebebiyle felaketten en fazla etkilenen il olmuştur. Çok sayıda can kaybı ve geniş çaplı yıkım yaşanmıştır. Resmi kayıtlara göre, 15 bin 600 kişi hayatını kaybetmiştir. Bu ölümlerin 9 bin 189'u sadece şehrin merkez ilçesinde meydana gelmiştir. Deprem sonucunda ayrıca 14 bin 401 bina tamamen yıkılırken, 4 bin 43 yapıda da ciddi hasar meydana gelmiştir (Orhan, 2019: 344). Hükümet Konağı, Belediye Binası, Askeri Okul, Ordu Müfettişliği, Orduve ve Ziraat Mektebi Binası gibi resmî kurumlar dâhil olmak üzere, sağlam bina bırakmayan deprem felâketi sonrasında, söz konusu şehir alanı yasak şehir ilan edilerek, Erzincan şehrinin kurulacağı yeni iskân alanının belirlenmesi ve kuruluş çalışmalarına başlanmıştır (Arpacı, 2018: 222-227).

Demokrat Parti Dönemi'nde kentin imarı ve kalkındırılması çalışmalarına önem verilmiştir. Bu konuda Tarım Bakanı Nedim Ökmen, Erzincan'a ait tarım işlerini incelemek üzere kalabalık bir heyetle kente gelmiştir. Vilâyette geniş bir halk kitlesi tarafından karşılan Nedim Ökmen, Erzincan İl Tarım Müdürlüğü deneme uzmanı Ahmet Yayar'dan güncel sorunları dinlemiştir. Ardından Numune Fidanlığını ziyaret etmiş ve çalışmaları incelemiştir. İncelemelerine Veteriner İşleri müdürü ve Ziraat müdür vekili Fehmi Baysoy eşliğinde devam etmiştir. İncelemeler neticesinde pamuk ziraatı, Numune Fidanlığının ihtiyaçları, Erzincan'da sığır ıslah ve çoğaltım çalışmalarını artırmak amacıyla suni tohum istasyonunun kurulması ve kırsal kalkınmanın sağlanması için bütçe verilmesi gerektiği bildirilmiştir. Tarım Bakanı derhal bu konudaki eksikliklerin giderilmesi adına direktifler vermiş ve ihtiyaçların bir an evvel temin edileceğini belirtmiştir (Demokrat Erzincan Gazetesi, 1952: 1-2). Daha sonra Belediye Başkanı Nusret Bayındır (Ziraatçı) ile bir araya gelen Nedim Ökmen, incelemelerine şeker pancarı üretimi üzerinde durmuştur. Nusret Bayındır, kendisine depremde sonra Erzincan'a yapılan kamu yatırımları arasında bulunan 18 milyon liranın harcanmadığını, dolayısıyla bu yatırımın Erzincan'a verilmesi halinde birçok sorunun hallolacağını altını çizmiştir (Demokrat Erzincan Gazetesi, 1952: 1). 1958 yılına gelindiğinde DP Müfettişi Nâtik Poyrazoğlu, Ziraat Vekaletinin deprem felâketiyle yıkılan şehir içerisinde bir “Ziraat Çiftliği”nin kurulacağını dile getirmiştir. Buna göre, yerleşke içerisinde bir ziraat okulu ve üretme çiftliği, vekaletle bağlı Ziraat, Orman ve Veteriner Umum Müdürlükleri bulunacaktı (Önal, 2022: 158). Nitekim DP Döneminde hükümet tarafından Erzincan ili dâhilinde yapılan kamu harcamaları ve yatırımlar kapsamında Nafia Vekili Kemal Zeytinoğlu'nun demecine göre, kurulacak Ziraat Mektebi binalarının bakım, onarım ve tamirat işleri için 1.216.53 lira, Ziraat Mektebi memur ikametgâhı için de 775.80 lira şeklinde bütçe ayrılmıştır (TBMM TD, B.25, C.4, D.IX, 1951: 6-7).

27 Mayıs sonrasında ortaya çıkan ve Türkiye'nin sosyal, ekonomik ve kültürel politikalarına yön veren Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1963-1967 çerçevesinde, eğitimle ilgili nitelikli insan gücü eksikliğinin giderilmesi ve teknik eleman sayısı üzerinde durulmuştur. Tarımsal eğitim ve yayım faaliyetleri ile diğer tarım hizmetlerinde istenen gelişmenin ve başarının elde edilebilmesi amacıyla, mevcut personelin daha etkin bir biçimde değerlendirilmesi gerektiği sonucuna varılmıştır. Planda özellikle işgücüne katılan bireylerin niceliği ve niteliği üzerinde durularak, nitelikli insan gücü eksikliği kritik bir konu olarak tespit etmiştir. Bu eksiklik, ülkenin kalkınma hedefleriyle açıkça ilişkilendirilmiş ve eğitim ve öğretim programlarının iyileştirilmesine acil ihtiyaç duyulduğu vurgulanmıştır. Planın nitelikli insan gücünü yetiştirme ve buna yönelik beceri açığını kapatma vurgusu, ekonomik kalkınmaya yönelik pragmatik yaklaşımı ortaya koymuş ve ekonomik büyümenin yetenekli ve yeterli eğitimli bir iş gücüne bağlı olduğu kabul edilmiştir. Tarım Bakanlığı ise 1963 yılından itibaren planda “*mesleki eğitimin yaygınlaştırılması ve geliştirilmesi*” hususiyetini yeniden ele almıştır. Buna göre, ziraat okulları aracılığıyla nitelikli insan gücü açığını kapatmak üzere uygulanan mevcut tarım eğitim sistemi, uygulamaları ve programı düzenlenmiştir. Tarım Bakanlığında yeniden yapılanma çalışmalarıyla birlikte yeni tarım okullarının açılması gerektiği yatırım programında yer almıştır (Beş Yıllık Kalkınma Planı 1963-1967, 1963: 187).

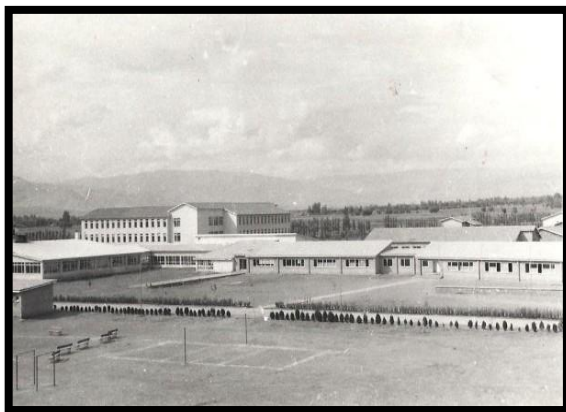
Beş Yıllık Planda tarım eğitiminin geliştirilmesi ve yeni okulların açılmasına yönelik alınan yatırım programı gereğince 1963 yılında Erzincan'da bir ziraat okulunun kurulması kararı, Türkiye'deki tarım sektörünün önemi ve özellikle Doğu Anadolu Bölgesi'nin kalkınmasına yönelik verilen çabaların bir göstergesidir. Bu karar, bölge idaresi şartları ve planlama potansiyeline uygun, ziraat uzmanları yetiştirilmesini amaçlamıştır. Erzincan'ın verimli toprakları ve çeşitli iklim koşullarıyla tarıma elverişli

bir bölge olması, bu kararda etkili faktörlerden biri olmuştur. Mektep, bölge çiftçilerine modern tarım tekniklerini öğretmek maksimum verim artışı sağlanmasını ve ekonomik kalkınmayı hedeflemiştir. Bunda, Erzincan ilinin coğrafi özelliği ve ürün çeşitliliği kadar daha önce faaliyet gösteren tarım okulları ve faaliyetleri temel etken olmuştur.

Yeni bir tarım okulu açılmasına yönelik çalışmalar neticesinde ilk önce okul için gerekli olan arazi seçilimi üzerinde durulmuştur. Yapılan incelemelerde eski Erzincan, yani kilise mevki civarında yer alan ve 1922 yılında kurulmuş olan Erzincan Ameliyat Ziraat Mektebi arazilerinde yeni bir tarım okulu kurulması kararlaştırılmıştır. Erzincan Ameliyat Ziraat Mektebi 1922 yılında kurulmuş, ancak kısa bir süre sonra zirai eğitimin ıslahına dair kanun gereğince kapatılmıştı. Okul binası ve arazileri, bir süreliğine İpek böceği Yetiştirme ve Üretim İstasyonu ve Köy Eğitimcileri Yetiştirme Kursu merkezi gibi birbirinden farklı amaçlarla faaliyet gösterse de 1936 yılında burada yeniden bir ziraat mektebi kurulması gündeme gelmesiyle tarım okuluna çevrildi. 1939 yılındaki büyük Erzincan deprem felâketini müteakip tamamen yıkılan bina varlıklarından sonra “*Yem Üretim Nebatları Merkezi*” haline getirildi. 1945 yılına kadar yem üretim nebatları merkezi olarak görev yapan arazi ve varlıklar, bu tarihten sonra deneme tarlası haline çevrilmek suretiyle bölgeye intibakı kolay sağlanabilecek mahsullerin çeşit ve yetiştirme denemeler üzerinde çalışıldı. 1958 yılında aynı çevrede bulunan bir çiftlik arazi ve tarım, orman ve veteriner müdürlüklerinin bir araya getirilmesi sonucunda Mahçeliköy Fidanlığı da içine almak suretiyle “*Deneme İstasyonu*” adı altında çalışma sahası genişletildi (Halil Öcalan’la Yapılan Mülakat, 09.09.2021).

1960 yılını takiben Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı çerçevesinde kalkınma hedeflerine uygun olarak ülkenin ihtiyaç duyduğu “*Ziraat Teknisyeni*” yetiştirmek amacıyla, 1961 yılında 7.5 milyon maliyetle Erzincan Bölge Ziraat Okulu’nun inşaatına başlanmıştır. Bayındırlık Bakanlığı tarafından inşa edilecek olan bu okulun temelinin atılmasına dair karar, Maliye Bakanlığı’nın 11/08/1961 tarihli ve 90-17/22149-7169 numaralı yazısı sonrası, 1050 sayılı kanunun 5209 sayılı kanunla değiştirilen 50. maddesine dayanarak alınmıştır. Söz konusu karar, İcra Vekilleri Heyeti tarafından 23/08/1961 tarihinde onaylanmıştır (BCA, Dosya No: 30-18-1-2, Yer No: 162-45-10: 1961). Bu gelişme, 1960’lı yıllarda Türkiye’nin ekonomik ve sosyal kalkınma yolculuğunda önemli bir parçayı temsil etmektedir. Beş yıllık kalkınma planı kapsamında tarımsal üretimin artırılması ve kırsal kalkınmayı destekleyen ve bizzat bu konuda uzmanlar yetiştirilmesinin amaçlanması buna yönelik çabaları ortaya koymaktadır. Bu hedefe ulaşmak için nitelikli insan gücü açığının kapatılması elzemdi ve bunu karşılamak amacıyla çeşitli eğitim kurumları kuruldu. Erzincan Bölge Ziraat Okulu’nun kuruluşuna dair atılımlar, bu çabaların somut bir örneğidir.

Şekil 1: Erzincan Bölge Ziraat Okulu Yerleşkesi (Erzincan Bölge Ziraat Okulu 1966-1967 Mezunları Yıllığı, 1968: 11).

İlgili karar doğrultusunda, belirlenen tarihten itibaren inşaatına başlanan okul, 1963 yılında 320 öğrenci kapasiteli yatılı bir ziraat okulu olarak eğitim faaliyetlerine başlamıştır. Erzincan Ziraat Mektebi’nin müdürü Hilmi Gürkan, baş muavini Remzi Özmen, ikinci muavini ise Latif Karadağ olarak atanmıştır. Okul yönetiminde görev alan idari personel arasında Ahmet Saka, Cevat Atabey, Fahri Göncü, Fehmi

Bugur, Mehmet Akpınar, Sırrı Akdemir, Zülfi Muti ve Sıtkı Çörekçi yer almıştır. Ayrıca, önemli katkılarda bulunan diğer personel grubu ise Aktif Hasan, Fevzi Efendi, İhsan Efendi, Mehmet Çavuş, Veli Dayı, Gayyu Efendi ve Mustafa Efendi'den oluşmuştur (Erzincan Bölge Ziraat Okulu 1966-1967 Mezunları Yıllığı, 1968: 36-38).

1967 yılından itibaren tarımsal eğitimin yeniden yapılandırılması kapsamında Tarım Meslek Lisesi'ne dönüşen Ziraat Okulu, 1977 yılında, Tarım Bakanlığı tarafından mevcut araziler üzerinde Bahçe Kùltürleri Araştırma ve Eğitim Enstitüsü'nün faaliyete geçirilmesi kararı alınmıştır. Ardından mevcut okul, 1983 yılında kapatılarak yerleşke üzerinde Bahçe Kùltürleri Araştırma Üretim ve Eğitim Merkezi tesis edilmiştir. Kurum, bitki hastalık ve zararlıları konularında yeni görev bölgesini oluşturan Erzincan, Erzurum, Kars, Ağrı, Sivas, Gümüşhane ve Tunceli illerinde çalışmalarını sürdürmüştür (Kırkpınar, 2024: 281).

3. EĞİTİM-ÖĞRETİM FAALİYETLERİ

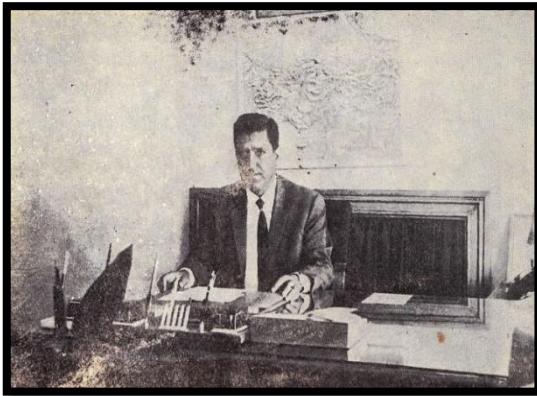
Erzincan Ziraat Mektebi'ne giriş şartları ve öğrenci alımları belirli kaidelere göre yapılmıştır. 1922-1927 arası dönemde, mektebin ilkokul derecesine sahip olması sebebiyle alınan öğrencilerin köy çocuğu olması şartı bulunmaktadır. Diğer tali (ikincil) ziraat mektepleri gibi tarım mesleğinde teorik ve pratik bilgili çiftçiler elde etmek ve muhitine rehberlik ederek örnek çalışmalar yapmak öğrencilerin temel görevidir. Erzincan ve civarındaki yerleşimlerde eğitim göreceğ öğrencilere ve dışarıdan eğitime dâhil olmak isteyenler için modern tarım ve hayvancılık yöntemleri ile teorik ziraat bilgisi öğretilmiştir. Okuldaki eğitim-öğretim süresi 3 yıldır. Her öğretim yılı için okula 30 öğrenci kabul edilmiştir. Okula sınavla ücretsiz, ücretli, yatılı ve gündüzlü öğrenci alınmıştır. Paralı ve yatılı kalacak öğrenciler için ücretler Ziraat Vekâleti tarafından belirlenmiştir. Öğrenciler öncelikle Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmalı ve ziraat işleriyle meşğul olduğuna dair belge sunmalıydı. Öte yandan adaylar, 12-16 yaş aralığında ve bedenlen sağlıklı olmalıydı. Kayıt şartları haricinde vilâyet merkezlerinde il ziraat müdürlükleri tarafından oluşturulan beş kişilik komisyon, başvuran öğrencilerin evraklarını kontrol etmekle yükümlüydü. Öğrencilerin geldikleri bölgelerin yönetimlerinden temin ettikleri belgelerde eksiklikler varsa sınava kabul edilmeyeceklerdi. Sınav matematik, genel coğrafya, okuma-yazma bilgisinden yapılyordu. Başarılı öğrencilerin yolluk ücretleri vilâyetin ilgili resmî kurumlarınca karşılanıyordu. Her öğretim yılı sonunda öğrenciler sınav komisyonunca yapılacak sınavlardan geçmekle yükümlüydü. Ayrıca her yıl sonunda okul öğrencileri araştırma seyahatlerine çıkar, uygulamalı olarak ziraatla ilgili bilgiler edinir ve yöre çiftçisiyle birlikte bilfiil çalışarak rehber çiftçi görevlerini tamamlarlardı. Okul idaresi yılsonu raporlarıyla birlikte yıllık faaliyetlerin detaylarını Ziraat Vekâletine bildirmekle yükümlüydü. Okulu başarıyla tamamlayan öğrencilere “*rehber çiftçi*” unvanı verilir ve kuracağı küçük işletmenin masrafları Ziraat Vekâleti tarafından karşılanırdı. Müdür, memur ve öğretmenlerin amiri ve harcama yetkilisi olarak okulun idari ve mali sorumlusuydu. Öğretmenler, daha ziyade liselere muadil seviyeden mezun olmuş öğretmenlerden oluşmaktadır. Genel kültür dersleri; Türkçe, Hesap, Hendese, Mesaha, Fizik, Hadisat, Kimya, Jeoloji, Nebatat, Hayvanat, Genel İktisat, Hıfzıssıhha, Fransızca, Türkiye Coğrafyası derslerinden meydana gelmiştir. Buna karşılık mesleki dersler; Genel Ziraat, Ziraat Âletleri, Meyve Ağaçları Ziraatı, Orman Ağaçları Ziraatı, Sebzeçilik, Bağcılık, Mevaşı (Koyunculuk), Çiçekçilik, Böcekçilik, Arıcılık, Ziraat Sanatları, Tavukçuluk, İktisadi ve Zirai Muhasebe ve Sütçülük gibi dersleri içermektedir. Genel kültür dersleri için öğretmenler tarafından 8 kitap ve 6 adet not; mesleki dersler için ise 13 kitap ve 3 adet not hazırlanmış ve okutulmuştur (Ziraat Vekâleti Mecmuası, Sayı: 2, Eylül 1320 (1924): ss.10-11; TBMM ZC, 1927: 260; 15. Yıl Kitabı, 1938: 440-441).

Mesleki derslerde verilen teorik bilgiler, uygulamalı eğitimlerle pekiştirilerek öğrencilerin öğrenimlerini güçlendirir. Bu uygulamalar arasında sebze ve meyve bahçesi oluşturma, ağaç budama ve aşılama, bağ yetiştirme ve budama, dut bahçesi düzenleme, ipek böceğı yetiştirme, hayvan koşumu, çift hayvan bakımı, tohum ekimi, mahsul toplama, keten ve kendir kullanma, koyun kırkımı, çiftlik arabası ve aletlerin kullanımı, hayvan hastalıklarının tanınması ve tedavi yöntemleri, tereyağı ve peynir yapımı ile alet onarım bilgileri yer almaktadır (Savaş, 1965: 14-16; Birinci Köy ve Ziraat Kalkınma Kongresi, 1938: 1-2).

Okulda verilen eğitimlerle öğrenciler bilgiyi daha etkili bir şekilde öğrenmekle kalmamış, aynı zamanda kendi alanlarında dünya zorluklarıyla başa çıkmak için önemli olan problem çözme becerisi, eleştirel düşünme ve uyum sağlama yeteneklerini de geliştirmişlerdir. Bu uygulamalı deneyim, onlara değerli bir özgüven ve mücadele gücü sağlayarak, tarım ve ilgili sektörlerde başarılı kariyerlere hazırlanmalarını sağlamıştır. Geleneksel yöntemlerin yanında modern teknik ve ekipmanların da kullanılması; müfredatın güncelliğini korumasını ve öğrencileri tarım sektörünün değişen taleplerine hazırlamasına imkân tanımıştır. Teori ve pratiği birleştiren bütünsel yaklaşım, sonuçta seçtikleri mesleğe anlamlı katkılarda bulunmaya hazır, çok yönlü ve yüksek becerilere sahip bireyler yetiştirmiştir. Teorik bilgileri destekleyen uygulamalı eğitimler ve buna dayalı öğretimler, kapsamlı ve etkili mesleki eğitimi için sadece tamamlayıcı değil, aynı zamanda tarım mesleği için olmazsa olmaz bir unsur olduğunu kanıtlamıştır.

1930-1970 arası döneme bakıldığında mektebin eğitim-öğretim durumunda sürekli değişiklikler meydana geldiği görülmüştür. 1927 yılında zirai eğitimin ıslahına dair kanun gereğince kapatılan Erzincan Ziraat Mektebi öğrencileri, tarım âlet, araç-gereç ve makinelerle birlikte Bursa Ziraat Mektebi'ne gönderilmiştir. 1927-1936 yılları arasında bir süreliğine Erzincan İpek Böcekçilik Mektebi ve ardından Köy Eğitimleri Kursu merkezi olarak faaliyet göstermiştir (BCA, Dosya No: 30-10-0-0, Yer No: 143-24-15, 1936). 1936 yılında Şark Mıntıkası Ziraat Mektebi adıyla yeniden açılan kurum, 1939 yılında yaşanan Büyük Erzincan Depremi neticesiyle eğitim-öğretim sürecine zorunlu olarak ara vermek durumunda kalmıştır. Daha sonra kentin yeniden yapılanma ve imar işleri başlamıştır. 1940-1950 arası süreç, özellikle kentin yeniden imarı ve kentleşme süreciyle tamamlanmıştır. 1960'lı yıllara gelindiğinde eski ziraat mektebi arazilerinin bulunduğu bölgede yeniden bir ziraat okulu açılması gündeme gelmiştir. Bu kapsamda başlatılan çalışmalar neticesinde 1963 yılında Erzincan Bölge Ziraat Okulu açılmıştır. Okulun amacı, ziraat mesleğinde teorik ve pratik bilgiye sahip, çeşitli maksatlarla kurulan işletme ve teşekküllerde çalışabilecek teknik elemanlar yetiştirmektir. Okul, öğrencileri için bölgenin hususî özelliklerine göre araştırma yapacak, kısa ve uzun vadeli kurslar açarak yöre çiftçisini bilgiyle donatacak ve muhite örnek olabilecek tarımsal faaliyetlerde üretimlerde bulunarak damızlık meyve fidanı, sebze fidesi ve hayvan temininde bulunacaktı. Okulun öğretim süresi 3 yıldır. Okula girebilmek için öğrencilerin Türk vatandaşı olması, ortaokul mezunu hüviyeti taşıması, 14 yaşından aşağı ve 18 yaşından yukarı olmaması, vücudun sağlıklı ve güçlü (yavuz ve gürbüz) olması ve okul idare heyeti tarafından yapılacak değerlendirmede başarılı olması gerekiyordu. Okula paralı ve parasız yatılı öğrenciler alınıyordu. Paralı yatılı öğrenim görenekler için yıllık belirlenen ücret 800-850 lira civarındaydı. Devlet hesabına öğrenim görenler ise mezun olduktan sonra 5 yıl boyunca, Ziraat Vekâletine bağlı kurumlarda mecburi hizmete tabi oluyorlardı (Mağden, 1959: 103; Kırkpınar, 2024: 274-275). Ziraat Okulunun yıllık idari ve eğitim-öğretim işleri Encümen Kurulu tarafından yürütüldü. Kurul içerisinde Edebiyat Öğretmeni Gülen Umudum (Başkan), Ziya Atagün, Yılmaz Sungur, İzzettin Ağcayan, Sebahattin Gökgez, Cemal Kargı, Aslan Demir ve Y. Hadi Önder yer alıyordu. Okulun fotoğraf işleri ile Hikmet Kurban ilgileniyordu (Erzincan Bölge Ziraat Okulu 1966-1967 Mezunları Yıllığı, 1968: 3).

Şekil 2: Erzincan Bölge Ziraat Okulu Müdürü ve Öğretmenleri (Erzincan Bölge Ziraat Okulu 1966-1967 Mezunları Yıllığı, 1968: 7; Halil Öcalan Kişisel Arşivi).

Erzincan Bölge Ziraat Okulu, iki temel gaye üzerinde faaliyet göstermiştir. Eğitim-öğretim sistemi, branşlaşma esasına dayanmıştır. Branşa dayalı bölümler 1. Tarla Ziraatı Şubesi, 2. Bahçe Kùltürleri Şubesi, 3. Hayvancılık Şubesi, 4. Küçük Evcil Hayvancılık Şubesi, 5. Ziraat Âlet ve Makine Şubesi ve 6. Ziraat Sanatları şubesi olmak üzere 6 branşta toplanmıştır (Halil Öcalan'la yapılan görüşme, (Görüşme Tarihi: 09.09.2021). Bu bölümlerde eğitim-öğretim ve araştırma-deneme ve üretme şeklinde eğitimler verilmiştir. Okuldaki eğitim-öğretim faaliyetleri, ülkenin tarım alanında çeşitli işletmeler ile teşekküllerde çalışabilecek ve ileri ziraat metotlarını yayabilecek yeterlikte teknik ve pratik bilgiye sahip teknisyenler yetiştirmek üzere kurgulanmıştır. Orta okul mezunlarını alan ve 3 yılı süreli öğretim süren okul, lise muadili mesleki eğitim ve öğretim yapılmıştır. Ayrıca çeşitli kurslar düzenleyerek ülke tarımının modernleşmesi ve geliştirilmesi aşamasında çiftçilere teknik ziraat bilgisi sunmak maksadıyla uzun ve kısa süreli zirai halk kursları düzenlenmiştir. Okulun deneme-üretim bölümünde, Erzincan ve çevresinin iklimsel ve coğrafi özellikleri göz önünde bulundurularak yetiştirilen ürünlerle ilgili farklı deneme yöntemleri geliştirmek ve bu konularda araştırmalar yapmak ana hedeflerden biri olmuştur. Deneme çalışmaları sonrasında, bölgeye en uygun ürünlerin yetiştirilmesi ve üretilmesi sağlanmış, deneme tarlası ve örnek bahçelerde verilen uygulamalı eğitimlerle çevreye model olacak çalışmalar yapılmıştır. Bu deneme ve gösterim etkinlikleri aracılığıyla yerel üreticilere kaliteli ve organik hammadde temin edilmiş ve ulusal gelirin artışına katkıda bulunulmuştur. Okul, üç sınıf ve altı şubeden oluşmuştur. Eğitim-öğretim düzeni içerisinde bir müdür, iki müdür yardımcısı, on dokuz öğretmen, üç ziraat teknisyeni, yedi idari personel ve otuz bir kadrolu personel tarafından yönetilmiştir. Öğrenciler sınıf şubelerinde teorik olarak eğitim-öğretim aldıktan sonra edindikleri bilgileri uygulamalı olarak yapmaları ve bizzat görerek öğrenmeleri isteniyordu. Bu sebeple öğrencilerin tatbikat yapılabilmesi amacıyla ilk başta 39.265 dekar büyüklüğünde bir arazi tahsis edilmiştir (Erzincan Bölge Ziraat Okulu 1966-1967 Mezunları Yıllığı, 1968: 7-8; Halil Öcalan'la Yapılan Mülakat, 09.09.2021). Daha sonra yapılan eklemeler ve ıslah, drenaj ve tesviye çalışmaları sonucunda arazi miktarı 1.500 dekara çıkarıldı (Atasever, 1975).

Fakat, okulun yeni ve henüz yerleşmemiş bir eğitim kurumu olduğu göz önünde alındığında, ilk dönemlerde verilen uygulamalı derslerin %80-90 oranında teorik olarak yapıldığı görülmüştür. Nitekim, dönemin sözlü tanıklarının ifadesiyle okulun ilk döneminde uygulamalı derslere yeteri kadar önem verilemediği belirtilmiştir. Örneğin, öğrenciler küçük evcil hayvanlar dersinde ilgili konulara teorik olarak oldukça vakıf olmalarına rağmen kuluçka makinesini uygulamalı olarak görememişlerdir. Benzer şekilde bahçe kùltürleri şubesinde öğrencilerin meyve fidanı aşılama dersinde aşı çeşitlerini uygulamalı olarak yapılamadığı görülmüştür. Bu ve buna benzer uygulamalar aynı dönemde kurumsallaşması tamamlanan ve altyapısı oluşan Niğde-Koçaş Ziraat Okulu'nda verilirken Erzincan Bölge Ziraat Okulu ilk dönem mezunları bu imkânlardan mahrum kalmıştır (Halil Öcalan'la Yapılan Mülakat, 09.09.2021). Bu açıdan bakıldığında verilen uygulamalı eğitimlerin yeterliliğindeki noksanlıklar muhtemelen okulun henüz kuruluş aşamasında olmasından kaynaklı olduğu ileri sürülebilir. Zira 1967 yılı sonrasındaki sürece bakıldığında okuldaki altyapı imkânlarının sağlanması ile birlikte eğitim-öğretim ve tarımsal üretim düzeninin belirli bir sisteme oturduğu görülmüştür (Kırkpınar, 2024: 277-279).

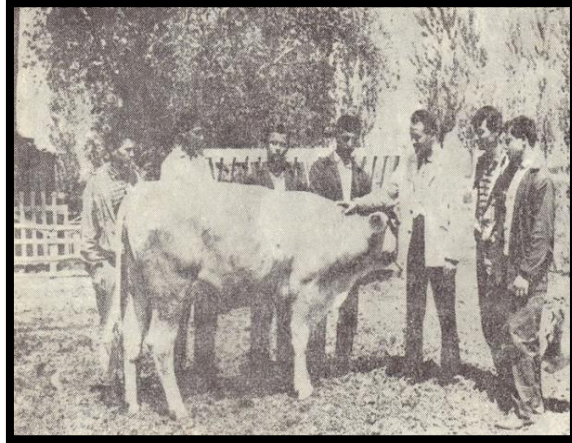
Okulun şubeleri arasında faaliyet yoğunluğu açısından en etkin çalışmaları yürüten bölüm Bahçe Kùltürleridir. Söz konusu bölüm, 227 dekar büyüklüğünde bir numune bahçesi ile birlikte toplamda 499 dekar alanda fidan üretim faaliyetleri gerçekleştirmiştir. Her yıl, sert ve yumuşak çekirdekli çeşitli fidan çeşitlerinden toplam 250. 000 adet aşıllı fidan üretimi ile 150. 000 adet köklü asma çubuğu çoğaltılmakta ve bu üretim, Doğu Anadolu Bölgesi'nin çeşitli illerine damızlık fide ve fidan ihtiyacının karşılanmasında kullanılmıştır. Bahçe Kùltürleri bölümünde bir şef ve meyvecilik, bağcılık ve bahçecilik alanlarında uzmanlaşmış dört öğretmen görev yapmıştır. Bunların isimleri şöyledir: Şube şefi Ziraat Yüksek Mühendisi İbrahim Kul, öğretmen Ziraat Yüksek Mühendisi Adnan Yılmaz, Ziraat Yüksek Mühendisi Aycan Çalkavur, Ziraat Yüksek Mühendisi Şükrü Keklik ve Ziraat Yüksek Mühendisi Turan Toptaş (Erzincan Bölge Ziraat Okulu 1966-1967 Mezunları Yıllığı, 1968: 11-12; Halil Öcalan'la Yapılan Mülakat, 09.09.2021).

Şekil 3: Bahçe Kültürleri Birimi Uygulama Dersi (Erzincan Bölge Ziraat Okulu 1966-1967 Mezunları Yıllığı, 1968: 7; Halil Öcalan Kişisel Arşivi).

Hayvancılık şubesi bünyesinde uygulama ünitesi olarak 30 başlık bir inek ahır olmak üzere toplamda 20 baş safkan Montafon yetiştiriciliği üzerinde çalışmalar yapılmıştır. Bölgenin damızlık hayvan ihtiyacını karşılamak yönünde oldukça önemli çalışmalar yapan şube, halka dağıtılması amacıyla ilaveten 40 başlık Hereford ırkı üretme ahır oluşturulmuş ve 1963 yılını takiben damızlık kadrosu tamamlanmıştır (Atasever, 1975; Tarım ve Köy Dergisi, 1993: s.41). Okul, bu yönüyle halkın elindeki sığır ırklarının vasıflarının artırılması ve yöre hayvancılığının geliştirilmesi amacıyla bir tohumlama merkezi görevini üstlenmiştir. Küçükbaş hayvancılık grubunda ise damızlık materyal olarak bölgeye kolayca intibak sağlayan ve halk nezdinde karşılık bulan Akkaraman koyun ırkının geliştirilmesi, yaygınlaştırılmasına yönelik çalışmalar yapılmıştır. Bu yönde 250 baş damızlık Akkaraman koyun materyali oluşturularak çalışmalara başlanmıştır. Şubede eğitim-öğretim, araştırma-deneme ve üretim faaliyetlerini sürdürmek amacıyla kendi alanlarında uzmanlaşmış ve Ziraat Yüksek Mühendisi bir şef olmak üzere iki de öğretmen bulunmaktadır. Bunlar şöyledi: Şube şefi Ziraat Yüksek Mühendisi Orhan Tütüncü, öğretmen Ziraat Yüksek Mühendisi Ülker Tütüncü ve Ziraat Yüksek Mühendisi öğretmen Turgay Bilge (Erzincan Bölge Ziraat Okulu 1966-1967 Mezunları Yıllığı, 1968: 13-14; Halil Öcalan'la Yapılan Mülakat, 09.09.2021).

Şekil 4: Hayvancılık Birimi Uygulama Dersi (Erzincan Bölge Ziraat Okulu 1966-1967 Mezunları Yıllığı, 1968: 18; Halil Öcalan Kişisel Arşivi).

Küçük Evcil Hayvanlar şubesi bünyesinde 2'si 500 ve 2'si de 250 başlık olmak üzere modern bir kümeshane bulunmaktadır. Kümeshanelerde Newhampshire ve Leghorn tavuk ırkı ile Bronz hindi yetiştiriciliği yapılmıştır. Kümeshane envanterinde genellikle 1500 adet tavuk bulundurulmuştur. Ayrıca 1 adet 500'lük ünite Bronz Hindi yetiştiriciliği ve 50 adet modern arı kovani yer almıştır. Şube, günbegün halk arasında artan civciv talebi karşısında çalışmalarını daha da artırmış ve yıllık 18.000 civciv üretebilen bir duruma gelmiştir. 1967 yılını müteakiben satın alınan kuluçka makinesiyle birlikte

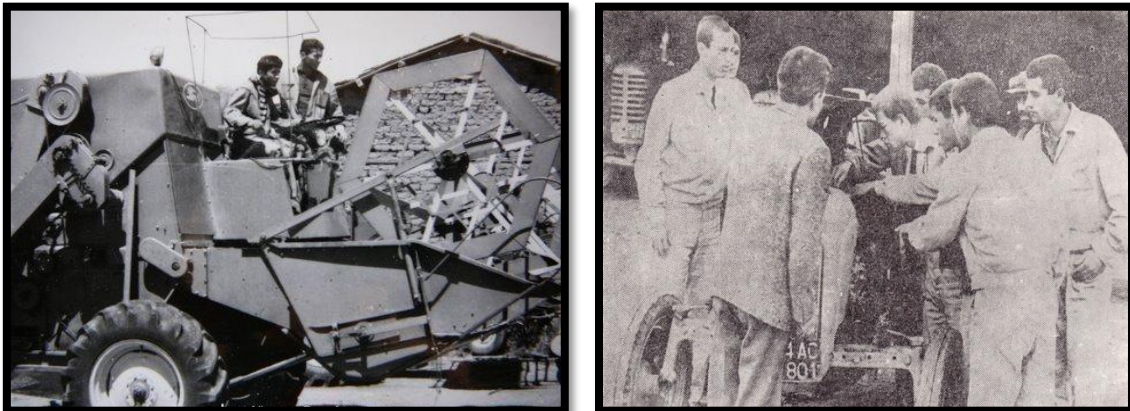
yılda ortalama 10–15.000 civciv üretililecek bir kapasiteye ulaşılmıştır. Yıllık yumurta üretimi 80–100.000 arasında değişen bir miktara yükselmiştir. Şubede Ziraat Yüksek Mühendisi bir şef, iki de kendi alanında uzmanlaşmış öğretmen görev almıştır. Küçük evcil hayvanlara yönelik gerek teorik gerekse uygulamalı dersler bu öğretmenler riyasetinde yürütülmüştür. Bunların isimleri ve görevleri şöyledir: Şube Ziraat Yüksek Mühendisi şefi Koşar İlgün, öğretmen Ziraat Yüksek Mühendisi Fevzi Özyayın ve öğretmen Ziraat Yüksek Mühendisi Teoman Erengil (Erzincan Bölge Ziraat Okulu 1966-1967 Mezunları Yıllığı, 1968: 19-20).

Şekil 5: Küçük Evcil Hayvancılık Birimi Uygulama Dersi (Halil Öcalan Kişisel Arşivi)

Okul tarım âlet, makine ve ekipmanları bakımından oldukça zengin bir varlığa sahiptir. Bu yönde birim envanterinde modern traktörler, biçerdöver ve tınaz makineleri, diskharow, pulluk, tohum ekme ve temizleme gibi araç-gereçler bulunuyordu. Şube bünyesinde mevcut olan tarım âlet ve makineleri okulun bulunduğu mevcut arazinin birkaç mislini işleyebilecek kapasitededir. Kurum kendi ihtiyaçlarını karşılamanın yanı sıra gerektiği zamanlarda bölge üreticilerine de yardım etmiştir. Şube çalışmalarını bir şube şefi, bir de öğretmen vasıtasıyla yürütmüştür. Bu bağlamda şubedekilerin isimleri şöyledir: Şube şefi Ziraat Yüksek Mühendisi Rüstem Başak ve öğretmen Ziraat Yüksek Mühendisi Ahmet Ararat (Erzincan Bölge Ziraat Okulu 1966-1967 Mezunları Yıllığı, 1968: 15-16; Halil Öcalan'la Yapılan Mülakat, 09.09.2021).

Şekil 6: Ziraat Âlet ve Makine Birimi Uygulama Dersi (Erzincan Bölge Ziraat Okulu 1966-1967 Mezunları Yıllığı, 1968: 20; Halil Öcalan Kişisel Arşivi).

Tarla ziraatı şubesi, araştırma-deneme ve üretme üzerinde çalışmalarını toplamış ve bunlar üzerinden çalışmalarını şekillendirmiştir. Şubede, hububat ve yem bitkileri çeşitleri, gübre kullanımı ve yetiştirme teknikleri üzerine gerçekleştirilen denemelere ek olarak, her yıl 200-300 ton civarında sertifikalı tohum üretimi yapılmış ve bu üretim, bölgedeki üreticiler ve çiftçilere damızlık ve teknik tohum desteği sağlamak amacıyla değerlendirilmiştir. Ayrıca, bölgede yonca ve korunga bitkilerinin hayvan yemi

açısından taşıdığı önemi dikkate alarak, civar illerden korunga tohumu talebi, okul aracılığıyla karşılanmış ve bu tohumların dağıtımı gerçekleştirilmiştir. Tarla ziraatı şubesi bünyesinde 2.317 dekar fiilen işlenen ve mera-çayır olarak ayrılan büyük arazi bulunmaktadır. Şubede bir şef, 4 kişilik kendi alanında uzmanlaşmış öğretmen görev almıştır. Eğitim-öğretim faaliyetleri bu öğretmenler tarafından yürütülmüştür. Bunların isimleri şöyledir: Şube şefi Ziraat Yüksek Mühendisi Erol Dizdar, öğretmen Ziraat Yüksek Mühendisi Ayhan Demirel, Ziraat Yüksek Mühendisi Çetin Yaman, Ziraat Yüksek Mühendisi Hayrettin Işık ve Ziraat Yüksek Mühendisi Nesibe Karabacak (Halil Öcalan'la Yapılan Mülakat, 09.09.2021).

Şekil 7: Tarla Ziraatı Birimi Uygulama Dersi (Erzincan Bölge Ziraat Okulu 1966-1967 Mezunları Yıllığı, 1968: 20; Halil Öcalan Kişisel Arşivi).

Ziraat Sanatları şubesinde koleksiyon bahçesinde yetiştirilen meyvelerin değerlendirilmesi kapsamında meyve kurutma usulleri, ev konservesi imalatı, meyvelerden püre, meyve suyu, şurup ve şarap üretimi üzerinde tetkikler ve tecrübeler yapılmış ve elde edilen ürünler Erzincan merkezinde yer alan Satış Mağazasında halkın hizmetine sunulmuştur. Bu çalışmalar ve elde edilen mahsuller öğrenciler ve laboratuvaradaki yardımcı görevliler eşliğinde yapılmıştır. Bu üretimler için şubenin laboratuvar, süthane ve konservehanesi bulunuyordu. Konservehane 100.000 ünitelik bir içeriğe sahiptir. Şubedeki çalışmalar ve dershanede verilen teorik eğitimler, bir şef ve bir de kendi alanında uzmanlaşmış bir öğretmen idaresinde yürütülmüştür. Bunlar şöyledir: Şube şefi Ziraat Yüksek Mühendisi Mustafa Çelikdemir ve öğretmen Ziraat Yüksek Mühendisi Ayşe Demirel. Okuldaki genel kültür derslerini veren öğretmenler arasında şunlar vardır: Edebiyat öğretmeni Gülen Umudum, Matematik öğretmeni Metin Yaman, İngilizce öğretmeni Reyhan Tanrıöver, Beden Eğitimi öğretmeni Vehbi Pekiner (Erzincan Bölge Ziraat Okulu 1966-1967 Mezunları Yıllığı, 1968: 17-18; Halil Öcalan'la Yapılan Mülakat, 09.09.2021).

Ziraat Okulunun eğitim programı, Türkiye'deki diğer ziraat okullarında sunulan genel kültür dersleriyle büyük benzerlik göstermektedir. Öğrenciler Kimya, Fizik ve Matematik derslerinin yanı sıra Edebiyat, Tarih, Coğrafya, İngilizce ve Beden Eğitimi gibi dersleri de almıştır. Bu genel kültür dersleriyle mesleki eğitimler bir araya getirilerek sağlam bir temel oluşturulması amaçlanmıştır. Mesleki dersler grubunda tarla ziraatı, ziraat sanatları ve teknoloji gibi temel konular, müfredatın büyük bir bölümünü oluşturmuştur. Bunun yanı sıra süs bitkileri, botanik, zooloji gibi mesleki ağırlıklı derslerle meyvecilik, bağcılık ve sebzeçilik gibi daha spesifik tarım dalları da öğretilmiştir. Zootečni ve küçük evcil hayvancılık dersleri ise hayvancılık sektörüyle ilgili bilgi ve beceriler kazandırılmıştır. Ziraat iktisat dersi, üretimlerin iktisadi hesaplanması üzerinde durarak işletmecilik ve pazarlama konularında bilgi sahibi olmalarını hedeflemiştir. Ancak, teorik eğitimin sağlandığı bu geniş kapsamlı müfredata rağmen, ders kitaplarının içeriği ve sayısının az olması dikkat çekmektedir. Gözlemler, birkaç ders dışında yeterli ders kitabının mevcut olmadığını göstermektedir. Bu durum, öğrenme süreçlerini olumsuz etkilemiş ve eğitim düzeyini düşürmüştür. Okulun amaç, kapsam ve eğitim-öğretim programı değerlendirildiğinde ziraat yüksek eğitimi veren okullar için belirlenen ders kitaplarının zaman zaman okutulduğu görülmüştür. Örneğin okuldaki zootečni dersi için Ankara Üniversitesi (A.Ü.) Ziraat Fakültesinde okutulan kitaplar verilmiştir. Benzer şekilde ziraat sanatları dersinin kitabı Ülker Sakız tarafından yazılan "Sirkeçilik Ders

Kitabı (1964)” ve Sait Tahsin Tekeli tarafından yazılan “Ziraat Sanatları-Yeni Tertip Ders Kitabı (1965)” isimli A.Ü. Ziraat Fakültesinde okutulan ders kitapları yoğun olarak kullanılmıştır. Süs bitkileri dersi için ise Koçuş Teknik Ziraat Okulu öğretmeni Burhan Özgüç tarafından kaleme alınmış olan ders kitabı verilmiştir. Diğer dersler için ise kitapların temin edilemediği söylenebilir. Bu durumda öğretmenler, öğrencilere temel bilgileri aktarmak amacıyla bireysel olarak notlar tutturmak zorunda kalmış ve bu durum verilen eğitimlerin zayıf kalmasına yol açmıştır (Halil Öcalan’la Yapılan Mülakat, 09.09.2021). Okulda verilen mesleki ve genel kültür derslerinin yüzdelik olarak oransal dağılımı ise diğer ziraat okulları ile aynı ölçüde verilmiştir. Bu kapsamda verilen derslerin içerik olarak dağılımı şöyledir:

Tablo 1: Erzincan Ziraat Mektebi Mesleki Derslerin Sınıflara Göre Dağılımı ve Uygulama Oranları
(Ziraat Okulları Broşürü, 1965: 10-13).

Dersler ve Uygulamalar	Sınıf: 1	Sınıf: 2	Sınıf: 3
Genel Kültür Dersleri	55	37.5	22.5
Mesleki Dersler	45	42.5	37.5
Uygulamalı Çalışma	—	20	40

1961–1963 döneminde altyapı imkânları ve gerekli arazilerin tanımlanması ile kuruluş aşamasını tamamlamıştır. 1963 yılından itibaren eğitim–öğretim hayatına başlayan Ziraat Okulu, öğrenci alımına başlamıştır. 1967 yılına kadar, yatılı bölge ziraat okulu öğrenci kabul etmeye devam etmiştir. 1967 sonrasında ise Ziraat Vekâletinin aldığı karar doğrultusunda Tarım Meslek Lisesi olarak yeniden yapılandırılmıştır. 1968 yılından itibaren okuldan mezun olan öğrenciler Erzincan Tarım Meslek Lisesi mezunu sıfatıyla “Ziraat Teknisyeni” diplomasını almıştır. 1963-1967 yılları arasında Erzincan Ziraat Okulu’nda öğrenim gören öğrenci ile görev yapan öğretmen sayısı ve bunların dağılımları ise şu şekildedir: 1963-1964 döneminde 99 öğrenci ve 12 öğretmen, 1964-1965 döneminde 190 öğrenci ve 11 öğretmen, 1965-1966 döneminde 292 öğrenci ve 18 öğretmen, 1966-1967 döneminde ise 303 öğrenci ve 22 öğretmen (1961-1965 Milli Eğitim İstatistikleri, 1968: 238, 421; 1965-1967 Milli Eğitim İstatistikleri, 1969: 145, 262). 1966’da 89, 1967’de 103, 1968’de 111 ve 1969 yılında ise 22 öğrenci mezun olmuştur (Erzincan Bölge Ziraat Okulu 1966-1967 Mezunları Yıllığı, 1968: 131-133; Halil Öcalan’la Yapılan Mülakat, 09.09.2021).

Bu dönüşüm, tarım sektörünün değişen ihtiyaçlarını ve eğitim ortamındaki evrimini yansıtmaktadır. Meslek lisesi modeline geçiş, modern tarım sektörünün taleplerine daha etkin bir şekilde uyum sağlamak amacıyla müfredat, öğretim metodolojileri ve altyapıda gerçekleştirilen düzenlemeleri içermiştir. Bu tarihten itibaren okulların yapısal değişimiyle birlikte isimleri, öğretim programları, sayıları değişim göstermiştir. Bu geçiş, tarım sektörünün dinamik ihtiyaçlarına ve ulusal kalkınma hedeflerine yanıt verme olarak değerlendirilmiştir. 1967 yılındaki bu değişim bir son olmamış, aksine tarım okulları ile ilgili değişimin alt yapısını oluşturmuştur. İlerleyen süreçte, tarımsal eğitim ve öğretim sunan çeşitli okulların fonksiyonu önemli ölçüde değişmiştir. Erzincan Ziraat Okulu özelinde ise kurumun mirası, tarımın farklı alanında çalışmalar yapan bir başka tarımsal araştırma organizasyonuna altyapı imkânı sunmuştur.

4. SOSYAL VE KÜLTÜREL ETKİNLİKLER

Ziraat Okulu, kuruluşundan bu yana her yıl düzenli olarak Cumhuriyet, 19 Mayıs Gençlik ve Spor, Toprak ve Ağaç Bayramı gibi etkinliklere haftalar öncesinden hazırlık yaparak Erzincan kent merkezinde gerçekleştirilen törenlere ve kutlamalara katılım sağlamıştır. Okul, Cumhuriyet'in değerlerini benimseyen ve bunları geleceğe taşıyan örnek bir eğitim kurumu olarak kendi bünyesinde düzenlediği çeşitli etkinlikler ile varlığını sürdürmüştür. Öğrenciler, resmî bayramlarda sergiledikleri milli duruş, geçit törenlerinde kendilerini gösterme biçimleri, bando takımı ve çeşitli halk oyunları gösterileri ile Erzincan halkının hafızasında önemli bir yer edinmiştir. Eğitim-öğretim sürecinde özellikle çevredeki köylüler olmak üzere Erzincan halkına modern tarım yöntemlerinin gösterilmesi, tarım aletlerinin sergilenmesi, toprak reformunun önemi ve faydaları konularında halkı bilinçlendirme görevini üstlenmiştir.

Ziraat Okulunda öğrencilerin beden terbiyesi ve idman faaliyetlerine de önem verilmiştir. Futbol, basketbol, voleybol sahaları, idman alanları ve jimnastik salonlarından meydana gelen bedensel eğitimlere hizmet veren kompleksler tesis edilmiştir. Öte yandan bu spor dallarına ait bütün araç-gereç ve malzemeleri bünyesinde barındıran her türlü aygıt ve donanım öğrencilerin hizmetine sunulmuştur. Okulun spor faaliyetleri için futbol sahası, voleybol ve basketbol kompleksi vardı. Her dalda öğrenciler birer takım oluşturulmuş ve okullar arası müsabakalarda “*ideal ziraatçı*” figürünü temsil edilmiştir. Beden terbiyesi ve spor faaliyetlerine büyük özen gösterilmiş; hafta içi teorik olarak verdiği beden terbiyesi dersinde öğrenilen bilgileri, hafta sonlarında okulun uygun komplekslerinde uygulatılmıştır. Okulda her sabah tüm öğrenci ve öğretmenlerin katılımıyla yarım saat olmak üzere jimnastik hareketleri yapılmıştır. Ulusal oyunlar, okulun beden terbiyesi ve disiplin düzeni bakımından günlük yaşama damgasını vuran bir etkinlik olarak gelişim göstermiştir. Dolayısıyla okulun, çocukların fiziksel ve sosyal gelişimlerine katkı sağlamak amacıyla Erzincan yöresinin ulusal oyunlarını benimsetmesinin uzun bir tarihi vardı. Bu oyunlar, iş birliği, rekabet ve sporun günlük dağılımında etkili bir araç olmuştur. İlk günden itibaren, işbaşı saatinden önce sabah jimnastiği kapsamında, davul, akordeon ve benzeri çalgılar eşliğinde öğretmenler ve öğrenciler tarafından toplu halde yarım saat boyunca gerçekleştirilen oyunlar, günlük yaşamın vazgeçilmez bir unsuru haline gelmiştir. Oyunların eğitimdeki rolü, ulusal duygu ve bedensel eğitimin kökleşmesi açısından son derece önemli bir nitelik taşımaktadır. Oyunlar, öğrencilerin sadece eğlenmesini sağlamakla kalmamış; aynı zamanda onları bir araya getirerek milli değerleri aşılarmış ve bu genç nesillere kültür aktarımını sağlamıştır. Bu açıdan bakıldığında okuldaki oyunlar ve beden terbiyesine yönelik eğitimler, genç nesillerin ulusal kimliklerini anlama ve ülkülerini sahiplenme duygusunu pekiştirmiştir. Toplum içinde bir devinim yaratacak bu alışkanlıklar, okullarda geliştirilerek ve çeşitlendirilerek, genç ziraatçılar yoluyla köy toplumuna götürülmesi amaçlanmıştır (Halil Öcalan'la Yapılan Mülakat, 09.09.2021).

Ziraat Okulu, resmî görevlilerin yanı sıra Erzincan halkı için önemli bir mesire alanı fonksiyonunu da beraberinde getirmiştir. Kentteki askerî, mülkî ve idarî makamların toplantıları başta olmak üzere halkın katılım sağladığı “*Hidrellez*” kutlamaları için okul yerleşkesinde yapılmış, çeşitli etkinlikler burada düzenlenmiş ve yemek organizasyonları verilmiştir. Bunun yanı sıra Erzincan Valileri arasında yer alan Kemalettin Gazezoğlu ve Hüseyin Meydanoğlu ile 1963-1969 yılları arasında Belediye Başkanı olan Nedim Muradoğlu okulu sık sık ziyaret etmiştir. Zaman zaman devletin önde gelen isimleri Erzincan gezilerinde okula uğramış, denetlemede bulunmuş ve okul yerleşkesinde ağırlanmıştır. Bunlar arasında ilk akla gelen Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'dır. 19 Ekim 1966 tarihinde Ziraat Okulu'nu ziyaret eden Cevdet Sunay ve beraberindeki heyet, okulun çalışmaları ile yakından alâkadar olmuş ve burada ağırlanmıştır. Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay haricinde heyet içerisinde Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreteri Orgeneral Kemalettin Gökakın, III. Ordu Komutanı Orgeneral Fikret Esen ve Genel Kurmay Başkanı Orgeneral Cemal Tural yer almıştır. Kendilerine okul müdürü Hilmi Gürkan eşlik etmiş ve okul yerleşkesi hakkında malumat verilmiştir (Erzincan Bölge Ziraat Okulu 1966-1967 Mezunları Yıllığı, 1968: 4, 20).

SONUÇ

Cumhuriyet Dönemi Türkiye'sinde modernleşme çabaları ve toplumsal-iktisadi dönüşüm, yaşamın birçok alanında yansıma bulmuştur. Bu alanlardan biri, hiç şüphesiz tarımsal eğitim-öğretim konusunda gerçekleşmiştir. Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren tarımsal alandaki modernleşme çabalarının uzantısında gelişen ve bilimsel temelli eğitim sunan tarımsal eğitim kurumları tesis edilmiştir. Bu kurumlardan biri, barut ve kan kokusunun henüz ülkeyi terk etmediği bir süreçte kurulan Erzincan Bölge Ziraat Okulu'dur. Okul, Erzincan ve civarında tarımın modern yöntemlerle yapılması ve eldeki verimli arazilerin bilimsel yöntemlerle işlenerek maksimum verim artışı sağlanması konusunda çalışmalar yürütmüştür. Ülkenin ihtiyacı olan nitelikli insan gücü açığını kapatma noktasında önemli bir boşluğu doldurmuştur. Okulda yetişen öğrenciler, mezun olduktan sonra edindikleri bilgi birikimi ve modern tarım bilgilerini ülke sathına ulaştırmada kilit rol oynamıştır. Okul mezunlarının bir kısmı rehber ziraatçı kimliğiyle bölge çiftçiliğinin gelişmesini sağlarken, diğer kısmı ise edindikleri bilgileri bizzat sahada kullanmak amacıyla Ziraat Vekâletine bağlı eğitim-öğretim, araştırma-geliştirme, üretme-yetiştirme ve yayım hizmeti veren kurumsallaşmalarda önemli görevler almıştır. Böylece vekâletin çeşitli kurumlarında yaptıkları çalışmalarla tarımsal üretimin çeşitliliği ve verimliliğin artırılmasına destek oldular. Bu bağlamda Cumhuriyet Dönemi Türkiye'sinde rasyonel üretim, tarımda verimlilik ve sürdürülebilir tarım faaliyetleriyle yöre ekonomisinin kalkınmasında Ziraat Okulunun katkısı yadsınamaz bir gerçektir.

Ziraat Okulu, çeşitli sebeplerle zaman zaman açılıp-kapatılsa da son olarak 1963 yılıyla birlikte istikrarlı bir öğretim hizmeti sunmuştur. Özellikle 1963-1970 yılları arasında, Erzincan ve civarındaki yerleşimlerde geri kalmış ve iyileştirmeyi bekleyen tarım sektörünün iyileştirilmesi, köylünün kara sabandan kurtarılacak, önce demir pulluğa, hemen arkasından da makineleşmeye geçme sürecinde önemli rol üstlenmiştir. Ayrıca eğitim-öğretim sürecinde başta civarlarındaki köylüler olmak üzere Tercan, Mercan ve Refahiye gibi yerleşimlerde modern tarım metotlarının gösterilmesi, tarım âletlerinin sergilenmesi, toprak reformunun önemi ve faydalarına yönelik konularda halkı bilinçlendirme görevi üstlenmiştir. Okul yerleşkesi, köy öğretmenleri uygulaması ve ipek böcekçilik eğitim merkezi gibi farklı amaç ve eğitim-öğretim programlarıyla, sürdürülebilir tarımsal üretimi artırmaya yönelik çalışmalara da ev sahipliği yapmıştır.

Okuldan mezun olan öğrenciler, çeşitli kamu kurum ve kuruluşlarda veya özel sektörde istihdam edilmiştir. Edindikleri bilgi ve becerilerle, sadece aile ekonomisine değil, aynı zamanda ülke ekonomisine de katma değer sağlamışlardır. Okul ve üretim çiftliği, üretim odaklı öğrenme mekanizması işlevini yerine getirerek kuruluşundan kapanışına kadar eğitim ve üretim faaliyetlerine etkin bir şekilde devam etmiştir. Ayrıca, okul, yerel meyve ve bitki üretimini teşvik eden, kendi kendine yeterliliği hedefleyen bir kurum olma gayreti ile ülkenin dışa bağımlılığını reddeden tarımsal kalkınma modeline yönelik önemli bir eğitim kurumu özelliği taşımaktadır. Kurumun üretim faaliyetleri, Erzincan ve çevresinin ihtiyaçlarına göre şekillenmiştir. Gerçekleştirdiği damızlık çeşitleri ile bir eğitim, üretim ve dağıtım merkezi haline dönüşmüş ve yeni kurulan meyve bahçelerine fideler temin etmiştir. Kurum, çoğunluğu çevredeki köylerden ve diğer illerden gelen çocukları “*yetiştirerek*” üretim yapan bireyler ve ideal ziraatçılar haline dönüştürmüştür. Bu süreçle birlikte, ülkenin kültürel dönüşüm sürecine önemli katkılarda bulunmuştur. Öğrenme ve üretme süreçlerine yönelik bütüncül yapısı sayesinde, bölge sakinleri ve kentlilerin toprakla olan ilişkisini güçlendirmeyi ve onların da üretici olmalarını teşvik eden bir yapı oluşturmuştur.

REFERENCES/KAYNAKÇA

1. Arşiv Belgeleri

1.1. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA).

BCA (1933). Dosya No: 30-10-0-0, Yer No: 201-372-15, 13-18.

BCA (1935). Dosya No: 490-1-0-0, Yer No: 494-1988-1.

BCA (1936). Dosya No: 30-10-0-0, Yer No: 143-24-15.

BCA (1961). Dosya No: 30-18-1-2, Yer No: 162-45-10.

2. Resmî Yayınlar

1339-1340 Senesi İhsaiyyat Mecmuası (1341). Matbaa-i Amire, İstanbul, 78-79.

BİUM (1939). *Tarım İstatistikleri 1334-1337*, Receb Ulusoglu Basımevi, Ankara.

BİGM (1968). *1961-1965 Millî Eğitim İstatistikleri Meslek, Teknik ve Yüksek Öğretim*, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara.

BİGM (1969). *1965-1967 Millî Eğitim İstatistikleri Meslek, Teknik ve Yüksek Öğretim*, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara.

Cumhuriyet Halk Partisi (1938). *15. Yıl Kitabı*. Cumhuriyet Matbaası, Ankara.

Devlet Planlama Teşkilatı (1963). *I. Beş Yıllık Kalkınma Planı: 1963-1967*. Ankara.

Erzincan Bölge Ziraat Okulu 1966-1967 Mezunları Yıllığı (1968). Ankara Basım ve Ciltevi, Ankara.

Tarım Bakanlığı Ziraat İşleri Genel Müdürlüğü (1965). *Ziraat Okulları Broşürü*. Ankara.

TBMM Zabıt Ceridesi (1338/1922). D.I, C.22, İ.90, 322-332.

TBMM Zabıt Ceridesi (1927). D.II, C.33, İ.77, 258-260.

TBMM Tutanak Dergisi (1951). B.25, C.4, D.IX, 6-7.

Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi 1925-1926 (1926). Matbaa-ı Amire, İstanbul, 382.

Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi 1926-1927 (1927). Matbaa-ı Amire, İstanbul, 383.

3. Araştırma ve İnceleme Eserleri

ARPACI, M. (2018). “Şehrin Çöküşü ve Hafıza Mekanının İnşası: 1939 Erzincan Depremi Üzerine”, *Kebikeç*, (45), 222-227.

ATASEVER, T. (1975). “Erzincan Meslek Lisesi”, *Ziraat Bülteni*, (Ekim 1975).

AYAS, N. (1948). *Türkiye Cumhuriyeti Millî Eğitimi: Kuruluşlar ve Tarihçeler*, MEB Yay., Ankara.

BEKMAN, M. (1940). *Veteriner Tarihi*, Ankara Basım ve Cildevi, Ankara.

DOĞUKAN, S.R. (1965). “Tarımın Gerçekleri: Tarımın Bilgiye Ulaştırılması”, *İktisadi Yürüyüş*, 26 (442), 2-3.

İNAN ÖNAL, M. (2022). *Demokrat Parti Dönemi’nde Erzincan (1950-1960)*, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Erzincan.

KIRKPINAR, N. (2024). *Türkiye’de Ziraî Eğitimin Tarihçesi ve Kurumsallaşması (1923-1963)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara.

MAĞDEN, R.Z. (1959). *Zirai Öğretimde 110 Yıl*, Türk Yüksek Ziraat Mühendisleri Birliği Neşriyatı, Ankara.

- MİROĞLU, İ. (1975). “XVI Yüzyılın Başlarında Erzincan Şehri (1516-1530)”, Tarih Dergisi, (28-29), 79.
- ORHAN, F. (2019). “Depremlerin Şehir ve Mesken Mimarisine Olan Etkilerine Coğrafi Bir Bakış: 1939 Erzincan Depremi Örneği”, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1 (23), 344.
- ORSAN, F.F. (1952). “Erzincan’ın İktisadî Durumu ve Bunun Islah Çareleri Hakkında Rapor”, Tarım Dergisi, 1 (2), 90-94.
- SAVAŞ, R. (1965). “Türkiye’de Zirai Öğretim”, Ziraat Dergisi, (236), 12-14.
- SÜR, Ö. (1993). “Türkiye’nin Deprem Bölgeleri”, Ankara Üniversitesi Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, (2), Ankara.
- TEVFİK, A. (1931). “Ziraat Tedrisatı”, 1931 Birinci Ziraat Kongresi İhtisas Raporları, Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti, (2), 2142.
- TUNÇER, H. (1958). Kırk Yıllık Meslekdaşlarımız, Türk Yüksek Ziraat Mühendisleri Birliği Neşriyatı, Ankara 1958.
- YAMAN, M. (1950). “Zirai Tedrisatımızın Tarihçesi ve Geçirdiği Safhalar”, Ziraat Dergisi, XI (100), 16.
- YAZICIOĞLU, T. (1959). “Memleketimizde Ziraat Öğretiminin Tarihçesi ve Bugünkü Zirai Öğretim Kurumlarımız”, Ziraat Dergisi, XIX (176-177), 4-5.
- “Tarım Bakanı Sayın Nedim Ökmen Şehrimizde”, Demokrat Erzincan Gazetesi, 3 Ağustos 1952, 1-2.
- “Tarım Bakanımızın Şehrimizdeki Tetkikleri”, Demokrat Erzincan Gazetesi, 5 Ağustos 1952, 1.
- “Erzincan Laborant Meslek Lisesi”, Tarım ve Köy Dergisi, (90), Ağustos 1993, 41.
- Akşam Gazetesi, 23 Kânunuevvel 1935.

4. Sözlü Tarih Görüşmeleri

“Halil Öcalan’la Yapılan Mülakat”, Mülakat Tarihi: 09.09.2021.

EXTENDED SUMMARY

One of the necessary elements for the realisation of agricultural development is the application of scientific methods in agriculture. Innovation efforts in the field of agriculture in Turkey first manifested themselves in the institutional sphere during the Ottoman Empire and many agricultural schools were opened within the scope of innovation efforts. With the opening of these schools, it was aimed to spread the accumulation of technical knowledge in agriculture to a wide area. In this context, agricultural education activities and practices, which continued until the last periods of the Empire, gained momentum at a pace that cannot be underestimated since the first years of the Republic. With the Republic, developments in the field of agriculture became more decisive in terms of both quantity and quality compared to the Ottoman Empire. Mustafa Kemal Atatürk, the founder of the Republic, attached great importance to peasants and agriculture in order to reduce foreign dependence and increase the country's welfare. He even became an exemplary leader in this field by establishing modern agricultural centres. At this point, the issue of "agricultural education" came to the fore as the main lever and momentum of agriculture in the Republic's agricultural policy pursuits. In this context, Erzincan Agricultural School, which emerged as a product of the initiatives carried out with the aim of agricultural modernisation since the early years of the Republic, has an important place in the field of agricultural education. It operated with the aim of advancing the sector within the framework of modern-scientific developments by applying innovative education models in the agricultural field and ultimately building a modern agricultural infrastructure in our country. Students were growing vegetables in the greenhouse of the school and producing eggs of travelling hens in the animal husbandry department. After the theoretical lessons in the classrooms, they received practical training in greenhouses, collection gardens and sample fields with hoes in their hands. They also received practical training in areas such as poultry fields, agricultural tools workshop and agricultural laboratories. The foodstuffs produced by the students were sold to citizens in the Sales Store established in the city centre. The revenues obtained from here both enabled new production and contributed to the school's revolving fund.

The School of Agriculture carried out studies on the modern methods of agriculture in Erzincan and its surroundings, and to ensure maximum yield increase by processing the available fertile lands with scientific methods. It filled an important gap in closing the gap of qualified manpower needed by the country. The students trained at the school played a key role in disseminating their knowledge and modern agricultural information throughout the country after graduation. While some of the graduates of the school ensured the development of regional farming with the identity of guide agriculturists, others took important positions in the institutions providing education-training, research-development, production-cultivation and extension services under the Ministry of Agriculture in order to use the knowledge they acquired in the field. Thus, they helped to increase the diversity and productivity of agricultural production through their work in various institutions of the Ministry. During the education and training period (especially between 1963-1970), they played an important role in the process of improving the agricultural sector in Erzincan and its surrounding settlements, which was backward and waiting to be improved, and in the process of getting the villagers rid of the black plough and switching first to iron ploughs and then to mechanisation. In addition, during the education and training process, the school also undertook the task of demonstrating modern agricultural methods, exhibiting agricultural equipment, and raising public awareness on the importance and benefits of land reform in settlements such as Tercan, Mercan and Refahiye, especially among the villagers in their vicinity. The school campus also hosted activities aimed at increasing sustainable agricultural production with different purposes and education and training programmes such as the village instructors practice and the silkworm training centre.

The school also instilled the achievements and values of the Republic through various festive events, and played a role in uniting and integrating the village and the town by organising dinners and national games for the villagers. On the other hand, the pool and collection gardens within the school provided an important meeting and hospitality environment for both school residents and prominent figures of the state. Many important people coming from abroad to see modern Turkey were hosted here, and the agricultural culture created was introduced to the world public. In this regard, many visits were made to the Erzincan Agricultural School and each visitor was overwhelmed by the unique view they saw. On the other hand, the poolside, which was used for many meetings and invitations of the members of the press held in Erzincan, where the school was located, also fulfilled an important function as a place of socialisation and meeting on ceremonies and special occasions by the school residents. In this respect, the school painted a picture of a huge family beyond social life, friendship, co-working, teacher-student, administrator-employee relations.

Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi

Erzincan University Journal of Social Sciences Institute

18/1 - Haziran 2025 - E-ISSN-2148-9289

RUS EDEBİYATINDA AİLENİN İZİNDE: BORİS YEKİMOV’UN ESKİ EVİMİZ ADLI ESERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

In the Footsteps of the Family in Russian Literature: A Study on Boris Yekimov’s Our Old House

BADEGÜL CAN EMİR

Doç.Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Rus Dili ve Edebiyatı Bölümü,
Assoc. Prof., Department of Russian Language and Literature, Faculty of Letters, Karadeniz Technical
University
e-posta /e-mail: canbadegul@gmail.com
Orcid: 0000-0003-1046-1188

Atıf/©: Can Emir, Badegül (2025). Rus Edebiyatında Ailenin İzinde: Boris Yekimov’un Eski Evimiz Adlı Eseri Üzerine Bir İnceleme, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl 18, Sayı 1, ss. 69-88

Citation/©: Can Emir, Badegül (2025). In the Footsteps of the Family in Russian Literature: A Study on Boris Yekimov’s Our Old House, *Erzincan University Journal of Social Sciences Institute*, Year 18, Issue 1, pp. 69-88

Makale Bilgisi / Article Information:

Makale Türü-Article Types : Araştırma/Research
Geliş Tarihi-Received Date : 13.05.2025
Kabul Tarihi-Accepted Date : 29.05.2025
Sayfa Numarası-Page Numbers: 69-88
Doi : 10.46790/erzisosbil.1698503

Notlar/Notes

Etik Kurul Bilgisi (Varsa)
Daha Önce yapılmış bir çalışma ise detayları buraya yazılacaktır.

Yazar(lar), herhangi bir çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Turnitin/Ithenticate/İntihal ile İntihal Kontrolünden Geçmiştir

Screened for Plagiarism by **Turnitin/Ithenticate/İntihal**

Licenced by CC-BY-NC ile lisanslıdır

RUS EDEBİYATINDA AİLENİN İZİNDE: BORİS YEKİMOV’UN ESKİ EVİMİZ ADLI ESERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

In the Footsteps of the Family in Russian Literature: A Study on Boris Yekimov’s Our Old House

Badegül CAN EMİR

Öz:

Toplumun temel taşı olan aile, bireyin kişilik gelişimi ve toplumsal değerlerin kuşaktan kuşağa aktarılmasında kritik bir rol oynar. Ancak modernleşme, bireyselleşme, boşanma oranlarındaki artış ve aile kurma konusundaki isteksizlik gibi toplumsal dinamikler, bu yapıyı ciddi biçimde tehdit etmektedir. Bu nedenle aile kavramı, yalnızca önemli değil, aynı zamanda yeniden değerlendirilmesi gereken bir olgu olarak öne çıkmaktadır. Toplumsal yapının dönüşümünü anlamada kültürel üretim alanları da önemli bir rol oynar. Bu bağlamda edebiyat, bu dönüşümleri yansıtan güçlü bir alan olarak, aile konusunu işleyerek geleneksel değerlerin korunmasına ve aktarılmasına katkıda bulunur. Rus edebiyatında ise aile teması, hem geleneksel hem modern boyutlarıyla edebi ilginin merkezinde yer alır. Bu çalışma, söz konusu temayı Boris Yekimov’un *Eski Evimiz* (*Наш старый дом*) adlı eseri çerçevesinde incelemektedir. Araştırmanın amacı, 20. yüzyıl Rus edebiyatında aile temasının toplumsal ve kültürel temsillerini; geçmişe özlem, kuşaklar arası ilişkiler ve evin bir hafıza mekânı olarak işlevi bağlamında değerlendirmektir. Nitel analiz yöntemine dayanan çalışmada, metin merkezli bir çözümleme yapılarak, Yekimov’un anlatısında aile imgesinin nasıl şekillendiği ve toplumsal bellekte ne şekilde yer bulduğu ortaya konacaktır.

Anahtar Kelimeler: Aile, Rus Edebiyatı, Boris Yekimov, *Eski Evimiz*

Abstract:

The family, as the cornerstone of society, plays a vital role in the development of an individual's personality and the transmission of social values from one generation to the next. However, societal dynamics such as modernization, individualization, rising divorce rates, and a decreasing desire to establish families pose a serious threat to this structure. Therefore, the concept of family stands out not only as a fundamental social institution but also as a phenomenon that needs to be re-evaluated. Cultural spheres of production also play an important role in understanding the transformation of the social structure. In this context, literature, as a powerful domain that reflects these transformations, contributes to the preservation and transmission of traditional values by addressing the theme of family. The issue of family, with both its traditional and modern aspects, is at the heart of literary fascination in Russian literature as well. This study explores the issue within the framework of *Our Old House* (*Наш старый дом*), a work by Boris Yekimov. The study's objective is to assess how the family theme is portrayed socially and culturally in Russian literature from the 20th century, with a focus on nostalgia for the past, intergenerational connections, and the role of the home as a location of memory. Based on qualitative research, this study will use a text-centered method to show how Yekimov's narratives construct the family's image and how it becomes ingrained in social memory.

Keywords: Family, Russian Literature, Boris Yekimov, *Our Old House*

1. GİRİŞ

Toplumsal yapının omurgasını oluşturan aile, bireyin ahlaki değerlerini, davranış normlarını ve dünya görüşünü şekillendiren en temel sosyal kurumdur. Aile, toplumsal yapının korunmasında ve kuşaklar arası değer aktarımında kritik bir rol üstlenir. N. A. Minenko'nun ifade ettiği gibi “*Belirli halkların aile tarihine yönelmek, toplumun gelişiminin ana aşamalarının niteliksel özgünlüğünü daha derinlemesine anlamayı sağlar, çünkü aile her zaman toplumsal sistemin ayrılmaz ve en önemli parçası olmuştur*” (Minenko, 1979: 3). Ancak günümüz modern yaşamında maddi değerlere olan yoğun ilgi, insan ilişkilerini zayıflatarak akrabalık bağlarını tüketim odaklı hale getirir. Genç nesillerde aile kurma isteksizliği, boşanma oranlarındaki artışla birlikte aile yapısını tehdit eder. Bu durum, aile kavramının günümüzde daha da önemli hale gelmesine neden olmaktadır (Kravtsova, 2024: 254). Benzer dönüşümler, modernleşme süreciyle birlikte Rusya’da da gözlemlenmektedir. Aile ve evlilik kurumları, toplumsal ve kültürel değişimlerle birlikte köklü dönüşümler geçirir ve bu süreç, sancılı toplumsal sonuçlar doğurur. Demografik yenilenme seviyesinin düşmesi, yüksek boşanma oranları, terk edilen çocukların evlat edinilmesi sorunu, yalnızlık ve geleneksel aileye alternatiflerin yaygınlaşması gibi toplumsal meseleler öne çıkmaktadır. Geleneksel toplumsal cinsiyet ahlakının yıkılması, erkek ve kadın kimliklerine dair yerleşik algıların kaybına yol açarken, ulusal kültürel ideallerin yerini belirsiz ve çarpık imgeler almaktadır (Şevçenko, 2014: 208). Bu dönüşümler yalnızca bireysel yaşamları şekillendirmekle kalmaz, aynı zamanda kültürel ve sanatsal süreçlerde de etkin olur. Bunun sonucu olarak aile teması edebiyatta her zaman önemli bir yere sahiptir ve zamanın değişen sosyal dinamikleri bu temaya yeni anlamlar yükler (Kravtsova, 2024: 254). Ailenin korunması, geleneksel aile değerlerinin muhafazası ve toplumsal değerlerin korunarak yeni kuşaklara aktarılmasında edebiyat kritik bir rol üstlenir. Özellikle aile değerlerini konu alan edebî eserler, geleneksel manevi ve ahlaki anlayışların nesilden nesile aktarılmasında önemli bir araç işlevi görür. Aileyi konu alan romanlar ve çocuk kitapları, ideal aile yapısına dair kavrayışın oluşmasına katkı sağlar (Bogatıyova ve Zabolotnaya, 2024: 43). Edebiyat dünyasında aile teması, ebeveyn-çocuk ilişkilerinden kuşaklar arası bağa, kültürel hafızaya ve toplumsal normlara kadar geniş bir yelpazede ele alınır; farklı dönemlerde değişen aile yapısı ve cinsiyet rollerine dair derinlemesine gözlemler sunulur. Yazarlar, çalışmalarını farklı bakış açılarıyla ele alsalar da, aile kurumunun insan hayatındaki vazgeçilmez rolünü ve değerini vurgularlar (Yefimova ve Yeliseyeva, 2024: 53).

Rus edebiyatında aile, *Domostroy* geleneğinden günümüze kadar son derece önemli bir yer tutar. Bu tema en güçlü şekilde, aile romanı (семейный роман), kuşak romanı (роман поколений), saga (сaga), aile kroniği (семейная хроника) ve aile roman-kroniği (семейный роман-хроника) gibi çeşitli edebî formlarda karşımıza çıkar (Şimonik, 2022: 97). Her ne kadar aile teması özellikle aile romanı türünde belirginleşse de bireysel ve toplumsal değerlerin iç içe geçtiği, kuşaklar arası çatışma ve dayanışmanın anlatıya yön verdiği farklı edebî formlarda öne çıkar. 19. yüzyıl Rus edebiyatında öne çıkan yazarların eserleriyle aile romanı edebî kanona dahil olmuştur. Toplumsal sorunlar da sıklıkla aile prizmasından ele alınmış; yazarlar, kahramanlarının yaşamlarını incelerken aile yapısına ve doğdukları ortama özel bir vurgu yapmışlardır. Aile, bireyin kültürel seviyesi ve kişilik gelişiminin bir göstergesi olarak edebî eserlerde derinlemesine işlenmiştir (Zinovyeva, 2023: 73). 20. yüzyıl Rus edebiyatında aile imgesi, ataerkil aile modeline dayanan geleneksel değerleri ve bunların modern toplumdaki krizini yansıtmaktadır. Rus klasik edebiyatında önemli bir yer tutan aile teması, 20. yüzyılın ikinci yarısında özellikle köy nesri geleneği içerisinde manevi bir ideal olarak işlenmiştir. Bu dönemde aile kurumunun değişimi ve geleneksel değerlerin krizine dair sanatsal bir sorgulama ortaya çıkmıştır. F. Abramov, V. Belov, V. Astafyev, V. Rasputin, B. Yekimov, S. Lobozerov, A. Varlamov, Z. Prilepin ve M. Tarkovski gibi yazarların eserlerinde aile değerlerinin korunması ile modern toplumdaki dönüşüm arasındaki gerilim gözler önüne serilmektedir. Bu bağlamda, F. Abramov'un *Pelageya* (Пелагея), *Erkek Kardeşler ve Kız Kardeşler* (Братья и сестры); V. Belov'un *Alışılmış İş* (Привычное дело); V. Astafyev'in *Son Eğilme* (Последний поклон), *Çar Balığı* (Царь-рыба); Rasputin'in *Annem Bir Yere Gitti* (Мама куда-то ушла), *Son Tarih* (Последний срок); Yekimov'un *Bisikletli Çocuk* (Мальчик на велосипеде), *Satılık Ev ve Yaşlı Kadın* (Продается дом и старая женщина), *Aile Ocağı* (Родительский дом), *Eski Evimiz* (Наш старый дом) gibi yapıtları aile kurumunun değişimi ile geleneksel değerlerin krizine dair önemli sanatsal örneklerdir (Baduyeva, 2021:62). Çağdaş Rus edebiyatında ise aile imgesi, P. Sanaev'in *Beni Süpürgeğin Arkasına Gömün* (Похороните меня за плинтусом), O. Pavlov'un *Tanrısız*

Sokaklarda (В безбожных Переулках), O. Slavnikova'nın *Bir Köpek Boyu Kadar Büyütülmüş Yusufçuk* (Стрекоза, увеличенная до размеров собаки), L. Ulitskaya'nın *Medea ve Çocukları* (Медея и ее дети), T. Tolstaya'nın *Altın Sundurmada Oturdular* (На золотом крыльце сидели) ve Eduard Verkin'in *Sonbahar Güneşi* (Осеннее солнце) gibi eserleriyle önemli bir yer tutar. Bu eserlerde, aile bir yandan değişmez bir değer olarak yüceltilirken, diğer yandan bireyci ve tüketim odaklı toplum yapısında aile kurumunun krizi ve çöküşü de vurgulanmaktadır. Edebî kahramanların aileye yönelik tutumları, karakterlerini belirlerken; karı-koca, ebeveyn-çocuk ilişkileri ve nesiller arası bağlar üzerinden aile krizinin sanatsal yansımaları ele alınmaktadır. Yazarlar, değişen toplumsal yapıların aile üzerindeki etkilerini sanatsal duyarlılıkla gözlemleyerek çok boyutlu bir anlatı sunmaktadır (Baduyeva, 2021: 62).

Çalışmamız, Rus edebiyatında nesiller boyu süregelen ve güncelliğini koruyan aile temasını ele almaktadır. Bu bağlamda, Boris Yekimov'un *Eski Evimiz* (Наш старый дом) adlı povesti çözümleme nesnesi olarak seçilmiştir. Rusya Federasyonu Devlet Ödülü sahibi, Yazarlar Birliği üyesi ve *Noviy Mir* dergisinin yazarı B. Yekimov, yurt dışında tanınan ve eserleri çeşitli dillere çevrilen bir yazardır; özgünlüğünü ise köy teması, köylü emeği, hafıza, nesiller arası bağ ve geleneksel yaşam tarzının tükenişi gibi konuları işlemesinden alır (Frolova, 2024: 52). Boris Yekimov, geleneksel yaşam biçiminin çözülüşünü, geçmişe duyulan özlemi ve kuşaklar arası bağları anlatılarında etkileyici biçimde işlerken, aileyi yalnızca kan bağıyla tanımlamayıp, sorumluluk, emek ve duygusal bağlılık gibi kavramlar üzerinden yeniden anlamlandırmaktadır. Araştırma nesnesi olarak seçilen *Eski Evimiz* adlı eser ise biçimsel olarak povest türünde kaleme alınmış olsa da, işlediği ailevi değerler, kuşaklar arası ilişkiler ve "ev" kavramının temsili bakımından klasik aile romanı geleneğiyle doğrudan ilişkilidir. Bu nedenle çalışmada, türler arası geçişkenlik dikkate alınmış; biçimsel türden ziyade tematik yapı ve sosyo-kültürel içerik merkeze alınarak nitel ve metne dayalı bir çözümleme gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmanın temel amacı, 20. yüzyıl Rus edebiyatında aile temasının toplumsal ve kültürel temsillerini; geçmişe özlem, kuşaklar arası ilişkiler ve evin bir hafıza mekânı olarak işlevi bağlamında değerlendirmektir. Bu doğrultuda çalışma şu temel sorular etrafında şekillenmektedir: Modern toplumda aile yapısının dönüşümüne neden olan başlıca dinamikler nelerdir? Aileyi oluşturan temel değerler nasıl tanımlanabilir? Edebî metinler, aile kavramındaki bu dönüşümü hangi tematik ve estetik boyutlarda yansıtır?

2. RUS EDEBİYATINDA AİLE: TARİHİ SÜREÇ, TOPLUMSAL DÖNÜŞÜM VE EDEBÎ TEMSİLLER

Aile, bireyin içinde bulunduğu ilk toplumsal yapı olarak, insanın diğer bireylerle iletişim kurmayı, ortak bir düzen içerisinde yaşamayı ve farklı yaş gruplarıyla ilişkiler geliştirmeyi öğrendiği, bireyin ahlaki ve manevi temellerinin şekillendiği temel mekândır. Aynı zamanda, ahlaki ve manevi temellerinin şekillendiği bu ortamda birey, gelenekler, kurallar ve sorumluluklarla ilk kez karşılaşır ve onun karakter özellikleri şekillenir. Dolayısıyla, aile yapısındaki değişimler, toplumsal ve bireysel yapının temelini doğrudan etkileyen önemli dönüşümler olarak karşımıza çıkmaktadır (Şamsutdinova, 2021: 26). Rus filozof İ.A. İlyin'in de ifade ettiği gibi, insanın manevi olarak gelişmesi ve topluma olan bağlılığını güçlendirmesi, aile bağları sayesinde mümkün hale gelir (Rıkova, 2021: 68). Bu bağlamda, aile son derece önemli bir kurumdur. Rusya özelinde değerlendirildiğinde, aile; evlilik, akrabalık ya da evlat edinme yoluyla birbirine bağlı bireylerden oluşan ve Rus medeniyetinin köklü geleneklerine dayanan özgün bir yapıdır. Ortak yaşam tarzı, karşılıklı yardımlaşma ve hukuki sorumluluklarla şekillenen bu yapı, çocukların fiziksel ve zihinsel gelişimini desteklerken, yetişkin bireyler için de temel ihtiyaçların karşılandığı küçük ölçekli bir topluluk işlevi görmektedir. Bireyin yaşam döngüsü boyunca aile içindeki rolü değişse de, aile, insan kültürünün ilk beşiği olma işlevini sürdürerek bireyin kişilik gelişimini ve davranış kalıplarını belirlemede temel bir etken olmaya devam eder.

Ortodoks geleneğinde aile, küçük ev kilisesi olarak değerlendirilir ve bu anlayış doğrultusunda eğitimin temel amacı, bireyin ruhsal gelişimini Tanrı'ya olan inanç üzerinden desteklemektir. Ailede verilen manevi-ahlaki eğitimin temelleri, Rusya'nın Hristiyanlığı benimsemesiyle atılmış olup, sevgi, dürüstlük ve tevazu gibi erdemlere dayanmaktadır (Rıkova, 2021: 67-68). Tarihsel kaynaklar da bu anlayışı destekler niteliktedir. XVI. yüzyılda Rus başpapaz Silvester tarafından kaleme alınan *Domostroy* (Ev Düzeni), Eski Rus aile hayatının ansiklopedisi olarak bilinen bir eserdir. Bu eserde aile yapısına ataerkil

bir perspektiften bakılır ve erkek egemenliği vurgulanır. Başka bir örnek Vladimir Monomah'ın *Öğretisi* (*Поучение*), kocalara eşlerini sevmeyi öğütlerken üzerlerinde baskı kurmamalarına da dikkat çeker, ancak ailedeki iktidarın tartışmasız bir şekilde erkeğe ait olması gerektiğini anlatır. Burada sevgi önemli olsa da, aile düzeninde erkeğin otoritesi korunmalıdır. Bu yaklaşım, Orta Çağ Rus toplumundaki ataerkil yapıyı ve erkek egemenliğini yansıtır (Tetik, 2020: 102). Geleneksel Rus toplumunda kadın, kocasının arkasında durarak ona itaat etmeye ve aileyi desteklemeye hazırlanır. Anneler, kızlarını eş rolüne uygun şekilde yetiştirirken, Ortodoks ahlaki itaat geleneğini güçlendirmeye devam eder. Ancak zamanla, toplumsal ve kültürel değişimlerin etkisiyle geleneksel aile yapısında dönüşümler yaşanır. I. Petro, 1700'de zorla evlendirmeyi kaldırırsa da, 18. yüzyılın başında kadının çocuk doğurma yeteneği ön planda tutulur. Köylüler ise gelin seçiminde sağlığa ve doğurganlığa önem verir, çalışkan ve güçlü yapılı kadınları tercih ederler. 18-19. yüzyıl Rus kültüründe kadınların temel rolü annelik olup, iffet ulusal ruhun ve devletin korunmasının teminatı sayılır (Paşkov, 2019a: 86). 20. yüzyıla gelindiğinde ise aile kurumu ciddi bir dönüşüm geçirir, aile kurumu hakkındaki görüşler köklü değişikliklere uğrar. Geleneksel değerler unutulmuş, boşanma bir günah olarak görülmeğe çıkmış, kadınlar çalışma hayatına atılarak daha önce erkeklere özgü kabul edilen alanlarda erkeklerle rekabet etmeye başlamışlardır. Para sıkıntısı, ev içi düzensizlikler ve cinsiyetler arası sorunlar, pek çok çocuğun eksik ailelerde veya büyükanne ve büyükbabaları tarafından yetiştirilmesine yol açar. Bir zamanlar babanın ailenin reisi, geçimini sağlayan ve tartışmasız otorite olarak kabul edildiği, annenin ise ocağın sağduyulu ve güvenilir koruyucusu olduğu Domostroy standardı geçmişte kalır (Myakinina ve Şituyeva, 2015: 36). Geleneksel aile yapısının modernleşme sürecinde geçirdiği dönüşüme bakıldığında, özellikle Sovyet döneminde kadın rolleri ve aile yapısında köklü değişiklikler yaşandığı görülmektedir. Belirgin bir hiyerarşi, sabit roller ve tartışılmaz ebeveyn otoritesine dayanan ataerkil model, Sovyet ideolojisinin etkisiyle ciddi bir dönüşüm geçirir. Kadını aile içindeki bağımlı konumdan çıkararak erkekle eşit haklara sahip bireyler haline getirme amacıyla yürütülen politikalar, aile içi dinamikleri derinden etkiler. Bu süreçte erkek otoritesi zayıflarken, kadınlar kamusal alanda daha aktif ve görünür hale gelirler (Paşkov, 2019b: 199). Sovyet dönemi ile başlayan toplumsal dönüşüm küreselleşmeyle birlikte daha da karmaşık hale gelir. Aile kurumu hızla değişen çelişkili bir yapıya sürüklenir. Geleneksel değerlerin aşınmasıyla birlikte aile, çocukların sosyal eğitiminde belirleyici bir kurum olma işlevini yitirmeye başlar. Araştırmacılar, bu sürece ilişkin, aile içi liderlik belirsizliğini, çekirdek ailenin ebeveyn ailesinden yeterince bağımsızlaşamamasını ve gençlerin ebeveynliğe uyumda zorlandığını ortaya koyar. Küreselleşmenin etkisiyle daha da belirginleşen bu sorunlar modern yaşamın getirdiği hızlı değişimlerle birlikte, aile kurumunun geleneksel yapısının sarsılmasına ve ailenin yeni sosyo-psikolojik portrelerin ortaya çıkmasına yol açar. Modern Rusya'da, sosyal dönüşüm süreçleri yalnızca maddi ve manevi yaşamın tüm alanlarını etkilemekle kalmaz, aynı zamanda değerler sistemini ve buna dayalı bireysel ve kolektif davranış modellerini de değiştirir (Şevçenko, 2014: 207).

Aile kurumundaki bu yapısal ve işlevsel çözülme, yalnızca bireyleri değil, tüm toplumu etkileyen geniş çaplı bir kriz doğurur. Aile, tarihsel olarak değişen toplumsal koşullara uyum sağlama kapasitesine sahip olsa da, yaşanan toplumsal krizler nedeniyle temel sığınak olma özelliğini yitirir. Aile yapısının zayıflaması ve geleneksel değerlerin çözülmesi, toplumsal dokuda kalıcı kırılmalar yaratır; bu durum, toplumun ahlaki ve kültürel temellerini sarsar (Yastrebova, 2014: 68). Gençlerin sosyal rol algılarının, çoğunlukla ebeveyn örneği ve popüler kültürün standartları doğrultusunda biçimlenmesi göz önüne alındığında bu anlaşılır bir sonuçtur. Kentleşme, göç, toplumsal özgürleşme, ahlaki değerlerin dönüşümü ve cinsiyet rollerindeki değişimler, aile kurumunun güçlenmesine katkı sağlamaz; aksine yapısal zayıflamayı daha da derinleştirir (Paşkov, 2019a: 80). Bu süreçte Rusya örneği için aile değerlerinin zayıflaması ve modernleşmenin etkisi üzerine düşünüldüğünde, modern Rusya'da sağlıklı aile kavramı sosyal bir değer olarak zayıflamış durumdadır. Çocuklara yönelik suçların giderek daha acımasız hale gelmesi, özellikle cinsel şiddet vakalarındaki artış; ülkedeki çok sayıda yetim çocuk ve ebeveynlik haklarından mahrum bırakılan aile sayısının fazlalığı, bu zayıflamanın somut göstergeleridir (Paşkov, 2019a: 81-82). Bu tür sosyal sorunlar, aile kurumuna duyulan güveni zedelerken, bireylerin evlilik ve ebeveynlik gibi sorumluluklara yönelik tutumlarını da doğrudan etkiler. Geleneksel aile yapısında yaşanan hızlı değişim, evlilik ilişkilerinde gerilimi artırmakta, bireyleri evlilik, aile olma, çocuk konusunda planlarını ertelemeye itmektedir. Günümüz Rusya'sında karşılaşılan ahlaki çöküş, düşük doğurganlık oranları, artan suç ve hastalık vakaları, doğrudan aile kurumunun zayıflamasıyla ilişkilendirilir; bu çerçevede Rus kültürü, gelenekleri ve dini değerler temel alınarak aile kavramının

yeniden yüceltilmesi ve bireylerin ahlaki sorumluluk bilincinin pekiştirilmesi kritik bir rol oynar (Paşkov, 2019b: 199 -201). Aileye karşı bireysel sorumluluk bilincinin güçlenmesi, boşanma oranlarının düşmesine, terk edilmiş çocuk sayısının azalmasına, aile içi şiddet, bağımlılık ve çeşitli suçların önlenmesine doğrudan katkı sağlayacaktır (Şevçenko, 2014: 208). Tüm bu etkenler, yalnızca bireysel düzeyde değil, devlet politikaları ve eğitim sistemleri düzeyinde de aile kurumunun yeniden güçlendirilmesini zorunlu kılmaktadır. Bu bağlamda manevi ve ahlaki eğitim, Rus devletinin gelişimi ve toplumsal refahı açısından hayati öneme sahiptir; bu nedenle modern eğitim sisteminde temel unsur olarak yer almalıdır. Ancak, aile kurumunun yıkılması bu süreçte önemli bir engel oluşturmaktadır. Geleneksel aile değerlerinin sarsılması ve aile yapısındaki değişimler, genç neslin aile kurma konusundaki isteksizliğini artırmaktadır. Bu doğrultuda, aile kurumunu güçlendirmek ve toplumsal değerleri pekiştirmek amacıyla Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin, 2024 yılını “Aile Yılı” olarak ilan etmiştir (Pankova ve Sorokina, 2024: 563). Bu kapsamda, aile kurumunun toplumsal işlevi ve tarihsel-kültürel temelleri yeniden değerlendirilmelidir.

Toplumun temel yapı taşı olan ailenin yukarıda sözü edilen dönüşümü, yalnızca sosyal kurumları değil, aynı zamanda kolektif bilinç ve estetik üretim alanlarını da etkiler. Bahsi geçen köklü değişimler, toplumun kültürel yapısını ve zihniyetini de etkiler, edebiyat başta olmak üzere sanatın her alanında yeni temaların ve bakış açılarının ortaya çıkmasına yol açar. Erkek ve kadının toplumdaki rolüne dair geleneksel sosyal ve toplumsal cinsiyet algılarının yıkılması, aile yapısına yönelik algıların da dönüşmesiyle modern edebiyatın güncel teması haline gelir (Myakinina ve Şituyeva, 2015: 36). Zira Toplumsal dönüşümlerin izlerini en güçlü biçimde taşıyan alanlardan biri de edebiyattır. Edebiyat, sanatlar arasında özel bir yere sahiptir ve ulusal zihniyetin kavramlarını somutlaştıran ebedi imgeler barındırır. Yazarlar, bu kavramları yalnızca kullanmakla kalmaz, aynı zamanda yorumlayarak kültürel anlam kazandırır. Edebiyat, fikirleri şekillendirip toplum bilincine yerleştirme gücüne sahiptir ve bu işlev, edebiyat merkezli Rus kültüründe belirgin şekilde öne çıkar (Şevçenko, 2014: 209). Edebi eserler, kadınlar ve erkekler arasındaki toplumsal normları, aile yapısına ve toplum anlayışına ilişkin bakış açılarını yansıtır. Tarihçiler ve araştırmacılar, ulusal Rus yaşam tarzının fiziksel, entelektüel ve ahlaki yönlerini bilimsel temellere dayanarak yeniden inşa etmeye çalışmaktadır. Ulusal değerlerin ve ahlaki normların yeni kuşaklara aktarımı ise halkın tarihi, kültürü ve gelenekleriyle doğrudan ilişkilidir. Bu bağlamda, *Geçmiş Yılların Öyküsü (Повесть временных лет)*, *Vladimir Monomah'ın Öğretisi vb.* gibi vakayinamelerde, erken dönem Rus kabilelerinin ahlaki yapısı ve Hristiyanlığın aile üzerindeki dönüştürücü etkisi özellikle vurgulanır (Paşkov, 2019a: 83). Hristiyan dini felsefesi, aile hayatında ahlak anlayışını şekillendirir ve sadakat, iffet, itaat, çalışkanlık gibi değerleri ön plana çıkarır. Eski Rus edebiyatında kadın, akıllı, tedbirli ve aynı zamanda ailenin ahlaki rehberi ve manevi dayanağı olarak tasvir edilir; en büyük nimet ise çocuk sahibi olmak sayılır. Kadının rolü çocuk doğurmak ve yetiştirmekle sınırlanırken, ailede erkeğin “baş” olması gerektiği vurgulanır. Kilise ve toplum, kadına yönelik öğretiler ve emirlerle bu düzeni destekler (Paşkov, 2019b: 202). Geleneksel aile yapısı ve kadına yüklenen roller, uzun süre toplumun sosyo-ahlaki temelini oluştursa da zamanla değişen toplumsal koşullar, edebî metinlerde bu yapının sorgulanmasına zemin hazırlar. Bir kavram olarak “aile sorunu”, 19. ve 20. yüzyılın başında Rus edebiyatında görünür hale gelir. Bu kavram, evlilik ve aileye ilişkin çeşitli sorunları ve güncel toplumsal meseleleri kapsar; dönemin edebî ve entelektüel çevrelerinde yoğun biçimde tartışılır. Vasili Rozanov, bu sorunun tartışılmasında özel bir rol oynar. V.V.Rozanov’un *Rusya’da Aile Sorunu* vb. eserleri, Rusya’da evlilik, aile, cinsiyet kavramlarının ilk teorik anlayışı olarak kabul edilebilir (Sogrina, 2020: 114). V. Rozanov’a göre ideal aile, cinsiyetin tüm yönleriyle kabul edildiği ve evliliğin dini bir biçim olarak yalnızca sembolik bir kurum olmaktan öteye geçerek gerçek anlamda bir aile oluşturduğu gerçek-dini bir yapıdır. Yazar, bu tür bir aile yapısını “aile kültürü” olarak adlandırır. Hristiyan aile kavramına mistik ve deneyüstü bir nitelik kazandırarak, Hristiyanlık ruhuna uygun yaşayan bir aile modelini vurgular. Ona göre aile, her şeyden önce eşler arasındaki ruhsal birliği temel alır. Hristiyan ailenin üç temel özelliği ise barışçıl, iffetli ve çocuksever olmaktır (Sogrina, 2020: 115). Ancak Rozanov’un idealize ettiği bu manevi ve ruhsal birlikteliğe dayanan Hristiyan aile modeli, modern toplumun sekülerleşmiş, bireyci ve maddiyat odaklı yapısı içerisinde çözülür. Modern yaşam, maddi değerlere yönelirken manevi bağları zayıflatır ve aile ilişkilerini tüketim odaklı hale getirir. Geleneksel aile yapısı değişir, ebeveyn otoritesi sorgulanır hale gelir ve duygusal bağlar zayıflar. Aile artık çoğu zaman hukuki veya ekonomik bağlarla bir arada tutulan bir grup olarak görülür. Bu bağlamda, Rus klasik edebiyatı sağlıklı aile ilişkileri üzerine değerli örnekler sunar (Zinovyeva, 2023: 72).

Modern edebiyatta ve geçmiş yüzyılların edebiyatında aile temasının ele alınmasının önemi ve gerekliliği, aile geleneklerine, geçmişe, anıya saygının, bir kişinin bir birey olarak kültür ve gelişim düzeyinin bir göstergesi olması gerçeğinden kaynaklanır. Çocuğun kişiliğinin ilk sosyalleşme kurumu ailedir; burada bilgi ve deneyim özümsenir, belirli kurallar ve normlar, değerler ve ilkeler belirlenir, gelenekler ve görenekler oluşturulur (Şagdarova ve Hromih, 2024: 45). Rusya Federasyonu Devlet Başkanı İnsan Hakları Yetkilisi P. Astahov'a (2013) göre, günümüzde en etkili toplumsal cinsiyet eğitimi kaynağı Rus edebiyatıdır. Çocuklar daha fazla kitap okuduklarında, edebiyatta aşkı, cinsiyetler arası ilişkileri ve aile bağlarını anlamalarına yardımcı olacak her unsuru bulabilirler. Psikologlara göre, çocuklar karşı cinsle ilişkilerini büyük ölçüde ebeveynlerinin davranış modellerine göre şekillendirir ve yaşamlarını bu öğrenilmiş aile gelenekleri doğrultusunda kurarlar. Bu nedenle, yeni neslin ulusal değerlerle uyumlu manevi ve ahlaki ilkelere sahip bireyler olarak yetişmesi kritik bir gerekliliktir. Edebî metinler, ahlaki konular üzerine düşünme ve kişisel tutum geliştirme fırsatı sunarak öğrencilerin değer temelli düşünsel gelişimlerini destekler (Pankova ve Sorokina, 2024: 563).

Çağdaş Rus edebiyatında aile, aile içi ilişkiler ve çocukluk teması klasik gelenekle süreklilik içinde ele alınmakta ve edebî gelenekte güncelliğini korumaktadır. Klasik Rus edebiyatında aile, insan yaşamının ahlaki temeli olarak görülürken 20. yüzyıldaki devrim ve toplumsal çalkantılar bu algıyı sarsar. 20. ve 21. yüzyılın belirsiz olayları, aile değerlerinin kırılganlığını ortaya koyar (Myakinina ve Şituyeva, 2015: 40). Bu bağlamda birçok yazar, aile, çocukluk ve ev temalarına yoğunlaşır; özellikle akrabalar ve yakınlar arasındaki manevi bağların zayıflaması üzerinde durur. Edebî eserlerde yavaş yavaş sınırların silinmesi, kalıpların yıkılması ve geleneksel aile kavramının yok olması işlenir, ancak buna rağmen yazarlar, ailenin bireyin kişilik gelişimi için vazgeçilmez bir unsur olduğunu vurgulamaya devam eder. Çünkü ahlaki temellerin ailede atıldığına dair inanç güçlü bir şekilde korunur. Yazarların eserlerinde ele aldıkları konular ve sorunlar, güncel ve ilginç olmaya devam eder, çünkü edebiyat yaşamın bir yansımasıdır (Şagdarova ve Hromih, 2024: 43). M. Şolohov, A. Platonov, K. Trenev, Y. Zamyatin, M. Bulgakov, B. Pasternak, M. Gorki aile ve aile ilişkilerine odaklanan eserler verir. 20. yüzyıl Rus edebiyatında aile kavramı, bireyin manevi ve ahlaki gelişiminde temel bir rol oynar. Bu dönemin eserlerinde, aile bağlarının zayıflaması ve geleneksel değerlerin kaybolması gibi sorunlar öne çıkarken, yazarlar aileyi insan yaşamının merkezi olarak ele alır. Özellikle "köy nesri" olarak adlandırılan edebî akımda (F. Abramov, V. Belov, V. Şukşin, V. Rasputin, V. Astafyev), mütevazı ve çalışkan kahramanların aile içindeki konumları vurgulanırken, doğayla iç içe yaşamın ahlaki değerleri beslediği düşüncesi ön plana çıkar. Bu eserlerde aile, yalnızca bireysel mutluluğun değil, aynı zamanda toplumsal uyumun ve manevi dirilişin kaynağı olarak görülür. Edebiyatta aile, bireysel kimliğin inşasında ve ahlaki değerlerin korunmasında vazgeçilmez bir unsur olarak konumlandırılır (Şagdarova ve Hromih, 2024: 48-49). 20. yy. Rus edebiyatında aile kavramı, bireyin yaşamının temeli ve ahlaki değerlerin şekillendiği bir yapı olarak ele alınır. Aile, insanın doğup büyüdüğü küçük vatanla sıkı sıkıya bağlantılıdır ve bireysel kimliğin inşasında belirleyici rol oynar. Eserlerde aile konsepti, ev, çocuklar, doğa, vatan, hafıza, inanç ve emek gibi temel kültürel değerlerle iç içe sunulmaktadır. Ancak zamanla geleneksel ataerkil aile yapısından kentsel toplum yapısına geçiş gerçekleşir ve aile kavramı dönüşüme uğrar. Aile, yalnızca ebeveyn ve çocuklardan ibaret olmayıp geniş akraba ağını da kapsayan bir yapıya bürünür. Yazarlar, toplumsal değişimlerin aile bağlarını nasıl zayıflattığını ele alırken, aile değerlerinin korunmasının manevi diriliş için vazgeçilmez olduğunu vurgular. Bu bağlamda aile konulu eserler, toplumsal ve kültürel dönüşümlerle birlikte yeni ideolojik-estetik anlamlar kazanarak edebiyatta varlığını sürdürür (Şagdarova ve Hromih, 2024: 50-52).

Modern aile kavramının edebî temsillerinde, özellikle kadın yazarların aile temasına getirdiği özgün yaklaşımları içeren eserler öne çıkar. Çağdaş dönem kadın yazarlar, modern ailenin sorunlarını anlamaya çalışır ve bugünün toplumunda aile kurumunun algılanışına yönelik meselelere eğilirler (Guseynova, 2020: 62). L. Petruşevskaya'nın *Gece Vakti* (Время ночь) ve *Melek Gibi* (Как ангел), P. Sanaev'in *Beni Süpürgeğin Arkasına Götmün* (Похороните меня за плинтусом), O. Pavlov'un *Tanrısız Sokaklarda* (В безбожных переулках), O. Slavnikova'nın *Bir Köpek Boyu Kadar Büyütülmüş Yusufluk* (Стрекоза, увеличенная до размеров собаки), L. Ulitskaya'nın *Medea ve Çocukları* (Медия и её дети), T. Tolstaya'nın *Altın Sundurmada Oturdular* (На золотом крыльце сидели) ve *Seviyor -Sevmiyor* (Любишь - не любишь), E. Verkin'in *Sonbahar Güneşi* (Осеннее солнце) gibi eserlerinde aile ve çocukluk teması farklı boyutlarda ele alınır. Bu anlatılarda iyilik ve kötülük, ahlak gibi temel kavramlar ya bulanıklaştırılır ya da bütünüyle silinir (Myakinina ve Şituyeva,

2015: 37). Çağdaş Rus edebiyatında aile teması, farklı yazarların özgün yorumlarıyla ele alınmakta; aileye yönelik karamsar bir bakış açısı çoğu zaman ön planda olsa da, bu metinlerde olumlu imge arayışlarının tamamen yok olmadığı görülür. Eserlerdeki kahramanlar, geleneksel aile modellerinin çözülmesine ve dönüşüm süreçlerine rağmen, aile değerlerine tutunarak bu zincirin bir parçası olma çabası içindedir (Baduyeva, 2021: 67).

Aile, yalnızca bireysel ve toplumsal kimliğin taşıyıcısı olarak değil, aynı zamanda edebî nesir türlerinde, özellikle de aile romanında, merkezi bir unsur olarak karşımıza çıkar. Yasemin Gürsoy'un ifade ettiği gibi, aile romanı, bir ailenin yaşamını tarihi süreçle birleştirerek toplumsal dönüşümleri karakterlerin sosyal ve psikolojik durumları üzerinden aktaran bir türdür. Bu romanlarda gerçek tarih, mekân ve olaylar örtüşmekte, ancak anlatının merkezinde bir aile yer almaktadır. Böylece aile romanı, toplumun dönüşümünü gerçeklik hissi uyandırarak okuyucuya sunar (Gürsoy, 2019: 93-94). Aile romanının (семейный роман) temel özellikleri arasında kronolojik yapı, kuşaklar arası ilişkiler, toplumsal değişimlerin yansıtılması ve karakterlerin içsel çatışmaları yer alır. Genellikle en az iki kuşağın yaşamı anlatılır; olaylar belli bir zaman çizelgesinde ilerlerken başkarakterler değişebilir. Baba-oğul, karı-koca gibi ilişkiler üzerinden toplumsal dönüşümler yansıtılır. Mekân olarak, birden çok kuşağın bir arada yaşadığı büyük evler öne çıkar ve bu ev, ailenin simgesine dönüşür. Aile büyüğünün kaybıyla birlikte düzen sarsılır ve anlatı çoğu zaman bir çözülme sürecine girer. Ailenin çözülüşüyle paralel olarak toplumsal yozlaşma da vurgulanır. Doğum, ölüm, düğün gibi ritüeller ile bayramlar ve ziyafetler, anlatıda geleneklerin birleştirici ve yapılandırıcı unsurları olarak öne çıkar (Gürsoy, 2019: 95-97). Bir edebî tür olarak aile romanının tarihsel gelişimi, aile romanından aile kroniğine ve oradan da aile destanına uzanan bir çizgide ilerler. Aile romanı, 19. yüzyılın 30'lu yıllarında Rus edebiyatında ortaya çıkar, ancak büyük tarihi olayların etkisiyle zamanla klasik aile romanının sınırlarını aşarak aile kroniğine dönüşür. Aile kroniği, hem anısal malzeme (S. T. Aksakov, M. Gorki) hem de kurgusal anlatı (M. Ye. Saltıkov-Şchedrin) üzerine kurulu olup, ailedeki tarihsel değişimlere ve toplumsal kırılmalara odaklanır. Zamanla bu yapı, daha geniş kapsamlı tarihi panoramalar içeren aile destanına (семейная сага- family saga) evrilir. Aile destanı, evrensel aile değerlerini ve ahlaki normları vurgulayan genç bir tür olarak gelişmeye devam eder (Kurçastova, 2024:61). İ. F. Gnyusova'nın da belirttiği gibi, Klasik Avrupa aile romanlarının dar kapsamlı temalar ve kapalı bir zaman-mekân örgüsüyle şekillenen yapısının aksine, Rus edebiyatı bu tür kalıplara bağlı kalmaz, daha geniş ve çok katmanlı anlatılar geliştirir. Ancak, aile romanı geleneği Rus edebiyatının tarihi üzerinde derin bir etki bırakır (Akt. Kurçastova, 2024: 55). A. Kurçastova, Rus edebiyatında aile romanından aile kroniğine ve aile destanına (family saga) doğru olan dönüşümünü birkaç aşamada ele alır. İlk aşama olan klasik realizm döneminde, aile romanı ahlaki değerlerin şekillendiği bir merkez olarak görülür. Bu dönemde aile, soyluların toplumsal öz-farkındalığını temsil eder ve bireysel kimliği şekillendirir. Öne çıkan eserler arasında İ. Gonçarov'un *Oblomov*, L. Tolstoy'un *Anna Karenina* ve M. Saltıkov Şedrin'in *Golovlev Ailesi* yer alır. İkinci aşama olan modernize edilmiş realizm, 20. yüzyılın başlarında büyük sosyal ve siyasi dönüşümlerin etkisiyle ortaya çıkar. Bu dönemde aile kroniği, pastoral kronotoptan ayrılarak tarihsel baskılarla yüzleşen aile yapısını işler. M. Bulgakov'un *Beyaz Muhafızlar* ve M. Şolohov'un *Durgun Akardı Don* bu dönemin önde gelen eserlerindendir. Üçüncü aşama olan sosyalist gerçekçilik döneminde, aile sosyalist ideallerin yansıdığı bir yapı olarak sunulur. Aile destanı, toplumsal sorumluluğun ve sosyalist insanın bir göstergesi haline gelir. V. Şişkov'un *Somurtkan Nehir* ve A. İvanov'un *Ebedi Çağrı* bu dönemi temsil eder. Son aşama olan çağdaş dönem, aile destanının geliştiği ve geniş aile kroniklerine dönüştüğü bir dönemdir. Kadın sesinin daha baskın hale geldiği bu dönemde, tarihsel olaylar bireysel dramlarla iç içe geçer. V. Aksenov'un *Moskova Destanı* ve L. Ulitskaya'nın *Yakov'un Merdiveni* (Лестница Якова) adlı eserleri, modern aile yapısının sosyal ve bireysel dönüşümlerle nasıl şekillendiğini gözler önüne serer. Kurçastova'ya göre, her dönem yalnızca edebî tür arayışlarının değil, aynı zamanda toplumsal dönüşümlerin de bir yansımasıdır. Modern Rus kadın nesrinde aile teması öne çıkan konulardan biridir. Aile destanı türü özellikle kadın yazarlar tarafından işlenmekte; bu da eserlere belirgin bir cinsiyet boyutu kazandırmaktadır. Söz konusu metinler, modern toplumdaki aile krizini yansıtarak, aile kurumunu yeniden anlamlandırma çabası taşır. Aile destanlarında hem çözülme hem de yeniden birleşme temaları ön plana çıkar. Ye. Kolina'nın *Yoksul Goldmanlar Hakkında Destan* (Сага о бедных Голдманах) adlı eserinde aile bağlarının güçlenmesi, N. Abgaryan'ın *Her Zaman Benimle Olan İnsanlar* (Люди, которые всегда со мной) romanında ise güçlü ve bağımsız kadın karakterlerin ön plana çıkarılması dikkat çeker. R. Sençin'in *Yeltişevler* (Елтышевы)

adlı eserinde erkek karakterler edilgen ve güçsüz bir biçimde resmedilirken, M. Stepnova'nın *Lazar'ın Kadınları* (Женщины Лазаря) romanında Galina Petrovna, güçlü iradesi ve otoriter yapısıyla öne çıkar (Kurçastova, 2024: 56-59).

Yukarıda bahsedilen tarihsel ve edebî gelişim süreci, aile temasının Rus edebiyatındaki sürekliliğini gözler önüne serer. "Aile düşüncesi", edebiyatın önemli temalarından biri olmaya devam etmektedir. Rus yazarlar, aileyi toplumun temeli ve bireyin karakterini şekillendiren bir yapı taşı olarak görmüşlerdir. Edebî eserlerde, yazıldıkları döneme rağmen modern toplumda da geçerliliğini koruyan aile modelleri ve sorunları ele alınmıştır. Aile içi despotizm, ebeveyn-soğukluğu ve ahlaki eksiklik gibi meseleler günümüz toplumunun da karşılaştığı sorunlar arasında yer almaktadır. Bu eserler, olumlu ve olumsuz örnekler sunarak, aile yapısının korunması ve güçlendirilmesi adına ders çıkarma imkânı sağlamaktadır (Yefimova ve Yeliseyeva, 2024: 56).

3. BORIS YEKİMOV'UN ESKİ EVİMİZ ESERİNDE AİLE: KUŞAKLARARASI BAĞ, HAFIZA MEKÂNI VE YUVANIN DÖNÜŞÜMÜ

Boris Petroviç Yekimov, Rus klasik edebiyat geleneğinin çağdaş temsilcilerindendir. Rusya Federasyonu Devlet Ödülü (1998) ve Moskova-Penne Uluslararası Edebiyat Ödüllü (1997) yazarın köy nesriyle özdeşleşen eserlerinde, köy yaşamı, emekçi insanın zorlukları ve toplumsal dönüşümler başlıca temalardır. Yaratıcı yolculuğuna 1960'larda başlayan Yekimov, özellikle 1980'lerde edebi kariyerinin zirvesine ulaşır. Bu dönemde ve sonrasında kaleme aldığı eserler arasında *Kazak Çiftliğinde* (На ферме Казачьей), *Şifa Gecesi* (Ночь исцеления), *Soloniç* (Солонич), *Aile Ocağı* (Родительский дом), *Çoban Yıldızı* (Пастушья звезда), *En Ağır Ceza* (Высшая мера, 1994), *Eski Evimiz* (Наш старый дом, 1997), *Fetişç* (Фетишч, 1996), *Dönüş* (Возвращение, 1998), (Kojevnikova, 2002) *Konuş Anne*, *Konuş* (Говори, мама, говори) ve *Yaşamayı Umutuyoruz* (Предполагаем жизнь, 2008) vb. yer alır. Yekimov'un sanatsal dünya görüşü, ulusal halk karakterinin kökenlerini ortaya çıkarma bağlamında İ. A. Bunin, İ. S. Turgenyeve ve V. M. Şukşin ile ilişkilendirir (Lukyançikova ve Kiseleva, 2023:105).

B. Yekimov'un eserlerinde, aile öncelikli olarak geleneksel yaşam tarzının tükenişi ve komşuluk ilişkilerindeki dönüşüm üzerinden işlenir. Bu temalar, yazarın uzun soluklu metinlerinde daha da belirginleşir. Özellikle *Eski Evimiz* povesti, geleneksel aile yapısının kuşaklar arası aktarımını ve bu yapının zamanla nasıl dönüştüğünü detaylı biçimde ele alır. Boris Ekimov'un *Eski Evimiz* (Наш старый дом) adlı povesti, eski bir köy evine yapılan dönüş üzerinden geçmişe duyulan özlemi, aile bağlarının sürekliliğini ve kuşaklar arası ilişkileri duygu yüklü bir dille işler. Eser; *Başlangıç* (Начало), *Pazar Çörekleri* (Воскресные пирожки), *Kardeşler* (Братья), *Okul Dersleri* (Школьные уроки), *Büyükanne* (Бабаня), *Sessiz Avlu* (Тихий двор), *Gürültülü Avlu* (Шумный двор), *Keçili Adam* (Человек с козю), *Nyusya*, *Görev Zamanı* (Нюся, пора на пост), *Yuroçka* (Юрочка), *Yaz Haberleri* (Летние вести) ve *Ayrılış* (Отъезд) başlıklı bölümlerden oluşur. Eserde, anlatıcı, annesi Tosya, kardeşleri Slava ve Nikolay, Petya amca, Nyuna teyze, komşuları Faya teyze, oğlu Genka, kızı Manya, torun Vovka, Aleksey İvanoviç, Yuri gibi karakterler etrafında; anılar aracılığıyla evin birleştirici yanı, aile içi dayanışma, geçmişin izleri ve zamanın kaçınılmaz değişimi derinlikli bir şekilde aktarılır. Eser, *Başlangıç* bölümünde yazarın eski köy evine dönmesi ve doğayla bütünleşmiş sade hayatı özlemle anmasıyla başlar. *Büyükanne* bölümünde yaşlı annenin akşam duaları ve geçmişten gelen hatıralarla dolu yalnızlığı anlatılır. *Pazar Çörekleri* bölümünde ise teyze Nyura'nın çörekleri etrafında şekillenen aile sıcaklığı ve geçmişin somut hafızası ön plana çıkar. *Kardeşler* başlıklı bölümde yazar, hayatında önemli yer tutan kardeşlerinin kaybı üzerinden aile içi bağları ve zamanın geçiciliğini işler. Takip eden bölümlerde ise savaş sonrası yaşanan zorluklar, eski evin giderek çöküşü ve hayatın kaçınılmaz değişimi anlatılır. Eserde aile teması; evin anlamıyla birlikte annenin ve teyze Nyura'nın fedakârlıkları, geçmişle yaşayan hatıralar ve kardeşlerin kaybı üzerinden güçlü biçimde işlenmiştir. Eserde, ev yalnızca bir fiziksel mekân değil, aynı zamanda ailenin hafızasını, ortak geçmişi ve aidiyet duygusunu temsil eden güçlü bir simgedir. Yazarın çocukluk evine dönüşüyle başlayan anlatı, zamanla yıkılmaya yüz tutmuş bu yapının, aile değerlerinin, anıların ve birlikte yaşama kültürünün taşıyıcısı olarak nasıl bir anlam kazandığını gözler önüne serer. Yaşlı annenin akşam dualarındaki yalnızlık, teyze Nyura'nın çörekleri etrafında şekillenen sıcaklık ve kaybedilen kardeşlerin hatıraları, kuşaklar arası bağların ne denli derin

olduğunu gösterir. Anne ve teyzenin sessiz fedakârlıkları, geçmişe tutunma çabaları ve aile içinde kurulan dayanışma ağı, eserde ailede fedakârlık ve destek kültürünün önemini vurgular. Böylece eski ev, bireysel ve toplumsal hafızanın, yitirilen değerlerin ve dönüşen aile yapısının sembolü olarak hikâyenin merkezinde yer alır. Eserde, geçmişe duyulan özlemle şekillenen aile bağları, kuşaklar arası ilişkiler ve evin bir hafıza mekânı olarak taşıdığı anlam ön plana çıkar. *Eski Evimiz*, aile kurumunun zamana karşı direncini, ortak anılarla beslenen duygusal sürekliliği ve yaşam alanlarının simgesel değerini derinlikli biçimde yansıtarak güçlü bir anlatı sunar. Eserde yer alan aile temalı örnekler; aile bağlarının sürekliliği ve kuşaklar arası ilişki, evin aile hafızasını taşıyan bir mekân oluşu ve yuvanın inşası ve yıkımı olmak üzere üç tematik odak çerçevesinde ele alınarak, Rus edebiyatında aile temasının işlenişine önemli bir katkı sağlar.

Boris Yekimov'un *Eski Evimiz* adlı eserine , aile bağlarının sürekliliği ve kuşaklar arası bağ tematik odağı açısından bakıldığında, aile bireyleri arasındaki ilişkilerin zaman ve mekân sınırlarını aşan bir süreklilik taşıdığı görülür. Yazarın çocukluk evine dönüşü, yalnızca fiziksel bir geri dönüş değil, geçmişle yeniden bağ kurma çabasıdır. Büyükanne, teyze Nyura ve kardeşler gibi karakterler aracılığıyla aile içi dayanışma, sevgi ve sorumluluk duygusu kuşaktan kuşağa aktarılır. Bu bağlamda, aile ilişkileri hem bireysel bellekte hem de kolektif aile hafızasında canlı bir biçimde yaşatılır. Aile bağlarının sürekliliği ve kuşaklar arası ilişki, eserde özellikle kriz dönemlerinde sorumluluğun bir kuşaktan diğerine aktarılmasıyla belirginleşir. Aile içinde bireylerin birbirlerinin rollerini üstlenmesi, nesiller arası dayanışmayı görünür kılar. Anlatıcı, geçmişe dönerek ailesindeki kadınların üstlendiği rolleri ve bu rollerin aileyi ayakta tutmadaki belirleyici işlevini şöyle vurgular:

Okula, sanırım, yalnızca bir kış gidebilmişti. Ertesi yılın Ocak ayında ise annesi, benim büyükannem Yevdokiya Sidorovna, henüz otuz yaşına bile gelmeden hayatını kaybetti. Nyura Teyze, ailenin en büyük evladı olarak geriye kalan son kişiydi; ondan küçük üç kardeşi daha vardı. Babasının kolu bükülmüyordu, yani sakat sayılırdı. Bu da demekti ki, evin tüm sorumluluğu Nyura Teyze 'ye kalmıştı. Çamaşır, temizlik, yemek gibi her şey onun omuzlarındaydı (Yekimov, 1997: 10).

Nesiller arası dayanışma, geçmişe bağlılığın ötesine geçer; yaşlı bireyler, aile belleğini canlı tutma çabalarıyla bu sürece aktif olarak katılır. Anlatıcının annesi üzerinden, özellikle vefat eden aile üyeleriyle sürdürülen manevi bağlar ön plana çıkar. Bu çerçevede annenin, aile hafızasını koruyan bir figür olarak öne çıkması dikkat çekicidir:

Akşam olurken, yaşlı annem geceye hazırlanıyor. İşte o, kamburu çıkmış, küçülmüş, adeta bir çocuk gibi, yılların ve zamanın kuruttuğu bedeniyle, yavaş yavaş bahçeden eve doğru ilerliyor (...) Yine durdu -belli ki yine bir şey göründü ona. Birilerinin adımları, bir ses, el sallayan bir silüet, alacakaranlıkta hayal meyal beliren bir yüz... Bu avluda ve evde çok var onlardan - uzun bir ömürü onunla birlikte geçirmiş, şimdi ise göçüp gitmiş sevdiklerinin hayalleri. Annem gece istirahatine çekiliyor. Evde uzun uzun dua edecek; yaşayanları ve ölmüşleri anacak. Ama ölümler ona daha yakın: Tanrı'nın kulu Anna, Tanrı'nın kulu Pyotr, bir başka Pyotr daha- o da artık rahmetli, bir diğeri ise, Tanrı'ya şükür, hâlâ hayatta. Ölenler arasında Kolya, Slava, Ninoçka, Mihail Nikolayeviç de var- bu sonuncusu hep adıyla birlikte, hayattayken de öyle anılırdı. Duası uzundur: gidenler için huzur, kalanlar için ise iyi bir kader diler (Yekimov, 1997: 4-5).

Burada vefat eden aile bireyleri, hâlâ ailenin bir parçası olarak görülür ve onları yaşatan şey, anılarla hatırlanmalarıdır. Ayrıca başka bir örnekte, kaybedilen aile bireylerinin uykuda ziyaret edilmesi, aile içi duygusal bağların ölümden sonra bile sürdüğünü gösterir. Bu durumda kuşaklar arası iletişim fiziksel bir beraberlikten değil, hafıza ve bilinçaltı yoluyla kurulur. Böylece aile bağları dünyevi yönüyle birlikte manevi boyutta da devam eder:

"Sonra uzun süre hazırlanır, uyur; uykusunda ise dualarında içtenlikle andığı kişiler gelir ona: Nura, Petya, öteki Petya, Slava, Nikolay, Ninoçka... "Sabah yine Nyura'yı gördüm," der. "Annem de vardı, Nina da... Beni bir yere çağırıyorlardı. Slavuşka'yı da gördüm, Kolya'yı da..." (Yekimov, 1997: 5).

Bu manevi süreklilik, yaşayan kuşaklar arasındaki ilişkilerde kendini daha güçlü gösterir. Özellikle büyükanne ile torun arasında kurulan yakınlık, hem geçmişle hem de gelecekle kurulan bir bağ olarak eserde yer alır. Farklı nesillerdeki bireyleri temsil eden çocuk ve yaşlı bireyin birbirleriyle olan yakınlığı, hem çocuğun güven arayışını hem de yaşlı ilerlemiş kişinin duygusal desteğe duyduğu ihtiyacı ortaya çıkarır:

Küçük oğlan çocuğu, minicik, sarı saçlı, gri gözlü, yuvarlak yüzünde kalkık, düğme gibi bir burnu var. Bu, torununun oğlu. Yetim değil; annesiyle babası da burada, aynı kasabada yaşıyorlar. Ama o, en çok ninesinin dizinin dibinde olmayı seviyor. Yaşlı kadın için de yanından eksik olmayan bir çocuk sesinin cıvıldaması rahatlatıcı oluyor. Bu avluda hep böyle olmuştur. Önce kendi kızı vardı, ardından da bir sürü kızıl erkekli yeğen. Kız kardeşlerinden biri genç yaşta vefat etti, diğeri ise Kuzey'e göç etti. Ama uzun yaz mevsimi boyunca çocuklar hep burada vakit geçirir, sağlık kazanırlardı. Allah'a şükür hepsi büyüdü. Şimdi avluda onların çocuklarının sesleri yankılanıyor. Ve artık torun çocuklarının zamanı geldi. İşte bu küçük oğlan da onlardan biri (Yekimov, 1997: 23).

Buradan da anlaşılacağı üzere aile, bireyde psikolojik ve duygusal destek alanı olarak da inşa edilir. Çocuğun sesi, yaşlı kadının yalnızlığını giderir. Bu durum, kuşaklar arasında aktarımın sadece bilgiyle değil, duyguyla da gerçekleştiğini gösterir. Bu tür bağlar, çocuklar ve yaşlılar arasında olduğu gibi yetişkin kuşaklar arasında da benzer şekilde varlığını sürdürür. Aile büyükleri, eski dostlar ve farklı kuşaklardan bireyler, yaşamın değişen evrelerinde ve tüm zorluklara rağmen bir araya gelmeye devam ederler:

Hepimiz bu evde büyüdük ve sonra farklı yerlere dağıldık. Artık daha seyrek görüşüyoruz. Ama en çok bu avluda, armut ağacının altındaki yuvarlak masada bir araya geliyoruz. Ve tıpkı eski günlerde olduğu gibi, yine aynı yüzler: yaşlı öğretmen, eşi, artık yetişkin olan kızları ve onların arkadaşları. Zaman herkes için zorlaştı. Konuşacak, tartışacak çok konu birikti (Yekimov, 1997: 41).

Bu buluşmalar, hem geçmişe özlem, hem de duyguların ve varoluşsal deneyimlerin kuşaklar arasında paylaşılması için de bir zemin sunar. Bu tür paylaşımın erken yaşlardan itibaren nasıl inşa edildiğini gösteren somut örneklerden biri, Nyura Teyze'nin çocukluk hatıralarında saklıdır. O, annesinden aldığı mutfak terbiyesini ve emeğe dayalı aile kültürünü şu sözlerle aktarır:

Nyura Teyze memnuniyetle hatırlar: Bunu bana anneciğim öğretti. Bizim anneciğimiz çok hamarattı; başkaları için pişirir, herkesi memnun ederdi. Ben de ona dört yaşından beri yardım ederdim — ocağın başında, bir taburenin üzerinde durarak. Anneciğim beni överdi: “Benim yardımcım,” derdi... Çok çalışırdı bizim anneciğimiz. Aile kalabalıktı; beş çocuk vardı. Ayrıca başkalarının çamaşırını yıkar, geceleri insanlar için ekmeği pişirirdi (Yekimov, 1997: 8).

Bu anlatım, yalnızca geçmişe değil, aynı zamanda kolektif emeğin ve sevgiyle kurulan aile yapısının çocuk belleğinde nasıl kök saldıgını da gözler önüne serer. Aile içinde aktarılan bu tür sevgi ve sorumluluk, yaşamın en kırılgan anlarında da etkisini sürdürür. Ölüm gibi soyut gerçeklikler bile, aile içindeki bağlılıkla daha anlaşılır hâle gelir. Eserde anlatıcı, çocuk, ölüm gibi soyut ve ürkütücü bir gerçeklikle karşılaştığında, bu deneyimi büyükannesine olan bağlılığıyla anlamlandırır ve bir tür dayanışma diline dönüştürür. Bu daha çok çocuğun büyükannesine mezarlığa gittiği alanlarda ortaya çıkar:

Haftada bir kez, genellikle Pazartesi veya Salı günleri, yaşlı kadın mezarlığa gider.(...) Mezarlık sessizliği yaşlı kadını uzun zamandır korkutmuyor. Mezarlıkta, herkes tanıdık. Kasabada evden biraz uzaklaşsan, genç, yabancı yüzler. Ama burada, kendininkiler, mezardan mezara. Alçak tahta çitin ardında ise, en sevdikleri. Onlarla yaşıadı, onlarla birlikte sonsuza dek yatacak. İşte bu köşede, annesinin yanında. “Burası senin yerin büyükanne”, diyor çocuk. Biliyor ve o da korkmuyor, küçük olduğu için. Ninesi iri yapılı, vücutta büyük, sanki hala gücü kuvveti yerinde: dik yürüyor, çok çalışıyor. Ama onun o büyük bedeninde kalbi - ürkmüş bir kuş gibi: kah çılginca çarpıyor, kah duracak gibi oluyor. İlaçlar hep elinin altında. Ama yakında, çok yakında hapların yardım etmeyeceği, yetişemeyeceği o zaman gelecek. Çocuğa yüzlerce kez tembihlenmiş: Nine kalkmazsa korkmayacak, gece olsun gündüz olsun komşuya koşacak. O her şeyi halleder. “Korkmazsın, değil mi? Sen büyüksün artık”. “Korkmam, büyükanne”. “Aferin. Neden korkasın ki: hepimiz öleceğiz”. “Korkmam. Ama sen şimdilik ölme. Daha balığa gitmemiz lazım. O büyük balığı yakalayacağım ben, kaçanı” (Yekimov, 1997: 25)

Bu örnek, aile bireylerinin birbirlerinin hayatlarına karşı sorumluluk hissettiklerini yansıttığı gibi, ölüm fikrinin çocuksu bir dil ve planla ertelenme çabası, aile içinde duygusal yükün nasıl paylaşıldığını da gösterir. Aile üyeleri arasındaki bağlar, yalnızca çocuklukta kurulan yakınlıklarla değil, hayatın ilerleyen dönemlerinde şekillenen duygusal ortaklıklarla da derinleşebilir. Anlatıcının kardeşlerine dair hatıraları, bu ilişkinin zamanla nasıl evrildiğini ve ölümle birlikte nasıl bir anlam kazandığını ortaya koyar:

...rahmetli olan kardeşlerim Slava ve Nikolay geldi aklıma. Biri büyük, diğeri küçük kardeşimdi. Hepimiz aynı yuvadan çıkmıştık, bizim evimizden, bizim bostanımızdan(...) Büyük kardeşim Slava, küçük kardeşim Nikolay, ben ise ortanca çocuktum. Ama aramızdaki yaş farkı oldukça büyüktü: Slava benden dokuz yaş büyüktü, Nikolay ise dokuz yaş küçüktü. Önce küçüğünü, sonra büyüğünü mezarlığa uğurladım. Ben evden uzaktayken, aniden öldüler. Ama cenazelerine yetiştim, gelip katıldım. Tekrar edeyim, aramızdaki yaş farkı büyüktü — on yıl. Çocuklukta ve gençlikte bu çok büyük bir farktır. Biri daha yeni okula başlamış, burnu akan bir birinci sınıf öğrencisiyken; diğeri artık damat adayı, okulunu bitiriyor, kendi ayakları üzerinde durmaya hazırlanıyordu. Bu yüzden aramızda güçlü bir yakınlık kurulmamıştı. Ayrı ayrı büyüdük. Ancak sonradan, ömrümüzün sonlarına doğru, büyük kardeşimle aramızda bir yakınlık gelişmeye başladı(...) Ama konuşacaklarımızı tamamlamadan...O, ansızın gitti” (Yekimov, 1997: 15).

Bu anlatı, aile geçmişiyle kurulan bağın yalnızca ortak yaşanmışlıkla değil, sonradan inşa edilen duygusal yakınlıklarla da şekillenebileceğini gösterir. Aynı zamanda aile içi iletişimin tamamlanamayan taraflarını, özellikle ölümle yarım kalan duygusal alanları da görünür kılar. Bu tür geç kalınmış yakınlık yalnızca kardeşler arasında değil, ebeveyn-çocuk ilişkisinde de kendini gösterir. Aile içinde söylenen sözlerin, ertelenen ziyaretlerin ve zamanla yerine getirilemeyen beklentilerin oluşturduğu boşluk, ancak kayıpla birlikte telafi edilmeye çalışılır. Anlatıcının annesiyle ve ağabeyiyle olan ilişkisini aktardığı şu sahne, bu duygusal eksikliği etkileyici biçimde gözler önüne serer:

Annemizin, o eski evimizde yanına yılda ancak bir-iki günlüğüne gider gelirdi. Hepsi o kadardı. Annem buna çok üzülürdü. Şehre olan mesafe dediğin ne ki, yetmiş kilometre. Her saat başı otobüs var. Ama oğlu yok, yoktu. Komşuların çocukları her hafta gelir, annelerini ziyaret ederdi(...) Ama Slava (ağabeyim) hiç görünmezdi(...) “Emekli olunca geleceğim, birlikte vakit geçireceğiz,” demişti anneme. Annem bu sözü çok sevmişti, komşularına da anlatırdı: “Emekli olunca benimle vakit geçirecek.” Emekli oldu, ama o birlikte vakit geçirme yine ertelendi. Ve ancak annemi felç vurduğunda, ölümünden hemen önce, ağabeyimle birlikte dokuz gün boyunca başındaydık. İğne yaptık, lavman verdik, kaldırdık, yedirmeye çalıştık, yıkadık, kısacası, yaşamasına yardım ettik. 23 Temmuz gecesi annem vefat etti. Ve bir yıl sonra da ben ağabeyimi toprağa verdim (Yekimov, 1997: 18).

Boris Yekimov’un *Eski Evimiz* adlı eserinde ikinci tematik odak olan evin aile hafızasını taşıyan bir mekân oluşu bağlamında, köy evi yalnızca bir barınak değil; anıların, seslerin, kokuların ve duyguların biriktiği bir hafıza mekânı olarak öne çıkar. Evin her köşesi geçmişten bir iz taşır; pazar çöreklerinin kokusu, büyükanneyle geçirilen akşamlar ve kardeşlerle paylaşılan anlar, bu mekânın fiziksel sınırlarını aşarak duygusal bir sürekliliğe dönüşür. Bu bağlamda ev, ailenin geçmişini canlı tutan kolektif bir bellek alanı işlevi görür. Bu anlamda Gaston Bachelard’ın *The Poetics of Space* (*La Poétique de l'Espace*) eserinde belirttiği gibi ev yalnızca fiziksel bir yapı değil, bireyin anıları, duyguları ve kimliğiyle örülmüş bir yerdir ve insanın geçmişini saklayan bir kutu, geçmiş anıların barınağı olarak değerlendirilir (Bachelard, 1994: 7). Yekimov’un anlatısında da evin zamanla yıpranması, tıpkı yaşlı annede cisimleşen geçmişin yavaşça silinmesiyle eşleştirilir:

Sokaktan avlumuza yaklaştığında ya da arabayla geldiğinde ev görünmez, yeşillığe gömülmüştür. Komşuların evleri ise göz önündedir. Ama bizimki her geçen yıl daha da kamburlaşıyor, kuruyup küçülüyor, toprağa gömülüyor; tıpkı eski evin son sahibi olan yaşlı annem gibi. Onlar birlikte ölecekler, annem ve eski ev. O ölecek, ben gideceğim, ev ise yıkılacak (Yekimov, 1997: 5).

Bu fiziksel çöküşün ardından gelen anlatıcı sesi ise, artık geçmişle vedalaşma vaktinin geldiğini duyumsatır: “Bizim eski evimiz, eski avlumuz, bunlar, eski hayatın ta kendisi. Artık veda etme zamanı geldi, çünkü bu dünyada hiçbir şey sonsuza dek sürmez. Ama eskiden, çok eski bir zaman önce, bizim evimiz sokak düzeninde gururla duruyordu...” (Yekimov, 1997: 5). Bu anlatım aynı zamanda aile geçmişine duyulan özlemi, evin geçmişteki toplumsal ve duygusal değerini ve dolayısıyla aile kimliğinin bir zamanlar nasıl daha güçlü ve görünür olduğunun sembolik bir anlatımını içerir. Aynı şekilde, “Ve onu komşularımızın toprak damlı, balçıktan yapılmış kulüpleriyle kıyaslamak mümkün değildi: Korotkovların, İvankovların, Surkovların, öteki Korotkovların, Miroşkinlerin evleriyle...” (Yekimov, 1997: 5) alıntısında geçen Korotkovlar, İvankovlar, Surkovlar gibi çoğul soyad kullanımları, Rus kültüründe bireyler kadar, kuşaklar boyunca süregelen aile yapılarını temsil eder. “Bizim ev” ve “onların evi” ayrımı ise yalnızca fiziksel mülkiyeti değil, aynı zamanda aile aidiyetini, geçmişi, toplumsal itibarı ve belleği işaret eder. Anlatıcının çocukluk döneminden hatırladığı bir başka sahne, bu aidiyetin ne kadar canlı ve gurur verici yaşandığını şöyle ortaya koyar:

Annem çiçekleri her zaman severdi; babam, Seryoja ve Vanya da, erkek olmalarına rağmen, çiçeklere ilgi duyardı. Biz ise, Olya ve Nina ile birlikte, genç kızken ön bahçemizdeki çiçeklerin herkesinkinden daha güzel olması için çaba harcardık. Evimiz büyüktü, tam da bu yerde duruyordu. Babam iyi bir marangozdu; kendine ev yaparken elbette büyük bir özen göstermişti. Ev kalaslardan inşa edilmişti, temeli yüksekti, pencereleri ise genişti (Yekimov, 1997: 24).

Bu tür anılar, yalnızca geçmişin görsel hatıralarını değil, aynı zamanda aile kimliğinin o mekânla nasıl bütünleştiğini de ortaya koyar. Bu noktada mekânın yalnızca fiziki değil, duygusal ve simgesel bir yapı olarak işlevini anlamak adına Gaston Bachelard'ın (1994: 4) şu düşüncesiyle devam etmek yerinde olacaktır: “Çünkü evimiz, dünyadaki köşemizdir. Sıklıkla söylendiği üzere, o bizim ilk evrenimizdir; kelimenin tam anlamıyla, her yönüyle gerçek bir kozmostur”. Böylece ev, yalnızca yaşanılan bir yapı değil, aynı zamanda aile kimliğinin ve kuşaklar arası hafızanın taşıyıcısı olarak da konumlanır. Nitekim ev, yalnızca geçmişin anılarını barındırmakla kalmaz; aynı zamanda aile bireylerinin duygusal dayanışma, şefkat ve iyileşme arayışına da mekânsal bir zemin sunar. Evin geçmişin anılarının saklandığı bir mekân olmakla birlikte aile bireyleri için iyileşme ve korunma alanı olarak düşünüldüğü bir örnekte, anlatıcının hasta kardeşi Nikolay'la ilgili aile bireyleriyle yaşadığı gerilim dikkat çeker: “Evde, annemin ve Nyura Teyzenin yarı delilik dolu konuşmalarını dinliyordum. Nikolay'ın gerçekten hasta olduğuna inanmıyorlar, inanmak da istemiyorlardı. Ağlıyorlar ve onu o hastane duvarlarının içinden kurtarmamı istiyorlardı. Onu ancak evin duvarlarının ve sevdiklerinin iyileştirebileceğine inanıyorlardı” (Yekimov, 1997: 20). Bu anlatım, evin yalnızca fiziksel değil, duygusal bir sığınak olarak da görüldüğünü göstermektedir. Bu noktada, Gaston Bachelard'ın (1994: 5) ev kavramına dair düşünceleriyle metin arasında anlamlı bir paralellik kurmak mümkündür. Ona göre, evin duvarları bireyin iç dünyasını, korkularını ve korunma ihtiyacını simgeler. Evin duvarları, dış dünyanın tehlikelerine karşı bir sığınak sağlarken, aynı zamanda içsel iyileşmenin de zeminini oluşturur. Dolayısıyla “onu ancak evin duvarlarının ve sevdiklerinin iyileştireceğine inanıyorlardı” cümlesi, mekânın koruyucu ve şefkatli belleğiyle doğrudan ilişkilidir. Bu düşünsel çerçeve, evle kurulan gündelik ve somut bağlarda da açık biçimde izlenebilir:

Sonunda bugünkü evimizi aldık: Dört bin küsur rubleye, üstelik uzun vadeli taksitle. Bu ev, is içinde kararmış, yalnızca tek odalı, sobalı bir kulübeydi; giriş holü bile yoktu. Benim için bu ev yalnızca görsel bir anıdan ibaretti. Ama büyükler için, başta acı veren bir kalp sızısıydı. Annem hâlâ hatırlar, teyze Nyura ise ölümüne dek anlatırdı: Bu yeni eve girerken içlerinin ne kadar daraldığını... (Yekimov, 1997: 6).

Bu tür hatıralar, sadece yoksunluğu değil, aynı zamanda evin duygusal dokusunu oluşturan içsel kayıtları da yansıtır. Bu bağlamda evin içindeki kokular ve ritüellerin duygusal etkisi de göz ardı edilemez. Yazar eserde, pazar çörekleri gibi küçük ama tekrar eden ritüeller aracılığıyla evi somutlaştırır ve aile bireylerini zaman içinde birbirine bağlayan bir atmosfer yaratır:

Benim için evin ruhu, pazar günleri pişen çöreklerin tatlı ve güzel kokusudur. Çocukluğumda her pazar sabahı uyanır uyanmaz o kokuyu duyardım: Nyura Teyze poğaça yapmış olurdu. Daha sonraları ise, şehirden pazar günü geldiğimde baba evim beni hep taze hamur işi kokusuyla karşılardı (Yekimov, 1997: 7).

Pişen çöreklerin kokusu, yalnızca bir duyum değil, aynı zamanda zamansal sürekliliği ve aidiyet hissini besleyen bir hatırlatma olur. Nitekim aynı bağ, anlatıcının Nyura Teyze'nin çöreklerini hatırlayışında da kendini gösterir:

Ama önceleri patatesli, pazılı olurdu; yazın taze elmalı, kışın ise kuru elmalı. Fakat mesele iç harcı mıydı sanki... Sonraları Rusya'ya, Sovyetler Birliği'ni, hatta bütün dünyayı gezdim. Başka diyarlarda, hiç de fena sayılmayacak yemekler yediğim oldu. Şikâyet etmeye hakkım yok. Ama Nyura Teyze'nin çörekleri eşsizdi; öylesi yok, olmayacak da. Nyura Teyze'yi anımsamak benim için kolay, ama elbette hüznü. Vefat edeli beş yıl oldu; her yıl, o acı yıldönümünü anıyoruz. Ama bazen bana, Nyura Teyze hâlâ buralarda bir yerdeymiş gibi geliyor. Yokluğuna alışamıyorum (...) Yarım asır yaşadığı o bizim eski evimizde (Yekimov, 1997: 7).

Ev, yalnızca yaşamın sıcak izlerini değil, ölümün sessiz tanıklığını da içinde barındırır:

Belki de Tanrı huzur verecekti... Şükür, verdi de. Bu avluda, kendi yerlerinde, dayım Petya yirmi yıl yaşadı ve bir gün, elma ağacının yanında yere yığılıp öldü(...) Aynı yerde, elma ağacı

“Yandikovka”nın altında, kocasından yirmi beş yıl daha uzun yaşamış olan teyzem Nyura da yere yığıldı (Yekimov, 1997: 6).

Bu anlatı, evin yalnızca hatıralarla değil, aynı zamanda kayıplarla da yüklü olduğunu; mekânın zamanla nasıl kutsal bir aile hafızasına dönüştüğünü gösterir. Evin bir mekân olarak varlığını sürdürebilmesi, yalnızca duvarlarının ayakta kalmasıyla değil, içinde yaşayanların varlığıyla mümkündür. Bu durum, anlatıcının Nyura Teyze’nin ölümünden sonra yaşadığı hissiyatla somutlaşır. Yuva, fiziksel olarak ayakta olsa bile, onu yaşatan bireyin yokluğunda çöküşe geçer.

Beş yıl önce öldü. Onu defnettik ve usulünce andık: dokuzuncu gününde, kırkinci gününde. Ardından yıldönümleri geldi. Öldü, ama uzun süre bana sanki Nyura Teyze hâlâ buralarda bir yerdeymiş gibi geldi, bostanda, yazlık mutfakta, kilerde... Kısacası, alıştığımız o telaşlı koşturmacasının içindeydi. Ve sanki şimdi çıkıp gelecek gibiydi... Eli kulağındaydı. Gelmedi. Çünkü artık yoktu. Ölmüştü. Eski evimiz de onun ardından hızla köhneleşmeye başladı. Duvarlar yerli yerindeydi belki, ama sanki evin ruhu çekip alınmıştı. O ruh olmadan, hiçbir yaşam uzun sürmez. Ne insanlar, ne eşyalar, ne de bizim evimiz... (Yekimov, 1997: 13).

Bu anlatım, yuvayı kuran bireylerin sadece fiziksel çaba harcamadığını, aynı zamanda eve duygusal ve manevi anlam kattıklarını da gösterir. Onların yokluğunda, ev giderek bir yapıdan ibaret hâle gelir. Bu çerçevede ev, barınmak için inşa edilmiş bir yer olmaktan çok, ortak yaşamın izlerini ve hatıralarını taşıyan bir hafıza mekânına dönüşür. Bu düşünceyi somutlaştıran bir başka örnek de anlatıcının komşusu Aleksey İvanoviç’in hikâyesinde kendini gösterir:

Aleksey İvanoviç, ben yetişkin bir bireyken mezradan (hutordan) bizim kasabaya taşındı. Küçük bir müstemilat satın alarak hem onardı hem de genişletti; amacı, karısı ve iki çocuğuyla birlikte rahatça sığabilecekleri bir yaşam alanı oluşturmaktır. Yetişkinler çalışıyor, çocuklar ise okula gidiyordu. Bostana ek olarak kırdaki kavun-karpuz yetiştirdikleri bir bahçeleri de vardı. Avluda sıradan tavuklar ve bir domuz yavrusunun yanı sıra tavşanlar ve nutriyalar da beslerlerdi. Üstelik bunu yalnızca etleri için yapmazlardı; Aleksey İvanoviç aynı zamanda bu hayvanların derilerini işler, kulaklıkları şapkalar (uşanka) dikip satardı. Kasabamızda maaşlar genel olarak düşüktü, bu nedenle geçimi sağlamak kolay değildi. Aleksey İvanoviç, ayrıca doğramacılık da yapardı: pencere çerçeveleri birleştirir, kapılar, tabureler, sıralar imal ederdi. Kimin neye ihtiyacı varsa, siparişini yerine getirirdi. Ancak zamanla çocuklar büyüyüp kendi ailelerini kurarak evden ayrıldılar. Aleksey İvanoviç ile karısı da emekli olunca, artık ihtiyaç kalmayan avludaki hayvanları elden çıkardılar (Yekimov, 1997:36).

Aleksey İvanoviç’in onarıp genişlettiği küçük müstemilat, zamanla yalnızca bir barınak değil; çocukların büyüdüğü, üretim yapılan, geçimin el birliğiyle sağlandığı bir yaşam alanına dönüşür. Emekle şekillenen bu ev, aile belleğinin somut bir taşıyıcısı hâline gelir. Ancak çocukların evden ayrılması ve üretimin sona ermesiyle birlikte yapı işlevsel anlamda dönüşse de, geçmişin izlerini taşıyan sessiz bir tanık olarak varlığını sürdürür.

Eski Evimiz adlı eserdeki üçüncü tematik odak olan *yuvanın inşası ve yıkımı*, evin sevgi sevgi ve birliktelik içinde bir yuva olarak inşa edilmesini ve zamanla uğradığı çöküş anlatmaktadır. Buna göre bir dönem yaşamla dolup taşan bu mekân artık kayıpların ve kaçınılmaz değişimin izlerini taşımaktadır. Bu çöküş, sadece fiziksel bir yapının yıkımını değil, aynı zamanda bir yaşam tarzının sona erişini simgeler. Ancak tüm bu dönüşüme rağmen, evin ruhu hatıralar aracılığıyla varlığını sürdürür. Yuvanın inşasında özellikle fedakârlık, dayanışma ve birlikte yaşama kültürü, zor zamanlarda aile bireylerinin bir araya gelişi açısından belirleyici bir rol oynar. İşte tam da bu bağlamda, ev yalnızca geçmişin anılarıyla değil, aynı zamanda zor zamanlarda bir araya gelen aile bireylerinin dayanışmasıyla yeniden anlam kazanır. Kıtık yıllarında bir dilim ekmeği paylaşmak bile, bu dayanışmanın en somut göstergesi hâline gelir:

Ekmek... Herkese kendi payı yüz gram mıydı, yüz elli mi, artık hatırlamıyorum. Petya Dayı ve annem orada; Slava okulda. Ben masadayım. “Çay kaldı,” diyerek bardağı Nyura Teyze’ye gösteriyorum. “Ama ekmek bitti,” diye yakınıyorum. Derin bir iç çekiş... ve kendi payından verdiği bir parça ekmek beliriyor (Yekimov, 1997: 7).

Bu alıntı, paylaşmanın yalnızca maddi değil, aynı zamanda duygusal bir dayanışma olduğunu gösterir. Sessizce verilen o ekmek parçası, aile bireylerinin birbirlerine duyduğu derin bağlılığın, sevginin ve sorumluluğun simgesine dönüşür. Benzer biçimde, gündelik hayatın sıradan sabahlarında bile bu dayanışma ruhu sessizce hissedilir:

Bizim evde, ben büyürken üç yetişkin vardı: Petya Amca, Nyura Teyze ve annem. İşte sıradan bir sabah: Kahvaltı yapılmış, herkesin aceleyle bir yerlere yetişmesi gerekiyor. Kimsenin vakti yok. Çabuk, çabuk! Anaokuluna, okula, işe... Nyura Teyze evde kalıyor. O bir ev hanımı; acele etmesi gereken bir yeri yok. Onun dünyası ev ve avludan ibaret (Yekimov, 1997: 8)

Bunun gibi, yuvanın yalnızca duvarlardan ibaret olmadığını; emek, sorumluluk ve sessiz bir sevgiyle inşa edildiğini hatırlatan bir diğer örnek de anlatıcının, annesiyle teyzesinin maddi ve manevi zorlukları birlikte aşmak için tek bir eve sığındıklarını aktardığı bölümde görülür. Bu durum, şu örnekle anlatılır:

Ama o zamana kadar ailemiz zaten hayatın tüm acılarına alışmıştı: Babamın ölümü, dayım Petya'nın tutuklanması ve sürgünü, bir dilim ekmek ve bir çatı için verilen ortak mücadeleler... İşte bu yüzden annem ve teyzem Nyura birleşip tek bir çatı altına girmişlerdi: Birlikte, 1938'de başlayan ve hiç bitmeyen zorlu yılları aşmak için (Yekimov, 1997: 6).

Ailenin bir güvenlik ağı olarak sunulduğu bu örnekte, evin yalnızca fiziksel değil, aynı zamanda toplumsal ve duygusal bir dayanışma mekânı olarak konumlandığı görülür. Özellikle aşağıdaki alıntı bu açıdan dikkat çekicidir:

Ev sahipleri bu evi satmak istiyordu; ancak fiyat, bizim ailemiz için çok yüksekti, yedi bin ruble. Oysa ailemizdeki tüm yetişkinler çalışıyordu: Petya amca yüksek tahsilli, deneyimli bir mühendisti ve yetmiş ruble maaş alıyordu. Annem bir anaokulunun müdürüydü; elli ya da altmış ruble kazanıyordu(...)Kazandıklarımız ancak geçinmeye yetiyordu. Altı kişi, çünkü artık Nikolay da doğmuştu, bir odada yaşamak ise dayanılmaz hâle gelmişti (Yekimov, 1997: 6).

Bu dayanışma ruhu, yalnızca geçmişe dair hatıralarda değil, farklı karakterlerin davranışlarında da somut biçimde kendini gösterir. Aile içi sorumluluk ve fedakârlığın en çarpıcı örneklerinden biri, yaşlı öğretmenle ilgili kısımda karşımıza çıkar. Yazar, aile içi dayanışmayı yaşlı öğretmen ve eşi aracılığıyla şu şekilde betimler:

Nyusya, nöbet zamanı, diye fısıldar kocası. Yaşlı öğretmen ayağa kalkar, birlikte çıkarlar. Oysa nöbete gitmesi gereken aslında sadece kocasıdır; o gece bekçilik yapacaktır. Bu, küçük bir ek gelir kaynağıdır. Bekçilik görevini kendisi için değil, daha çok çocukları ve torunları için üstlenmiştir. Her ne kadar hepsi artık yetişkin olsa da zaman zordur (Yekimov, 1997:41).

Bu alıntı, Rus kültüründe yaşlıların yalnızca nasihat veren kişiler olmanın ötesinde aile için ekonomik sorumluluk üstlenen aktif bireyler olduğunu da gösterir. Yaşlı öğretmenin eşine eşlik etmesi, kuşaklar arası dayanışmanın ve sessiz fedakârlığın sembolüdür. Bu tür sorumluluklar, ölüm korkusunu bastıran yaşamsal bir göreve dönüşür. Artık söz konusu olan yalnızca bir bakım değil, aynı zamanda bir kuşağın geleceğe taşınmasıdır. Bu tür bir fedakârlığın bir başka örneği ise, hasta olmasına rağmen torununa karşı derin bir sorumluluk hissederek yaşlı kadın figüründe karşımıza çıkar: “Faya Teyze çoktandır emekli. Yavaş yürüyor, beli bükülmüş, yüzü sarımtırak ve solgun. Hasta olduğu belli. “Hastayım,” diye onaylıyor. “Ama dayanıyorum. Torunumu hayata hazırlamam gerekiyor. Yoksa ölürsem, o öksüz kalır”” (Yekimov, 1997: 28). Bu örnekte olduğu gibi, sorumluluk duygusu yalnızca fiziksel bakım değil, aynı zamanda kuşaklar arası duygusal bir bağlılığı ve sahiplenmeyi de içerir. Benzer bir duygusal sahiplenme, yalnız yaşayan komşu Yuri'nin komşusunun küçük kızı Marinoçka'ya gösterdiği ilgiyle şöyle somutlaşır:

Bir de Marinoçka'yı kreşten almam, onunla gezmek lazım. Marinoçka, komşunun küçük kızıdır; uzun zamandır onun gözdesidir. “Hayır, hayır”, diye kararlı bir şekilde tüm nasihatleri reddederdi (...) “Sabah ve akşam sütle ekmek yiyorum. Eğer Marinoçka'yla birlikte yemekhaneye gidersek, ona da ekşi krema alırım. “Sanki sizin Marinoçka'nızı doyuracak kimse yok!, diye kınarlardı onu yaşlılarımız. “Annesiyle büyükannesi sırayla besliyor çocuğu. Siz kendiniz biraz daha çok yerseniz ya!” “Marinoçka ekşi kremayı seviyor,” , diye kendi bildiğini okumaya devam ederdi Yuri. Zayıf yüzünde, kızın isteğini yerine getirdiği için mutlu bir gülümseme belirirdi (Yekimov, 1997: 42-43).

Yuri tüm yaşamını Marinoçka'nın büyümesine ve gelişimine adanmıştır; tıpkı bir aile bireyi gibi davranır:

“Marinoçka benim canım,” Yuri'nin anneme defalarca böyle söylediğini duydum. “Marinoçka benim hayatım.” Gerçi bunu itiraf etmesine gerek kalmadan da anlamak mümkün. El ele tutuşup birlikte yürüyorlar. “Marinoçka'yla Don Nehri'ne gittik. Yüzmeyi çok seviyor. Yüzmek çocuklar için çok faydalı; gelişimlerini sağlar. Marinoçka'yla Kültür Evi'ne de gittik. Orada ücretsiz bir konser vardı. Böyle etkinliklere ihtiyacı var” (Yekimov, 1997: 42-43).

Bu ifadeler Yuri'nin, yalnızca fiziksel olarak değil, duygusal ve pedagojik açıdan da çocuğun yaşamında aktif ve sürdürülebilir bir rol üstlendiğini; onun yaşamını zenginleştirmeye çalışan bir figür olarak konumlandığını açıkça gösterir. Benzer bir sorumluluk duygusu, çalışma çağındaki yetişkinlerde de farklı biçimde ortaya çıkar. Kimi zaman bu sorumluluk, bireyin kendi yaşamını ve sağlığını geri plana atarak ailesi için yaptığı fedakârlıklarda görünür olur. Bu durum, anlatıcının ağabeyine dair aktardığı şu örnekte çarpıcı biçimde gözler önüne serilir:

O, iyi bir mühendis-teknologdu ve herhangi bir enstitü onu memnuniyetle kabul ederdi. Zaten çeşitli yerlerden teklifler de alıyordu. “Önce düzgün bir daire alayım, sonra bırakırım,” diyordu başlangıçta. “Bunca yıl boşuna mı çalıştım?” Daire elbette gerekliydi, iki çocukları vardı. Kısa sürede daireyi aldı. “Artık ayrıl şu fabrikadan,” diyordu karısı. “Çocuklar büyüyor, ama sen onları hiç görmüyorsun. Gün doğmadan çıkıyor, gece yarısı geliyorsun.” “Ayrılmam hemen, garip karşılır,” derdi ağabeyim mahcup bir şekilde. “Derler ki, daireyi aldı, sonra da kaçtı. Hiç değilse bir yıl çalışmalıyım.” Bir yıl çalıştı, sonra bir yıl daha... derken üç yıl, beş yıl, on yıl geçti(...)Ve böyle geçti bir ömür. Sonra emeklilik vakti geldi. Hayatının son iki yılı, kalp hastalığı, yüksek tansiyon, ambulanslar ve hastanelerle geçti (Yekimov, 1997: 17).

Bu anlatı, bireyin aile için yaptığı fedakârlıkların zamanla nasıl ağır bir yük ve bedel halini aldığını gözler önüne serer. Dairenin alınması, çocuklar için yapılan planlar ve dışarıya karşı iyi görünme kaygısı, yuvayı inşa etme çabasının bir parçasıdır. Ancak bu çaba, zamanla duygusal yıpranma, aileden uzaklaşma, ve nihayetinde bedensel tükenmeyle sonuçlanır. Ayrıca bu alıntıda, Ağabeyin, “Daire elbette lazımdı, iki çocukları vardı” şeklindeki ifadesi, ailesi için somut bir güvenlik alanı oluşturma arzusunu yansıtır. Bu cümle, yalnızca bir mülkiyet edinme hedefini değil, aynı zamanda çocukların geleceğini garanti altına alma kaygısını da içerir. Buna karşılık, karısının “Çocuklar büyüyor, ama sen onları hiç görmüyorsun” uyarısı, aile içindeki duygusal bağların zayıflamakta olduğuna işaret eder. Verilen ifade, iş-aile dengesi arasında sıkışan bireyin, ailesiyle yeterince vakit geçirememesi sonucunda oluşan kopuşu ortaya koyar. Dolayısıyla metin, bir yandan aileyi maddi açıdan koruma çabasını işlerken, öte yandan duygusal bağların korunmasının da en az maddi güvenlik kadar önemli olduğunu vurgular. Ne var ki, bu bağları korumak ve bir yuva inşa etmek yalnızca geçmişte değil, günümüzde de giderek zorlaşmaktadır. Aile bireylerinin bir arada kalma iradesi, fiziksel emek, kararlılık, sabır ve karşılıklı anlayışla sürdürülebilmektedir. Bu noktada, eserde Şura Teyze'nin yarım kalan ev inşaatı, somut bir yapının tamamlanamamasıyla birlikte ortak yaşam ideallerinin, birlikte yaşama arzusunun ve kuşaklar arası dayanışmanın da giderek zayıfladığının simgesidir:

Yeni evin temellerini Şura Teyze atmıştı; evi hem enine hem boyuna oldukça geniş tutmuştu. Belki dünyayı şaşırtmak istiyordu, belki de sadece gönlü boldu, herkese yetecek kadar büyük bir yuva planlamıştı: büyük oğlu karısıyla rahatça yaşasın, torunu eşiyle birlikte orada otursun, torunlarının çocukları da aynı çatı altında büyüsin diye... Hepsi bir arada, tek bir yuvada... Başlangıçta her şey yolunda gidiyor gibiydi: temeller döküldü, üzerine çerçeve yerleştirildi, iskelet dikildi(...) Şura Teyze hem çalışıyor hem de söyleniyordu; gençlerin tembellik ettiğinden, işi ağırdan aldıklarından yakınıyordu. Zamanla inşaat yavaşladı, hatta duraksadı. Evin iskeleti ise kötü hava koşullarının etkisiyle çoktan kararmıştı. Kaç yıldır orada öylece duruyordu? Beş yıl mı, belki de on... Bir noktada, sağlam bir duvarı tahtayla kaplamaya başlamışlardı. Ama sonra bıraktılar (Yekimov, 1997: 34).

Bu alıntı, bir arada yaşama fikrinin duygusal bağlılık, dayanışma ve birlikte hareket etme isteğiyle anlam kazandığını gösterir. Ancak zamanla bu ortak çabanın dağılması ve genç kuşakların sorumluluktan uzak durması, yalnızca fiziksel bir yapının yarım kalması değil, aynı zamanda aile yapısının birlikte yaşama gücünün de zayıfladığını düşündürür. Bu durum şu örnekte daha iyi anlaşılır: “Büyük oğlu Vovka'ya gelince, ev konusu açıldığında açıkça şöyle diyordu: “Kerpiç kulübede doğdum, orada yaşadım, orada da geberip gideceğim.” Karısı, kayınvalidesiyle pek geçinemiyordu. Gençlerden, yani torunu ve onun kocasından, ise bir hayır beklenmezdi; onlar hâlâ çocuk sayılırlardı” (Yekimov, 1997: 34). Şura Teyze'nin oğlu Vovka'nın bu sözleri, yeni bir yuva kurma idealine karşı duyarsızlığını ve geçmişe sıkışmış bir yaşam anlayışını gözler önüne serer. Karısının kayınvalidesiyle anlaşamaması ve genç kuşağın henüz sorumluluk almaya hazır olmaması, evin yarım kalmasının arkasındaki duygusal ve ilişkisel nedenleri yansıtır. Bu noktada yalnızca fiziksel bir yapının değil, birlikte yaşama arzusunun da giderek zayıfladığı görülür. Bu anlatı, bir yuvayı ayakta tutanın sadece duvarlar değil; sevgi, emek ve paylaşılan değerler olduğunu yeniden hatırlatır. Zamanla bu değerlerin yitimi, yalnızca ilişkileri değil, mekânı da etkiler. Paylaşımın azalması ve evlerin zamanla sessizleşip ıssızlaşması, aile yaşamının

çözülmeye başladığını gösterir. Bu durum, hem aile bağlarının zaman içinde ne kadar kırılgan olduğunu hem de aidiyet duygusunun mekânda bıraktığı izleri ortaya koyar. Eserde geçmişe duyulan özlemi ve mekânın zamanla nasıl dönüşüme uğradığını yansıtan bir diğer dikkat çekici örnek de şöyledir:

Eskiden, çok eski zamanlarda, ya bizim sokağımız gerçekten sessizdi, hiç araba geçmezdi, ya da her evde inek beslenirdi. Ama çocukluk yıllarımdan çok net hatırlıyorum: o zamanlar her evin çatısının saçak altına kırlangıçlar yuva yapardı. İnek ahırlarına yerleşirlerdi, hatta bizim küçücük verandaya bile (...) Şimdi artık kırlangıçlar bizde yaşamıyor, yalnızca sabah ve akşam gökyüzünde uçuyorlar. Yerleşmek için köyün öbür ucunu, Berezov ormanının arkasını seçmişler(...) Kış boyunca dört elma ağacı birden kurudu. Eski ev, eski bahçe... Sanki hepsi hissediyor, artık bir sahibi kalmadığını (Yekimov, 1997: 45).

Kırlangıçların yuva yapmaktan vazgeçmesi, elma ağaçlarının kuruması ve evin sahipsiz kalması, yalnızca bir doğa gözlemi değil, aile yaşamının çözülmesini simgeleyen güçlü imgelerdir. Yekimov, ev ve doğa aracılığıyla aile ile mekânsal aidiyet arasındaki kırılgan bağı çarpıcı biçimde yansıtır.

4. SONUÇ

Günümüz toplumunda bireysel özgürlük, kariyer hedefleri ve tüketim kültürü, aileyi öncelikler arasında geri plana iterek onu duygusal dayanışmadan çok işlevselliğiyle tanımlanan bir yapıya dönüştürür. Aile içi roller giderek belirsizleştiği, kuşaklar arası etkileşim zayıfladığı ve ortak yaşam değerlerinin parçalandığı bu dönüşüm, yalnızca sosyolojik değil, kültürel ve estetik bir sorun olarak da karşımıza çıkar. Edebiyat, bu dönüşümün izlerinin sürülebileceği önemli alanlardan biridir. Bu durum Rus edebiyatında da açık biçimde görülür. Aile teması, yalnızca bireysel gelişim ve ahlaki yapıların şekillendiği bir alan değil, aynı zamanda tarihsel, sosyolojik ve kültürel dönüşümlerin yansıdığı çok katmanlı bir zemindir. Geleneksel Ortodoks değerlere dayanan ataerkil aile modeli, zamanla modernleşme, Sovyet ideolojisi ve küreselleşmenin etkisiyle dönüşüme uğramıştır. Bu değişim edebi metinlerde hem nostaljik bir özlemle hem de eleştirel bir yaklaşımla ele alınır. Klasik realizmden sosyalist gerçekçiliğe, çağdaş kadın anlatılarından aile romanlarına uzanan geniş bir yelpazede, aile; birey, toplum ve değer sisteminin merkezinde yer alır. Böylece geleneksel aile yapısından, modern, kırılgan ve birey merkezli modellere geçiş süreci gözlemlenir. Modern Rus edebiyatında aile, yalnızca ahlaki ya da psikolojik gelişimin değil; aynı zamanda toplumsal bellek ve kültürel kimliğin taşıyıcısı olarak temsil edilir. Sovyet ideolojisinin dönüştürücü etkisi ile küreselleşmenin neden olduğu değer kaymaları, aileyi yalnızca toplumsal bir kurum değil, aynı zamanda estetik ve ideolojik bir sorgulama nesnesi hâline getirir. Bu bağlamda çağdaş yazarlar, bir yandan aileyi klasik geleneklerle ilişkilendirerek yeniden yorumlar; diğer yandan çözülmeye yüz tutmuş aile yapısına karşı edebi bir direnç geliştirir. Aile, hem bireysel kimliğin inşasında hem de toplumsal dönüşümlerin izinde edebiyatın vazgeçilmez temalarındandır. Bu konuyu ele alan yazarlardan B. Yekimov'un eserlerinde aile konusu, geleneksel yaşam tarzının tükenişi ve toplumsal dönüşümle, geçmişe duyulan özlem, kuşaklar arası bağlar üzerinden işlenir. *Eski Evimiz* adlı eser, eski bir köy evine dönüş aracılığıyla geçmişle şimdi arasındaki kuşaklar arası bağları, hafızayı taşıyan mekân olarak "ev"i ve yuvanın zaman içindeki dönüşümünü merkezine alır. Anılar, fedakârlık ve birlikte yaşama kültürü özellikle anne ve teyze figürleri etrafında şekillenir. Ayrıca Yekimov'un anlatısı, aileyi yalnızca kan bağıyla tanımlamakla kalmaz; aynı zamanda sorumluluk, emek ve duygusal bağlılık üzerinden yeniden anlamlandırır. Eserde ev, yalnızca bir yaşam alanı değil; aynı zamanda ortak hafızayı, aidiyet duygusunu ve kaybedilen değerlere tutunma arzusunu simgeleyen anlam yüklü bir mekân olarak öne çıkar. Yuvanın inşası ve çöküşü, yalnızca mekânsal bir değişim değil, aynı zamanda değerlerin dönüşümünün metaforu hâline gelir. Bu yönüyle Yekimov, aile kurumunun duygusal sürekliliğini ve mekânla kurduğu bağı etkileyici bir anlatımla görünür kılar. *Eski Evimiz*, aile temasının yalnızca bireysel değil, aynı zamanda toplumsal ve kültürel bir mesele olarak da ele alınabileceğini ortaya koyar. Eserde aile, bireysel geçmişin ötesinde; dayanışma, ortak bellek ve kültürel süreklilik alanı olarak temsil edilir. Kuşaklar arası ilişkilerin, mekânsal aidiyetin ve duygusal mirasın öne çıktığı bu anlatı, modern dünyada giderek kırılganlaşan aile yapısına karşı edebi bir direnç biçimi olarak da okunabilir.

REFERENCES/KAYNAKÇA

- ASTAHOV, P. (2013). Luçşee polovoye vospitaniye – eto russkaya literatura. RBC. Erişim adresi: <http://top.rbc.ru> (12.01.2025)
- BACHELARD, G. (1994). *The poetics of space* (M. Jolas, Trans.; Foreword by J. R. Stilgoe). Boston, MA: Beacon Press.
- BADUYEVA, G. (2021). Tema krizisa sem'i v sovremennoy russkoy literature. *Vestnik Buryatskogo gosudarstvennogo universiteta. Filologiya*, 4, ss. 61–68.
- BOGATIRYOVA, N. ve ZABOLOTNAYA, O. (2024). Semeyniye tsennosti v sovremennoy literature. *Kirillo-meġodiyeyskoye nasledie: slovesnost', kul'tura, obrazovaniye. Materialı II Vserossiyskoy nauchno-praktičeskoy konferentsii prepodavateley i studentov s mejdunarodnim uçaştiyem, posvyaşçennoy 225-letiyu so dnya rojdeniya A.S. Puşkina i Godu sem'i*. Kaliningrad: Baltiyskiy federal'nyy universitet im. İ. Kanta, ss. 42–48.
- FROLOVA, A. (2024). Mir derevni v sbornike rasskazov B. Yekimova “Roditel'skiy dom”. *Acta Eruditorum*, 44, 52–55.
- GUSEYNOVA, A. (2020). Model sem'i v romanah “Medeya i yeyo deti” L. Ulitskoy i “Sentyabr” R. Pilçer. In T. Bajenova (Ed.), *Yazık, kul'tura, liçnost': Materialı Vserossiyskoy s Mejdunarodnim Uçaştiyem Nauçnoy Konferentsii Molodıh Uçenih* (Vıpusk 6, ss. 62–66).
- GÜRSOY, Y. (2019). Maksim Gorki'nin Artamonovlar örneğıyle bir tür olarak aile romanı. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20, 91–107.
- KOJEVNIKOVA, S. (2002). *Tvorçestvo B. Yekimova: Dinamika “derevenskoy” prozi posledney treti XX veka* [Doktora tezi, Rusya Federasyonu]. DissertCat. Erişim adresi: <https://www.dissertcat.com/content/tvorchestvo-b-ekimova-dinamika-derevenskoi-prozy-poslednei-treti-xx-veka> (04.12.2024)
- KRAVTSOVA, O. (2024). Problema semeynih tsennostey v russkoy literature. *XXVIII Tsarskosel'skiye çteniya, Materialı mejdunarodnoy nauçnoy konferentsii. V 2-h tomah*. Sankt-Peterburg: Leningradskiy gosudarstvenniy universitet im. A.S. Puşkina, ss. 254–258.
- KURÇASTOVA, A. (2024). Put' ot semeynogo romana k semeynoy sage v sovremennoy russkoy literature. *Vestnik Vladimirskogo Gosudarstvennogo Universiteta imeni Aleksandra Grigoryeviça i Nikolaya Grigoryeviça Stoletovih. Seriya Sotsial'niye i Gumanitarniye Nauki*, 1(41), 55–62.
- LUKYANÇIKOVA, N. ve Kiseleva, N. (2023). Hudojestvennaya reprezentsiya obraza otsa v povesti B.P. Yekimova “Predpolagaem jit”. *Mir russkogovoryaşçih stran*, 4(18), 103–115.
- MİNENKO, N. A. (1979). *Russkaya krest'yanskaya sem'ya v Zapadnoy Sibiri (XVIII – pervaya polovina XIX v.)*. Novosibirsk: Nauka.
- MYAKİNİNA, O., ve Şituyeva, İ. (2015). Tema sem'i i detstva v sovremennoy russkoy literatüre (po povesti Pavla Sanayeva “Pohoronite menya plintusom”). *Kul'tura. Duhovnost'.* *Obşçestvo*, (18), 36–41.
- PANKOVA, M., ve Sorokina, İ. (2024). Duhovno-nravstvennogo vospitaniye studentov SPO: Tema sem'i v russkoy literature. In *Nauki i obrazovaniye: Aktual'niye voprosi teorii i praktiki. Materialı IV mejdunarodnoy nauçno-metodiçeskiy konferentsii* (ss. 562–565). Samara–Orenburg: Samarskiy Gosudarstvenniy Universitet Putey Soobşçeniya.

- PAŞKOV, S. (2019a). Sem'ya v sisteme duhovno-nravstvennih tsennostey russkogo mira: Traditsii istorii i realii globaliziruyuşeysya kul'turı. *Trudı Belgorodskoy Duhovnoy Seminari*, (9), 78–89.
- PAŞKOV, S. (2019b). Traditsionnaya sem'ya v istorii i kul'ture russkogo mira: Vızzovı vremeni i realii globalizatsii. *Bereginya.777. Sova: Obşchestvo. Politika. Ekonomika*, 4(43), 196–208.
- RIKOVA, S. V. (2021). Vzaimodeystviye sem'i i ličnosti kak element vospitaniya. *Teoritičeskiy i praktičeskiy potentsial sovremennoy nauki, Tom Ç.*, 67–70. Moskva: Pero.
- SOGRİNA, O. (2020). Semeynyy vopros v tvorçestve V. V. Rozanova. *Bulletin of the South Ural State University. Series: Social Sciences and the Humanities*, 20(3), 114–117.
- ŞAGDAROVA, T., ve Hromıh, O. (2024). Sem'ya kak bazovıy kontsept russkoy literaturı XX veka. *Voprosı Natsional'nıh Literatür*, 2(14), 43–53.
- ŞAMSUTDİNOVA, Z. (2021). Vospitaniye detey na osnove semeynih traditsiy sem'i pisatelya Aksakova C.T. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(2), 26–35.
- ŞEVÇENKO, İ. (2014). Obrazı russkoy literaturı kak tsennostnaya osnova gendernogo vospitaniya. *Filologičeskiye nauki. Voprosı teorii i praktiki*, 9(2), ss. 207–215.
- ŞİMONİK, D. (2022). Russkiy semeynyy roman naçala XX veka: mejdu istorizmom i psihologizmom. İçinde T. Şarıpina ve M. Menşikova (Ed.), *Yazıkı istorii i yazıkı literaturı* (ss. 97–111). Nijniy Novgorod: Natsional'nyy issledovatel'skiy Nijegorodskiy gosudarstvennyy universitet im. N. İ. Lobaçevskogo.
- TETİK, K. (2020). “Kutadgu Bilig”, “Mârifetnâme”, “Vladimir Monomah'ın Öğretisi” ve “Domostroy” eserlerinde kadın algısı. In *Literary Feminisms* (ss. 91–122). Ankara: Nobel Bilimsel Eserler.
- YASTREBOVA, V. K. (2014). Sem'ya kak osnova formirovaniya ličnosti (na primere tekstov russkoy literaturı), 67–71. Erişim adresi: <https://elibrary.ru/item.asp?id=25602278>(08.11.2024)
- YEFİMOVA, T. ve Yeliseyeva, Ye. (2024). Tema Sem'i v proizvedeniyah russkoy literaturı. *XIII Sil'vestrovskiy pedagogičeskiye çteniya. Dukhovnost' i nravstvennost' v obrazovatel'nom prostranstve: poteri i priobreteniya minuvşego, obraz buduşçego. Materialı XIII Silvestrovskih pedagogičeskikh çteniy*. Omsk: İzd. Amfora, ss. 53–56.
- YEKİMOV, B. (1997). *Naş staryy dom*. Novıy Mir: Moskva.
- ZİNOVYEVA, Ye. (2023). İdeal sem'i na primere proizvedeniy russkoy klassičeskoy literaturı. *Petrovskiy obrazovatel'niye çteniy: pravoslaviye i oteçestvennaya kul'tura: poteri i priobreteniya minuvşego, obraz buduşçego. Sbornik nauçnih trudov XI mejdunarodnoy nauçno-praktičeskoy konferentsii*. Magnitogorsk: Magnitogorskiy gosudarstvennyy tehniçeskiy universitet im. G. İ. Nosova, ss. 72–75.

EXTENDED SUMMARY

The family, as a fundamental institution of society, plays a central role in shaping an individual's moral values and in the intergenerational transmission of cultural norms. However, social dynamics such as modernization, individualization, rising divorce rates, and a growing reluctance to form families have transformed the traditional family structure and raised questions about its future. This transformation has also been strongly reflected in literature. Literature approaches the theme of family not merely as a way of life, but as a vehicle for cultural continuity, identity, and social memory. The family has been a major theme in Russian literature throughout both the classical and modern eras, reflecting changes in ideology and history. Literary depictions also show the transition from the patriarchal structure's protective but repressive framework to more brittle family models influenced by individual freedom. Toward the end of the 20th century, individualization caused the family structure, which had been shaped by the collectivist ideology of the Soviet era, to break down; this rupture led to a sensitivity in literature that vacillates between the past and the present. Modern writers present the family as a structure that is both preserved and redefined between a commitment to past values and the realities of the present. This study aims to examine the social and cultural representations of the family theme in 20th-century Russian literature, focusing on nostalgia for the past, intergenerational relationships, and the role of the home as a site of memory. Indeed, *Our Old House* focuses on intergenerational connections, the continuity between past and present, and the symbolic significance of the home as a site of memory, conveyed through the motif of returning to an old village house. In the narrative, the concept of family is redefined not solely through blood relations, but through shared responsibility, effort, and a culture of communal living. The author presents the home not simply as a physical space, but as a repository of emotions, memories, and cultural continuity. In this sense, *Our Old House* sheds light not only on personal memory, but also on collective cultural identity and the evolving structure of the family amid the broader process of modernization. In Boris Yekimov's *Our Old House*, the theme of family is examined through three central motifs: the continuity of familial bonds, the role of the home as a site of memory, and the construction and eventual dissolution of domestic space. These themes serve to illustrate how the author evokes nostalgia for the past, depicts intergenerational relationships, and reflects processes of social disintegration. This study adopts a qualitative methodology and conducts a text-focused analysis. The findings demonstrate how the author evokes nostalgia for the past, portrays intergenerational relationships, and reflects processes of social disintegration. *Our Old House* offers an in-depth exploration of how collective memory is shaped through personal recollections, emphasizing the role of the family within cultural memory. Ultimately, the work functions as a literary response to the breakdown of the traditional family model. The home is portrayed not merely as a physical structure, but as a symbolic space of belonging, providing a compelling narrative on cultural memory, moral values, and questions of social identity.

Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi

Erzincan University Journal of Social Sciences Institute

18/1 - Haziran 2025 - E-ISSN-2148-9289

**ERZİNCAN YEREL BASINI ÖZELİNDE 1980 DARBE SÜRECİNDE
ERZİNCAN'DAKİ SOSYAL GELİŞMELER**

**Social Developments in Erzincan During the 1980 Coup Process with Respect to Erzincan
Local Press**

MURAT YAŞAR ŞENGÜL

e-posta /e-mail: muratyasarsengul2424@gmail.com

Orcid: 0009-0003-9643-9535

YUSUF ZİYA KESKİN

Doç. Dr, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

Doç. Dr, Erzincan Binali Yıldırım University Faculty of Arts and Sciences Department of History

e-posta /e-mail: yzkeskin@gmail.com

Orcid: 0000-0001-6275-7496

Atıf/©: Şengül, Murat Yaşar; Keskin, Yusuf Ziya (2025). Erzincan Yerel Basını Özelinde 1980 Darbe Sürecinde Erzincan'daki Sosyal Gelişmeler, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl 18, Sayı 1, ss. 89-102

Citation/©: Şengül, Murat Yaşar; Keskin, Yusuf Ziya (2025). Erzincan Yerel Basını Özelinde 1980 Darbe Sürecinde Erzincan'daki Sosyal Gelişmeler, *Erzincan University Journal of Social Sciences Institute*, Year 18, Issue 1, pp. 89-102

Makale Bilgisi / Article Information:

Makale Türü-Article Types : Araştırma/Research
Geliş Tarihi-Received Date : 12.05.2025
Kabul Tarihi-Accepted Date : 03.06.2025
Sayfa Numarası-Page Numbers: 89-102
Doi : 10.46790/erzisosbil.1697718

Notlar/Notes

Etik Kurul Bilgisi (Varsa)

Daha Önce yapılmış bir çalışma ise detayları buraya yazılacaktır.

Yazar(lar), herhangi bir çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Turnitin/Ithenticate/Intihal ile İntihal Kontrolünden Geçmiştir

Screened for Plagiarism by **Turnitin/Ithenticate/Intihal**

Licenced by CC-BY-NC ile lisanslıdır

ERZİNCAN YEREL BASINI ÖZELİNDE 1980 DARBE SÜRECİNDE ERZİNCAN'DAKİ SOSYAL GELİŞMELER

Social Developments in Erzincan During the 1980 Coup Process with Respect to Erzincan Local Press

Murat Yaşar ŞENGÜL - Yusuf Ziya KESKİN

Öz:

1980'e gelinceye kadar Türkiye, 1960, 1971 darbe ve muhtırasına maruz kalmıştır. Bu süreçte 1961 Anayasasının sağladığı özgürlükçü ortamdan güç olan marjinal gruplar, her seferinde ülke sokaklarını karıştırmaktan geri durmamışlardır. Yaşanan kriz ortamları, Türkiye'yi iç ve dış siyasette zor duruma sokmuştur. Bu gelişmelerin gölgesinde Erzincan'da da asayiş olayları ekonomik sıkıntılar, elektrik, su ve yakıt problemleri devam etmiştir. Köyden kente göçün bir sonucu olarak Erzincan'da da kırsalın nüfusu azalırken, kent nüfusunda artış görülmüştür. Bu ortamda Erzincan'daki yetkililerin bireysel gayretleri ile siyasi parti temsilcilerinin ortamı yumuşatmak için yapmış olukları açıklamalar önemlidir. Bu çalışma ile Erzincan ilinde yaşanan sosyal alandaki gelişmeler, 1980 Askeri Darbesinin, aynı yıl Erzincan'da faaliyet gösteren Birlik, Öz Erzincan ve Erzincan'ın Sesi gazetelerine yansımaları, doküman incelemesi yoluyla ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yerel basın, Erzincan, 12 Eylül, Darbe

Abstract:

Until 1980, Turkey was subjected to the coups and memoranda of 1960, 1971. In this process, marginal groups, which are strong from the libertarian environment provided by the Constitution of 1961, have not stopped from stirring up the streets of the country every time. The crisis environment has put Turkey in a difficult situation in domestic and foreign politics. In the shadow of these developments, public order incidents, economic difficulties, electricity, water and fuel problems continued in Erzincan. As a result of the migration from the village to the city, the population of the countryside decreased in Erzincan, while the urban population increased. In this environment, it is important to explain the actions made by the individual efforts of the authorities in Erzincan and the representatives of the political parties to soften the environment. With this study, the developments in the social field in Erzincan province, the reflections of the 1980 Military Coup on the Union, Öz Erzincan and Erzincan Sesi newspapers operating in Erzincan in the same year, were tried to be revealed through document analysis.

Keywords: Local press, Erzincan, September 12, Coup

1. GİRİŞ

Yazının icadıyla başlayan basın yayın hareketleri, matbaanın icadıyla birlikte geniş kitlelere ulaşmıştır (Yavuz, 2016:110). Büyük oranda yerel olarak doğan gazetecilik faaliyetleri, ekonomik ve teknolojik gelişmelerle birlikte ulusal seviyelere ulaşmıştır (Girgin, 2009:115). Diğer taraftan yerel meselelerin öneminin artması, yerel haberlerin ulusal basında daha çok yer almasını sağlamıştır (Yavuz, 2016:110). Böylelikle yerel basın, ulusal basının en önemli kaynaklarından biri olmuştur.

Erzincan'daki basın yayın hareketleri, Rumi 1842'de Leblebici Baba tarafından çıkarılan *Tuhfetü'l Uşşak* (Erzincan 1973 İl Yıllığı, 1973:95) isimli dergi ile başlarken; bu tarihten 100 yıl sonra 1942'de çıkarılan *Yeni Erzincan* gazetesiyle de yerel basın hareketleri Erzincan'da başlamıştır. Çalışmamızı içeren 1980 darbe sürecinde ise; *Erzincan'ın Sesi*, *Öz Erzincan* ve *Birlik Gazeteleri* Erzincan'da faaliyet göstermektedir.

27 Mayıs ile başlayan ve her 10 yılda bir darbeye maruz kalan Türkiye'de benzer gelişmeler birbirini takip etmiştir. 1961 Anayasası'nın sağladığı dernek kurma hürriyeti, sağ ve sol kesimleri iyice kutuplaştırırken, gruplar arasında yaşanan korku, şiddet, tehdit ve yıldırma politikaları ülkeyi iç savaşın eşiğine getirmiştir (Yavan, 2018:81,100).

12 Eylül Askeri Darbesine giden süreci olgunlaştıran sebeplerin en önemlilerinden biri, siyasi istikrarsızlığın neden olduğu kaos ortamı ve buna bağlı olarak; artarak devam eden sağ-sol çatışmaları, faili meçhuller, suikastlar, 1 Mayıs 1977 olayları, ekonomik kriz, hükümet kurmakta ve Cumhurbaşkanı seçmekte yaşanan zorluklar, Kıbrıs Meselesi ve Amerikan ambargosudur (Koca ve Çapar, 2024:205).

12 Eylül 1980 Darbesi öncesi, Türkiye'den ABD'ye Amerika'nın Ankara Büyükelçisi tarafından çekilen telgraflarda ve CIA tarafından hazırlanan raporlarda ekonomik ve sivil istikrarın bozulduğundan, uygulanan sıkıyönetimlere rağmen sağ-sol çatışmalarından ve böyle giderse 12 Mart'ta olduğu gibi yönetime el konulacağından bahsedilmektedir (Özata, 2016:313,314).

İngilizlerin yapmış olduğu değerlendirmeye göre; ekonomik ve güvenlik alanlarında iki temel problem, Türkiye'deki siyasi ve sosyal ortamın her geçen gün kötüleşmesine neden olmaktadır (Coşkun, 2016:531-532).

Türkiye'de bu olaylar yaşanırken; dünyada da NATO'nun askeri kanadına Yunanistan'ın dönüşüne izin vermesi için ABD'nin Türkiye'yi sıkıştırması, İran'da Humeyni Devrimi, Sovyetlerin Afganistan'ı işgali ve Soğuk Savaş gibi önemli gelişmeler yaşanmaktadır (Okur, 2015:215,216).

2. ERZİNCAN'DA YAŞANAN ASAYİŞ OLAYLARI

12 Eylül Darbesine giden süreçte ülke genelinde; Alevi-Sünni gerginlikleri, sağ-sol çatışmaları, patlatılan bombalar ve sokak çatışmaları, cinayetler, suikastlar, okullarda yaşanan terör olayları, dış temsilciliklerimize yapılan saldırılar (Şengül, 2020:22,206) her gün artarak devam ederken terör eylemleri, sosyal direniş ve baskılarla (Gezgin, 2013:207), Türkiye hızla kutuplaştırılmıştır (Yavan, 2018:99). Sonu gelmeyen terör ve şiddet olayları, güvenlik zafiyetlerini beraberinde getirmiştir (Aktaş, 2011:61). Ülke genelinde bu olaylar yaşanırken, diğer illerde olduğu gibi Erzincan'da da kamu kurumlarında meydana gelen çeşitli olaylar nedeniyle, kamu ve işyerlerine giriş çıkışlarda sıkı kontrollere başvurulmuştur (Erzincan'ın Sesi, 2 Ocak 1980). Yaşanan gelişmeler üzerine Milli Güvenlik Kurulu, ekonomik önlem paketini açıkladıktan sonra, anarşi önlem paketini görüşme kararı almıştır.¹

Ocak ayında anayasal düzeni yıkmak amacıyla olan bölücü bir örgütün Erzincan teşkilatını kurmak isteyen, çeşitli mesleklere mensup 7 kişinin üzerinde mermi, tabanca ve örgütle ilgili dokümanlar ele geçirilerek soruşturma derinleştirilmiştir (Erzincan'ın Sesi, 22 Ocak 1980). Ordu Caddesindeki bazı işyerlerinin tabela levhaları, kimliği belirsiz şahıslarca sökülüp boş arsalarla kırılmıştır (Erzincan'ın Sesi, 11 Ocak 1980).

3.Ordu Komutanı Orgeneral Selahattin Demircioğlu'nun yöneteceği kış tatbikatı için Erzurum'a giden Genelkurmay Başkanı Evren (Birlik, 14 Şubat 1980) yaptığı konuşmada yaşanan olaylardan dolayı, *kan dökmek istemediklerini ve sıkıyönetim komutanlarının yetkilerinin artırılacağını* belirtmiş, basında ve

TRT’de yer alan Milli Güvenlik dersleri ile ilgili haberleri ise eleştirmiştir (Birlik, 18 Şubat 1980). Aydınlikevler Mahallesi ve Adnan Menderes caddesine meçhul kişiler tarafından asılan bombalı pankart, polis ekipleri ve bomba uzmanları tarafından etkisiz hale getirildikten sonra duvardan indirilmiştir (Birlik 19 Şubat 1980). Yeni yasa ile polise; insanların üstlerini, eşyalarını, araçlarını arama, suç unsuru gördüklerine el koyma gibi yeni yetkiler verilmiştir (Birlik 5 Mart 1980).

13 Mart’ta Ordu Caddesi üzerinde bulunan Milliyetçi İşçi Sendikaları Konfederasyonuna bağlı Türk Genel Sen Erzincan Şubesi binasına kimliği belirsiz kişilerce patlayıcı madde atılırken (Birlik, 14 Mart 1980; Öz Erzincan, 14 Mart 1980); Türkiye İşçi Köylü Partisi Erzincan İl Başkanı G. Özdemir; Erzincan’da bazı karanlık güçlerin, partilerine karşı tertip peşinde koştuklarını, partilerinin adını kullanarak bazı kişilere tehdit mektupları gönderdiklerini fakat partilerinin bu mektuplarla hiçbir alakalarının olmadığını açıklamıştır (Erzincan’ın Sesi 26 Mart 1980). 1975 yılının 23-24 Şubat günlerinde Erzincan’da meydana gelen karşıt görüşlere sahip 2 kişinin kavgasıyla başlayıp büyüyen 1 kişinin öldüğü, 5’i polis, 30 kişinin yaralandığı, birçok iş yerinin camlarının kırıldığı, 10 kişinin gözaltına alındığı, ilk ve orta dereceli okulların 3 gün süreyle tatil edildiği, dönemin Başbakanı Sadi İrmak’ın da yaşanan olaylarla ilgili üzüntüsünü dile getirdiği (Öz Erzincan, 24 Şubat 1975) olaylar nedeniyle hazine tarafından açılan rücu tazminat davasında 118 kişinin duruşmasına 2. Asliye Hukuk Mahkemesi’nde başlanmıştır (Birlik, 25 Mart 1980).

Nisan ayında Erzurum, Erzincan ve Kars illeri Sıkıyönetim Komutanlığı, Kürdistan örgütünü ortaya çıkarmıştır (Birlik, 12 Nisan 1980). Tercan Kaymakamı Uğur Boran, mezhep kışkırtıcılığına ve çatışmacılarına göz açtırmayacaklarını açıklamıştır (Birlik, 28 Nisan 1980).

Cumhurbaşkanı Vekili İhsan Çağlayangil başkanlığında yapılan Milli Güvenlik Kurulu toplantısı sonrası 20 ilde uygulanmakta olan sıkıyönetim 2 ay daha uzatılırken, Ağrı ilinde sıkıyönetim ilan edilmesine, Erzincan’da ise sıkıyönetimin kaldırılmasına karar verilmiştir (Birlik, 18 Nisan 1980). Böylelikle Ecevit Hükümeti döneminde 26 Aralık 1978’te ilan edilen Erzincan’daki sıkıyönetim kaldırılmıştır (Birlik, 19 Nisan 1980; Erzincan’ın Sesi, 19 Nisan 1980).

29 Nisan 1980’de Terzibaba civarında korsan yürüyüş yapmak isteyen grubu, polis dağıtırken, çuval içerisinde yeni doğmuş bir çocuk cesedi bulunmuş, olaya Cumhuriyet Savcılığı el koymuştur (Birlik, 1 Mayıs 1980). 1 Mayıs dolayısıyla, sıkıyönetim uygulanan 20 ilde sıkıyönetim komutanlarınca; sıkıyönetim uygulanmayan 30 ilde ise valiler tarafından toplantı ve gösteri yürüyüşü için yasaklama kararları konulmuş; Erzincan’da ise Emniyet Müdürlüğüne sıkı güvenlik tedbirleri alınmıştır. Diğer taraftan DİSK’ten yapılan açıklamayla Mersin haricinde DİSK’in hiçbir ilde eylem yapmayacağı açıklanmıştır (Birlik, 1 Mayıs 1980). Antalya ve Niğde dışında, yurt çapında olaysız geçen 1 Mayıs kutlamaları, alınan güvenlik önlemleri sayesinde, Erzincan’da da olaysız geçmiştir (Erzincan’ın Sesi, 2 Mayıs 1980). Cadde ve sokaklara Dev-Yol imzalı ve 1 Mayıs ile ilgili bildiri bıraktıkları iddiasıyla Tercan’da 3’ü öğretmen, 7 kişi gözaltına alınmıştır (Birlik, 5 Mayıs 1980).

16 Mayıs 1980’de 6-7 kişilik bir grup Ordu Caddesi Toprak-Su ara sokağında 1’i öğrenci, diğeri işçi olan 2 kişiye saldırmış, bu saldırıda şişle yaralanan sağ görüşlü Ali Duman ölmüştür. Olayın sanıklarından Ali Bingöl, İbrahim Akdağ, Kemal Aktaş, Metin Arayan ve Hüseyin Doğan adlı 5 kişi yakalanmıştır. Olaydan sonra, hastane bahçesinde ve şehrin ana caddelerinde büyük kalabalıklar oluşmuştur. Hayatını kaybeden Ali Duman’ın cenazesi, Emniyet ve Güvenlik Kuvvetlerinin aldıkları geniş güvenlik önlemleri eşliğinde (Öz Erzincan 17 Mayıs 1980; Birlik, 17 Mayıs 1980; Erzincan’ın Sesi, 19 Mayıs 1980; Birlik 19 Mayıs 1980) on binlerce Erzincanlının katıldığı bir törenle Terzibaba mezarlığında toprağa verilmiştir (Birlik 19 Mayıs 1980).

Adalet Bakanlığı tarafından Erzincan’a yarı açık cezaevi yapılma kararı alınmıştır (Erzincan’ın Sesi, 4 Nisan 1980). Bu arada Erzincan Kapalı Cezaevi’nde isyan çıkaran sol görüşe mensup mahkûmların çıkardığı yangın, güçlkle kontrol altına alınlabilmiştir. Cezaevinin tamamen yanması sonucu, mahkûmlar başka illere nakledilmiştir. 149 mahkûmun bulunduğu cezaevinde çıkan olaylarda 2’si şişle olmak üzere, 4 gardiyan yaralanmıştır. 85 yaşındaki mahkûm İbrahim Akpınar ise geçirdiği kalp krizi sonucu ölmüştür. Olaylara karışan 43 mahkûm cezaevi dışına çıkarılmış ve haklarında soruşturma açılmış, yapılan aramalarda mahkûmlarda 10 adet çeşitli kesici alet bulunmuştur (Birlik 24 Mayıs 1980; Erzincan’ın Sesi, 24 Mayıs 1980). Cezaevi müdürünün bir başka ile tayinini ve cezaevinde genel arama yapılmak istenmesini protesto amacıyla yakılan Erzincan Cezaevindeki zararın 3 milyon lira olduğu

açıklanmıştır (Birlik 30 Mayıs 1980; Erzincan'ın Sesi, 31 Mayıs 1980). Yakılan Erzincan Cezaevi'nin onarımına aralıksız devam edilirken (Erzincan'ın Sesi, 18 Temmuz 1980); Adalet Bakanı Ömer Ucuza, yaptığı açıklamada; Erzincan cezaevinin yeniden hizmete geçirileceğini, uzun vadede ise cezaevinin şehir dışına çıkarılacağını ve Erzincan'ın bir Adliye binası ihtiyacının olduğunu gazetecilere belirtmiştir (Öz Erzincan, 1 Eylül 1980; Erzincan'ın Sesi, 2 Eylül 1980). Yanan Erzincan Kapalı Cezaevi'nin ilave inşaatı da ihaleye çıkarılmıştır (Öz Erzincan, 6 Kasım 1980).

Vali Yücel Bölgen'in başkanlığında yapılan durum değerlendirmesinde, devletin acizliğini kesinlikle kabul etmeyip, yıkıcı tüm dış mihraklara karşı birlik içinde olunması için Erzincan siyasi parti temsilcilerine büyük sorumluluk düştüğü vurgulanmıştır. Toplantıda söz alan partilerin il temsilcilerinden CHP Erzincan İl Başkanı, olayların *okullardan*; Türkiye Birlik Partisi'nin temsilcisi, *okullardaki olayların okul yöneticilerinin yanlı tutumlarından*; MSP temsilcisi ise, *maneviyat eksikliğinden* kaynaklandığını belirtmişlerdir. Güven Partisi temsilcisi, *öğrencilerin okula alınmamasının bir örgütün planı olduğundan*; Adalet Parti temsilcisi, *olayların üstesinden gelebilmek için ortak bir plan doğrultusunda çalışmaları gerektiğinden*; Türkiye İşçi Köylü Partisi temsilcileri, *mezhep ayrıştırıcılarına karşı dikkatli olunması gerektiğinden*; MHP temsilcileri ise büyük hadiseleri tertiplemek isteyenlere ve dış mihraklara karşı *durulması gerektiğini ifade etmiş*, daha sonra ortak bir bildiri yayınlanması konusunda görüş birliğine varılmıştır (Erzincan'ın Sesi, 4 Haziran 1980). Yayınlanan ortak bildiride; *milli iradenin öneminden*; *güven ve huzurunu bozucu, her türlü fiile karşı olunması gerektiğinden*; *kamuoyunda yanlış yorumların önüne geçmek için bildiri yayınlamamaktan*; *şehri kirletici, vatandaşı tedirgin edici yazı ve sloganlar yazılmamasından*; *velilerin de kendilerine düşen görev ve sorumluluğu yerine getirmeleri gerektiğinden*; *güvenlik kuvvetlerine yardımcı olunması gerektiğinden*; *kanunlara ve emirlere aykırı fiille, yazıyla ve sözle suç işleyenlerle muhatap olmamaktan*; *vatandaşlarımızın yetkililerden bilgi almadıkça, hiçbir bilgiye itibar etmemelerinden* bahsedilmiştir. Bildiri; Erzincan Valisi Yücel Bölgen, AP'den Alaattin Polat, Akgün Ertürk, CGP'den Alaattin Kırtıloğlu, CHP'den Hüseyin Tiryaki, Ali Çelik, MSP'den Mustafa Emiroğlu, Fikret Tunç, MHP'den Hasan Özarslan, Kurban Çamurcu, TBT'den Niyazi Bahadır ve Mehmet Karakaş tarafından imzalanmıştır (Birlik, 5 Haziran 1980; Erzincan'ın Sesi, 5 Haziran 1980).

Fatsa'ya Erzincan'dan görevli olarak giden 31 polis memurundan 12'si, görevleri esnasında üç adet ruhsatsız silah yakalamaları sonrasında Fatsa Emniyet Amiri Kemal Şahin tarafından açık bir şekilde tehdit edildikleri ve can güvenliklerinin kalmadığını gerekçe göstererek ağustos ayında Erzincan'a geri dönmüşlerdir. Haklarında soruşturma açılan (Erzincan'ın Sesi 7 Ağustos 1980) 12 polis olayını doğrulayan Vali Yücel Bölgen, polislerin açığa alındıklarını açıklamıştır (Birlik, 9 Ağustos 1980). Görev yerini topluca terk eden polislerin kanunen suçlu olduğunu belirten Emniyet Müdürü Kamil Tecirlioğlu ise olayı üzüntüyle karşıladığını söylemiştir (Erzincan'ın Sesi, 9 Ağustos 1980). Emniyet Genel Müdürlüğü, sınırlı olanaklara sahip olan polislerin, özellikle ve öncelikle terör merkezleri ve hassas bölgelerde toplanması, bu bölgelerde meydana gelebilecek hareketleri anında bastırması ve polislerin bölünmüşlüğüne son verilmek için yeni bir plan üzerinde çalışmaya başlamıştır (Birlik 28 Ağustos 1980).

Eylül ayında Ordu Caddesi'ndeki Vağaver dolmuş durağı ile çevre yolu ayırımına Devrimci-Yol adlı örgüt tarafından asılan bombalı pankart, polis tarafından imha edilmiş, olayla ilgili soruşturma açılmıştır (Öz Erzincan, 8 Eylül 1980; Birlik, 9 Eylül 1980). Vali Konağı yakınında ellerinde taşıdıkları paket içerisinde bomba bulunan 2 kişi, polis tarafından gözaltına alınmıştır. Gözaltına alınan Şemsettin Özer, bombayı Yaşettin Yılmaz ile birlikte yaptıklarını, Vali Konağı veya parkın içerisinde patlatmak istediklerini beyan etmişlerdir (Öz Erzincan 10 Eylül 1980; Erzincan'ın Sesi 11 Eylül 1980). Güvenlik kuvvetlerinin yaptığı aramalarda ise üzerinde 7,65 çaplı bir tabanca bulunan Süleymanlı köyünden Hüsnü Demir yakalanarak adliyeye sevk edilmiştir (Öz Erzincan 10 Eylül 1980).

CHP'nin Erzincan eski senatörlerinden Niyazi Ünsal, TBMM Bütçe Karma Plan Komisyonlarını görüşme sırasında kürsüden Tümgeneral Cihat Akyol'un bazı işkencelerde rol oynadığını, yaşanan kanlı olayların mümessili olduğunu ve CIA ajanı olduğunu öne sürmesi üzerine hakkında açılan dava Ekim ayında sonuçlanmış ve Ünsal 75 bin lira para cezasına çarptırılmıştır (Öz Erzincan, 9 Ekim 1980).

3. EKONOMİK GELİŞMELER

Toplumsal şiddet olaylarına ek olarak ekonomik sıkıntıların da ülkenin yakasını bırakmadığı bir ortamda Türkiye gittikçe darboğaza sürüklenmiştir (Aktaş, 2011:102,107). 1974 Kıbrıs Barış Harekâtından dolayı uygulanan ekonomik ambargo Türkiye’de paranın değerini düşürürken, enflasyonu aşırı derecede yükseltmiş, ithalatı durma noktasına getirmiştir. İşçi olayları, sendikal eylemler ve siyasi istikrarsızlık dünya genelindeki ekonomik krizle birleşince, ülke ekonomisi içinden çıkılmaz bir hal almıştır. Terör olaylarının sonlandırılıp, ekonomik istikrarın sağlanması noktasında Cumhurbaşkanınca yapılan açıklamaların gölgesinde, Özal’ın hazırladığı 24 Ocak Kararları, Hükümet tarafından yürürlüğe konulmuştur (Şengül, 2020:20,21,22,52)

Yaşanan kömür kıtlığı dolayısıyla mevcut kömürün önce hastane, okul ve konutlara verileceği Enerji Bakanlığı tarafından açıklanmış olmasına rağmen (Birlik 3 Ocak 1980) yakıt yokluğu, okulların erken tatil edilmesine, ev ve iş yerlerinde işlerin aksamasına, iş yerlerinde palto ile çalışılmasına ve soba kurmak gibi ciddi sıkıntıların yaşanmasına sebep olmuştur (Erzincan’ın Sesi, 8 Ocak 1980). Bu durum grip, sarılık ve menenjit gibi salgın hastalıkların artmasına neden olmuştur (Erzincan’ın Sesi, 12 Ocak 1980; Erzincan’ın Sesi, 16 Ocak 1980). Gazetelerin kâğıt sorununu çözmek için Sanayi ve Teknoloji Bakanı Dr. Nuri Bayar’ın başkanlığında gazete sahipleri ile Bakanlıkta bir toplantı yapılmasına rağmen (Birlik, 3 Ocak 1980; Erzincan’ın Sesi, 4 Ocak 1980), gazete kâğıdına %354 zam yapılmıştır (Erzincan’ın Sesi, 28 Ocak 1980).

Şubat ayında zorlu kış şartlarında kömür sıkıntısının devam etmesi nedeniyle, ilk ve orta dereceli okullarda ara tatil uzatılmıştır (Erzincan’ın Sesi, 2 Şubat 1980). Belediye meclisi tarafından yeni elektrik ve su tarifelerinin onaylanmasıyla birlikte meskenlerde ve ticarethanelerde elektriğinin kilovat fiyatına zam yapılmıştır (Birlik, 27 Şubat 1980).

Erzincan Yardım Severler Derneği’nin çabaları ile 10 dar gelirli aileye 500'er kilo odun ve kömür dağıtılırken (Birlik, 1 Mart 1980); Vali Yücel Bölgen’in eşinin fahri başkanlığında yapılan kampanya sayesinde Tercan Yetiştirme Yurdunda kalan 69 kimsesiz çocuğa yiyecek, giyecek, kırtasiye yardımında bulunulmuştur (Öz Erzincan 13 Mart 1980; Erzincan’ın Sesi, 15 Mart 1980). 11 Aralık 1977 Mahalli İdareler Yerel Seçimlerinde Milliyetçi Hareket Partisinden Erzincan Belediye Başkanı seçilen Başkan Adnan Ercan, halkın ihtiyacı için Erzincan'a çeşitli işletmelerden getirilen 500 ton kömürün sevkiyatına ve satışına başladığını açıklamıştır (Birlik, 8 Mart 1980). Çocuk Esirgeme Kurumu Erzincan Kadınlar Kurulu Derneği, Tercan Yetiştirme Yurdundaki 67 öğrenciye yiyecek giyecek yardımı yapmıştır (Birlik, 27 Mart 1980).

Asker sevkiyatı sürecinde bazı esnafların normal kâr haddinin üzerinde fiyatlar talep etmesi şikâyetlere sebep olmuştur (Erzincan’ın Sesi, 18 Mart 1980.) Urartu otelinde 15.09.1979 tarihinde başlayıp 17.09.1979'da kaldırılan grev, 06.11.1979 tarihinden itibaren tekrar başlamıştır (Erzincan’ın Sesi 18 Nisan 1980). Urartu otelindeki grev dolayısıyla Erzincan’a gelen Oley-İş Güneydoğu Anadolu Mali Daire Başkanı Ali Özelmacı, yaşananlarla ilgili açıklamalarda bulunmuştur (Erzincan’ın Sesi, 10 Mayıs 1980).

274 ve 275 sayılı yasalarda yapılan değişiklik sonrası, yasa dışı grev ve lokavta karar verenlere daha ağır cezalar verileceği açıklamıştır (Erzincan’ın Sesi, 15 Nisan 1980). PTT Genel Müdürlüğüne bağlı işyerlerinde yurt çapında çalışan 5000 işçinin greve gideceği, bundan dolayı tüm posta, telgraf ve hizmetlerin duracağı bildirilmiş (Birlik, 17 Haziran 1980; Erzincan’ın Sesi, 20 Haziran 1980) ancak daha sonra grev ertelenmiştir (Birlik, 23 Haziran 1980). 4 Şubat 1980 tarihinden beri sürdürmekte olan toplu iş sözleşmesi görüşmelerinin açıklığa kavuşmaması üzerine, Şeker İş Sendikası tüm şeker fabrikalarında grev kararı almıştır (Erzincan’ın Sesi 3 Eylül 1980).

Çiftçilerin çeşitli sorunlarının dile getirilmesi için, Erzincan Ziraat Odası merkezinde bir toplantı yapılacağı açıklanırken (Birlik, 7 Mart 1980); kar ve soğuklar, Erzincan'daki tarım alanlarında maddi zararlara neden olmuştur (Birlik, 24 Nisan 1980). Erzincan’da bir süre önce yağın yağmurlardan zarar gören köyler için Hasar Tespit Komitesi kurulmuştur (Birlik, 1 Mayıs 1980). Bakan Turgut Tokar’ın başkanlığında İmar ve İskân Bakanlığı'nda yapılan toplantı sonrası Kızılay, Taksim ve Çarşı mahallelerinin afetler fonundan yararlanmasına karar verilmiştir (Birlik 2 Mayıs 1980).

Ramazan Bayramına az bir zaman kalmasına rağmen Erzincan piyasasında devam eden durgunluk (Birlik 1 Ağustos 1980), yurt dışından izinli olarak dönen işçilerle birlikte hareketlenirken (Öz Erzincan 11 Ağustos 1980; Erzincan'ın Sesi, 11 Ağustos 1980), bu işçiler, dönüşte ailelerini de Almanya'ya götürmenin yollarını aramaya başlamıştır (Öz Erzincan 2 Ağustos 1980). Milli Eğitim Müdürlüğünde yapılan ve 1 müstahdemin alınacağı imtihana 350 kişinin girmesi, Erzincan'da işsizliğin hızla arttığını göstermektedir. (Birlik 5 Ağustos 1980).

Ekim ayında Erzincan'da yayınlanan Birlik, Öz Erzincan ve Erzincan'ın Sesi gazeteleri, maddi zorluklardan dolayı Öz Erzincan Gazetesi çatısı altında gazete çıkarmaya başlamışlardır. Böylece Öz Erzincan Gazetesi yayını ortaklık adına günlük sürdürürken, diğer iki gazetenin haftalık olarak çıkarılması kararlaştırılmıştır (Öz Erzincan 7 Ekim 1980).

Elektrik enerjisi tasarrufu sağlanması amacıyla Erzincan Valiliğince yayınlanan genelgeye göre, resmi kuruluşlarda yeniden düzenlenen çalışma saatleri 08.00-12.00 ile 13.00-17.00 şeklinde belirlenmiştir. Böylelikle daha önce sabah 08.30'da başlayan mesai saati 08.00 olmuştur (Öz Erzincan, 11 Kasım 1980). Kara Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı İl Yönetim Komitesi'nin kurulması için valilikçe yapılan çalışmalar sonrasında komite başkanlığına Vali Yücel Bölgen getirilerek Kara Kuvvetleri Güçlendirme Vakfı'nın Erzincan Yardım Komitesi oluşturulmuştur (Öz Erzincan, 24 Kasım 1980).

Vali Muavini Ali Yılmaz'ın başkanlığında kurulan Erzincan Fiyat ve Gıda Kontrol Komitesinin belirlediği program çerçevesinde Erzincan'da fiyat ve gıda kontrollerinin süreceği açıklanırken (Öz Erzincan, 1 Aralık 1980), kurulan komite denetlemelerini sürdürmüştür (Öz Erzincan 6 Aralık 1980). Kara Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı Erzincan Fahri Yardım Komitesinin, köy muhtarlarının da katılımıyla, bir toplantı yapacağı (Öz Erzincan 1 Aralık 1980) ve bağışların devam ettiği (Öz Erzincan 11 Aralık 1980) kampanyanın amacının Vali Yücel Bölgen tarafından açıklanacağı belirtilmiştir (Öz Erzincan, 2 Aralık 1980).

4. GURBETÇİ MESLESİ

Türkiye ve Federal Almanya arasında 1961'de imzalanan "*Türk İşgücü Anlaşması*" ile Türkiye'den Almanya'ya başlayan işçi göçü ile (Danış, 2021:8) 1980 yılına gelindiğinde Almanya'daki Türk sayısı 1,5 milyona ulaşmıştır (Yıldırımoglu, 2005:7). Bu göçlerin nedenleri arasında ekonomik olumsuzluklar, şiddet olayları, anarşi, terör ve siyasi çekişmeler ve darbeler vardır (Demirağ, "2018:138). Erzurum ve çevresinde yurt dışından eşlerinin yanına dönen 8113 işçiden 715'inde empotans (Cinsel yetersizlik) hali tespit edilmesine rağmen (Birlik, 5 Mart 1980) Erzincan Emniyet Müdürlüğü'nden her gün ortalama 60 kişinin yurt dışına çıkmak için pasaport aldığı açıklanmıştır (Birlik 22 Mart 1980). Federal Almanya'ya iltica etmek isteyen Türkler, en etkili yöntem olarak Alman makamlarına Türkiye'yi kötüleyici beyanları kullanmaya başlamışlardır (Erzincan'ın Sesi, 16 Nisan 1980). Yurt dışında çalışanların 4 aylık temel eğitime tabi tutulacağı ve askerlik görevlerini döviz karşılığı yapmalarını öngören kanunun ilk uygulamasına 1 Aralık'ta başlanacağı açıklanmıştır (Öz Erzincan, 25 Ekim 1980).

5. NÜFUS SAYIMI

1927 yılında yapılan ilk nüfus sayımından 1980 yılına gelinceye kadar geçen 53 yıl içinde Türkiye'nin nüfusu 31.708.000 artarak, 45 milyon 356 bine ulaşmıştır. Devlet İstatistik Enstitüsü verilerine göre, Türkiye nüfusunda her yıl 1 milyon artış görülmüştür. Yetkililer, 12 Ekim 1980'de yapılan 11. genel nüfus sayımından sonra Türkiye nüfusunun kesin olarak belirleneceğini belirtmişlerdir (Birlik 10 Eylül 1980; Öz Erzincan, 11 Eylül 1980). 1970'te Türkiye'de %65 olan kırsal kesim nüfus oranı, köyden kentlere göçle birlikte 1980'de kentsel nüfus ile aynı düzeye gelmiştir (Öz Erzincan, 28 Mart 1980).

1975 nüfus sayımına göre il nüfusu 284.660, şehir merkezi nüfusu 60.459 olarak belirlenen Erzincan'da 12 Ekim'de yapılacak nüfus sayımı için hazırlıklar devam ederken (Öz Erzincan 19 Ağustos 1980; Öz Erzincan, 26 Ağustos 1980; Birlik, 27 Ağustos 1980), Valilik tarafından yapılan açıklamayla, nüfus sayımında vatandaşlardan görevlilere yardımcı olmaları istenmiştir (Öz Erzincan, 4 Eylül 1980, Birlik 5 Eylül 1980; Öz Erzincan 8 Eylül 1980).

Devlet İstatistik Enstitüsü, 12 Ekim'de yapılacak Genel Nüfus Sayımında sorulacak 37 sorudan 5'i hane reisi, 13'ü kişisel nitelikler, 5'i ikametgâh, 2'si öğrenim durumu, 5'i evlilik ve çocuk, 7'si çalışma hayatı ile ilgili olduğunu açıklamıştır (Erzincan'ın Sesi, 1 Eylül 1980). Vali Yücel Bölgen, başkanlığında

yapılan basın toplantısında, 12 Ekim Genel Nüfus Sayımı ile ilgili hükümler dile getirildikten sonra sokağa çıkma yasağının boyutlarının ve diğer hususların Erzincanlılar tarafından bilinmesinde basının öneminden bahsetmiştir (Erzincan'ın Sesi, 2 Eylül 1980; Erzincan'ın Sesi, 3 Ekim 1980; Öz Erzincan, 3 Ekim 1980). 1068 memurun görevli olduğu açıklanan nüfus sayımında, şehir nüfusunun 75 bini aşması beklenirken (Öz Erzincan, 10 Ekim 1980), yapılan sayımda Merkez nüfusun son 5 yıl içerisinde 12,876 artışla 73,335 olduğu açıklanmıştır (Öz Erzincan 15 Ekim 1980; Erzincan'ın Sesi, 16 Ekim 1980). 1980 nüfus sayımına göre sadece Merkez ilçede nüfus artışı olurken, Çayırılı, İliç, Kemah, Kemaliye, Refahiye ve Tercan ilçelerinin nüfusunda azalma görülmüştür. Erzincan şehir merkezi nüfusu 1975 sayımına göre 60.459 iken, 1980 sayımında 73.335 olmuş; merkez köylerin nüfusu 66.627'den 83.208'e yükselmiştir. Merkez ilçe toplam nüfusu, 1975 sayımına göre 127.086'dan, 1980'de 29,457'lik bir artışla 156.543 olmuştur. Böylelikle ilin tüm nüfusu, 1975 sayımında 284.560 iken, 1980 sayımında 13.598 artışla 298.358'e yükselmiştir (Öz Erzincan, 23 Ekim 1980, Erzincan'ın Sesi, 23 Ekim 1980).

Tablo 1: 1975 ve 1980 Erzincan İl Nüfusu

	1975 Nüfus Sayımı	1980 Nüfus Sayımı	Nüfusta + Artma/ - Azalma
Şehir Merkezi	60.459	73.335	+ 12.876
Merkez Köyler	66.627	83.208	+ 16.581
Merkez İlçe	127.086	156.543	+ 29.457
Tercan	39.064	34.052	- 4994
Çayırılı	32.625	31.371	- 1254
Kemah	20.932	18.238	- 2694
Kemaliye	12.840	11.996	- 844
İliç	13.749	13.420	- 329
Refahiye	38.382	33.630	- 4752
İl Nüfusu (Toplam)	284.560	298.358	+ 13.598

Yaklaşık % 2 oranında gerçekleşen nüfus artışı, bu hızla devam ettiği takdirde 2000 yılında Türkiye'deki nüfusun 90 milyona ulaşacağı, bu artışın sağlık, sosyal ve ekonomik sorunları daha da artıracığı açıklanmıştır (Öz Erzincan, 16 Aralık 1980).

6. DİĞER SOSYAL OLAYLAR

TRT'nin 1 Nisan'da başlayacağı ve içerisinde Erzincan'ın da bulunduğu 27 doğu ilinin faydalanacağı ikinci kanal deneme yayınlarının (Erzincan'ın Sesi, 7 Mart 1980) her hafta salı, çarşamba, perşembe ve cuma günleri, 1 saat, 17.00-18.00 arasında "Akşama Doğru" adı ile gerçekleştirileceği açıklanmıştır (Birlik, 1 Nisan 1980). Erzincan, TV vericisinin yeni dönemde hizmete girmesiyle birlikte bölgenin televizyon yayınlarını daha net olarak izleyebileceğini açıklayan TRT Genel Müdürü Doğan Kasaroğlu, 2. kanal yayınlarının bir an önce gerçekleştirilmesinin zorunlu olduğunu, renkli yayının ise daha sonra düşünülmesi gerektiğini söylemiştir (Öz Erzincan 1 Aralık 1980). Bu arada Erzincan Milletvekili Timuçin Turan, Ulaştırma Bakanı Hüseyin Özalp'e Erzincan'ın telefon ihtiyacı ve telefon görüşmeleri ve de doğuya sefer yapan trenlerin sorunlarıyla ilgili sorduğu sorulara Ulaştırma Bakanı, sorunların en kısa zamanda çözüleceği teminatını vermiştir (Birlik, 17 Mart 1980).

Erzincan'da 2 yıllık Meslek Yüksek Okulunu bitiren genç teknik elemanların, kendilerine iş olanağı sağlanamadığından yakınarak, siyasilere sitem ettiği bir ortamda (Birlik, 28 Mart 1980), ilk aşamada

40 öğrenci alması planlanan Erzincan İşletmecilik ve Tarım Ekonomisi Yüksekokulu'nun, ise 15 Ekim'de öğretime başlayacağı açıklanmıştır (Erzincan'ın Sesi, 4 Eylül 1980).

Kırklartepesi'nden 7 pare top atışıyla başlayan törende Hava Şehitleri anılmış (Öz Erzincan, 16 Mayıs 1980), 27 Mayıs Hürriyet ve Anayasa Bayramı'nın 20. yılı, törenlerle kutlanmıştır (Erzincan'ın Sesi, 23 Mayıs 1980; Birlik, 27 Mayıs 1980; Erzincan'ın Sesi, 27 Mayıs 1980; Erzincan'ın Sesi, 28 Mayıs 1980). Erzincan'ın Sesi gazetesi, basına bilgi ve demeç vermekten kaçınan devlet yetkililerine sitem dolu bir bildiri yayınlamıştır (Erzincan'ın Sesi 5 Haziran 1980).

Erzincan Emniyet Müdürlüğünde görevli polis memuru Necati Çelik'in Denizli'de bir saldırı sonucu ölmesi üzerine eşi Ayşe Çelik adına yardım hesabı açılmıştır (Birlik, 4 Haziran 1980; Öz Erzincan, 5 Haziran 1980). Bu arada 100'e yakın çalışan anne, çocuklarının bakımı için kreş açılmasını talep eden dilekçeyi Erzincan Valiliğine vermişlerdir (Erzincan'ın Sesi 22 Temmuz 1980).

a. Elektrik ve Su Sıkıntısı

Erzincan Belediyesinin hatları çektiirmesiyle birlikte gaz lambası ile yetinen Fatih Mahallesi'ndeki 225 konut (Birlik 27 Mart 1980; Erzincan'ın Sesi, 27 Mart 1980) ile Barış ve Cengiz Topel mahallelerine (Birlik, 24 Nisan 1980) törenle elektrik verilmiş (Erzincan'ın Sesi, 25 Nisan 1980), merkeze bağlı Akyazı köyü de elektriğe kavuşmuştur (Öz Erzincan, 29 Ağustos 1980; Birlik, 30 Ağustos 1980). Erzincan merkezde elektrik sıkıntıları devam ederken, ilkökul mezunu oto tamircisi Mehmet Pekçoşkun, dereler üzerine kendi imal ettiği tribünlerle Kemaliye'nin 2, İlçe'nin 1 köyünde elektrik santrali kurmuştur (Erzincan'ın Sesi 2 Haziran 1980; Birlik 3 Haziran 1980).

Erzincan'da yaz sıcakları sonrası, elektrik ve su kesintileri meydana gelmiş (Erzincan'ın Sesi, 9 Haziran 1980), Erzincan Belediye Başkanı Adnan Ercan şehirde görülen su sıkıntısının, elektrik kesintisinden ve kuyu pompalarında meydana gelen arızalardan kaynaklandığını söylemiştir (Öz Erzincan, 21 Haziran 1980). Yaşanan bu sıkıntıların günlük hayatı felce uğratması üzerine mağdur olan halk, Belediye ve Bakanlığa başvurmuş (Erzincan'ın Sesi, 27 Ağustos 1980), fakat hava sıcaklığının mevsim normallerinin üzerinde seyretmesi nedeniyle bu sıkıntılar ve halkın mağduriyeti devam etmiştir (Erzincan'ın Sesi, 30 Ağustos 1980; Öz Erzincan, 28 Ağustos 1980).

b. Erzincan Belediyesi / İlçe/ Köyler

Erzincan Belediye Meclis Toplantısında, Küçük Sanayi Sitesinin şehrin 2 km doğusuna alınması ile ilgili karar kabul edilerek, kararın Sanayi ve Teknoloji Bakanlığına sunulmasına karar verilmiştir (Birlik 7 Mayıs 1980; Erzincan'ın Sesi, 7 Mayıs 1980). Belediye; altyapısı tamamlanan cadde ve sokakların yeniden düzenlenmesine başlarken (Öz Erzincan 6 Haziran 1980), daha önce toplanacağı belirtilen (Öz Erzincan, 9 Haziran 1980; Öz Erzincan, 12 Haziran 1980) Belediye Meclisi'nde şehrin sorunları görüşülmüş (Birlik, 20 Haziran 1980), Sigorta Hastanesi önü, Horan yolu, Halit Paşa cadde ve sokaklarındaki çalışmalara hız verilmiş (Erzincan'ın Sesi, 2 Temmuz 1980), Aşağı Çarşı'da yapılacak dükkânların temeli törenle atılmıştır (Birlik, 5 Temmuz 1980). Vatandaşlar, Buğday Pazarının bakımsızlığından ve kirliliğinden yakındığı bir ortamda (Birlik 2 Haziran 1980; Erzincan'ın Sesi, 3 Haziran 1980) şehrin temizliği ve sağlık açısından çöplerin gelişigüzel yerlere veya çöp bidonlarının dışına dökülmemesi için Erzincan Belediyesi duyuru yapmıştır (Öz Erzincan 15 Aralık 1980). Bu arada İnönü Mahallesi'nde yaptırılan Kurşunlu Camisinin, 4 Temmuz 1980 Cuma günü kılınacak ilk cuma namazı ile ibadete açılacağı açıklanmıştır (Birlik, 2 Temmuz 1980; Erzincan'ın Sesi, 4 Temmuz 1980).

Erzincan'daki su sıkıntısı hakkında basına açıklamalarda bulunan Belediye Başkanı Ercan; sıkıntının, suyun bahçe sulamasında ve inşaatlarda kullanılması ile şehirdeki mevcut 9 su kuyusunun sık sık arızalanmasından kaynaklandığını açıklamış (Birlik, 8 Temmuz 1980), bu problemi aşmak için 2 kuyuyu daha hizmete soktuklarını (Birlik, 15 Temmuz 1980) fakat bazı nedenlerden dolayı bu kuyuların devreye girmemesi sonucu Erzincan'daki su sıkıntısının devam ettiğini açıklamıştır (Erzincan'ın Sesi, 17 Temmuz 1980, Birlik, 21 Ağustos 1980). Asfalt yokluğu nedeniyle ana cadde ve çevre yolunun asfaltlanmasına geçilememiştir (Erzincan'ın Sesi, 31 Temmuz 1980, Erzincan'ın Sesi 1 Eylül 1980).

Kurban Bayramından 1 gün önce Tercan ve Çayırılı'da meydana gelen 2 depremde, 70 kadar evde çatlaklar oluşmuş, bazı evler kullanılamaz hale gelmiştir (Öz Erzincan, 23 Ekim 1980). Can kaybının olmadığı, 39 evin oturulamaz duruma geldiği depremin hasar tespit çalışmaları yapılmıştır (Öz Erzincan,

25 Ekim 1980). Deprem kuşağı üzerinde bulunan Erzincan'da ve bazı bölgelerde afet bölgelerine ulaştırılacak yardım malzemeleri için tesisat merkezleri kurulacağı açıklanmıştır (Öz Erzincan, 4 Kasım 1980; Erzincan'ın Sesi, 6 Kasım 1980).

Fırat Nehri'nin yağışlar nedeniyle taşması sonucu Güllüce, Mertekli, Küçük Kadağan ve Büyük Kadağan köylerini sel basmış, birçok ev tahliye edilmiştir (Birlik, 14 Nisan 1980). Heyelan tehlikesine maruz kalan 49 haneden oluşan Kemah'ın Bozoğlak nahiyesine bağlı Çiğdemli köyünde can kaybı yaşanmamıştır (Erzincan'ın Sesi 6 Mayıs 1980). Erzincan'ın 23 Köyü, TEK tarafından elektriğe kavuşturulmuştur (Birlik 7 Ağustos 1980). 1980 yılı yatırım programı çerçevesinde merkeze bağlı Bayırbağ ve Uluköy'ün içme suyu inşaatı için ihaleye çıkmıştır (Öz Erzincan 6 Ekim 1980).

c. Bakanlık Nezdinde Girişimler

Hızlı şehirleşme ve sanayileşmenin tarım alanlarını yok etmesi üzerine Erzincan Ziraat Odasının, İmar ve İskân Bakanlığına başvurusu üzerine, bakanlık, bir yazı ile Erzincan'da tarım alanlarına, bundan böyle iskân müsaadesi verilmeyeceğini bildirmiştir (Birlik, 4 Nisan 1980). İmar ve İskân Bakanlığınca tasfiye ve ıslah programına alınacak olan Çarşı, Taksim, Kızılay ve Hocabey mahallelerinde durum tespiti yapılması için beyanname alınmıştır (Öz Erzincan 4 Aralık 1980).

7. DARBE SONRASI YAŞANANLAR

Türk Silahlı Kuvvetlerinin yönetime el koymasıyla bütün yurttaki sıkıyönetim ilan edilmiş, Genelkurmay Başkanı Kenan Evren başkanlığında Milli Güvenlik Konseyi teşekkül ettirilmiş, hükümet ve Meclis feshedilmiş, sokağa çıkma yasağı konulmuştur. Yayınlanan ilk bildiride, *“Türk Silahlı Kuvvetleri'nin İç Hizmet Kanunu'nun verdiği Türkiye Cumhuriyeti'ni kollama ve koruma görevini yüce Türk milleti adına emir ve komuta zinciri içinde ve emirle yerine getirme kararı aldığı ve ülke yönetimine tümüyle el koyduğu”* belirtilmiştir (Erzincan'ın Sesi, 15 Eylül 1980). 3. Ordu Komutanı Selahattin Demircioğlu, Erzincan'ın da içinde bulunduğu 12 ilin sıkıyönetim Komutanlığına getirilmiştir. Saat 05.00-18.00 arasında uygulanmakta olan sokağa çıkma yasağı kaldırılırken, gece yasak devam etmiş, kırsal kesimde uygulanmamıştır (Öz Erzincan, 13 Eylül 1980; Erzincan'ın Sesi, 16 Eylül 1980). Milli Güvenlik Konseyi'nin bildirisinden sonra grevde bulunan tüm iş yerlerinin, normal üretim faaliyetlerine başlamaları beklenirken, işçilere grevden önceki ücretlerini ödemek istemeyen işverenler, yeni bir ücret artışı sağlanmasının doğru olacağını ifade etmişlerdir (Erzincan'ın Sesi, 18 Eylül 1980). Sakıncalı görülenlerin haricinde, bütün vatandaşlar yurt dışına çıkabileceklerdir (Erzincan'ın Sesi, 19 Eylül 1980). Erzincan Valisi Yücel Bölgen'in imzasıyla yayınlanan genelge uyarınca, hastalık durumları hariç, izinli olan personeller göreve çağırılmıştır (Öz Erzincan, 22 Eylül 1980). Erzincan'da uygulanan sokağa çıkma yasağının, 18 Eylül 1980 tarihinden itibaren 24.00-05.00 saatleri arasında gerçekleşeceği açıklanmıştır (Birlik 22 Eylül 1980; Erzincan'ın Sesi, 23 Eylül 1980). 3. Ordu Sıkıyönetim Komutanlığı Basın ve Halkla İlişkiler Şubesi; sıkıyönetim bölgesi sınırları içerisinde kamu görevlilerinin yasal hakları olan izinleri dışında, ikametgâhlarını terk etmemelerini, vatandaşların da her türlü şikâyetlerini doğrudan doğruya Sıkıyönetim Komutanlığına yapmalarını bildirmiştir (Birlik 25 Eylül 1980; Öz Erzincan, 25 Eylül 1980).

Bütün ruhsatsız silah ve patlayıcı maddenin 15 gün içinde teslimini içeren kanun, yürürlüğe girmiştir. Silah ve patlayıcı maddeleri belirtilen tarihe kadar teslim etmeyenlere ise *TCK ve 6136 Sayılı Ateşli Silahlar Kanununa* göre verilecek cezalar, bir katına kadar artırılarak uygulanacaktır (Öz Erzincan, 30 Eylül 1980). 29 Eylül tarihli Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe giren kanuna göre, her çeşit ruhsatsız silah ve patlayıcı madde alan, yurda sokan, bulunduran ve böyle bir oluşum içine girenlere 30 seneye kadar ağır hapis, 20 bin liraya kadar ağır para cezası verilecektir (Öz Erzincan, 10 Ekim 1980). (Resmi Gazete, 27.09.1980/17120:3) Uzak yerlerden getirilme zorlukları ve nüfus sayımı nedeniyle kaybedilen süre için ruhsatsız silah ve patlayıcı maddelerle, kesici delici maddelerin ilgili makamlara teslimi, MGK'nın kararı ile 17 Ekim Cuma günü akşamına kadar uzatılmıştır (Öz Erzincan, 15 Ekim 1980).

MGK'nın 8 numaralı bildirisi ile durdurulan istifa, emeklilik ve işten ayrılımlar; 25 numaralı bildiriyle Türk Silahlı Kuvvetleri personeli hariç, serbest bırakılmıştır (Erzincan'ın Sesi 2 Eylül 1980). Erzincan Valiliği, devlet memuruna yakışmayacak kıyafet ve görüntülerin olmaması için kurum amirlerine bildirimde bulunarak, 1 Ekim 1980'den itibaren, bütün kamu çalışanlarının ceket ve kravatlı olmaları

istenmiştir (Erzincan'ın Sesi, 3 Ekim 1980; Öz Erzincan 6 Ekim 1980). Kurban Bayramı dolayısıyla tatilde bulunan resmi daireler, normal mesailerine başlamıştır (Erzincan'ın Sesi 23 Ekim 1980).

Güvenliği sağlamak, kaçakçılığı takip ile görevlendirilen kamu personeline, görevi sebebiyle sakatlanması veya ölümü durumunda kendisine ve yakınlarına tazminat ödenmesi ve maaş bağlanmasına ilişkin Nakdi Tazminat ve Aylık Bağlanması Hakkında Kanun yürürlüğe girmiştir (Öz Erzincan, 7 Kasım 1980; Resmî Gazete, 06.11.1980/17152:1-4). Erzincan'ın da bağlı olduğu *Sıkıyönetim Komutanlığının 10 Numaralı Bildirisine göre*; 12 Eylül 1980'den itibaren çalışmaları durdurulmuş dernek ve kuruluşlarla, MGK'nın 7, Komutanlığın 5 numaralı bildirimlerinde yer alan sendika ve dernekler ile bunlara bağlı ve bunlarla ilgili bütün oluşumlar haricinde kalan dernek ve kuruluşlardan sadece açıklananlara, kanun ve tüzüklerinde ifade edilen amaçlarına yönelik çalışmalarda bulunmak şartıyla faaliyetlerine izin verilmiştir (Erzincan'ın Sesi, 27 Kasım 1980).

3.Ordu ve Sıkıyönetim Komutanı Demircioğlu başkanlığında, sıkıyönetim bölgesindeki 12 ilin valisinin (Erzincan, Trabzon, Ordu, Gümüşhane, Tokat, Giresun, Rize, Amasya, Sivas, Çorum, Sinop, Samsun) katılımı ile bölgenin emniyet ve asayiş konularının görüşüleceği bir toplantı yapılacağı açıklanmıştır (Öz Erzincan, 10 Aralık 1980). Valilik, görülen aksaklıklar üzerine, yayınladığı genelge ile memurların mesai saatlerine titizlikle uymalarını (Öz Erzincan, 19 Aralık 1980), resmi araçların, görev dışında kullanılmamasını, araç onarımının ise resmi atölyelerde yapılmasını bildirmiştir (Öz Erzincan, 22 Aralık 1980). Bakanlar Kurulu, Milli Güvenlik Konseyi'ne sunacağı yeni tasarıyla, eski ve yeni emekliler arasındaki farklılığın kaldırılması, yakıt zammının % 100 artırılması, sigortalıların yatakta ve ayakta tedavilerinde kullanılan ilaçların % 20'sinin sigortalılardan alınması ön görülmüştür (Öz Erzincan, 23 Aralık 1980).

SONUÇ

Ülke genelinde; sağ-sol çatışmaları, Alevi-Sünni gerginlikleri, sokak çatışmaları, okullarda yaşanan anarşi olayları, patlayan bombalar, cinayetler ve suikastlar devam ederken benzer olayların yaşandığı Erzincan'da da anayasal düzene karşı illegal bir örgütün Erzincan Teşkilatı ile kürdistan örgütünün ortaya çıkarılmış olduğu görülmektedir. Bu tip olayların gölgesinde Türkiye geneline göre şiddet olaylarının daha sakin geçtiği düşünülen Erzincan'da sıkıyönetimin kaldırılmasındaki temel neden olarak olayların daha hızlı yatışması ve zamanla normal hayata geçişin daha dengeli sağlanması görülmektedir.

Erzincan'da kamu otoritesi tarafından sosyal hayata ve aile hayatına yönelik yapılan yeniliklerin daha sonraki süreçte altyapı ve üstyapı çalışmalarıyla desteklenmiş olduğu görülmektedir. Deprem ve sel gibi doğal afetlerden dolayı ciddi hasar gören Erzincan'da tarımın sürdürülmesi için tarım alanlarına ilişkin iskân politikalarının önüne geçilmesine yönelik ciddi adımların atıldığı da görülmektedir.

Ülke genelindeki aşırı enflasyonun, Erzincan'ı da derinden etkilemesi sonrası yerel gazeteler tek çatı altında toplanırken, yardımseverlerin STK'lar üzerinden Erzincan'a olan destekleri de artmıştır. Ayrıca Erzincan'a gelen gurbetçilerin harcama yapmaları, şehir ekonomisindeki sorunların çözümünde en önemli kaynak olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durumun doğal bir sonucu olarak da şehirde yaşayan pek çok kişinin daha iyi bir ekonomik hayat standardı yakalamak maksadıyla yurtdışına gitmek için büyük çabalar sarf ettiği de gözlemlenmektedir. Yapılan nüfus sayımı sonuçlarına göre; Türkiye genelinde kırsaldan kentlere göçün bir sonucu olarak Erzincan'da da bütün ilçelerin nüfusunda azalma yaşanırken, il nüfusunun arttığı görülmektedir. Bu durum da ekonomik sıkıntıların pek çok sorunu beraberinde getirdiğini açıkça göstermektedir.

Genel olarak yapılan bütün iyileştirme çalışmalarına rağmen; gerek Erzincan'daki siyasi parti temsilcilerinin sağduyulu açıklamalarına ve gerekse de sıkıyönetimin kaldırılmış olmasına rağmen; okullarda, cadde ve sokaklarda yasa dışı olayların yaşanmaya devam ettiği görülmektedir.

Darbe sonrasındaki süreçte; anarşik olaylar sona ererken, ekonomik sıkıntıların devam ettiği görülmektedir. Erzincan'da sokağa çıkma yasağı 24.00 – 05.00 arasında devam ederken, sıkıyönetim düzeni içerisinde pek çok hak ve özgürlük kontrollü ve kademeli olarak Erzincan özelinde uygulandığı görülmektedir. Ülke genelindeki tedbirlerin benzer standartlarda uygulandığı genel bir askeri yönetimin sivil ve kamusal alanda döneme damgasını açık bir şekilde vurduğu gözlemlenmektedir.

REFERENCES/KAYNAKÇA

Araştırma ve İncelemeler

RG, 27.09.1980/17120.

RG, 06.11.1980/17152.

ERZİNCAN 1973 İl Yıllığı, (1973), Ankara.

AKTAŞ E. (2011) 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi ve Tarih Öğretimine Etkileri, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Erzurum.

DANIŞ D. (2021) Almanya Türkiye Arasındaki İşgücü Göçünün Altmışıncı Yılı Üzerine Bir Değerlendirme: “İyi Ki Buradayız!” Göç Araştırmaları Derneği (GAR), İstanbul, Aralık.

DEMİRAĞ H. KAKIŞIM C. (2018) “Almanya’daki Türklerin Göç ve Entegrasyon Süreci: Birinci ve Üçüncü Kuşak Karşılaştırması”, Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

COŞKUN Y. (2016) “İngiliz Belgelerinde 12 Eylül Süreci”, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi The Journal of International Social Research Cilt: 9 Sayı: 42 Volume: 9 Issue: 42 Şubat February.

GEZGİN E. (2013) Öncesi ve Sonrasıyla 12 Eylül 1980 Darbesinin Türk Basınındaki Yansımaları, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri Ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul.

GİRGİN A. (2009), Türkiye’de Yerel Basın, Der Yayınları, İstanbul.

KOCA M. ve ÇAPAR S. (2024) “Darbeler, Bürokrasi ve Siyasi Elitler”, International Journal of Economics, Politics, Humanities & Social Sciences, Vol: 7 Issue: 3 e-ISSN: 2636-8137 Summer.

OKUR M. A. (2015) “12 Eylül 1980 Darbesi’nin Eşiğinde Amerikan Jeopolitik Çıkarları ve Türkiye”, CTAD, Yıl 11, Sayı 21 (Bahar)

ÖZATA M. (2016) Türkiye-ABD İlişkileri (1971-1984), Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

ŞENGÜL M. Y. (2020), 12 Eylül 1980 Askeri Darbe Sürecinde Erzincan Yerel Basınına Yansıyan Siyasal Gelişmeler, Erzincan.

YAVAN M. K. (2018) “Siyasal Şiddet, Terörizm ve Türkiye Örneği: 12 Eylül Süreci”, Türk Dünyası Araştırmaları, Cilt: 120 Sayı:237, Kasım – Aralık.

YAVUZ E. (2016), “Cumhuriyet Dönemi Erzincan Basını ve Basın-Siyaset İlişkisi (1960’a kadar)”, The Journal of Academic Social Science Studies, sayı 44, Spring II, Adıyaman.

YILDIRIMOĞLU H. (2005), “Uluslararası Emek Göçü “Almanya’ya Türk Emek Göçü” Kamu-İş; C:8, Sayı:1.

Sürelî Yayınlar**Erzincan’ın Sesi,**

2 Ocak 1980, 22 Ocak 1980, 11 Ocak 1980, 26 Mart 1980, 19 Nisan 1980, 4 Nisan 1980, 19 Mayıs 1980, 2 Mayıs 1980, 24 Mayıs 1980, 31 Mayıs 1980, 18 Temmuz 1980, 2 Eylül 1980, 4 Haziran 1980, 5 Haziran 1980, 2 Ağustos 1980, 5 Ağustos 1980, 5 Ağustos 1980, 7 Ağustos 1980, 9 Ağustos 1980, 11 Eylül 1980, 8 Ocak 1980, 12 Ocak 1980, 16 Ocak 1980, 4 Ocak 1980, 28 Ocak 1980, 26 Ocak 1980, 2 Şubat 1980, 15 Mart 1980, 18 Mart 1980, 18 Nisan 1980, 10 Mayıs 1980, 15 Nisan 1980, 20 Haziran 1980, 3 Eylül 1980, 30 Nisan 1980, 3 Mayıs 1980, 5 Mayıs 1980, 11 Ağustos 1980, 4 Ağustos 1980, 5 Ağustos 1980, 6 Ağustos 1980, 27 Kasım 1980, 16 Nisan 1980, 1 Eylül 1980, 2 Eylül 1980, 3 Ekim 1980, 16 Ekim 1980, 23 Ekim 1980, 7 Mart 1980, 4 Eylül 1980, 11 Nisan 1980, 2 Haziran 1980, 23 Mayıs 1980, 27 Mayıs 1980, 28 Mayıs 1980, 5 Haziran 1980, 22 Temmuz 1980, 27 Mart 1980, 25 Nisan 1980, 2 Haziran 1980, 9 Haziran 1980, 27 Ağustos 1980, 30 Ağustos 1980, 21 Mart 1980, 12 Mayıs 1980, 3 Nisan 1980, 7 Mayıs 1980, 2 Temmuz 1980, 3 Haziran 1980, 4 Temmuz 1980, 17 Temmuz 1980, 31 Temmuz 1980, 1 Eylül 1980, 18 Haziran 1980, 6 Kasım 1980,

6 Mayıs 1980, 15 Eylül 1980, 16 Eylül 1980, 18 Eylül 1980, 19 Eylül 1980, 23 Eylül 1980, 2 Eylül 1980, 3 Ekim 1980, 23 Ekim 1980, 27 Kasım 1980.

Öz Erzincan,

24 Şubat 1975, 7 Ocak 1980, 14 Mart 1980, 17 Mayıs 1980; 1 Eylül 1980, 6 Kasım 1980, 8 Eylül 1980, 10 Eylül 1980, 10 Eylül 1980, 9 Ekim 1980, 11 Aralık 1980, 13 Mart 1980, 3 Mayıs 1980, 11 Ağustos 1980, 2 Ağustos 1980, 5 Ağustos 1980, 7 Ekim 1980, 11 Kasım 1980, 17 Kasım 1980, 21 Kasım 1980, 24 Kasım 1980, 28 Kasım 1980, 29 Kasım 1980, 1 Aralık 1980, 6 Aralık 1980, 1 Aralık 1980, 11 Aralık 1980, 2 Aralık 1980, 25 Ekim 1980, 11 Eylül 1980, 28 Mart 1980, 19 Ağustos 1980, 26 Ağustos 1980, 4 Eylül 1980, *Öz Erzincan* 8 Eylül 1980, 3 Ekim 1980, 10 Ekim 1980, 15 Ekim 1980, 22 Ekim 1980, 16 Aralık 1980, 1 Aralık 1980, 12 Mayıs 1980, 16 Mayıs 1980, 5 Haziran 1980, 7 Temmuz 1980, 29 Ağustos 1980, 21 Haziran 1980, 28 Ağustos 1980, 6 Haziran 1980, 9 Haziran 1980, 12 Haziran 1980, 15 Aralık 1980, 17 Haziran 1980, 23 Ekim 1980, 25 Ekim 1980, 4 Kasım 1980, 6 Ekim 1980, 4 Aralık 1980, 14 Mayıs 1980, 1 Ağustos 1980, 13 Eylül 1980, 22 Eylül 1980, 25 Eylül 1980, 30 Eylül 1980, 10 Ekim 1980, 15 Ekim 1980, 6 Ekim 1980, 7 Kasım 1980, 21 Kasım 1980, 8 Aralık 1980, 8 Aralık 1980, 26 Aralık 1980, 10 Aralık 1980, 19 Aralık 1980, 22 Aralık 1980, 23 Aralık 1980

Birlik,

14 Şubat 1980, 18 Şubat 1980, 19 Şubat 1980, 5 Mart 1980, 14 Mart 1980; , 25 Mart 1980, 12 Nisan 1980, 28 Nisan 1980, 18 Nisan 1980, 19 Nisan 1980, 30 Nisan 1980, 1 Mayıs 1980, 1 Mayıs 1980, 5 Mayıs 1980, 17 Mayıs 1980, 19 Mayıs 1980, 19 Mayıs 1980, 24 Mayıs 1980, 30 Mayıs 1980, 5 Haziran 1980, 9 Ağustos 1980, 28 Ağustos 1980, 9 Eylül 1980, 1 Ocak 1980, 3 Ocak 1980, 3 Ocak 1980, 27 Şubat 1980, 1 Mart 1980, 8 Mart 1980, 27 Mart 1980, 17 Haziran 1980, 23 Haziran 1980, 7 Mart 1980, 24 Nisan 1980, 1 Mayıs 1980, 2 Mayıs 1980, 3 Mayıs 1980; *Birlik*, 5 Mayıs 1980, 1 Ağustos 1980, 5 Ağustos 1980, 5 Ağustos 1980, 5 Ağustos 1980, 5 Mart 1980, 22 Mart 1980, 10 Eylül 1980, 27 Ağustos 1980, 5 Eylül 1980, 1 Nisan 1980, 17 Mart 1980, 28 Mart 1980, 14 Nisan 1980, 12 Mayıs 1980, 27 Mayıs 1980, 4 Haziran 1980, 27 Mart 1980, 24 Nisan 1980, 30 Ağustos 1980, 3 Haziran 1980, 21 Mart 1980, 3 Nisan 1980, 8 Nisan 1980, 30 Nisan 1980, 7 Mayıs 1980, 20 Haziran 1980, 5 Temmuz 1980, 2 Haziran 1980, 2 Temmuz 1980; *Birlik*, 8 Temmuz 1980, 15 Temmuz 1980, 21 Ağustos 1980, 15 Nisan 1980, 25 Nisan 1980, 17 Haziran 1980, 14 Nisan 1980, 7 Ağustos 1980, 4 Nisan 1980, 14 Mayıs 1980, 2 Ağustos 1980, 22 Eylül 1980, 25 Eylül 1980

EXTENDED SUMMARY

While right-left conflicts, Alevi-Sunni tensions, street conflicts, anarchy incidents in schools and bomb explosions, murders and assassinations continue throughout the country, in Erzincan, where similar incidents have occurred, the Erzincan Organization and the Kurdistan organization of an illegal organization against the constitutional order have been revealed. The signs and plaques of some workplaces have been torn down by unidentified individuals, bomb banners have been hung in some neighborhoods and streets, people carrying bomb devices ready to explode at the Governor's Office have been caught, explosives have been thrown at the Turkish General Union Erzincan Branch, and the Tercan District Governor has announced that measures will be taken against sectarian incitement. Under the shadow of these incidents, martial law has been lifted in Erzincan, where violent incidents were thought to be calmer compared to the rest of Turkey. Despite the idea that the lifting of martial law would calm down the incidents, illegal marches have been held, deaths and injuries have occurred in clashes between right-left groups, and as a result of the riot that broke out in Erzincan Closed Prison, the prison was completely burned down and some coffeehouses were torched. Thereupon, Erzincan representatives of political parties issued a joint declaration against the events.

Erzincan is also among the second channel test broadcasts of TRT, which will benefit 27 eastern provinces. With the entry of women into business life, working mothers have petitioned the Erzincan Governorship to open a nursery. Erzincan Municipality has focused on infrastructure, arrangement of streets and avenues. There was no loss of life in the 2 earthquakes that occurred in Tercan and Çayırlı. While the Euphrates River, which overflowed due to rainfall, caused floods in some villages, a decision was made not to grant settlement permits to agricultural areas in Erzincan. The 354% increase in paper prices caused local newspapers in Erzincan to merge; the economic difficulties experienced accelerated the aid activities of philanthropists and associations; Land Forces Strengthening Foundation Erzincan and Welfare Aid Committees were established. The strike at the Urartu Hotel, which became the symbol of the city, continued in general, although it was postponed from time to time. While the stagnant Erzincan market was revived thanks to expatriates; the conflicts and uncertainties experienced within the country caused an increase in the number of people wanting to go abroad. As a result; despite the sensible statements of political party representatives in Erzincan and the lifting of martial law; illegal incidents continued to occur in schools, streets and avenues. While fuel shortages and a severe winter caused disruptions in education and public services and damage to agricultural areas, electricity and water cuts occurred due to the dry and hot summer. According to the census results, as a result of migration from rural areas to cities throughout Türkiye, the population of all districts in Erzincan decreased, while the provincial population increased.

After the coup; a curfew was imposed in Erzincan between 24-05, 3rd Army Commander Demircioğlu, who was appointed as the martial law commander of 12 provinces, held meetings regarding the security and public order of the region, strikes ended, all personnel were called to duty, a law was issued regarding the delivery of unlicensed weapons and explosives, retirement, resignation and termination of employment were allowed except for TSK personnel, activities of unions, associations and organizations were allowed, and measures were taken to prevent fuel shortages.

Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi

Erzincan University Journal of Social Sciences Institute

18/1 - Haziran 2025 - E-ISSN-2148-9289

**TÜRKİYE’DE YÖNETİM BİLİŞİM SİSTEMLERİ LİSANSÜSTÜ TEZLERİNİN
İÇERİK ANALİZİ: EĞİLİMLER VE YÖNELİMLER**

**Content Analysis of Graduate Theses on Management Information Systems in Turkey: Trends
And Orientations**

YUNUS EMRE ÖZENOĞLU

Doktora Öğrencisi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yönetim Bilişim Sistemleri Anabilim Dalı
PhD Student, Atatürk University, Institute of Social Sciences, Department of Management Information
Systems

e-posta /e-mail:yunusemre.ozenoglu12@ogr.atauni.edu.tr

Orcid: 0000-0001-5051-4622

ÖMER KOÇAK

Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü
Assoc. Prof. Dr., Atatürk University, Faculty of Literature, Department of Information and Document
Management

e-posta /e-mail:kocakomer@atauni.edu.tr

Orcid: 0000-0001-7756-7169

Atıf/©: Özenoğlu, Yunus Emre - Koçak, Ömer (2025). Türkiye’de Yönetim Bilişim Sistemleri Lisansüstü
Tezlerinin İçerik Analizi: Eğilimler Ve Yönelimler, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*,
Yıl 18, Sayı 1, ss. 103-129

Citation/©: Yunus Emre - Koçak, Ömer (2025). Content Analysis of Graduate Theses on
Management Information Systems in Turkey: Trends And Orientations, *Erzincan University Journal of
Social Sciences Institute*, Year 18, Issue 1, pp. 103-129

Makale Bilgisi / Article Information:

Makale Türü-Article Types : Araştırma/Research
Geliş Tarihi-Received Date : 11.04.2025
Kabul Tarihi-Accepted Date : 23.06.2025
Sayfa Numarası-Page Numbers: 103-129
Doi : 10.46790/erzisosbil.1674298

Notlar/Notes

Etik Kurul Bilgisi (Varsa)

Daha Önce yapılmış bir çalışma ise detayları buraya yazılacaktır.

TÜRKİYE’DE YÖNETİM BİLİŞİM SİSTEMLERİ LİSANSÜSTÜ TEZLERİNİN İÇERİK ANALİZİ: EĞİLİMLER VE YÖNELİMLER

Content Analysis of Graduate Theses on Management Information Systems in Turkey: Trends And Orientations

Yunus Emre ÖZENOĞLU – Ömer KOÇAK

Öz:

Bu araştırma, 2020-2025 yılları arasında Türkiye’de Yönetim Bilişim Sistemleri (YBS) alanında hazırlanan 315 lisansüstü tezin içerik analizini yaparak, araştırma konuları, teorik çerçeveler, değişkenler, yöntemler ve tematik odakları incelemiştir. Bulgular, yüksek lisans düzeyinde yapay zekâ, makine öğrenmesi ve veri analitiği gibi uygulamaya dönük kavramların, doktora düzeyinde ise daha stratejik ve kurumsal boyutların ön plana çıktığını göstermektedir. Çalışmaların çoğunda kuramsal temelin belirtilmemesi, teori-temelli araştırma gerekliliğine işaret etmektedir. Kullanılan yöntemler ağırlıklı olarak nicel olmakla birlikte, karma yöntemlerin doktora tezlerinde artış gösterdiği gözlemlenmiştir. Özet bölümlerinin tematik analizi, veri analitiği, siber güvenlik ve sosyal medya gibi konuların belirginleştiğini ortaya koymakta; yenilenebilir enerji ve küresel üretim gibi alanlarda ise sınırlı tez sayısı dikkat çekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yönetim Bilişim Sistemleri, İçerik Analizi, Tematik Eğilimler, Araştırma Yöntemleri

Abstract:

This study examines the content analysis of 315 graduate theses in the field of Management Information Systems (MIS) in Turkey between 2020 and 2025, focusing on research topics, theoretical frameworks, variables, methods, and thematic foci. The findings reveal that, at the master’s level, practical concepts such as artificial intelligence, machine learning, and data analytics predominate, whereas doctoral theses more frequently address strategic and institutional dimensions. The fact that most studies do not explicitly specify their theoretical grounding highlights the need for greater theory-driven research. Although quantitative approaches are predominant, the increasing use of mixed methods in doctoral theses stands out. The thematic analysis of thesis abstracts indicates that data analytics, cybersecurity, and social media are particularly salient topics, while the relatively small number of studies on renewable energy and global production signals potential avenues for further research.

Keywords: Management Information Systems, Content Analysis, Thematic Trends, Research Methodologies

1. GİRİŞ

Yönetim Bilişim Sistemleri (YBS), kuruluşlarda bilginin etkin bir şekilde yönetilmesi ve işlenmesinde önemli bir rol oynamakla birlikte karar almayı ve operasyonel verimliliği kolaylaştırmaktadır. Küresel olarak YBS alanındaki araştırmalar, yönetim işlevlerini optimize etmek için mobil uygulamaların geliştirilmesi, yükseköğretimde bilgi yönetim sistemleri, blockchain ve yapay zekâ gibi ileri teknolojilerin bilgi sistemlerine entegrasyonu gibi çok çeşitli konuları kapsamaktadır (Nurritzqa, 2023; Raimundo ve Rosário, 2021). Türkiye’de de YBS’nin eğitim, sağlık ve işletme yönetimi gibi çeşitli sektörlerde uygulanmasına yönelik artan ilgiyle birlikte odak noktası benzer şekilde genişlemiş, kurumsal performansın ve karar alma süreçlerinin geliştirilmesindeki öneminin giderek daha fazla farkına varılmıştır (Wu, 2021). Türkiye’de YBS alanının yapısı, sektörün ihtiyaçlarına uygun eğitim çıktıları geliştirmeye yönelik çabaların artan önemi doğrultusunda şekillenmektedir. Bu durum, mezunların rekabetçi bir iş piyasasında başarılı olmak için gerekli becerilere sahip olmalarını sağlamak için gereklidir. Araştırmalar, YBS programları için müfredat tasarımının; veri analizi, proje yönetimi ve bilgi sistemleri tasarımı gibi çağdaş iş ortamlarıyla ilgili yetkinlikleri giderek daha fazla içerdiğini göstermiştir (Mainga vd., 2022). Ayrıca, lisansüstü tezlerdeki tematik ve metodolojik eğilimler, problem çözme ve eleştirel düşünme becerilerine odaklanarak YBS’nin pratik uygulamalarına doğru bir geçiş yaptığını işaret etmektedir.

Türkiye’de lisansüstü tezler, YBS alanını araştırmak ve geliştirmek için önemli bir araç haline gelmiştir. Bu akademik çalışmalar genellikle güncel eğilimleri ve yenilikleri yansıtmakta, sistem tasarımı, kullanıcı memnuniyeti ve bilgi sistemlerinin kurumsal çıktılar üzerindeki etkisi gibi çeşitli konuları ele almaktadır. Bu tezlerde ele alınan araştırma konuları, hastane bilgi sistemlerinin kullanılabilirliğinden küçük ve orta ölçekli işletmelerde yönetim muhasebesi sistemlerinin etkinliğine kadar uzanmaktadır (Taurintyanna ve Karyati, 2022). Bu çalışmalar sadece akademik literatüre katkıda bulunmakla kalmamakta, aynı zamanda kuruluşlardaki politika ve uygulamaları bilgilendirebilecek pratik içgörüler de sağlamaktadır (Rifai, 2024). Uluslararası bağlamda da YBS alanında benzer eğilimler görülmekte, birçok ülke teknolojinin işletme eğitimine entegre edilmesinin önemini vurgulamaktadır. Araştırmalar, özellikle bilgi sistemleri bağlamında, mezunlar arasında istihdam edilebilirlik becerilerinin geliştirilmesinin gerekliliğini vurgulamaktadır (Mainga vd., 2022). YBS eğitimi ilişkin küresel bakış açısı, işgücüne katılan mezunlar için teknik yeterliliklerin yanı sıra sosyal becerilerin de öneminin altını çizmektedir (Mainga vd., 2022). Bu uluslararası uyum, Türkiye’deki YBS programlarının yalnızca yerel ihtiyaçlara yanıt vermediğini, aynı zamanda daha geniş bir küresel eğitim hareketinin parçası olduğunu göstermektedir.

Literatürde YBS tezlerine yönelik içerik analizleri genellikle belirli coğrafi veya tematik bağlamlarla sınırlı kalmıştır. Örneğin, Mainga ve diğerleri (2022), küresel ölçekte YBS müfredatlarının veri analitiği, proje yönetimi ve sistem tasarımı gibi becerilere odaklandığını incelemiş, ancak tezlerin metodolojik çeşitliliğine veya teorik temellerine değinmemiştir. Benzer şekilde, Taurintyanna ve Karyati (2022), Endonezya’da hastane bilgi sistemlerinin kullanılabilirliği ve KOBİ’lerde yönetim muhasebesi sistemlerinin etkisini ele alan tezleri analiz etmiş, ancak bu çalışmaların sektörel dağılımı ve teknolojik yeniliklerle ilişkisi üzerinde durmamıştır. Türkiye bağlamında, Baz ve Koşar (2023) tarafından yapılan bir çalışma, 2018-2022 yılları arasında YÖK Ulusal Tez Merkezi’nde yer alan 403 YBS lisansüstü tezi (352 yüksek lisans, 51 doktora) incelemiş ve tezleri üniversite, yayın yılı, araştırma türü, danışman ve üniversite türü gibi kategorilere göre sınıflandırmıştır. Bu çalışma, özellikle 2021-2022 yıllarında 66 tezin detaylı analizini sunarak Gazi Üniversitesi’nin (46 tez) lider konumda olduğunu ve 2019 yılında en fazla tezin (106 tez) üretildiğini ortaya koymuştur. Ancak, Baz ve Koşar’ın çalışması, tezlerin tematik içeriklerini, teorik çerçevelerini, kullanılan yöntemleri, değişkenleri veya teknolojik odaklarını derinlemesine analiz etmemiş; yalnızca demografik ve bibliyografik özelliklere odaklanmıştır. Ayrıca, Rifai (2024), Türkiye’deki YBS tezlerinin kullanıcı memnuniyeti ve sistem tasarımı gibi pratik uygulamalara yöneldiğini belirtmiş, ancak sosyo-kültürel etkiler, metodolojik çeşitlilik veya teknolojik yeniliklerin benimsenmesi gibi boyutları kapsamlı bir şekilde ele almamıştır. Bu bağlamda, Türkiye’deki YBS tezlerinin tematik, metodolojik ve teorik özelliklerini bütüncül bir şekilde inceleyen sistematik bir analize ihtiyaç bulunmaktadır.

Bu çalışma, mevcut literatürdeki bu boşluğu doldurmak amacıyla, Türkiye’de 2020-2025 yılları arasında üretilen YBS lisansüstü tezlerini sistematik bir içerik analiziyle incelemeyi hedeflemektedir. Baz ve

Koşar (2023) gibi çalışmalardan farklı olarak, bu araştırma yalnızca tezlerin bibliyografik özelliklerini değil, aynı zamanda araştırma konuları, anahtar kelimeler, teorik çerçeveler, kullanılan değişkenler, metodolojik yaklaşımlar (araştırma yöntemleri, veri toplama araçları, örnekleme yöntemleri, veri analiz teknikleri), kullanılan teknolojiler ve tez özetlerinde öne çıkan anahtar kavramların tematik dağılımını detaylı bir şekilde değerlendirmektedir.

2. TEORİK ARKA PLAN

YBS alanındaki lisansüstü tezlerin içerik analizi birkaç temel eğilimi ortaya koymaktadır. Mevcut literatürün sistematik bir incelemesi, yönetim bağlamında büyük veri analitiği ve yapay zekâ gibi gelişmekte olan teknolojilere odaklanan tezlerin sayısında kayda değer bir artış olduğunu göstermektedir. Ayrıca, lisansüstü çalışmaların tematik analizleri, kurumsal verimliliği ve karar alma süreçlerini geliştirmek için bilgi sistemlerinin uygulanmasına yönelik artan bir ilgi olduğunu göstermiştir (Baz ve Koşar, 2023). Bu eğilim, bilgi sistemlerinin modern iş uygulamalarında oynadığı stratejik rolün daha geniş çapta kabul gördüğünü yansıtmaktadır. Ayrıca, bibliyometrik çalışmalar, YBS alanındaki yayın kalıpları ve atıf eğilimleri hakkında içgörü sağlayarak bu alandaki en etkili eserleri ve yazarları vurgulamaktadır. Bu tür analizler yalnızca akademik ortamın anlaşılmasına yardımcı olmakla kalmayıp aynı zamanda literatürdeki boşlukları belirleyerek gelecekteki araştırma yönelimlerine de rehberlik eder. Örneğin, YBS'nin teknik yönlerine ilişkin önemli araştırmalar mevcutken, kuruluşlarda teknolojinin benimsenmesinin sosyo-kültürel etkilerine odaklanan çalışmalar nispeten azdır. Bununla birlikte, YBS alanına ilişkin kapsamlı veya çok yönlü araştırmaların sayısının görece sınırlı olduğu da dikkat çekmektedir.

Bu bağlamda çalışmanın literatüre katkısı iki yönlüdür. İlk olarak, 2020-2025 yılları arasında Türkiye'de YBS alanında yapılan lisansüstü tezlerin içeriğini sistematik olarak analiz etmeyi ve yaygın araştırma eğilimlerini, metodolojileri ve ana temaları belirlemeyi amaçlamaktadır. Bu analiz, kapsamlı bir şekilde belgelenmemiş olan bu alandaki araştırma durumuna kapsamlı bir genel bakış sağlayarak mevcut literatürdeki bir boşluğu dolduracaktır. İkinci olarak, bu çalışma, belirli araştırma sorularına odaklanarak YBS alanındaki araştırmaların değişen dinamiklerine ilişkin önemli içgörüler sunacak ve büyüme alanlarını ile gelecekteki araştırmalar için potansiyel yönelimleri vurgulayacaktır. Veri toplama araçları ve örnekleme yöntemleri de dahil olmak üzere sık kullanılan anahtar kelimeler, araştırma konuları ve metodolojilerin incelenmesiyle bu çalışma, Türkiye'de YBS'yi çevreleyen akademik söylemin ayrıntılı bir şekilde anlaşılmasını sağlayacaktır. Ayrıca, bu tezlerde öne çıkan teknolojilerin incelenmesi, alanda benimsenen yenilikçi uygulamalara ışık tutacaktır. Ayrıca, lisansüstü tezlerin özetlerinde sunulan kavramların analiz edilmesi, bu çalışma grubunun ana temalarının ve katkılarının daha derinlemesine anlaşılmasına katkıda bulunacaktır. Bu çalışma, YBS alanındaki araştırmacıların karşılaştığı zorlukların ve önceliklerin belirlenmesine yardımcı olacak ve böylece gelecekteki araştırma yönelimlerine rehberlik edecektir.

Bu bağlamda, söz konusu çalışma mevcut literatürdeki boşluğu doldurmak amacıyla Türkiye'de 2020-2025 yılları arasında tamamlanmış YBS lisansüstü tezlerini sistematik bir içerik analizi yöntemiyle incelemeyi hedeflemektedir. Mevcut çalışmalardan farklı olarak bu araştırma, yalnızca tezlerin bibliyografik niteliklerini değil; aynı zamanda araştırma konuları, anahtar kelimeler, teorik çerçeveler, kullanılan değişkenler, metodolojik yaklaşımlar (araştırma yöntemleri, veri toplama araçları, örnekleme yöntemleri ve veri analiz teknikleri), tercih edilen teknolojiler ve tez özetlerinde öne çıkan anahtar kavramların tematik dağılımını kapsamlı bir biçimde analiz etmektedir. Bu incelemeye yön veren araştırma soruları aşağıda sıralanmıştır:

Yönetim Bilişim Sistemleri (YBS) alanındaki lisansüstü tezlerde:

1. Araştırma konuları ve anahtar kelimelerin dağılımı nasıldır?

2. Çalışmaların dayandığı teorik çerçeveler nelerdir?
3. Araştırmalarda yer alan değişkenler nelerdir?
4. Kullanılan yöntemlerin dağılımı nasıldır;
 - a. Araştırma yöntemleri nelerdir?
 - b. Veri toplama araçları nelerdir?
 - c. Örneklem, örnekleme yöntemleri ve örneklem büyüklüğünün dağılımı nasıldır?
 - d. Veri analiz tekniklerinin dağılımı nasıldır?
 - e. Kullanılan teknolojiler nelerdir?
5. Lisansüstü tezlerin özet bölümlerinde en sık geçen anahtar kavramlar nelerdir ve bu kavramların tematik dağılımı nasıldır?

3. YÖNTEM

Bu çalışmada, 2020-2025 yılları arasında Türkiye’de YBS alanında yapılan lisansüstü tezler nitel araştırma yöntemlerinden biri olan doküman incelemesi yöntemiyle analiz edilmiştir. Doküman inceleme yöntemi, mevcut belgelerin sistematik bir şekilde incelenerek içeriklerinin çözümlenmesini sağlayan bir yaklaşımdır (Yüksel vd., 2024). Bu bağlamda, söz konusu yöntem bu çalışmada tezlerin detaylı bir şekilde değerlendirilmesi için uygun bir araç olarak tercih edilmiştir. Öncelikli amaç, sık kullanılan anahtar kelimelere, araştırma konularına, araştırma yöntemlerine ve özetlerde kullanılan kavramlara odaklanarak araştırmadaki eğilimleri ve yönelimleri belirlemektir. İlgili amaç doğrultusunda Türkiye Ulusal Tez Veri Merkezi’nden 82 doktora ve 233 yüksek lisans tezi olmak üzere toplam 315 teze ulaşılmıştır.

3.1. Seçim Kriterleri ve Veri Toplama

Bu çalışma için tezlerin seçimi belirli dahil etme kriterlerine dayanmaktadır. Yalnızca Türkiye Ulusal Tez Veri Merkezi’nde (<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>) kayıtlı olan ve açıkça Yönetim Bilişim Sistemleri’ne odaklanan tezler dikkate alınmıştır. Analiz için zaman çerçevesi Ocak 2020 ile Mayıs 2025 arasında tamamlanan çalışmalarla sınırlandırılmıştır. Bu dönem, alandaki en son eğilimleri ve yönelimleri yakalamak ve Türkiye’deki YBS’nin gelişen manzarasını yansıtmak için seçilmiştir. Bu kriterleri karşılamayan, örneğin belirtilen zaman diliminin dışında kalan, yayın izni olmayan veya YBS ile ilgisi olmayan tezler veri setinden çıkarılarak analize dahil edilmemiştir.

Verilerin toplanması için Ulusal Tez Veri Merkezi’nde YBS ile ilgili kapsamlı bir tarama yapılmıştır. Tarama, ilgili tüm tezlerin tespit edilmesini sağlamak için sistematik olarak gerçekleştirilmiştir. Ulaşılan toplam tez sayısı kaydedilmiş ve her tez, belirlenen kriterlere göre uygunluk açısından değerlendirilmiştir.

3.2. İçerik Analizi Prosedürü

İçerik analizi, altta yatan temaları ve örüntüleri ortaya çıkarmak için metinlerin ayrıntılı bir şekilde incelenmesine olanak tanıyan nitel bir yaklaşım kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Analiz aşağıdaki araştırma soruları etrafında yapılandırılmıştır:

3.2.1. Araştırma Konuları ve Anahtar Kelimelerin Dağılımı: YBS alanındaki lisansüstü tezlerde araştırma konuları ve anahtar kelimelerin dağılımı, tezlerin başlık ve özetlerinden çıkarılan anahtar kelimelerin tematik analizi ile belirlenmiştir. Bu süreç, önceki araştırmalarda kullanılan metodolojilerle uyumlu olup, anahtar kavramların belirlenmesine yönelik tematik analize odaklanmaktadır. Tezlerde ele alınan ana konular, tematik bir kodlama süreciyle kategorize edilmiştir; bu, lisansüstü tezleri analiz eden diğer çalışmalarda da benzer şekilde uygulanmıştır (Yanartaş ve Duman, 2021).

3.2.2. Teorik Çerçeveler: Tezlerin dayandığı teorik çerçeveler, literatürdeki teorik yaklaşımlar ve modellerle karşılaştırılarak belirlenmiştir. Bu aşamada, YBS alanındaki literatürde sıkça kullanılan teorik çerçeveler analiz edilmiştir. Tezlerdeki teorik çerçevelerin çeşitliliği, araştırmaların derinliğini ve kapsamını artırmakta, dolayısıyla YBS alanındaki bilgi birikimine katkıda bulunmaktadır (Doğan vd., 2023).

3.2.3. Araştırmalarda Yer Alan Değişkenler: Araştırmalarda yer alan değişkenler, her bir tezde tanımlanan bağımlı ve bağımsız değişkenlerin sistematik bir şekilde incelenmesiyle belirlenmiştir. Bu değişkenler, araştırma konularının kapsamını ve derinliğini yansıtmaktadır. Ayrıca, değişkenlerin belirlenmesi, araştırmaların metodolojik titizliğini anlamak açısından kritik bir öneme sahiptir.

3.2.4. Kullanılan Yöntemlerin Dağılımı

a. Araştırma Yöntemleri: Tezlerde kullanılan araştırma yöntemleri, nitel, nicel ve karma araştırma tekniklerinin bir kombinasyonu olarak analiz edilmiştir. Bu analiz, araştırma yöntemlerinin çeşitliliğini ve uygunluğunu ortaya koymaktadır (Börekci ve Sarıtaş, 2023).

b. Veri Toplama Araçları: Veri toplama araçları, anketler, görüşmeler ve diğer ölçme araçları olarak kategorize edilmiştir. Bu aşama, veri toplama yöntemlerinin odak noktası olduğu içerik analizindeki yerleşik uygulamalardan faydalanmaktadır.

c. Örneklem Yöntemleri ve Örneklem Büyüklükleri: Çalışmalarda kullanılan örneklem teknikleri (örneğin, rastgele örneklem, tabakalı örneklem) ve örneklem büyüklükleri not edilmiştir. Bu, araştırmaların metodolojik titizliğini anlamak için önemli bir unsurdur.

d. Veri Analiz Teknikleri: Veri analiz tekniklerinin dağılımı, tezlerde kullanılan istatistiksel yöntemlerin çeşitliliğini yansıtmaktadır. Bu aşamada, kullanılan analiz teknikleri detaylı bir şekilde incelenmiştir.

e. Kullanılan Teknolojiler: Tezlerde atıfta bulunulan teknolojiler, YBS alanındaki teknolojik benimsenme eğilimlerini vurgulamak amacıyla belirlenmiş ve kategorize edilmiştir.

3.2.5. Özet Bölümlerindeki Anahtar Kavramlar: Lisansüstü tezlerin özet bölümlerinde en sık geçen anahtar kavramlar, özetlerde kullanılan dil ve terminolojinin ayrıntılı bir incelemesi ile analiz edilmiştir. Bu analiz süreci, Google Colab ortamında Python programlama dili kullanılarak geliştirilen bir program aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda kümeleme (clustering) yöntemi kullanılarak, KMeans algoritması ile 5 farklı tema oluşturulmuştur. Bu temalar, tezlerin içeriklerine göre gruplandırılmış ve her bir küme belirli anahtar kavramları içermektedir.

KMeans algoritması ile lisansüstü tezlerin kümelenmesi süreci, sistematik bir yaklaşım ve belirli aşamalar izlenerek gerçekleştirilmiştir. İlk olarak, veri hazırlama aşamasında, Türkiye Ulusal Tez Veri Merkezi'nden elde edilen tez özetleri incelenmiştir. Bu özetler, tezlerin hangi konulara ve temalara odaklandığını anlamak açısından kritik bir öneme sahiptir. Metin temizleme işlemi, durak kelimelerin (örneğin "ve", "ile") ve noktalama işaretlerinin çıkarılmasıyla gerçekleştirilmiştir. Bu aşama, metinlerin daha anlamlı bir şekilde analiz edilmesine olanak tanımaktadır.

İkinci aşamada, metinlerin sayısal temsili oluşturmak için TF-IDF (Term Frequency-Inverse Document Frequency) yöntemi kullanılmıştır. TF-IDF, her kelimenin belirli bir tezde ne kadar sık kullanıldığını (terim frekansı) ve o kelimenin veri kümesindeki diğer tezlerde ne kadar yaygın olduğunu (ters belge frekansı) ölçmektedir. Bu yöntem sayesinde, her tezin metni, kelime frekanslarına dayalı olarak sayısal bir özellik vektörüne dönüştürülmüştür. Bu vektörler, tez özetlerinin içerik olarak birbirine ne kadar benzer veya farklı olduğunu anlamamıza yardımcı olmaktadır.

Üçüncü aşamada, KMeans algoritması kullanılarak bu sayısal temsil üzerinde kümeler oluşturulmuştur. KMeans, belirli bir sayıda küme (K) belirlemek üzere çalışmakta ve her tezin sayısal temsili kullanarak, bu noktaları uzayda benzerliklerine göre gruplandırmaktadır. Algoritmanın amacı, her bir gözlemi (tez özetlerini) en yakın küme merkezine atamak ve kümelerin kendi içindeki homojenliğini artırmaktır. Başlangıçta 5 küme belirlenmiş olup, bu sayı tezlerin içerik ve temalarına uygun bir ayırım sağlamak amacıyla seçilmiştir.

3.3. Veri Analizi

Bu araştırmanın veri analizi süreci, Türkiye Ulusal Tez Veri Merkezi’nden elde edilen tezlerin nitel araştırma yöntemlerinden içerik analizi tekniğiyle incelenmesine dayanmaktadır. Öncelikle 2020-2025 yılları arasında YBS alanında tamamlanan toplam 315 lisansüstü tez (233 yüksek lisans, 82 doktora) belirlenen dâhil etme kriterleri doğrultusunda seçilmiştir. Tezlerde yer alan özet metinleri, anahtar kelimeler, teorik çerçeveler, araştırma konuları, kullanılan değişkenler, araştırma yöntemleri, veri toplama araçları, örnekleme stratejileri, veri analiz teknikleri ve kullanılan teknolojiler olmak üzere çok boyutlu içerik unsurları tematik analiz ve frekans analizi yöntemleriyle değerlendirilmiştir. Analiz süreci kapsamında içerik analizinin bir uzantısı olarak uygulanan tematik analizde, tezlerin ilgili bölümlerinde yer alan bilgiler önceden tanımlanan temalara (örneğin: araştırma yöntemi türü, veri toplama aracı türü vb.) göre aşamalı kodlama tekniğiyle sınıflandırılmıştır. Bu sınıflandırma süreci nitel veri analizi yazılımları (örneğin MAXQDA, NVivo vb.) kullanılmaksızın, manuel kodlama yöntemi ile gerçekleştirilmiştir. Kodlama işlemi sırasında her tez, belirlenen analiz çerçevesine göre dikkatlice incelenmiş ve bulgular sistematik biçimde tablolastırılmıştır. Frekans analizinde ise, belirlenen her tema ve alt tema için kaç tezin ilgili kategoride yer aldığı manuel olarak sayılarak frekans değerleri oluşturulmuştur. Bu sayısal veriler daha sonra Microsoft Excel aracılığıyla derlenmiş; tablo ve grafik biçiminde görselleştirilerek raporlanmaya hazır hâle getirilmiştir.

3.4. Güvenilirlik ve Geçerlilik

Araştırmanın güvenilirliğini artırmak için veriler birkaç aşamalı bir denetim sürecinden geçirilmiştir. Verilerin toplanması ve işlenmesi sırasında, tekrar eden ya da çelişkili bilgiler elenmiş; tezlerde kullanılan değişken, teori ve yöntemlerin sınıflandırılması uzman görüşüyle birleştirilerek tutarlılık sağlanmaya çalışılmıştır. Ayrıca, tezlerin veri toplama araçları (ör. anket, görüşme, gözlem) ve veri analiz yöntemleri (ör. istatistiksel analiz, betimsel analiz, yapısal eşitlik modeli) kendi içinde standardize edilmiş bir kodlama şablonu kullanılarak kaydedilmiştir. Çalışmanın farklı aşamalarında ortaya çıkabilecek yanlış kodlamaları en aza indirmek amacıyla, elde edilen bulgular ilk aşamada pilot bir grup tarafından incelenmiş, düzeltilmesi gereken noktalar belirlenmiş ve sonrasında nihai kodlama yapılmıştır.

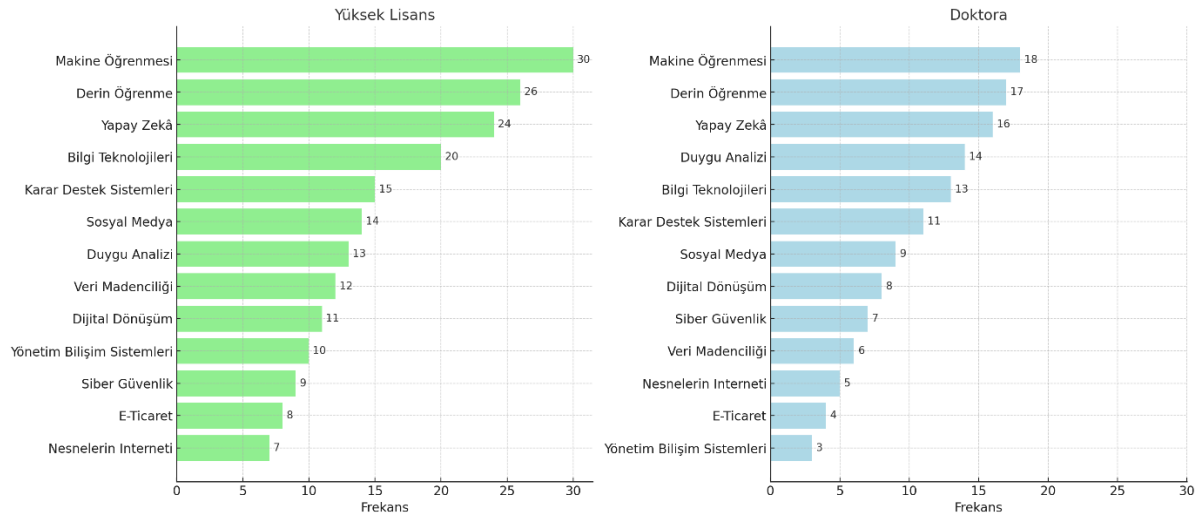
Geçerliliği sağlamak amacıyla araştırma soruları ve değişkenlerin tanımlanmasında uluslararası alan yazında kabul gören ölçütler esas alınmıştır. Bu doğrultuda, veri analiz yöntemlerinin istatistiksel olarak tutarlı, içerik analizi ilkeleriyle uyumlu ve YBS alanındaki güncel akademik standartlara uygun şekilde belirlenmesine özen gösterilmiştir. Ayrıca, tezlerin seçiminde Ocak 2020–Mayıs 2025 tarih aralığının tercih edilmesi, akademik eğilimleri ve yeni yönelimleri daha iyi yansıtmak amacıyla yapılmıştır. Böylece, çalışmanın bulguları hem güncel literatürle ilişkilendirilmiş hem de araştırmanın kapsamı derinleştirilmiştir. Bu sistematik yaklaşım, çalışmanın güvenilirlik ve geçerliliğini pekiştirirken, Türkiye’de YBS alanında yürütülen lisansüstü tezlere dair eğilimleri anlamada da sağlam bir bilimsel çerçeve sunmaktadır.

4. BULGULAR

4.1. Araştırma Konuları ve Anahtar Kelimelerin Dağılımı Nasıldır?

YBS alanında Türkiye’de 2020-2025 yılları arasında hazırlanan lisansüstü tezlerin içerik analizi, bu alandaki akademik eğilimleri ve yönelimleri anlamak açısından önemli bir çalışma sunmaktadır. Bu kapsamda, Türkiye Ulusal Tez Veri Merkezi’nden elde edilen 315 tezde yer alan anahtar kelimeler üzerinden yapılan analiz, YBS alanında hangi teorik çerçevelerin öne çıktığını göstermektedir.

Şekil 1. Yüksek Lisans ve Doktora Tezlerinde En Çok Kullanılan Anahtar Kelimeler

Şekil 1 incelendiğinde yüksek lisans tezlerinde en sık tercih edilen anahtar kelimeler arasında “makine öğrenmesi” (n=30) ve “derin öğrenme” (n=26) ilk sıralarda yer almakta olup, bu durum söz konusu araştırmaların büyük ölçüde veri odaklı ve yenilikçi teknolojik uygulamalara yoğunlaştığını göstermektedir. “Yapay zekâ” (n=26) ve “bilgi teknolojileri” (n=20) gibi kavramların da listede üst sıralarda bulunması, YBS alanındaki yüksek lisans çalışmalarının yapay zekâ temelli sistemlere ve bilgi teknolojilerinin yönetim süreçlerindeki etkisine ağırlık verdiğinin bir göstergesidir. Ayrıca “karar destek sistemleri” (n=15) ve “sosyal medya” (n=14) odaklı çalışmaların varlığı, iş zekâsı ve dijital platform kullanımının hâlen popüler ve güncel bir araştırma konusu olduğunu ortaya koymaktadır. “Duygu analizi” (n=13) ve “veri madenciliği” (n=12) tezlerde giderek artan bir ilgi görmüş; bu eğilim, özellikle büyük veri ve veri analitiği temelli yöntemlerin önemini vurgulamaktadır. Son olarak “dijital dönüşüm” (n=11) ve “siber güvenlik” (n=9) kavramları, iş süreçlerinin dijital ortama taşınması ve bu ortamlarda verinin güvenliğinin sağlanması konularının yüksek lisans düzeyinde de akademik ilgi çekmeye devam ettiğini göstermektedir.

Doktora tezlerinde ise “makine öğrenmesi” (n=18), “derin öğrenme” (n=17) ve “yapay zekâ” (n=16) en yaygın kullanılan anahtar kelimeler olarak dikkat çekmekte, bu da ileri düzey araştırmaların bilişim teknolojilerinin en güncel bileşenlerine odaklandığını yansıtmaktadır. “Karar destek sistemleri” (n=11) ve “sosyal medya” (n=9) başlıklarının doktora düzeyinde de önemini koruması, stratejik karar verme süreçlerinde bilişimsel yöntemlerin ve sosyal medya verilerinden elde edilen içgörülerin kritik rol oynadığını göstermektedir. “Dijital dönüşüm” (n=8) ve “veri madenciliği” (n=6) kavramlarının doktora tezlerinde de yer alması, kurumların dijitalleşme süreçleri ile büyük veri analizleri bağlamında ileri düzey çözüm ve yaklaşımların incelendiğini işaret etmektedir. Buna ek olarak “nesnelerin interneti” (n=5), “e-ticaret” (n=4) ve “yönetim bilişim sistemleri” (n=3) gibi konuların öne çıkması, doktora çalışmalarında teknolojik dönüşümün kurumsal ve örgütsel etkilerinin bütüncül bir bakış açısıyla ele alındığını göstermektedir.

Hem yüksek lisans hem de doktora tezlerinde “makine öğrenmesi” ve “derin öğrenme” gibi yapay zekâ temelli kavramların yüksek frekansla (yüksek lisansta n=30 ve n=26; doktorada n=18 ve n=17) yer alması, YBS alanında veri odaklı yapay zekâ uygulamalarının güncel ve öncelikli bir araştırma alanı olduğunu doğrulamaktadır. Bununla birlikte yüksek lisans tezlerinde “duygu analizi” (n=13) ve “siber güvenlik” (n=9) gibi spesifik konuların daha fazla öne çıkması, bu düzeydeki çalışmaların uygulamaya dönük ve belirli teknolojik yöntemlere odaklanan bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Doktora düzeyinde ise “nesnelerin interneti” (n=5) ve “e-ticaret” (n=4) gibi konuların vurgulanması, kurumsal yapılar ve stratejik yönetim süreçleri çerçevesinde yeni teknolojilerin bütünleştirilmesi ve ileri düzey teorik katkı sağlama arayışlarının ön plana çıktığına işaret etmektedir. Bu bağlamda, yüksek lisans

tezlerinin teknoloji odaklı uygulamaları keşfetme eğiliminde olduğu, doktora tezlerinin ise söz konusu teknolojileri daha kapsamlı stratejik ve örgütsel bağlamlarda ele aldığı söylenebilir.

4.2. Çalışmaların Dayandığı Teorik Çerçeveler Nelerdir?

YBS alanında gerçekleştirilen araştırmalarda, çalışmaların hangi teorik çerçevelere dayandığı sorusu, literatürün gelişimini ve alandaki kuramsal çeşitliliği anlamak açısından önemli bir yere sahiptir. Bu soru, hem araştırmacıların çalışmalarını temellendirirken hangi kuramlara başvurduklarını göstermekte hem de alandaki araştırma eğilimlerini ve boşluklarını daha net bir biçimde ortaya koymaktadır. Bu bakımdan, teori seçimi yalnızca çalışmanın araştırma tasarımına değil, bulguların yorumlanması ve alana yapılan katkıların bütüncül olarak değerlendirilmesine de yön vermektedir.

Tablo 1 incelendiğinde, çalışmaların önemli bir bölümünde (n=218) teorik çerçevenin doğrudan belirtilmediği görülmektedir. Bu yüksek oran, özellikle uygulamaya yönelik veya disiplinler arası yaklaşımların ağırlık kazandığı YBS araştırmalarında, kuramsal alt yapının açıkça ifade edilmemesi biçiminde kendini gösterebilir. Bunun yanı sıra, teorik çerçevenin belirtildiği çalışmalarda ise en çok başvurulan yaklaşımın Bilgi İşleme Teorisi (n=68) olduğu dikkat çekmektedir. YBS alanında bilgi akışı ve işlenmesi süreçlerinin temel kavramsal odak noktalarından biri olduğu düşünüldüğünde, bu oranın görece yüksek olması beklenen bir bulgu olarak değerlendirilebilir.

Tablo 1. Veri Setindeki Çalışmalarda Ele Alınan Teorilerine Ait Frekans ve Yüzde Değerleri Dağılımı

Teori	f	%
Belirtilmemiş	218	69.2
Bilgi İşleme Teorisi	68	21.6
Ajzen'in Planlanmış Davranış Teorisi	8	2.5
Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi Teorisi	6	1.9
Birleştirilmiş Teknoloji Kabul ve Kullanım Teorisi	5	1.6
Vroom'un Beklenti Teorisi	2	0.6
Bandura'nın Sosyal Öğrenme Teorisi	2	0.6
Self-Determination Teorisi (Öz-Belirleme Teorisi)	2	0.6
Görev-Performans Teorisi	1	0.3
Adams'ın Eşitlik Teorisi	1	0.3
Yeniliğin Yayılımı Teorisi	1	0.3
Sosyal Değişim Teorisi	1	0.3

Bireylerin veya örgütlerin teknolojiyle etkileşimini açıklayan Ajzen'in Planlanmış Davranış Teorisi (n=8) ve Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi Teorisi (n=6) de belirli bir oranda yer almakta; bu durum, YBS kapsamındaki çalışmaların salt teknolojik boyut yerine, insan davranışı ve motivasyonu gibi unsurları da içeren bir perspektifi benimsediğine işaret etmektedir. Daha düşük frekanslarda yer alan Birleştirilmiş Teknoloji Kabul ve Kullanım Teorisi (UTAUT) (n=5), Vroom'un Beklenti Teorisi, Bandura'nın Sosyal Öğrenme Teorisi (n=2) ve Self-Determination Teorisi (n=2), yine kullanıcı motivasyonu, öğrenme süreçleri ve teknolojiyi benimseme üzerine kuramsal açıklamalar sunan çerçevelerdir. Bununla birlikte, Görev-Performans Teorisi, Adams'ın Eşitlik Teorisi, Yeniliğin Yayılımı Teorisi ve Sosyal Değişim Teorisi (n=1) gibi diğer teorilerin daha sınırlı bir kullanım alanı bulduğu görülmektedir. Bu dağılım, YBS araştırmalarında öncelikli olarak bilgi işleme ve davranışsal kuramların uygulama alanı bulunduğunu, ancak belirli alt temalarda yenilik, eşitlik veya sosyal değişim gibi konuların da daha düşük oranda olsa da ele alındığını göstermektedir.

4.3. Dahil Edilen Değişkenler Nelerdir?

YBS alanındaki akademik çalışmaların içerik ve metodolojik yapısını bütüncül bir şekilde anlamak için ilgili araştırma sorusu oldukça önemlidir. Bu soru, araştırmalarda ele alınan kavram, faktör ve ölçütlerin neler olduğu ve bu unsurların nasıl bir araya getirildiği konusunda kapsamlı bir perspektif sunar. Araştırma kapsamında Türkiye’de 2020-2025 yılları arasında YBS alanında hazırlanan lisansüstü tezlerin içerik analizi gerçekleştirilmiş ve bu tezlerde yer alan değişkenler belirlenmiştir. Elde edilen bulgular, yüksek lisans ve doktora tezlerinde hangi değişkenlerin sıklıkla incelendiğini göstererek, YBS literatüründe hangi konuların ağırlıklı olarak çalışıldığı ve potansiyel araştırma boşluklarının nerelerde olduğu hakkında yol gösterici bilgiler sunmaktadır.

Tablo 2. Yüksek Lisans Tezlerinde İncelenen Değişkenler

Değişkenler	f	%
Belirtilmemiş	102	43.8
Model Performansı	62	26.6
Teknoloji Kullanım Etkisi	40	17.2
Müşteri Memnuniyeti	12	5.2
Çalışan Verimliliği	7	3.0
Sağlık Hizmeti Kalitesi	4	1.7
Kurumsal Performans	4	1.7
İnovasyon Başarısı	2	0.9

Tablo 2’de yüksek lisans tezlerinde incelenen değişkenlere ilişkin dağılım incelendiğinde, en yüksek oranın “Belirtilmemiş” kategorisine ait olduğu (n=102) göze çarpmaktadır. Bu bulgu, yüksek lisans çalışmalarının önemli bir kısmında araştırma kapsamında ele alınan değişkenlerin açık ve net bir biçimde tanımlanmadığını ya da kuramsal çerçevede doğrudan ifade edilmediğini göstermektedir. Böyle bir durum, araştırmalarda odaklanılan konuların belirsiz kalmasına yol açmakta ve sonuçların yorumlanmasında belirli zorluklara neden olabilmektedir. Ayrıca, tezlerin önemli bir bölümünde değişkenlerin netleştirilmemesi, metodolojik bakımdan izlenen yaklaşımın bütüncül olarak değerlendirilememesine ve araştırma sonuçlarının daha kapsamlı tartışılabilmesinin önünde engel teşkil edebilmektedir.

Bunun yanı sıra en çok incelenen değişkenlerden bir diğeri “Model Performansı” (n=62) olarak öne çıkmaktadır. Bu durum, yüksek lisans tezlerinde analitik veya istatistiksel modellerin kullanılmasına ve bu modellerin başarısının ölçülmesine yönelik yoğun bir ilgi olduğunu göstermektedir. Ardından gelen “Teknoloji Kullanım Etkisi” (n=40), YBS alanında teknoloji tabanlı uygulamaların, bilgi sistemlerinin benimsenmesi ve kullanımının örgütlere veya bireylere etkisini anlamaya çalışan çalışmaların sıklığını yansıtmaktadır. “Müşteri Memnuniyeti” (n=12) ve “Çalışan Verimliliği” (n=7) değişkenleri, nispeten daha düşük sıklıkta kullanılsa da organizasyonel sonuçlar ve insan kaynağı odaklı faktörlerin YBS literatüründe yer aldığını göstermektedir. “Sağlık Hizmeti Kalitesi” (n=4) ve “Kurumsal Performans” (n=4) ise kurumların performans değerlendirmelerini, özellikle sağlık sektörü gibi spesifik alanlarda inceleyen çalışmalar için önemli bir temel oluşturmakta, bununla birlikte “İnovasyon Başarısı” (n=2) gibi sınırlı sayıda çalışmanın yenilik odaklı değişkenleri ele aldığı dikkati çekmektedir.

Tablo 3. Doktora Tezlerinde İncelenen Değişkenler

Değişkenler	f	%
Model Performansı	48	73.8
Belirtilmemiş	22	16.9
Teknoloji Kullanım Etkisi	6	4.6
Müşteri Memnuniyeti	2	1.5
Sağlık Hizmeti Kalitesi	2	1.5
Çalışan Verimliliği	1	0.8
Kurumsal Performans	1	0.8

Tablo 3’te yer alan doktora tezlerine ilişkin değişken dağılımına bakıldığında, “Model Performansı”nın (n=48) açık ara en sık incelenen değişken olduğu görülmektedir. Bu yüksek oran, doktora düzeyindeki çalışmaların büyük ölçüde geliştirilen veya uyarlanan modellerin etkililiğini değerlendirmeye odaklandığını göstermektedir. Diğer taraftan, “Belirtilmemiş” kategorisi (n=22) hâlâ hatırı sayılır bir paya sahiptir; bu durum, bazı doktora tezlerinde değişkenlerin kuramsal çerçevede veya araştırma modelinde net bir biçimde tanımlanmadığını işaret etmektedir. Yine de yüksek lisans tezlerine kıyasla doktora tezlerinde belirtilmeyen değişken oranının daha düşük olması, araştırma tasarımının bu düzeyde daha sistematik ele alındığına dair bir ipucu sunabilir.

“Teknoloji Kullanım Etkisi” (n=6), doktora araştırmalarında teknolojinin işletme veya örgüt süreçlerindeki rolünü ele alması bakımından dikkate değerdir. “Müşteri Memnuniyeti” (n=2) ve “Sağlık Hizmeti Kalitesi” (n=2) gibi değişkenlerin göreceli olarak düşük oranlarda yer alması, doktora tezlerinde odak noktasının daha çok modellerin performans ölçümüne yoğunlaştığını göstermektedir. Son olarak “Çalışan Verimliliği” (n=1) ve “Kurumsal Performans” (n=1) değişkenlerinin sınırlı düzeyde incelendiği tespit edilmiş olup, bu durum işletme ve örgüt yönetimi temelli çıktılarına yönelik derinlemesine araştırmalara daha az yer verildiğine işaret etmektedir. Genel çerçevede, doktora düzeyindeki çalışmaların bilimsel katkı sağlamada model odaklı yaklaşımlara öncelik verdiği ve değişkenlerin daha sistematik biçimde ifade edildiği söylenebilir.

4.4. Kullanılan Yöntemlerin Dağılımı Nedir?

4.4.1. Araştırma Yöntemleri Nelerdir?

Tablo 4’te sunulan tez türleri ve araştırma yöntemleri açısından yapılan analizlerde, yüksek lisans tezlerinin %54,1’inin (n=126) nicel, %26,2’sinin (n=61) nitel ve %19,7’sinin (n=46) karma yöntem kullanarak hazırlandığı görülmektedir. Doktora tezlerinde ise, nicel yöntemlerin %47,6 (n=39), nitel yöntemlerin %8,5 (n=7) ve karma yöntemlerin %43,9 (n=36) oranında tercih edildiği belirlenmiştir. Bu bulgular, yüksek lisans düzeyinde nitel ve karma yöntemlerin daha az tercih edildiğini, doktora düzeyinde ise karma yöntemlerin yaygın olarak kullanıldığını göstermektedir.

Tablo 4. Tez Türüne Göre Araştırma Yöntemi Dağılımı

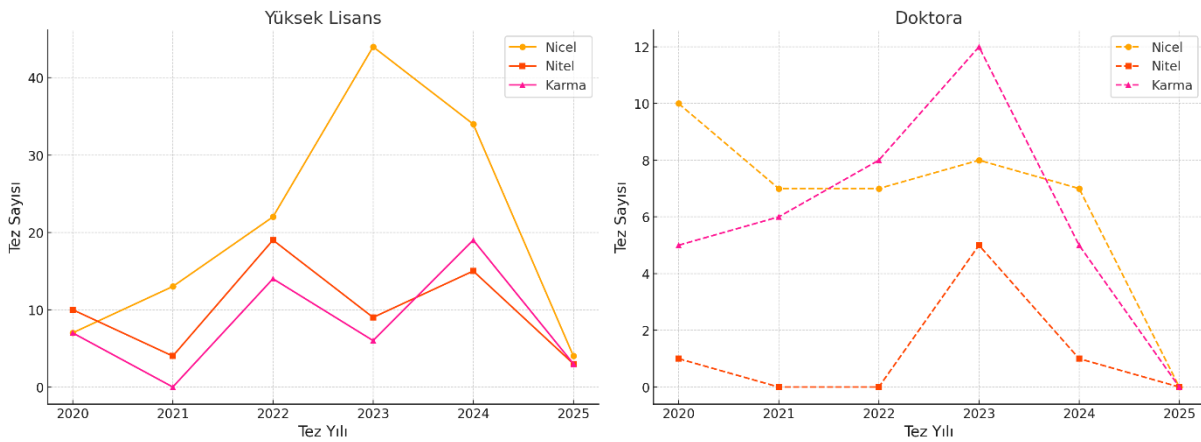
Tez Türü	Nicel (f)	Nitel (f)	Karma (f)
Yüksek Lisans	126	61	46
Doktora	39	7	36

Şekil 2’de sunulan yıllara göre tez türü ve araştırma yöntemi dağılımı incelendiğinde, 2020 yılında yüksek lisans tezlerinde 7 nicel, 10 nitel ve 7 karma yöntem kullanıldığı; doktora tezlerinde ise 10 nicel,

1 nitel ve 5 karma yöntemin tercih edildiği görülmektedir. 2021 yılında yüksek lisans tezlerinde nicel yöntem sayısı 13'e yükselmiş, nitel yöntem 4'e düşmüş ve karma yöneme yer verilmemiştir. Aynı yıl doktora düzeyinde 7 nicel ve 6 karma yöntem kullanılırken, nitel yöneme başvurulmamıştır. 2022 yılında yüksek lisans tezlerinde 22 nicel, 19 nitel ve 14 karma yöntem ile daha dengeli bir dağılım sergilenmiş; doktora tezlerinde ise nicel ve karma yöntemlerin eşit ağırlıkla (7 ve 8 tez) kullanıldığı gözlemlenmiştir. 2023 yılına gelindiğinde yüksek lisans tezlerinde nicel yöntem kullanımında dikkate değer bir artış (44 tez) yaşanmış, buna karşılık nitel (9 tez) ve karma (6 tez) yöntemlerin kullanımı daha sınırlı kalmıştır. Aynı yıl doktora tezlerinde 8 nicel, 5 nitel ve 12 karma yöntem kullanılmış; karma yöntem, doktora düzeyinde en fazla tercih edilen yöntem olmuştur. 2024 yılında ise yüksek lisans tezlerinde nicel yöntem 34 teze önceki yıla kıyasla azalma göstermiş, ancak yine en çok tercih edilen yöntem olmuştur. Nitel yöntem 15 teze önceki yıllara göre artış gösterirken, karma yöntem 19 teze dikkat çekici bir artış eğilimi sergilemiştir. Doktora tezlerinde 7 nicel, 1 nitel ve 5 karma yöntem kullanıldığı tespit edilmiştir. 2025 yılının ikinci çeyreğine kadar gelindiğinde yüksek lisans tezlerinde tüm yöntem türlerinde belirgin bir azalma görülmüş; nicel (4 tez), nitel (3 tez) ve karma (3 tez) yöntemler oldukça düşük seviyelerde kalmıştır. Doktora tezlerinde ise bu yıl için herhangi bir araştırma yöntemi kullanılmadığı, yani tez verisinin bulunmadığı anlaşılmaktadır.

Genel olarak değerlendirildiğinde, yüksek lisans tezlerinde özellikle 2020–2023 yılları arasında nicel yöntemlerin belirgin bir artış gösterdiği; 2024 yılında ise karma yöntem kullanımında dikkat çekici bir yükseliş olduğu görülmektedir. Doktora tezlerinde ise yıllar içerisinde dalgalı bir seyir izlenmiş; özellikle 2023 yılında karma yöntem öne çıkmıştır. Bu durum, karma yöntemlerin zamanla araştırmalarda daha fazla önem kazandığını ve araştırmacıların nicel-nitel verileri birlikte değerlendirme eğiliminde olduklarını göstermektedir.

Şekil 2. Yıllara Göre Tez Türü ve Araştırma Yöntemi Dağılım Grafiği

4.4.2. Tercih Edilen Veri Toplama Araçları Nelerdir?

Veri toplama araçları, YBS alanında yapılan lisansüstü tezlerde önemli bir rol oynamaktadır. Türkiye Ulusal Tez Veri Merkezi'nden elde edilen verilere göre, 2020-2025 yılları arasında hazırlanan toplam 315 tezde kullanılan veri toplama araçlarının içerik analizi gerçekleştirilmiştir. Bu analizde, “Anket” (n=135) yönteminin açık ara en sık tercih edilen veri toplama aracı olduğu göze çarpmaktadır. Bu durum, hem nicel araştırma geleneğinin YBS alanındaki baskın rolünü hem de anketin geniş katılımcı kitlesine hızlı ve maliyet-etkin bir biçimde ulaşma imkânı sunması nedeniyle araştırmacılar tarafından yaygın şekilde kullanıldığını göstermektedir. İkinci sırada yer alan “Belirtilmemiş” kategorisi (n=59), araştırmalarda kullanılan veri toplama aracının net bir biçimde ifade edilmediğini veya kuramsal/uygulamalı çerçeve içerisinde açık şekilde belirtilmediğini işaret etmektedir. Bu oran, özellikle metodolojik raporlama standartlarının tam olarak karşılanmadığı veya yöntem ayrıntılarının açıklanmadığı çalışmaların varlığına dikkat çekmekte, araştırma sonuçlarının güvenilirliği ve tekrarlanabilirliği açısından önemli bir boşluğu ortaya koymaktadır.

Tablo 5. En Çok Kullanılan Veri Toplama Araçlarının Kullanım Sıklığı

Veri Toplama Aracı	f	%
Anket	135	44.6
Belirtilmemiş	59	19.5
Yarı yapılandırılmış görüşme	39	12.9
Literatür taraması	18	5.9
Veri seti	16	5.3
Sensörler	10	3.3
Gözlem	8	2.6
Belge inceleme	8	2.6
Simülasyon	5	1.7
Mülakat	5	1.7

“Yarı yapılandırılmış görüşme” (n=39) ve “literatür taraması” (n=18) gibi daha nitel ve tümevarımsal yaklaşımlara dayanan yöntemlerin belirli bir oranda tercih edilmesi, YBS alanında yalnızca nicel değil, aynı zamanda nitel veriye de dayalı araştırmaların sürdürüldüğünü göstermektedir. Bu durum, alan yazınında çok boyutlu analizlerin giderek daha fazla önem kazandığını ve araştırmacıların sosyal olguları daha derinlemesine anlamaya yönelik çabalara yöneldiğini düşündürmektedir. Öte yandan, “veri seti” (n=16) ve “sensörler” (n=10) gibi daha teknik ve veri odaklı araçların kullanımı, YBS araştırmalarının teknolojiyle entegrasyon düzeyinin yükseldiğine ve özellikle nesnel, gerçek zamanlı veri kaynaklarının araştırma nesnesine dönüştüğüne işaret etmektedir. Bu eğilim, yapay zekâ, IoT ve büyük veri gibi alanlarda yapılan çalışmalarda teknik veri toplama yöntemlerine duyulan ihtiyacın arttığını göstermektedir. Ayrıca, “gözlem” (n=8) ve “belge inceleme” (n=8) gibi yöntemlerin sınırlı düzeyde de olsa kullanılması, uygulama sahasına dayalı veya kurumsal dokümanlardan hareketle özgün veri üretiminin sürdüğünü ortaya koymaktadır. Bu tür yöntemler, özellikle örnek olay temelli analizlerin veya örgütsel yapıların incelendiği çalışmaların önemli bileşenlerindendir. Buna karşın, “simülasyon” (n=4) ve “mülakat” (n=4) gibi yöntemlerin düşük frekansta yer alması, bu tekniklerin hem zaman hem de kaynak açısından daha sınırlı koşullarda kullanılabildiğini, dolayısıyla araştırmacıların daha erişilebilir ve sistematik veri üretme potansiyeli taşıyan yöntemlere yöneldiğini düşündürmektedir. Genel çerçevede değerlendirildiğinde, Tablo 5, YBS çalışmalarında veri toplama yöntemlerinin büyük ölçüde nicel ağırlıklı olduğunu, ancak nitel ve karma yöntemlerin de kısmen benimsendiğini ortaya koymaktadır.

Tablo 6. Tez Türüne Göre En Çok Kullanılan Veri Toplama Araçları

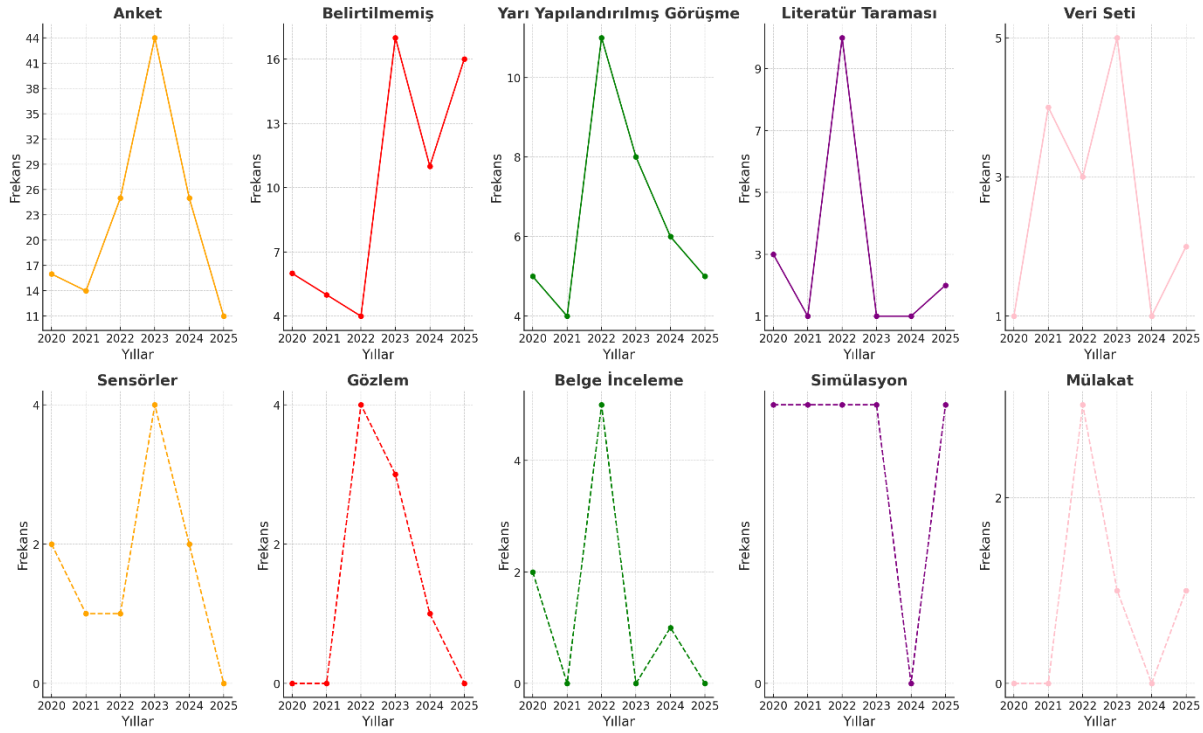
Veri Toplama Aracı	Yüksek Lisans	Doktora
Anket	86	38
Belirtilmemiş	31	11
Belge inceleme	8	0
Gözlem	7	1
Literatür taraması	10	6
Mülakat	4	0
Sensörler	6	4
Simülasyon	1	3
Veri seti	11	3
Yarı yapılandırılmış görüşme	27	7

Tablo 6 incelendiğinde, tez türüne göre en çok kullanılan veri toplama aracının her iki düzeyde de “anket” olduğu (Yüksek Lisans: n=86; Doktora: n=38) görülmektedir. Bu sonuç, nicel araştırma yöntemlerinin her iki tez türünde de ağırlıklı olarak tercih edildiğini, ancak yüksek lisans tezlerinde anket yönteminin doktora tezlerine kıyasla daha yoğun bir şekilde uygulandığını ortaya koymaktadır. “Belirtilmemiş” kategorisinin (Yüksek Lisans: n=31; Doktora: n=11) her iki tez türünde de görece yüksek bir orana sahip olması, özellikle yöntemsel raporlama açısından bazı çalışmaların veri toplama aracını net bir biçimde ifade etmediğini göstermekte; bu durum ise araştırma sürecinin bütüncül olarak değerlendirilmesi ve tekrar edilebilmesi noktasında belirli sınırlılıklar yaratmaktadır.

Veri toplama yöntemleri arasında “yarı yapılandırılmış görüşme” (Yüksek Lisans: n=27; Doktora: n=7) yüksek lisans tezlerinde nispeten yaygın kullanılırken, doktora düzeyinde bu oran düşmektedir. Bu farklılık, doktora çalışmalarının daha çok test edilebilir model ve büyük örneklem gruplarına dayanma eğilimiyle ilişkilendirilebilir. Benzer şekilde, “belge inceleme” (Yüksek Lisans: n=8), “mülakat” (Yüksek Lisans: n=4) ve “gözlem” (Yüksek Lisans: n=7; Doktora: n=1) gibi daha nitel veya uygulama temelli araçların yüksek lisans tezlerinde görece daha sık kullanıldığı dikkat çekmektedir. Öte yandan, doktora tezlerinde “simülasyon” (n=3) yönteminin yüksek lisans tezlerine (n=1) kıyasla daha fazla tercih edilmesi, üst düzey araştırmalarda kuramsal modelleri test etmek veya çeşitli senaryoları canlandırmak amacıyla kapsamlı analiz tekniklerine başvurulduğunu ortaya koymaktadır.

Yüksek lisans tezlerinde “veri seti” (n=11) kullanımının doktora tezlerine (n=3) göre daha yüksek olması, lisansüstü araştırmacıların açık veri kaynaklarına veya önceden elde edilmiş veri setlerine dayalı analizler yürüttüğüne işaret etmektedir. “sensörler” aracılığıyla veri toplanması (Yüksek Lisans: n=6; Doktora: n=4) ise özellikle teknoloji yoğun uygulamaların ve gerçek zamanlı veriye dayalı çalışmaların hem yüksek lisans hem de doktora düzeyinde ilgi gördüğünü göstermektedir. Genel çerçevede değerlendirildiğinde, her iki tez türünde de nicel ağırlıklı yöntemlerin ön planda olduğu; bununla birlikte yüksek lisans tezlerinde nitel yöntemlere ve uygulama odaklı veri kaynaklarına daha fazla eğilim olduğu söylenebilir.

Şekil 3. Yıllara Göre En Çok Kullanılan Veri Toplama Araçlarının Kullanım Oranları

Şekil 3’te yer alan yıllara göre veri toplama aracı kullanım oranları incelendiğinde, “anket” yönteminin 2020 (n=16), 2021 (n=14) ve özellikle 2022 (n=25) yılından itibaren önemli bir artış göstererek 2023 yılında (n=44) en yüksek seviyeye ulaştığı görülmektedir. 2024 yılında (n=25) önceki yıla kıyasla bir düşüş gözlemlense de bu yöntem hâlen en sık başvurulanan veri toplama aracı olma özelliğini sürdürmektedir. 2025 yılında bu yöntemin kullanımında belirgin bir düşüş (n=11) kaydedilmiştir; ancak bunun temel nedeni, yılın yalnızca ilk iki çeyreğine ait verilerin değerlendirmeye alınmış olmasıdır. “Belirtilmemiş” kategorisinin 2023 yılında (n=17) belirgin bir yükseliş sergilediği, bu eğilimin 2024 (n=11) ve özellikle 2025 (n=16) yılında da sürdüğü dikkat çekmektedir. Bu durum, bazı çalışmaların veri toplama aracı kullanımını açıkça ifade etmemesi nedeniyle sistematik raporlamada eksikliklerin yaşanabildiğini ortaya koymaktadır. Nitel araştırma yaklaşımlarına örnek teşkil eden “yarı yapılandırılmış görüşme” yöntemi, 2020 (n=5), 2021 (n=4) ve 2022 (n=11) yıllarında artış göstermiş, 2023 (n=8) ve 2024 (n=6) yıllarında ise nispeten yüksek seviyesini korumuştur. 2025 yılında ise yöntem kullanımı kısmi olarak devam etmiş (n=5), bu da araştırmacıların yapılandırılmış olmayan veriye dayalı analizleri önemsemeye devam ettiğini göstermektedir. “Literatür taraması” yöntemi 2022 yılında (n=10) zirve yapmış, ancak sonraki yıllarda (2023: n=1; 2024: n=1; 2025: n=2) kayda değer bir düşüş yaşamıştır. Bu durum, tümevarımsal içerik analizlerinin yerine uygulamalı veya nicel yöntemlerin tercih edilmeye başlandığını düşündürmektedir. Benzer şekilde, 2022 yılında dikkat çeken “belge inceleme” (n=5), “gözlem” (n=4) ve “mülakat” (n=3) gibi nitel araçların da sonraki yıllarda giderek azalan oranlarda kullanıldığı görülmektedir. Bu eğilim, nitel veri toplama yaklaşımlarının belirli dönemlerde ön plana çıktığını ancak sürekliliğini tam anlamıyla koruyamadığını göstermektedir. Teknolojik veri toplama yöntemleri açısından “veri seti” (2023: n=5) ve “sensörler” (2023: n=4) araçlarının bu yılda görece daha yüksek oranlarda kullanıldığı, 2024 ve 2025 yıllarında ise bu oranların düştüğü gözlemlenmektedir. Bu durum, teknoloji temelli çalışmalarda kullanılan özgün veri kaynaklarının dönemsel olarak ilgi gördüğünü ve araştırma gündemine bağlı olarak değişkenlik gösterdiğini göstermektedir. “Simülasyon” yöntemi ise tüm yıllar boyunca oldukça düşük ve istikrarlı bir kullanım oranı göstermekte olup (her yıl n=1), yalnızca 2024 yılında (n=0) kullanılmamıştır. Bu durum, YBS alanında simülasyon temelli modelleme ve analiz çalışmalarının sınırlı düzeyde sürdürüldüğüne işaret etmektedir. Genel olarak değerlendirildiğinde, 2022 ve 2023 yılları, nicel ve nitel veri toplama yöntemlerinin çeşitlilik gösterdiği dönemler olarak öne çıkmaktadır. Ancak “anket” ve “yarı

yapılandırılmış görüşme” gibi yöntemlerin yaygın biçimde tercih edilmesi, YBS alanındaki araştırmaların hem nesnel hem de bağlamsal veri ihtiyacına yanıt verecek şekilde şekillendiğini ortaya koymaktadır. 2025 yılı verilerinin ise henüz yılın ikinci çeyreğinde bulunmamız nedeniyle eksik olduğu ve bu nedenle karşılaştırmalı değerlendirmelerde temkinli yorumlanması gerektiği unutulmamalıdır.

4.4.3. En Çok Tercih Edilen Örneklem Yöntemleri ve Örneklem Büyüklükleri Nelerdir?

YBS alanında yapılan akademik çalışmaların örneklem yöntemleri ve örneklem büyüklükleri, araştırma sonuçlarının geçerliliği, güvenilirliği ve genellenebilirliği açısından kritik bir rol oynamaktadır. Örneklem seçimi, çalışmanın kapsamını ve temsil gücünü belirleyerek, elde edilen bulguların kuramsal ve uygulamalı bağlamda nasıl yorumlanacağını doğrudan etkilemektedir. Bu bağlamda ilgili araştırma sorusu, alanda yapılan tez ve araştırmalarda hangi tür örneklem çerçevelerinin öne çıktığını, veri toplama sürecinin ne ölçüde geniş bir kapsama sahip olduğunu ve farklı çalışma türlerinin hangi boyutlarda çeşitlilik sergilediğini ortaya koyması bakımından büyük önem arz etmektedir.

Tablo 7. Örneklem Türlerinin Dağılımı

Örneklem Türü	f	%
Katılımcı	115	57.8
Kurum	35	17.6
Veri seti	27	13.6
Coğrafi bölge (ülke, şehir)	18	9.0
Akademik çalışma	4	2.0

Tablo 7’ye göre, en yaygın örneklem türünün “katılımcı” (n=115) olduğu göze çarpmaktadır. Bu bulgu, YBS alanındaki araştırmalarda birey odaklı veri toplama yaklaşımının, özellikle anket ve görüşme yöntemlerini de içerecek biçimde yoğun şekilde tercih edildiğini göstermektedir. “Kurum” (n=35) ve “veri seti” (n=27) temelli örneklem türleri de dikkate değer bir orana sahip olup, organizasyon düzeyinde yapılan analizlerin ve büyük veri uygulamalarının bu alandaki çalışmaların önemli bir parçası olduğunu yansıtmaktadır. Buna ek olarak, “coğrafi bölge” (n=18) ve “akademik çalışma” (n=4) temelli örneklem türlerinin nispeten daha az tercih edildiği, ancak mekânsal ve literatür odaklı araştırmaların da literatürde yer bulduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 8. Örneklem Türlerine Göre Mod, Medyan ve Standart Sapma Değerleri

Örneklem Türü	Mod	Medyan	Standart Sapma
Katılımcı	12.0	245.0	1850.0
Kurum	2.0	25.0	415.0
Veri seti	6.0	210.0	97800.0
Coğrafi bölge (ülke, şehir)	1.0	8.0	55.0
Akademik çalışma	152.0	276.0	392.5

Tablo 8’de, bu örneklem türlerinin mod, medyan ve standart sapma (SS) değerleri incelenmektedir. “Katılımcı” türünde mod değeri (12.0) düşük olmasına rağmen medyan (245.0) ve standart sapma (1850.0) değerlerinin yüksek olması, bazı çalışmaların oldukça geniş katılımcı gruplarını kapsadığını ve dağılımın büyük oranda farklılık gösterdiğini yansıtmaktadır. “Kurum” temelli örneklem türlerinde mod (2.0) ve medyan (25.0) arasındaki fark, çoğu doktora veya yüksek lisans tezinin görece sınırlı sayıda kurumla çalıştığını, ancak standart sapmanın (415.0) bazı araştırmaların daha fazla kurumu da içerebildiğini

göstermektedir. “Veri seti” seçeneğindeki uç nokta (SS=97800.0), büyük veri kavramının bu çalışmalarda çok farklı boyutlarda ele alınmasına işaret etmektedir. “Coğrafi bölge” örnekleminde düşük mod (1.0) ve medyan (8.0) değerleri, genellikle birkaç şehir veya ülkeyle sınırlı incelemelerin tercih edildiği anlamına gelirken, “Akademik çalışma” örnekleme türünde yüksek mod (152.0) ve medyan (276.0) değerleri (SS=392.5), bazı çalışmaların kapsamlı literatür veya makale taramalarıyla geniş bir örneklem kullandığını vurgulamaktadır.

Genel olarak ele alındığında sonuçlar, YBS alanında katılımcı temelli çalışmaların oldukça yaygın olduğunu ancak kurumsal ve büyük veri tabanlı örneklem kullanımının da önemli bir yer tuttuğunu göstermektedir. Bu çeşitlilik, alanın disiplinler arası yapısıyla da uyumlu olup, araştırmacıların bireysel, organizasyonel ve makro düzeylerde farklı perspektif ve yöntemlere başvurduğunu açığa çıkarmaktadır.

4.4.4. En Çok Kullanılan Veri Analiz Yöntemleri Nelerdir?

İlgili araştırma sorusu, YBS alanında gerçekleştirilen çalışmalarda kullanılan yöntemlerin çeşitliliğini ve derinliğini ortaya koyması bakımından önem taşımaktadır. Veri analiz yöntemlerinin tercih edilmesi, araştırma bulgularının geçerliliği, güvenilirliği ve genellenebilirliği üzerinde doğrudan etkili olduğu gibi, alan yazında yeni metodolojik yaklaşımların benimsenmesi ve gelişimi için de yol gösterici olmaktadır.

Tablo 9. En Yüksek Frekansa Sahip Veri Analiz Yöntemleri

Veri Analiz Yöntemi	f	%
İstatistiksel analiz	42	17.6
Regresyon analizi	37	15.5
Betimsel analiz	32	13.4
Belirtilmemiş	29	12.2
Korelasyon analizi	23	9.7
Yapısal eşitlik modeli	22	9.2
İçerik analizi	17	7.1
Nicel analiz	15	6.3
Makine öğrenmesi modelleri	11	4.6
Nitel analiz	10	4.2

Tablo 9’da en yüksek frekansa sahip veri analiz yöntemleri incelendiğinde, “İstatistiksel analiz”in (n=42) ilk sırada yer aldığı görülmektedir. Bunu “regresyon analizi” (n=37) ve “betimsel analiz” (n=32) yakından izlemektedir. Bu üç yöntemin toplamda yarıya yakın bir oran oluşturması, çalışmaların nicel veri çözümlemelerine ağırlık verdiğini göstermektedir. Bunun yanı sıra, “belirtilmemiş” kategorisinin (n=29) yüksekliği, bazı tezlerde analiz yönteminin açık şekilde ifade edilmediğini veya genel başlıklar altında geçirildiğini düşündürmektedir. “Korelasyon analizi” (n=23) ve “yapısal eşitlik modeli” (n=22) gibi istatistiksel ve model tabanlı yöntemlerin de dikkate değer oranda tercih edilmesi, araştırmacıların istatistiksel ilişki ve nedensellik bağlamlarını inceleme eğiliminde olduğunu göstermektedir. Öte yandan “içerik analizi” (n=17) ve “nitel analiz”in (n=15) de alan yazında yer bulması, nicel baskınlığın yanında nitel yaklaşımların da önemsendiğini yansıtmaktadır. Son olarak, “Makine öğrenmesi modelleri”nin (n=11) yer alması, YBS alanında giderek artan sayıda yapay zekâ temelli çalışmanın gerçekleştirildiğine işaret etmektedir.

Tablo 10. Tez Türüne Göre Veri Analiz Yöntemleri Frekans Tablosu

Veri Analiz Yöntemi	Yüksek Lisans	Doktora
İstatistiksel analiz	34	6
Regresyon analizi	22	14
Betimsel analiz	18	14
Belirtilmemiş	26	5
Korelasyon analizi	18	5
Yapısal eşitlik modeli	10	12
İçerik analizi	17	0
Makine öğrenmesi modelleri	7	4
Nicel analiz	13	2
Nitel analiz	8	3

Tablo 10’da tez türüne göre veri analiz yöntemleri frekans dağılımı göz önüne alındığında, yüksek lisans tezlerinde “istatistiksel analiz”in (n=34) öne çıktığı, doktora tezlerinde ise bu oranın (n=6) daha düşük olduğu görülmektedir. Benzer biçimde, “belirtilmemiş” analiz yönteminin yüksek lisans tezlerinde (n=26) görece daha yaygın olduğu, doktora tezlerinde ise (n=5) önemli ölçüde azaldığı anlaşılmaktadır. “Regresyon analizi” (Yüksek Lisans: n=22; Doktora: n=14) ve “betimsel analiz” (Yüksek Lisans: n=18; Doktora: n=14) her iki tez türünde de sıklıkla tercih edilen yöntemlerdir. “Yapısal eşitlik modeli”nin yüksek lisans (n=10) yerine doktora (n=12) çalışmalarında daha fazla kullanılması, doktora düzeyinde karmaşık model testlerine ve ileri istatistiksel analizlere daha fazla yer verildiğini düşündürmektedir. Yine dikkate değer bir bulgu, yüksek lisans tezlerinde “İçerik analizi” (n=17) kullanımının doktora tezlerinde (n=0) hiç yer almamasıdır. Buna karşılık, “Makine öğrenmesi modelleri” (Yüksek Lisans: n=7; Doktora: n=4) her iki tez türünde de görece düşük fakat dikkat çekici düzeyde bir kullanım oranına sahiptir. Bu veriler, yüksek lisans düzeyinde genel istatistiksel ve nitel yöntemlere odaklanma eğiliminin, doktora düzeyinde ise daha ileri veya karma istatistiksel yaklaşımların ve model tabanlı yöntemlerin ağır bastığını göstermektedir.

4.4.5. Hangi Teknolojiler Öne Çıkmaktadır?

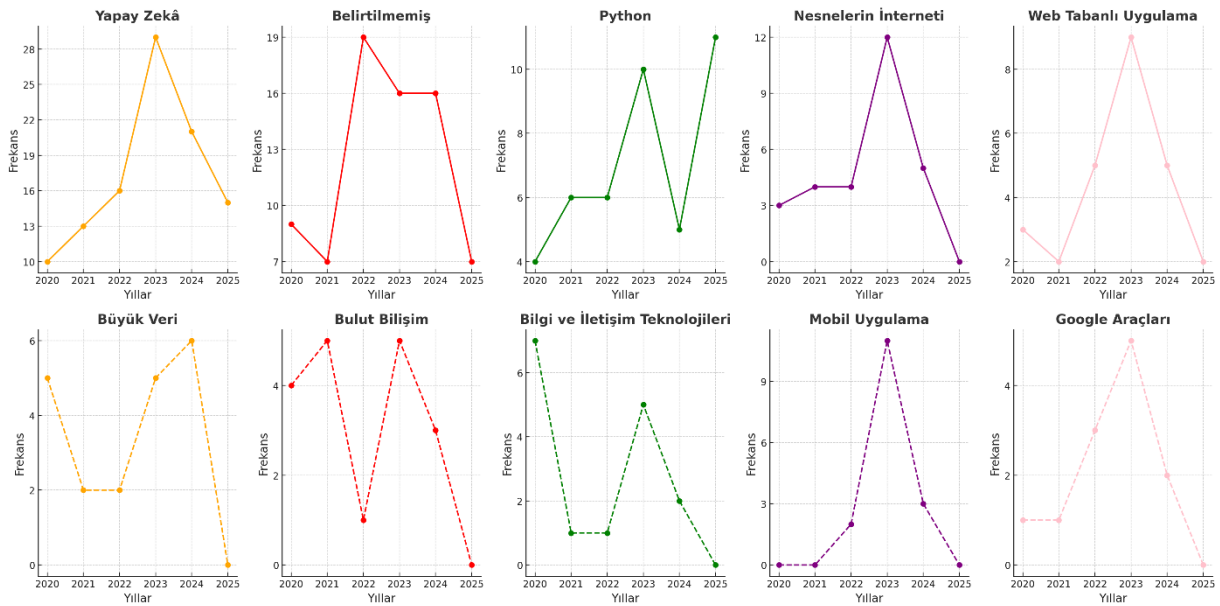
Araştırma sorusu, YBS alanındaki akademik çalışmaların odaklandığı teknolojik eğilimleri ve güncel uygulamaları anlamak bakımından önemli bir yol göstericidir. Bu soru, araştırmalarda hangi araç ve yazılımların tercih edildiğini, yeni teknolojilerin benimsenme hızını ve alanda hangi uygulamaların yaygınlaştığını ortaya koyarak hem kuramsal çerçevede yeni çalışma alanlarının belirlenmesine hem de uygulama alanında stratejik kararların alınmasına katkı sağlamaktadır.

Tablo 11. En Yüksek Frekans Değerine Sahip Teknolojiler

Teknoloji	f	%
Yapay zekâ	104	29.2
Belirtilmemiş	74	20.8
Python	42	11.8
Nesnelerin interneti	28	7.9
Web tabanlı uygulama	26	7.3
Büyük veri	20	5.6
Bulut bilişim	18	5.1
Bilgi ve iletişim teknolojileri	16	4.5
Mobil uygulama	16	4.5
Google araçları (colab, adsense vb.)	12	3.4

Tablo 11’de yer alan veriler incelendiğinde, “yapay zekâ” (n=104) çalışmalar arasında en sık belirtilen teknoloji olarak öne çıkmaktadır. Yapay zekânın geniş uygulama alanları ve popülerliği göz önünde bulundurulduğunda, bu yüksek oran beklenen bir bulgu olarak değerlendirilebilir. Ancak ikinci sırada yer alan “Belirtilmemiş” kategorisi (n=74) de oldukça dikkat çekicidir. Bu oran, tezlerin önemli bir kısmında teknolojiye dair bilgilerin net veya spesifik bir şekilde raporlanmadığını ya da yalnızca genel ifade düzeyinde bırakıldığını düşündürmektedir. Bu durum, alan yazındaki çalışmaların yöntem ve raporlama standartları açısından çeşitli belirsizlikler barındırdığını işaret edebilir. “Python” (n=42), “nesnelerin interneti” (n=28) ve “web tabanlı uygulama” (n=26) gibi belirli teknolojilerin de kayda değer oranda kullanılması hem programlama araçlarının hem de nesnelerin interneti gibi spesifik alt alanların yükselen önemde olduğunu göstermektedir. “Büyük veri” (n=20), “bulut bilişim” (n=18) ve “mobil uygulama” (n=16) gibi diğer teknolojilerin yer alması ise veriye erişim ve işleme kabiliyetlerinin çeşitlenerek arttığını ve farklı platformlardaki dijital çözümlerin YBS çalışmalarında giderek daha fazla ilgi gördüğünü vurgulamaktadır.

Şekil 4. En Yüksek Frekansa Sahip Teknolojilerin Yıllara Göre Dağılımı

Şekil 4’te yer alan verilere göre, “yapay zekâ” teknolojisinin 2023 yılında (n=29) zirve yaptığı, 2024 yılında da (n=21) güçlü konumunu koruduğu görülmektedir. 2025 yılı verisi (n=15), yılın henüz ikinci

çeyreğinde bulunmamız nedeniyle görece düşüktür. “Belirtilmemiş” kategorisinin 2022 yılında (n=19) belirgin bir artış gösterdiği, bunu takip eden iki yılda da (2023: n=16; 2024: n=16) yüksek seviyelerde seyrettiği gözlemlenmektedir. Bu durum, izleme ve raporlama standartlarında yaşanan belirsizliklerin hâlen sürdüğünü düşündürmektedir. “Python” teknolojisinin özellikle 2023 (n=10) ve 2025 (n=11) yıllarında dikkat çekici bir artış göstermesi, veri bilimi ve yapay zekâ tabanlı programlamaya yönelik ilginin giderek arttığını göstermektedir. “Nesnelerin interneti” teknolojisinin 2023 yılında (n=12) ani bir sıçrama yaptığı ve 2024’te nispeten sabit kaldığı (n=5), ancak 2025 yılında henüz gözlemlenemediği (n=0) dikkate değerdir. “Mobil uygulama” ise özellikle 2023’te (n=11) en yüksek düzeyine ulaşarak dijitalleşme, bireysel kullanıcı çözümleri ve taşınabilir yazılım teknolojilerinin önem kazandığını yansıtmaktadır. “Büyük veri” (2024: n=6) ve “bulut bilişim” (2023: n=5) teknolojilerindeki dalgalı fakat yükseliş eğilimli seyir, veri saklama ve analiz kapasitelerine yönelik akademik ve sektörel ihtiyacın sürdüğünü göstermektedir. Ayrıca “bilgi ve iletişim teknolojileri” başlığındaki azalan eğilim (2020: n=7 → 2025: n=0), bu başlık altında değerlendirilen uygulamaların daha özel teknolojilere evrilmiş olabileceğini düşündürmektedir. Son olarak, “Google araçları (Colab, AdSense vb.)” 2023 yılında (n=5) en yüksek seviyeye ulaşarak, özellikle uygulamalı çalışmalar ve öğretim faaliyetlerinde bu araçların aktif olarak kullanıldığını göstermektedir.

4.5. Lisansüstü Tezlerin Özet Bölümlerinde En Sık Geçen Anahtar Kavramlar Nelerdir ve Bu Kavramların Tematik Dağılımı Nasıldır?

Türkiye’de 2020-2025 yılları arasında YBS alanında hazırlanan lisansüstü tezlerin özet bölümlerinde en sık geçen anahtar kavramlar ve bu kavramların tematik dağılımı, Türkiye Ulusal Tez Veri Merkezi’nden elde edilen 315 tezin analizi ile belirlenmiştir. Kümeleme (clustering) yöntemi kullanılarak, KMeans algoritması ile 5 farklı tema oluşturulmuştur. Bu temalar, tezlerin içeriklerine göre gruplandırılmış ve her bir küme belirli anahtar kavramları içermektedir. Örneğin, bir küme dijital sağlık ve web teknolojileri üzerine yoğunlaşırken, bir diğer küme yenilenebilir enerji ve küresel üretim konularına odaklanmıştır. Bu aşamada, kümelerin tematik analizi gerçekleştirilmiş ve her kümede yer alan tezlerin özetlerinde sıkça geçen anahtar kelimeler ile teknik terimler analiz edilmiştir.

Tablo 12. Lisansüstü Tezlerin Kümelere Göre Tematik Dağılımı ve Tez Sayıları

Küme	Temalar	Tez Sayısı
Küme 1	Dijital sağlık, oyun, pazarlama, web, bilgi dönüşümü, yeni teknolojiler	32
Küme 2	Bilişim, bilgi yönetimi, iş süreçleri, yönetim, proje ve eğitim alanları	66
Küme 3	Veri, makine öğrenmesi, duygu analizi, sosyal medya ve karar süreçleri	111
Küme 4	Yenilenebilir enerji, elektrik, küresel üretim ve Türkiye konularında karar süreçleri	12
Küme 5	Siber güvenlik, akıllı sistemler, güvenlik, sosyal ticaret ve araştırma	94

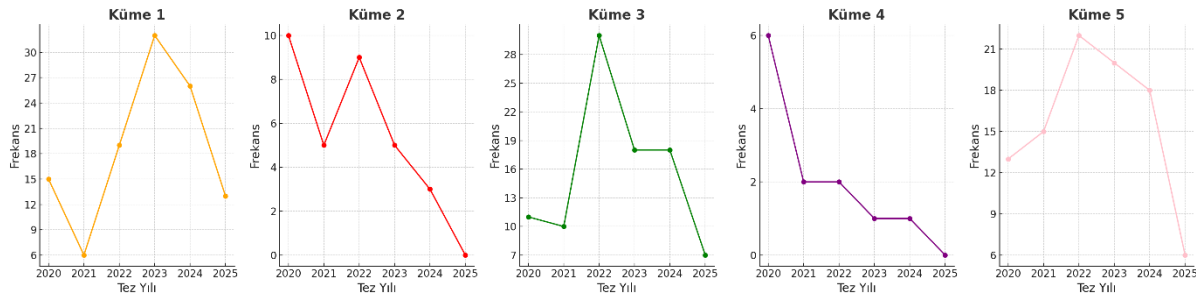
Tablo 12’de yer alan tematik dağılımda, en fazla tez sayısına sahip olan Küme 3, veri, makine öğrenmesi, duygu analizi, sosyal medya ve karar süreçleri gibi konuları kapsamaktadır (n=111). Bu durum, günümüzde veri analitiği ve yapay zekâ uygulamalarının öneminin arttığını göstermektedir. Ayrıca, Küme 2’de bilişim, bilgi yönetimi, iş süreçleri, yönetim, proje ve eğitim alanları gibi konuların öne çıktığı görülmektedir (n=66). Bu bulgular, YBS’nin işletmelerdeki rolünün giderek daha fazla önem kazandığını ortaya koymaktadır.

Küme 1’de dijital sağlık, oyun, pazarlama, web, bilgi dönüşümü ve yeni teknolojiler gibi temalar yer almakta (n=32), bu da dijital dönüşüm süreçlerinin sağlık ve pazarlama alanlarında nasıl etki yarattığını göstermektedir. Küme 5, siber güvenlik, akıllı sistemler, güvenlik, sosyal ticaret ve araştırma konularını içermekte (n=94), bu da siber güvenlik alanındaki artan araştırma ihtiyacını yansıtmaktadır. Küme 4 ise

yenilenebilir enerji, elektrik, küresel üretim ve Türkiye konularında karar süreçlerine odaklanmakta (n=12), bu da sürdürülebilirlik ve enerji yönetimi konularının önemini vurgulamaktadır.

Şekil 5’te tez yılının kümelerine göre dağılımı incelendiğinde, 2020 yılında “Küme 1” (n=15), “Küme 2” (n=10), “Küme 3” (n=11), “Küme 4” (n=6) ve “Küme 5”in (n=13) birbirine yakın düzeylerde tez barındırdığı görülmektedir. Bu dengeli dağılım, çalışmanın başlangıç döneminde farklı tematik alanlara eşit düzeyde ilgi gösterildiğini düşündürmektedir. 2021 yılına gelindiğinde “Küme 1” (n=6) ve “Küme 4” (n=2) belirgin bir azalma gösterirken, “Küme 5”in (n=15) daha baskın bir konuma yükseldiği, “Küme 3”ün ise (n=10) önceki seviyesini koruduğu gözlemlenmektedir.

Şekil 5. Yıllara ve Kümelere Göre Tez Sayıları

2022 yılında ise “Küme 3” (n=30) ile zirveye ulaşarak yılın en çok tercih edilen tematik alanı olmuştur. Aynı yıl “Küme 1” (n=19) ve “Küme 5” (n=22) de önemli ölçüde artış göstermiştir. Buna karşın “Küme 2” (n=9) ve “Küme 4” (n=2) düşük seviyelerde kalmıştır. 2023 yılına gelindiğinde bu kez “Küme 1” (n=32) en yüksek değere ulaşarak dikkat çekmiş, “Küme 3” (n=18) ve “Küme 5” (n=20) ile yüksek seviyelerde tez barındırmaya devam etmiştir. Ancak “Küme 4”teki tez sayısının (n=1) minimum seviyeye gerilemesi, bu alana yönelik ilginin ciddi oranda azaldığını göstermektedir. 2024 yılında “Küme 1” (n=26) ve “Küme 3” (n=18) yeniden güçlü tematik kümeler arasında yer alırken, “Küme 5”in (n=18) bu iki küme ile yakın düzeyde olduğu görülmektedir. “Küme 2” (n=3) ve “Küme 4” (n=1) ise düşük düzeylerini korumuştur. 2025 yılına gelindiğinde ise tüm kümelerde frekansların görece azaldığı; “Küme 1” (n=13), “Küme 3” (n=7) ve “Küme 5” (n=6) kümelerinin öne çıktığı görülmektedir. Bu durumun temel nedeni, 2025 yılına ait verilerin yalnızca ilk iki çeyreği kapsamı ve henüz tüm tezlerin sisteme işlenmemiş olabileceğidir.

Genel olarak değerlendirildiğinde, “Küme 1”in 2023 yılında (n=32), “Küme 3”ün ise 2022 yılında (n=30) tez sayısı bakımından zirve yaptığı; “Küme 5”in ise 2020–2024 arası dönemde görece istikrarlı bir eğilim sergilediği söylenebilir. Buna karşın, “Küme 2” ve özellikle “Küme 4” yıllar içerisinde anlamlı bir düşüş yaşamış ve 2025 itibarıyla en az tez barındıran kümeler hâline gelmiştir. Son olarak, bu dağılımlar değerlendirilirken kümelere dâhil edilmemiş ya da belirtilmemiş olarak sınıflandırılan tezlerin varlığı dikkate alınmalıdır. Söz konusu tezlerin sayısı ve içeriği, kümeler arası karşılaştırmaların doğruluğunu etkileyebileceğinden dolayı, gruplama sürecinin şeffaf biçimde yürütülmesi ve eksik verilerin gerekçeleriyle birlikte açıklanması bulguların geçerliliği açısından önem taşımaktadır.

5. SONUÇ VE TARTIŞMA

Bu araştırmada, 2020-2025 yılları arasında Türkiye’de YBS alanında hazırlanmış 315 lisansüstü tezin içerik analizi yapılarak, YBS çalışmalarındaki eğilimler, yöntem tercihleri ve tematik odaklar belirlenmeye çalışılmıştır. Elde edilen veriler, YBS alanının Türkiye’de hızla çeşitlendiğini ve yapay zekâ, büyük veri, makine öğrenmesi ile siber güvenlik gibi güncel teknoloji odaklarının ön plana çıktığını göstermiştir. Yüksek lisans tezlerinde özellikle “makine öğrenmesi” ve “yapay zekâ” kavramlarının öne çıktığı gözlemlenmiş (Gong vd., 2022), doktora tezlerinde ise “karar destek sistemleri” ve “dijital dönüşüm” gibi konuların belirginleşmesi araştırmaların stratejik ve uygulama odaklı yönüne vurgu yapmaktadır (Santoso vd., 2022). Bu durum, Türkiye’deki YBS araştırmalarının küresel eğilimlerle paralellik gösterdiğine ve veri odaklı teknolojilerin entegrasyonunun giderek daha

önemli hale geldiğine işaret etmektedir. Aynı zamanda tezlerin önemli bir kısmında teorik çerçevelerin açıkça belirtilmemesi ve yöntem raporlamasında eksikliklerin bulunması, metodolojik standartlaştırma ihtiyacını gündeme getirmektedir.

Lisansüstü tezlerdeki anahtar kelime analizleri hem yüksek lisans hem de doktora düzeyinde “makine öğrenmesi”, “derin öğrenme” ve “yapay zekâ” kavramlarının en sık kullanılanlar olduğunu ortaya koymuştur. Bu eğilim, büyük veri ve yapay zekâ teknolojilerinin Türkiye’deki YBS araştırmalarında hızla benimsendiğine işaret ederken, uluslararası literatürde de benzer sonuçlar gözlenmektedir (Baz ve Koşar, 2023; Nurricza, 2023). Yüksek lisans tezlerinde duygu analizi, sosyal medya gibi uygulama odaklı kavramların daha fazla yer alması, araştırmacıların pratik çözümlere yöneldiğini göstermektedir (Gong vd., 2022). Doktora tezlerinin ise nesnelerin interneti, e-ticaret veya dijital dönüşüm gibi stratejik ve örgütsel açılımlara odaklanması (Santoso vd., 2022), akademik derinlik arttıkça daha bütüncül ve kurumsal etkilerin merkeze alındığını göstermektedir. Bu dağılım veri bilimi, yapay zekâ ve dijital dönüşümün YBS alanındaki büyüyen önemini yansıtmakta ve hem akademik hem de uygulamalı anlamda YBS’nin çok boyutlu yapısını ortaya koymaktadır (Aithal, 2024).

Çalışmaların dayandığı teorik çerçevelere bakıldığında, tezlerin yaklaşık üçte ikisinde (%69.2) herhangi bir kuramsal temel açıkça belirtilmemiştir; bu bulgu, araştırmaların sistematik bir temele oturtulması gerektiğini göstermektedir (Bilal, 2023). Teorik çerçevesi net olarak belirtilen çalışmalarda “Bilgi İşleme Teorisi” baskın bir yer tutmakta; bunu Ajzen’in Planlanmış Davranış Teorisi ve Maslow’un İhtiyaçlar Hiyerarşisi gibi insan ve örgüt odaklı kuramlar izlemektedir. Bu durum, YBS’nin yalnızca teknolojik boyutlarla sınırlı kalmayıp insan davranışı ve motivasyonunu da içeren geniş bir perspektifi benimsediğini göstermesi bakımından önemlidir. Ancak Yeniliğin Yayılımı Teorisi gibi yenilik ve teknoloji adaptasyonunu açıklayan kuramların az kullanılması, bu alandaki araştırmaların yenilikçilik ve teknoloji benimseme konularında daha fazla derinleşebileceğini göstermektedir. Dolayısıyla, Türkiye’de YBS araştırmalarının daha sistematik ve teorik temellere dayalı olarak ilerlemesi yönünde önemli bir fırsat bulunmaktadır.

YBS çalışmalarında en çok dahil edilen değişkenlere bakıldığında, özellikle yüksek lisans tezlerinde “model performansı” ve “teknoloji kullanım etkisi”nin sık işlendiği göze çarparken, büyük oranda değişkenlerin açık şekilde belirtilmemiş olması (yaklaşık %43.8) dikkat çekicidir. Doktora tezlerinde “model performansı” değişkenine daha yoğun odaklanılması, ileri düzey araştırmalarda analitik veya yapay zekâ tabanlı modellerin etkililiğini ölçmeye yönelik ilginin yüksek olduğunu göstermektedir (Toosi vd., 2021). Bu bulgular, uluslararası içerik analizi çalışmalarında da performans ölçümüne yönelik değişkenlerin sıklıkla araştırıldığı yönündeki sonuçlarla benzerlik göstermektedir (Deng, 2024). Örgütsel veya insana dönük değişkenlerin (örneğin çalışan verimliliği, müşteri memnuniyeti, kurumsal performans) nispeten az incelenmesi ise, YBS’nin insan ve örgüt yönetimi boyutlarına yönelik yeni araştırma fırsatlarını barındırdığını ortaya koymaktadır.

Araştırmalarda tercih edilen yöntemlere ilişkin bulgular hem yüksek lisans hem de doktora tezlerinde nicel yöntemlerin baskın olduğunu (özellikle anket kullanımının yoğunluğu) ortaya koymakta; ancak doktora düzeyinde karma yöntemlerin daha fazla benimsenmesi dikkat çekmektedir. Bu durum, Türkiye’de lisansüstü eğitimde nicel yöntemlerin yaygınlığını ve karma yöntemlerin giderek artan önemini yansıtmaktadır (Solmaz, 2021). Yarı yapılandırılmış görüşme, gözlem ve belge inceleme gibi nitel araçların özellikle yüksek lisans tezlerinde öne çıkması, araştırmaların uygulama sahasına veya belirli bir örnek olaya yöneldiğini göstermektedir. Ayrıca, “katılımcı” bazı örneklem türünün ağırlık kazanması, bireylerin YBS araştırmalarında temel veri kaynağı olmaya devam ettiğini göstermekte; veri seti odaklı çalışmalarda ise giderek genişleyen teknolojik altyapıya paralel olarak büyük veri analizlerinin yükseldiğini işaret etmektedir.

Veri analiz yöntemlerinin dağılımına bakıldığında, istatistiksel analiz, betimsel analiz, regresyon ve korelasyon analizlerinin ön planda olduğu görülürken, yapısal eşitlik modelinin özellikle doktora

düzeyinde daha sık kullanıldığı anlaşılmaktadır. Makine öğrenmesi tabanlı analiz teknikleri de lisansüstü tezlerde yer almakla birlikte, diğer yöntemlere göre daha sınırlı temsil edilmektedir. Bu veriler, YBS tezlerinde veri bilimi ve yapay zekâ alanlarındaki metodolojik zenginliğin yansımalarını gösterirken, yöntem raporlamada hâlen “belirtilmemiş” oranının kayda değer düzeyde olması, araştırma süreçlerinin şeffaflığı ve tekrar edilebilirliği açısından geliştirilmesi gereken bir alan olarak öne çıkmaktadır.

Tezlerde öne çıkan teknolojiler arasında “yapay zekâ” belirgin bir ağırlığa sahip olup, “python”, “nesnelerin interneti”, “bulut bilişim” ve “mobil uygulama” gibi teknolojiler de görece yüksek oranda tercih edilmektedir. Bu bulgu, YBS alanında veri odaklı ve platform temelli çözümlerin giderek yaygınlaştığına işaret etmekte; Gong vd. (2022) ise yapay zekâ tabanlı insan kaynakları yönetim sistemlerinin tasarımı üzerinden bilgi yönetimi ve karar verme süreçlerinde bu teknolojilerin kritik rolünü vurgulamaktadır. Ancak tezlerin yaklaşık beşte birinde kullanılan teknolojinin açıkça belirtilmemiş olması, metodolojik şeffaflık geliştirilmesi gerektiğini göstermektedir.

Lisansüstü tez özetlerinin tematik analizinde KMeans algoritmasıyla beş farklı küme elde edilmiş; veri, makine öğrenmesi, duygu analizi ve karar süreçlerini içeren kümenin (Küme 3) en geniş grup olduğu gözlemlenmiştir. Siber güvenlik, akıllı sistemler ve sosyal ticaret (Küme 5) ile bilişim, bilgi yönetimi ve iş süreçleri (Küme 2) kümeleri de alanın önemli ilgi alanlarını yansıtmaktadır (Alshehri ve Algarni, 2023). Diğer taraftan yenilenebilir enerji ve küresel üretim (Küme 4) temalı tez sayısının düşük olması, sürdürülebilirlik ve enerji yönetimi odaklı araştırmaların Türkiye’de YBS kapsamında görece sınırlı kaldığını ortaya koymaktadır. Öte yandan, veri analitiği ve duygu analizi üzerine yapılan tezlerin, uluslararası literatürde TF-IDF yöntemi gibi tekniklerin kullanımına paralel biçimde yaygınlık gösterdiği anlaşılmaktadır (Alzami vd., 2020; Piskorski vd., 2020). Bu eğilim, dijital dönüşümün hızlanmasıyla birlikte YBS’nin pek çok sektörde veri merkezli yaklaşımları benimsediğini doğrulamaktadır.

Genel olarak değerlendirildiğinde, Türkiye’de YBS alanının büyük veri, yapay zekâ, makine öğrenmesi ve siber güvenlik gibi güncel konularda giderek artan yoğunlukta çalışmalar ürettiği açıkça görülmektedir. Bulgular, alanın teknolojik trendlerle hızlı entegrasyon sürecinde olduğunu ortaya koyarken, teorik çerçeve ve metodolojik standartlar bakımından bazı eksikliklere de dikkat çekmektedir. Özellikle kuramsal dayanakların çoğu zaman açıkça ifade edilmemesi, incelenen değişkenlerin tam olarak belirtilmemesi ve kullanılan teknoloji ya da analiz yönteminin raporlanmaması, araştırma sürecinin bütüncül olarak değerlendirilebilmesini zorlaştırabilmektedir. Uluslararası yazındaki bulgularla (Aithal, 2024; Alshurideh vd., 2023; Gong vd., 2022; Santoso vd., 2022) karşılaştırıldığında, Türkiye’de de veri bilimi ve yapay zekâ merkezli çalışmaların hızlı yükselişi görülmekte ve küresel eğilimlerle paralellik yakalandığı görülmektedir.

Literatürle karşılaştırıldığında, çalışma sonuçları Baz ve Koşar (2023), Mainga vd. (2022) ve Nurrişqa (2023) gibi araştırmacıların YBS’nin veri odaklı yapısını vurgulayan bulgularıyla genel hatlarıyla uyumludur. Bununla birlikte, özellikle sosyo-kültürel ve örgütsel boyutların daha fazla incelenmesi gerektiği görüşü (Wu, 2021) bu çalışmada da doğrulanmaktadır. Aynı zamanda, Alshurideh vd. (2023) tarafından vurgulanan çevrimiçi öğrenme ve teknoloji kabul modelinin YBS kapsamındaki önemini Türkiye’deki tezler de dolaylı biçimde ortaya koymaktadır. YBS’nin sadece teknik becerilerle değil, eleştirel düşünme, proje yönetimi, insan davranışı ve örgütsel dinamiklerle de bütünleştirilmesi, gelecekteki araştırma ve eğitim programları için stratejik bir gereklilik olarak öne çıkmaktadır. Bu gerek kuramsal temellerin sağlamlaştırılması gerekse metodolojik çeşitliliğin artırılması açısından önem taşımaktadır.

Sonuç olarak, bu çalışmada ortaya konan analizler, Türkiye’de YBS alanındaki lisansüstü tezlerin güncel eğilimlerini sistematik bir bakışla yansıtmış; yapay zekâ, büyük veri ve nesnelerin interneti gibi teknolojilerin yanı sıra karar destek sistemleri ve dijital dönüşüm konularının alandaki hâkim araştırma

konuları hâline geldiğini göstermiştir. Bu bulgu, Santoso vd. (2022) gibi araştırmacıların stratejik yönelimlere dair saptamalarıyla uyum içinde olup, aynı zamanda Gong vd. (2022)'nin yapay zekâ tabanlı sistemlerin karar verme süreçlerine etkisini vurgulayan çalışmasını da destekler niteliktedir. Gelecek dönemde, teorik çerçevelerin netleştirilmesi ve yöntem raporlamasında şeffaflığın artırılması, YBS alanına çok yönlü ve derinlemesine katkı sağlayacaktır (Bilal, 2023). Bu noktada, nitel ve karma yöntemlerin daha geniş kullanımı, sosyo-teknik ve örgütsel perspektiflerin derinleştirilmesi ve yenilikçilik odaklı kuramların benimsenmesi, Türkiye’de YBS araştırmalarının uluslararası literatürdeki görünürlüğünü ve etkililiğini artırabilir (Deng, 2024; Toosi vd., 2021). Böylece, YBS’nin disiplinlerarası yapısı daha kapsamlı biçimde ele alınacak ve akademik çevrelerde hem teknolojik hem de insan-merkezli uygulamaların entegrasyonuna dair özgün katkılar sağlanabilecektir.

6. ÖNERİLER

Tezlerdeki kuramsal altyapının çoğunlukla belirtilmemesi, alanın kuramsal dayanaklardan yoksun kalmasına yol açmaktadır. Gelecekteki çalışmaların, teknoloji kabul kuramları veya sosyo-teknik perspektifler gibi çerçeveleri daha yaygın kullanması, araştırmalara teorik derinlik ve tutarlılık kazandıracaktır.

Araştırma yöntemlerinin raporlanmasında gözlemlenen eksiklikler, bulguların tekrar edilebilirliğini sınırlamaktadır. Nicel, nitel ve karma yöntemlerin ayrıntılı biçimde açıklanması ve üniversitelerin bu konuda standart kılavuzlar sunması, metodolojik şeffaflığı artırarak çalışmalara bilimsel geçerlilik sağlayacaktır.

Veri, yapay zekâ ve makine öğrenmesi odaklı çalışmaların egemenliği, sosyo-teknik ve örgütsel boyutların yeterince irdelenememesine yol açmaktadır. Bu açıdan, örgütsel dönüşüm, insan faktörü ve kurumsal stratejiler gibi konuların daha kapsamlı biçimde ele alınması, YBS araştırmalarına bütüncül bir bakış kazandıracaktır.

Nicel yöntemin yaygın kullanımı, nitel ve karma yöntemlerin sunduğu derinlemesine analiz olanaklarının göz ardı edilmesine neden olabilmektedir. Gelecekteki tezlerin çok boyutlu araştırma desenlerine yönelmesi, insan ve örgüt davranışları gibi karmaşık süreçlerin daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.

Farklı sektör ve disiplinlerde veri analitiği, siber güvenlik ve dijital dönüşüm uygulamaları, YBS çalışmalarında çeşitliliği artırma potansiyeline sahiptir. Sağlık, enerji veya eğitim alanlarında disiplinlerarası araştırmaların çoğalması, kuramsal ve pratik gelişimi hızlandıracaktır.

Blokszincir, metaverse ve artırılmış gerçeklik gibi yeni teknolojilerin YBS çerçevesinde ele alınması, yenilikçi kuramların da kullanımını teşvik edecektir. Bu sayede, gelecekteki çalışmalar yalnızca mevcut sistemleri incelemekle kalmayıp, geleceğin teknolojik dönüşümlerine de ışık tutacaktır.

Araştırmalarda elde edilen bulguların kurumsal ortamlarda uygulanabilirliği, YBS’nin akademik birikimini pratiğe dönüştürecektir. Özellikle doktora tezlerinden üretilen model ve kılavuzların, sektörle iş birliği içinde hayata geçirilmesi, toplumsal ve ekonomik yarar sağlamanın yanı sıra akademik etkinin de artmasına katkıda bulunacaktır.

REFERENCES/KAYNAKÇA

- AITHAL, S., & AITHAL, P. S. (2024). Information communication and computation technologies (ICCT) for agricultural and environmental information systems for society 5.0. *International Journal of Applied Engineering and Management Letters*, 67, 67–100. <https://doi.org/10.47992/IJAEML.2581.7000.0213>
- ALSHEHRI, A., & ALGARNI, A. (2023). TF-TDA: A novel supervised term weighting scheme for sentiment analysis. *Electronics*, 12(7), 1632. <https://doi.org/10.3390/electronics12071632>
- ALSHURIDEH, M. T., ABUANZEH, A., KURDI, B. A., AKOUR, I., & ALHAMAD, A. (2023). The effect of teaching methods on university students’ intention to use online learning: Technology Acceptance Model (TAM) validation and testing. *International Journal of Data and Network Science*, 7(1), 235–250. <https://doi.org/10.5267/j.ijdns.2022.10.009>
- ALZAMI, F., UDAYANTI, E. D., PRABOWO, D. P., & MEGANTARA, R. A. (2020). Document preprocessing with TF-IDF to improve the polarity classification performance of unstructured sentiment analysis. *Kinetik: Game Technology, Information System, Computer Network, Computing, Electronics, and Control*, 235–242. <https://doi.org/10.22219/kinetik.v5i3.1066>
- BAZ, F. Ç., & KOŞAR, M. (2023). Türkiye’de Yönetim Bilişim Sistemleri alanında yazılan lisansüstü tezlerin incelenmesi. *Journal of Politics Economy and Management*, 6(1), 1–10.
- BILAL, D., JULIEN, H., SONNENWALD, D. H., NGULUBE, P., SAWYER, S., & ABBAS, J. (2023). The role of theory in information science scholarship. *Proceedings of the Association for Information Science and Technology*, 60(1), 747–750. <https://doi.org/10.1002/pra2.852>
- BÖREKÇİ, C., & SARITAŞ, T. (2023). Türkiye’de öğrenme analitikleri kullanılarak yapılan tezlerin sistematik incelenmesi. *Balıkesir Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 25(2), 770–782. <https://doi.org/10.25092/baunfbcd.1189141>
- BOZBUĞA, N., ÖNCÜL, M., & KURTULMUŞ KOSİF, F. (2021). Sağlıkta dijital dönüşüm. In *Tıp Bilişimi* (pp. 523–551). Istanbul University Press. <https://doi.org/10.26650/B/ET07.2021.003.26>
- DAMAR, M., ÖZDAĞOĞLU, G., & GÖKŞEN, Y. (2021). Yönetim bilişim sistemleri alanında ulusal yayın kaynaklarının değerlendirilmesi. *Uluslararası Yönetim Bilişim Sistemleri ve Bilgisayar Bilimleri Dergisi*, 5(2), 194–211. <https://doi.org/10.33461/uybisbbd.1011767>
- DENG, T. (2024). The application of database systems in information management. *Applied and Computational Engineering*, 40(1), 33–42. <https://doi.org/10.54254/2755-2721/40/20230625>
- DOĞAN, A., & BEKMEZOĞLU, H. N. (2023). Devlet ve vakıf üniversitelerindeki yönetim bilişim sistemleri bölümlerinin karşılaştırmalı etkinlik analizi. *Sosyal Mucit Academic Review*, 4(1), 21–43. <https://doi.org/10.54733/smar.1190365>
- GONG, Y., ZHAO, M., WANG, Q., & LV, Z. (2022). Design and interactive performance of human resource management system based on artificial intelligence. *PLOS ONE*, 17(1), e0262398. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0262398>
- MAINGA, W., MURPHY-BRAYNEN, M. B., MOXEY, R., & QUDDUS, S. A. (2022). Graduate employability of business students. *Administrative Sciences*, 12(3), 72. <https://doi.org/10.3390/admsci12030072>
- NASRUL RIFAI, R., NASOR, M., PRAMUDYA UTAMA, E., & AYU PUSPITA SARI, N. (2024). Management information system at Hidayatul Muhtadi’in Islamic Boarding School in South Lampung. *KnE Social Sciences*. <https://doi.org/10.18502/kss.v9i12.15844>

- NURRIZQA. (2023). Mobile application development for optimizing management information systems. *Journal Informatic, Education and Management (JIEM)*, 5(2), 8–12. <https://doi.org/10.61992/jiem.v5i2.74>
- PISKORSKI, J., HANECZOK, J., & JACQUET, G. (2020). New benchmark corpus and models for fine-grained event classification: To BERT or not to BERT? In *Proceedings of the 28th International Conference on Computational Linguistics* (pp. 6663–6678). <https://doi.org/10.18653/v1/2020.coling-main.584>
- RAIMUNDO, R., & ROSÁRIO, A. (2021). Blockchain system in higher education. *European Journal of Investigation in Health, Psychology and Education*, 11(1), 276–293. <https://doi.org/10.3390/ejihpe11010021>
- ROLA, P., & KUCHTA, D. (2020). A content management system as an information management system in interdisciplinary research. *Acta Universitatis Lodzianae. Folia Oeconomica*, 5(350), 65–81. <https://doi.org/10.18778/0208-6018.350.04>
- SANTOSO, B., HIKMAWAN, T., & İMANİYATI, N. (2022). Management information systems: Bibliometric analysis and its effect on decision making. *Indonesian Journal of Science and Technology*, 7(3), 583–602. <https://doi.org/10.17509/ijost.v7i3.56368>
- SİNAN KILIÇ, M., & SALEPÇİOĞLU, M. A. (2021). Investigation of the contribution of information system use to decision-making efficiency for institutions and companies. *The Journal of Social Sciences*, 50(50), 538–560. <https://doi.org/10.29228/SOBIDER.48805>
- SOLMAZ, O. (2021). Educational technology research trends in Turkey: Investigating graduate theses in English language teaching. *Journal of Computer and Education Research*, 9(17), 102–124. <https://doi.org/10.18009/jcer.839738>
- TAURINTYANNA, R. D. A., & KARYATI, C. M. (2022). Analyzing customers' satisfaction on facility management system (FMS) using WebQual 4.0: A case study. *Indonesian Journal of Multidisciplinary Science*, 1(7), 737–749. <https://doi.org/10.55324/ijoms.v1i7.140>
- TOOSI, H., GHAADERI, M. A., & SHOKRANI, Z. (2021). Comparative study of academic research on project management in Iran and the world with text mining approach and TF-IDF method. *Engineering, Construction and Architectural Management*. <https://doi.org/10.1108/ECAM-05-2020-0325>
- TSYBENKO, I. O., & ZHEREBCHUK, S. V. (2023). The necessity of implementation of RI's module to the Ukrainian research information system. *University Library at a New Stage of Social Communications Development. Conference Proceedings*, 8, 158–166. https://doi.org/10.15802/unilib/2023_293822
- WU, S. (2021). Intelligent communication management terminal in the construction of human resource management mode. *Wireless Communications and Mobile Computing*, 2021(1). <https://doi.org/10.1155/2021/7106104>
- YANARTAŞ, M., & DUMAN, A. (2021). Kurumsal kaynak planlaması alanında üretilen akademik tez ve makalelerin bibliyometrik analiz yöntemi ile incelenmesi. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(2), 296–313. <https://doi.org/10.29106/fesa.906232>
- YÜKSEL, A., GÜCENMEZ, T., & UYANIK, Y. (2024). A methodological look at the recent history of the social policy discipline. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 22(1), 227–239. <https://doi.org/10.11611/yead.1380281>

EXTENDED SUMMARY

This study aims to systematically examine 315 graduate theses in the field of Management Information Systems (MIS) completed in Turkey between 2020 and 2025, focusing on research topics, theoretical frameworks, variables, methodologies, and thematic orientations. Using content analysis, the study offers a comprehensive overview of academic trends, highlighting methodological strengths and deficiencies, while identifying key directions for future research.

Master’s theses were found to focus on applied topics such as “machine learning,” “artificial intelligence,” “sentiment analysis,” and “social media,” while doctoral theses emphasized more strategic and organizational concepts such as “decision support systems,” “digital transformation,” and “e-commerce.” This suggests a practical focus at the master’s level and a more holistic, institutional perspective at the doctoral level.

A significant proportion of the theses (69.2%) lacked a clearly defined theoretical framework, indicating a methodological gap in theoretical grounding. Among those that included a theory, the most common framework was “Information Processing Theory,” followed by behavioral models like the “Theory of Planned Behavior” and “Maslow’s Hierarchy of Needs.”

Regarding research variables, “model performance” was the most frequently examined, especially in doctoral theses (73.8%). However, 42.2% of master’s theses and 16.9% of doctoral theses did not clearly define their variables, which may hinder the interpretability and reproducibility of results. The use of “technology usage impact,” “customer satisfaction,” and “organizational performance” variables was also observed but to a lesser extent.

Methodologically, quantitative approaches dominated at the master’s level (37.1%), whereas mixed methods were more prevalent in doctoral theses (43.9%). The most frequently used data collection tool was “survey” (47%), followed by “semi-structured interviews” and “datasets.” Nonetheless, a significant number of theses (15.9%) did not specify their data collection instruments.

Sampling was primarily participant-based (62.4%), although institutional and dataset-based samples were also used. Wide variation in sample sizes, especially for datasets, highlighted the growing role of big data. In terms of data analysis methods, “statistical analysis,” “regression,” and “descriptive analysis” were most commonly used. Doctoral theses featured more advanced methods such as “structural equation modeling,” while “content analysis” was primarily used in master’s theses.

The most frequently cited technologies included “artificial intelligence,” “Python,” “Internet of Things,” and “cloud computing.” However, over 20% of theses did not specify the technologies they used, indicating inconsistencies in reporting practices. Technological trends peaked in 2023, particularly in areas like AI and mobile applications.

Thematic clustering using the KMeans algorithm grouped thesis abstracts into five key clusters: (1) data analytics and decision-making, (2) cybersecurity and intelligent systems, (3) information management and business processes, (4) digital health and marketing, and (5) renewable energy and global production. While clusters focused on AI and data were dominant, the limited number of theses on sustainability and energy indicates potential research gaps.

In conclusion, MIS research in Turkey is rapidly adapting to global technological trends. However, issues in theoretical integration, methodological clarity, and transparency in reporting limit the full scientific potential of these studies. Strengthening theoretical foundations, diversifying methodological approaches, and improving reporting standards will be essential for advancing the MIS discipline and enhancing its impact across academic and practical domains.

Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi

Erzincan University Journal of Social Sciences Institute

18/1 - Haziran 2025 - E-ISSN-2148-9289

**OSMANLI DÖNEMİ GÖLGE OYUNUNUN GÜNÜMÜZ KARAGÖZ HACIVAT
TASVİRLERİNE YANSIMALARI**

Reflections of the Ottoman Period Shadow Play on Today's Karagoz Hacivat Descriptions

HÜSEYİN ÖZNÜLÜER

Doçent, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü.
Associate Professor, Erzincan Binali Yıldırım University, Faculty of Education, Department of Fine
Arts Education

e-posta /e-mail: hoznuluuer@erzincan.edu.tr

Orcid.0000-0002-9569-2948

MİKAİL KARABULUT

Yüksek Lisans Öğrencisi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Master's Student, Erzincan Binali Yıldırım University Institute of Social Sciences.

e-posta /e-mail: erdemahsen1822@gmail.com

Orcid. 0009-0009-0158-606X

Atıf/©: Öznülüer, Hüseyin & Karabulut, Mikail (2025). “Osmanlı Dönemi Gölge Oyununun Günümüz Karagöz Hacivat Tasvirlerine Yansımaları” *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl 18, Sayı 1, ss. 130-142

Citation/©: Öznülüer, Hüseyin & Karabulut, Mikail (2025). “Reflections of the Ottoman Period Shadow Play on Today's Karagoz Hacivat Descriptions” *Erzincan University Journal of Social Sciences Institute*, Year 18, Issue 1, pp. 130-142

Makale Bilgisi / Article Information:

Makale Türü-Article Types : Araştırma/Research
Geliş Tarihi-Received Date : 28.02.2025
Kabul Tarihi-Accepted Date : 25.06.2025
Sayfa Numarası-Page Numbers: 130-142
Doi : 10.46790/erzisosbil.1648675

Notlar/Notes

Etik Kurul Bilgisi (Varsa)

Daha Önce yapılmış bir çalışma ise detayları buraya yazılacaktır.

OSMANLI DÖNEMİ GÖLGE OYUNUNUN GÜNÜMÜZ KARAGÖZ HACIVAT TASVİRLERİNE YANSIMALARI

Reflections of the Ottoman Period Shadow Play on Today's Karagoz Hacivat Descriptions

Hüseyin ÖZNÜLÜER - Mikail KARABULUT

Öz:

Evrensel bir içeriğe ve yapıya sahip olan gölge oyunu, ortaya çıktığı günden bu yana eğitim, kültür ve eğlence kaynağı olarak benimsenmiştir. Gölge oyunu, içerisinde yeşerdiği toplumun sosyal ve kültürel çeşitliliğini yansıtan, insanların hayal dünyasını zenginleştirilen bir etkiye sahiptir. Bu sanat Anadolu insanı tarafından da beğeniyle karşılanmıştır. Öyle ki tasvirlerin giyim kuşamı, şiveleri, mizah anlayışları gibi toplumsal yansımalar bölgelere göre değiştiğini görmekteyiz. Gölge oyunu içerisinde oldukça önem teşkil eden Karagöz oyunu ülkemizde ilk olarak Osmanlı dönemiyle ortaya çıkmıştır. Seyirlik bir sanat olması sebebiyle sürekli güncel kalmayı başarmıştır, ancak çağımızdaki teknolojik gelişmeler, sosyal medya ve kültürel değerlerden uzaklaşma Karagöz oyununun unutulmasına neden olmaktadır. Karagöz oyunu Hayali adı verilen bir kişi tarafından insanları eğlendirmek, düşündürmek, toplumsal bütünleşme ve kaynaşmayı sağlamak, çocukları eğlendirmek amacıyla günümüze kadar çeşitli değişimler yaşamış bir gösteri sanatıdır. Asya ve Avrupa ve Uzak doğu ülkelerinde önemli bir yeri olan karagöz oyunu, Türk halkını da etkilemiştir. Osmanlı döneminin özelliklerini taşıyan tasvirler süreç içerisinde hayatın olağan akışını takip ederek şartlara ve dönemsal yapıdaki toplumsal ve kültürel değişimlere göre kendini güncellemiştir. Ancak Karagöz gölge oyunu günümüz teknoloji çağına ayak uydurmada bir hayli zorluk yaşamaktadır. Özellikle Karagöz oyunu TV ve Sosyal medya yoluyla varlığını dramatik bir şekilde günümüz hayali sanatçılarıyla korumaya çalışsa da, bunda pek başarılı olduğunu söyleyemeyiz. Bu çalışma ile Türk tiyatrosunun kaynağı sayılan Karagöz, Hacivat gölge oyununun günümüz teknoloji çağına yansımaları ve uyumu incelenecektir. Ayrıca Karagöz oyununun aile, eğitim, toplum yaşamındaki işlevsel ve kaynaştırıcı yapısı, Somut olmayan kültürel mirasımızın devamı, Türk dilinin güzel kullanımı ve kültürler arası etkileşime katkıda bulunmaya çalışılacaktır.

Anahtar kelimeler: Karagöz, Hacivat, Gölge oyunu

Abstract:

Shadow play, which has a universal content and structure, has been adopted as a source of education, culture and entertainment since the day it emerged. Shadow play has an effect that reflects the social and cultural diversity of the society in which it flourishes and enriches people's imagination.. This art was also appreciated by the Anatolian people. So much so that we see that the social reflections of the depictions, such as clothing, accents, and sense of humor, vary by region. Karagöz play, which is very important among shadow plays, first appeared in our country in the Ottoman period. Since it is a spectacular art form, it has always managed to stay up to date, but today's technological developments, social media and moving away from cultural values cause the Karagöz play to be forgotten. Karagöz play is a performing art that has gone through various changes until today, by a person called Hayali, in order to entertain people, make them think, ensure social integration and cohesion, and entertain children. Karagöz dance, which has an important place in Asian, European and Far Eastern countries, has also influenced the Turkish people. Depictions bearing the characteristics of the Ottoman period followed the ordinary flow of life and updated themselves according to the conditions and periodic social and cultural changes. However, Karagöz shadow play has great difficulty in keeping up with today's technological age. Even though Karagöz play tries to maintain its existence dramatically with today's imaginary artists through TV and social media, we cannot say that it is very successful in this. In this study, the reflections and adaptation of Karagöz and Hacivat shadow play, which is considered the source of Turkish theater, to today's technological age will be examined. In addition, efforts will be made to contribute to the functional and integrative structure of the Karagöz play in family, education and social life, the continuation of our intangible cultural heritage, the beautiful use of the Turkish language and intercultural interaction.

Keywords: Karagöz, Hacivat, Shadow Game

1. GİRİŞ

Gölge insanın varlığının sembolik temsiline dayanan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Gölge her zaman canlıdır çünkü insanla uyur, insanla dolaşır, insanla varlığına kavuşur. Gölge birinci anlamıyla; “Saydam olmayan bir cisim tarafından ışığın engellenmesiyle ışıklı yerde oluşan karanlık.”(<https://sozluk.gov.tr/> 2024) diye belirtilmiştir.

Çevremize baktığımızda bütün nesnelerin gölgesinin kendilerini temsilen var olduğunu görebiliriz. Öyle ki canlı ve cansız olan her şey, güneşin hareketi sayesinde canlı bir gölgeye kavuşur ve gölge durağanlıktan çıkarak devinimsel bir hareketle varlığını tamamlar. Gölgesiyle sürekli bağlantı halinde olan insan, bu canlı temsili bir oyuna dönüştürmüş ve bu haliyle yaşamın bir çok safhasına gönderimlerde bulunarak toplumsal ve kültürel kaynaşmaya eşlik etmiştir. Bu sanat; Hayatı, ışık ve perdeden oluşan bir oyuna, kendini de; bedenine ince bir atıf yaparcasına, deve yada dana derisinden yapılmış tasvirlerle indirgemiş buna da gölge oyunu adını vermiştir. Ana unsuru insan olan gölge oyununda, oyunu oluşturan kişi yani hayali, elindeki tasvirlerle insanı perdeye aktararak yaşamın gerçeklerine vurgu yapmış, bazen trajik bazen de komik durumları betimleyerek bunu eğlence kaynağına dönüştürmüştür. Gölge oyunu içerisinde önemli bir yer edinen Karagöz oyununa baktığımızda adeta bir ayna görevi üstlenerek bulunduğu toplumun kültürünü, gelenek ve göreneklerini kendine has yöntemi ve tarzıyla gelecek kuşaklara taşımayı başarmıştır. Topaloğlu'na göre “Karagöz oyunları bir mozaik gibidir. İzleyici Karagöz’de her türlü konu, bu konuya uygun seçilmiş şiir, müzik, dans, renk ve halkın arasında yer alan her kesimden kişilerin bir arada olduğunu görür. Karagöz bir ayna gibidir ve aslında toplum Karagöz’de kendini izler” (Topaloğlu, 2014: 185-186). Bu açıdan bakıldığında Karagöz oyununun kültürel taşıyıcılık görevinin olduğunu görmekteyiz. Oyunun malzemesi, tekniği, tasvirleri, müzikleri, giysi özellikleri, kullanılan renkler ve yöresel motifleri bölgelere ve yörelere göre farklılık göstermektedir. Saydığımız bu özellikler ile Karagöz oyununun kültürel zenginlik kaynağı olarak kültür elçisi görevini üstlendiğini ve bunu gelecek kuşaklara aktarmak için her dönemde değişim geçirerek günümüze kadar geldiğini görmekteyiz. Gölge oyununun köken olarak ne zaman, nasıl ve nerede ortaya çıktığı hususunda ortaya atılmış olan çeşitli araştırma ve belgeler bulunmaktadır.

Karagöz oyunu Dünyanın çeşitli yerlerinde yayılıp yaygınlaşması ile birlikte kültürlerarası bir yapıya kavuşmuştur. İcra edildiği toplumun kültürel özelliklerini yansıtan bu oyun performans dayalı tiyatro oyunu içerisinde sınıflandırılmaktadır. Ancak karagöz oyununu sadece eğlence ve performans dayalı güldürü özelliği olan tek boyutlu bir oyun olarak görmek bu oyunun diğer işlevlerini görmezden gelmek demektir. Bu çalışmada Karagöz oyununun Osmanlı dönemindeki yeri ve biçimsel özellikleri de değerlendirilerek oyunun günümüze yansımalarına dikkat çekilmiştir.

Literatürde Hacivat Karagöz gölge oyununun gerek tarihsel süreci ve ikilinin diyalogları gerekse gölge oyunun toplumsal yapı ve sinema sanatı ile ilişkilendirilmesi üzerine ele alınmış araştırmalar mevcuttur. Sağlam (2021) araştırmasında, Johan Huizinga'nın "Homo Ludens" adlı eserindeki oyun kuramı çerçevesinde, Karagöz-Hacivat diyaloglarını analiz eder. Öcal & Doğan (2015) araştırmasında, hacivat ve karagöz oyununda ki tiplerin ve diyalogların Yeşilçam komedi filmleri üzerindeki etkileri üzerine çalışılmıştır. Karahan (2019) araştırmasında, doğa ve insan arasındaki ilişkiyi ele alır. Doğanın insan üzerinde ki olumlu ve olumsuz etkilerinin oyuna yansımalarını inceler. Yılmaz (2023) araştırmasında Karagöz-Hacivat oyunları ile Yeşilçam dönemi güldürü filmleri arasında ki benzerlikleri inceler. Her iki sanat formunda da karakter tiplerini, mizahi dil kullanımı ve toplumsal eleştirilerin ön planda olduğu vurgulanır.

2.YÖNTEM

Araştırma Modeli

Bu çalışma, tarama yöntemiyle düzenlenmiştir. “Literatür taraması; daha önce çalışılmamış, ihtiyaç duyulan ve özgün bir araştırma konusunun belirlenmesi, konu hakkında daha önce yaşanan tartışma ve gelişmelerin, temel kavram ve fikirlerin öğrenilmesi, araştırmanın gerekçesinin netleştirilerek araştırma soruları ve hipotezlerin oluşturulması, araştırma için uygun yöntemlerin belirlenmesi ve sonuçların bilime sağladığı katkıların tartışılması gibi amaçlarla gerçekleştirilmektedir”(Şehmuz TURAN 2018,s.114). Buna istinaden “Literatür taramasında araştırma konusu ile ilgili daha önce yayınlanmış kitaplar, makaleler, tezler, konferans bildirileri, tarihi kayıtlar ve raporlar gibi eserler aranır, bulunur,

incelenir ve bu sayede çalışmaya katkı sağlayacak bilgiler elde edilmeye çalışılır. Literatür taramasının amacı kısaca, araştırma konusunda ihtiyaç duyulan bilgilerin elde edilmesi şeklinde ifade edilebilir” (Demirci,A.,2014).Çalışmamızda Türk gölge oyununa ait bulgular olduğu gibi değerlendirilmiştir.

3.GÖLGE OYUNUNUN KÖKENİ

3.1.Gölge Oyununun Tanımı

Gölge oyunu, bir perde arkasında ışığa karşı yapılan figürlerin yaratılmasıyla sahnelenen geleneksel bir sahne sanatıdır. Bu oyun, özellikle Asya ve Orta Doğu kültürlerinde köklü bir geçmişe sahiptir. Gölge oyununun kökenleri, tarih boyunca farklı kültürlerde evrimleşen ve benzersiz bir sanat formu haline gelen ilginç bir hikâyeye sahiptir. Gölge ve oyun kelimelerinin bir arada kullanılmasıyla; “gölge oyunu olarak adlandırılan tiyatronun bu alt dalı, kelime anlamları bakımından incelendiğinde, oyunun tiyatro ile gölgenin ise bu sanatın teknik tarafıyla ilişkilendirildiği görülür. Türk Dil Kurumu’nun Büyük Türkçe Sözlüğü’nde oyun kelimesi dördüncü anlamıyla; Soslendirilmek veya sahnede oynanmak için hazırlanmış eser, temsil, piyes”(https://sozluk.gov.tr/ 2024) şeklinde yer bulurken, gölge ilk anlamıyla; “Saydam olmayan bir cisim tarafından ışığın engellenmesiyle ışıklı yerde oluşan karanlık”(https://sozluk.gov.tr/ 2024)olarak tanımlanmaktadır. Metin And’ın,Dünya’da ve Bizde Gölge Oyunu adlı kitabında, gölge oyununu; “bir aydınlatma kaynağı ile yarı saydam bir perdeden yararlanılarak, bu perdenin önünde ya da gerisinde, ikiboyutlu saydam ya da saydam olmayan kuklaların oynatılmasına gölge oyunu diyoruz”(And, 1977: s.13). Şeklinde tanımlar. Gölge oyunlarının uygulanış yöntemlerine baktığımızda, oyun içinde gölge kavramının yanında birçok etkenin yer aldığını görmekteyiz. Bu etkenlere baktığımızda gölge oyunu çıktığı toplumun sosyal, kültürel ve birçok ortak değeri yansıttığını, bunu yeni kuşaklara aktardığı bilinmektedir. Gölge oyununun hangi kültürde oluştuğu ve gelişip hangi kültürlerle yayıldığına dair farklı görüşler vardır. “Bu konuda iki ana görüş vardır: Birinciye göre, gölge oyunu ilk olarak Asya’dan çıkıp Batıya doğru yönelmiş ve yayılmıştır. İkinciye göre ise, batıdan doğuya ve Asya’ya geçmiştir”(And, 1985: s.271).Bu konuda Gölge oyununun Asya kökenli olduğunu belirten görüşlerin daha ağır bastığı ve bu görüşün kabul olduğu görülmektedir. Asya kıtası, Gölge oyununun ortaya çıktığı yer olduğu varsayıldığında ise bu coğrafyaya dahil birçok çok bölge söz konusu olmaktadır. Gölge oyunun, ilk çıktığı zamanlarında, ölüm, doğum, hastalık, dinsel ve siyasal ve gibi olaylar çerçevesinde oynatılmış olması; insanın ilahi varlıklarla ilişkisini, kutsal sayılan anlarda yada biçare olduğu zamanlarda tanrıyla iletişim kurma ihtiyacı içinde olduğunu göstermektedir. Tıpkı tiyatronun ortaya çıkışı da av gibi ilkel ve takiben bazı dinsel törenler gibi benzer olaylara dayanmakla birlikte tarihsel dönemlerdeki değişimle olgunlaşarak bir sanata dönüşmektedir. İlk başlangıcında böyle bir ihtiyaca cevap veren gölge oyunu, süreç içerisinde sanatsal bir gösteriye, tiyatro mantığıyla başlamış ve kendi varoluş sebebiyle ilişkisini sürdürerek yoluna devam etmiş ve dönemsel değişimlere ayak uydurarak günümüze kadar ulaşabilmiştir. “Gölge oyununun Çin’den çıktığını ileri süren George Jacob; bu oyunun, önce Moğollar’a oradan da ‘kolkorçak’ adıyla Türklere mâl olduğuna işaret eder”(Gökay,1938, akt. Töre, 2009, 2191).Yüzyıldır gölge oyununu bir ulusa mal etme çalışmalarında sürekli bir öncekini çürüten savlar ortaya çıkmıştır. Bu sebeple yapılan araştırmaların kesinliği sürekli sorgulanmakta ve her an bilgilerin değişmesi söz konusu olabilmektedir. Köken tartışması sürerken, “yapılan araştırmalarda, ortaya konulan bilgileri toplayarak sonuç bağlamında, oyunun çıkış noktası olarak kesin görüş, zengin kültürel ve geleneksel yapısı, günümüzde de kullanım tekniği ve içeriğiyle hangi ülkeden çıkmış olursa olsun gölge oyununun menşei, Asya kıtasıdır ve oyun oradan yayılmıştır bilgisi, genel geçer kanıt olarak kabul edilir”(Sakaoğlu, 2003, 13-19).Bu mantıkla yaklaştığımızda “Başlangıçta dinsel öğreti ve ayinlerin gösterildiği Gölge oyunu sanatsal bir boyut kazanarak...”(Özhan, 2015, 16) etkileşim halinde olduğu toplumun sosyal, kültürel, siyasi ve ekonomik oluşumlarını ve eğlence unsurlarını keyifli bir dil ile yansıtan seyirlik bir oyun olduğunu görmekteyiz. Gölge oyunu bir halk sanatıdır bu sebeple içinde bulunduğu toplumun giyim tarzını, gelenek ve göreneklerini, mizah anlayışlarını yansıtarak bizlere dönemsel bilgilerde vermektedir. Gölge oyununun tarih sahnesine çıkışı çeşitli kaynaklara göre milattan öncelere kadar gitmektedir. Elbette ki bu uzun tarihi süreç içerisinde gölge oyununun ilk ortaya çıkışı sürekli tartışılmıştır. Gölge oyununun güncel hali göz önüne alındığında ve oyundaki tüm unsurlara etraflıca bakıldığında Asya kültürünün zenginlik ve çok boyutluluğunu görebilmekteyiz. Bu zenginlik ve çok boyutluluğun: Hindistan, Güneydoğu Asya ülkeleri, Çin ve Japonya gibi ülkelerden kaynaklandığını görülmektedir. Gölge oyunu çoğu ülkede coğrafi şartların etkisi ile farklı şekillerde adlandırılmıştır. Bu adlandırma yapılırken elbette bölgesel kültürel özellikler

ve kullanılan malzemelerin etkisi oldukça önemlidir. Bu çerçeveden baktığımızda Dünyanın farklı coğrafyalarında gölge oyunu çeşitli değişikliklere uğrayarak içinde yeşerdiği topluma uyum sağlamıştır. Böylece kültürel zenginliği nesiller boyu aktarabilmiştir. “Hindistan’da genel olarak gölge oyunu, ‘chayanataka’ şeklinde adlandırılmakla birlikte, gölge oyununa verilen isimde de bölgesel farklılıklar gözlenmektedir. Gölge oyunu kelimesi Çin’de ise, gölge anlamındaki ying kelimesi ile tiyatro kelimesinin bir araya gelmesinden oluşmaktadır.(And, s.147-148).Endonezya gölge oyunu olarak bilinen ‘wayangkulit’in üç çeşidi vardır: BunlarWayangMadjia, WayangGedog, WayangPurwa’dır”(Kahle,1940).Türkiye ye geldiğimizde ise gölge oyunu, önemli ve ön planda olan karakterden biri olan Karagöz’ün ismiyle bilinir. Yunan gölge oyunu ‘Karaghiozis’, Türk gölge oyunu olan Karagöz’ün temeline dayanır.“Fransa’da gölge oyunu için, Çin gölgeleri manasına gelen ‘ombreschinoises’, gölge tiyatrosu için, ‘Théâtre d’Ombres’ ibaresi kullanılır. Bundan da anlaşılabacağı üzere Fransızlar gölge oyununun menşei Çin olarak kabul etmektedirler”(Sa.,d, s.69-73).Arap coğrafyasına baktığımızda ise gölge oyununun farklı adlandırıldığı görülmektedir: “Perde hayali, Cafer gölgesi, Cafer er-Râkıs Gölgesi, Hayâlu-l, Ezâd, el-hayâl, Karakûz ya da Karakûş’tür.

3.2.Gölge Oyununu ortaya çıkaran sebepler ve bu oyunun amacı

Gölge oyunu ile ilgili köken tartışmasında hangi ülkenin oyun üzerindeki hakimiyetinden çok bu oyunun icra edilmesinin hangi gereksinimleri karşıladığının üzerine düşmek daha doğru olur. Bu açıdan baktığımızda gölge oyunu her ne kadar tiyatral bir sunu olarak kabul edilse de kurulumunun basit olması, yani; bir tiyatro oyunu gibi geniş bir kadro, büyük sahneler, amfi tiyatro gibi mekanlara ihtiyaç duymaması ve bir yerden başka bir yere taşınmasının kolay olabilmesi nedeni ile tercih edilmesi etkeninin yanı sıra, asıl

ortaya çıkışında en güçlü etkenlerden biri, çeşitli kültürlerin zengin halk kültürü mirasıdır. Geleneksel masallar, efsaneler, mitolojik hikayeler ve dini temalar, gölge oyunlarının temelini oluşturur. Bu kültürel zenginlik, gölge oyunlarının içeriğini ve anlatılarını zenginleştirir. Gölge oyununda tekniğin yanı sıra, yeşerdiği toplumun kültürünü, dünya görüşünü, inançlarını, dinini, teknolojisini, gelenek ve göreneklerini, edebiyatını, toplumsal ve ekonomik yapısını, görsel okuryazarlığını ve müziğini net bir şekilde görebiliriz. Bütün bu unsurları barındırmakla birlikte gölge oyunu zaman içerisinde başka toplumları da etkilemiştir. Burada belirtilen etkileşim olduğu gibi değil sentezleme ve kendi benliğini katarak yeni bir üslup oluşturma olarak algılanabilir. Bu sebeptendir ki kendine has ve ortak özelliklerine bağlı olarak türlere ayrılması ve zaman içerisinde icra edildiği ulusun bir değeri olması, kültürün yaşayan, gelişen ve sürekli değişen canlı bir oluşum olduğunu göstermektedir. Gölge oyununun farklı coğrafyalarda farklı kültürel motiflerle bezendiğini ve bu değişikliklerin toplumların yapısına göre şekillendiğini açıkça görebilmekteyiz. Bu açıdan baktığımızda her ne kadar ufak değişiklikler taşısa da farklı coğrafyalarda ortak olan çok önemli bir nokta da gölge oyununun yönetsel ve içeriksel benzerliğidir. Elbette bu ortak yönün her coğrafyada benzer olması insanların haz ve eğlence ihtiyaçlarının da aynı olduğunu göstermektedir.

4.OSMANLIDA GÖLGE OYUNU

“Gölge oyunları dünyanın çeşitli kültürlerinde var olan ve yüzyıllardır oynatıla gelen

Kültürlerarası bir sanattır. Bu sanatın doğuşu ile ilgili daha öncede belirtildiği gibi gölge oyunu ilk olarak Asya’dan çıkıp Batıya doğru yönelmiş ve yayılmıştır ya da Batı’dan Doğu’ya ve Asya’ya geçmiştir. “Türk gölge tiyatrosunun kökeninin ise Bursa, Hindistan, Çin, Orta Asya Türk kültürü veya Mısır olduğu araştırmacılar tarafından belirtilmektedir”

(Tuncel 2013: 205, Güven 2008: 79, Gökcan 2016: 86).

“Asya’nın çok zengin bir gölge oyunu geleneği bulunduğuna göre, ister Hindistan, ister Cava, isterse Çin’den çıkmış olsun, gölge oyununun Asya’dan Batı’ya yayıldığı görüşü daha güçlüdür. Ancak, bir de Endonezya’daki gölge oyununun Çin veya Hindistan’dan gelmiş olabileceği tartışmaları karşısında, bilim adamlarına yakıştırılmayacak dayancasız ve çabuk varılan yargılardan kaçınmak yolunu tutan incelemeciler de çıkmış, aynı sanat olayının birbirinden etkilenmeden de çeşitli yerlerde görülebileceği görüşü ileri sürülmüştür”(And, 1985: 271). Metin And’ın belirttiğine göre, gölge oyunu, Yavuz Sultan Selim’in Mısır’ı fethinden sonra, buradan İmparatorluğa getirilmiştir. Nitekim Mısır tarihçisi İbn-i İyas, “Bedâyi’ ü’z- Zuhûr fi Vekâyi’-id-Dühûr, adlı eserinde hayal oyununun Yavuz Sultan Selim’in

huzurunda oynattırıldığını ve sonradan Sultan’la beraber İstanbul’a nakledildiğini anlatmaktadır” (And,1985). Karagöz’ün çıkış yeri ve kökeni ile ilgili görüş bildiren kritik önem taşıyan kaynaklardan biri de Evliya Çelebi’dir. Evliya Çelebi 17. yüzyılda toplum tarafından kökleşen ve toplumun dinamiklerini yansıtan bu oyunlara seyahatnamelerinde yer vermiştir.

4.1.Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Gölge Oyunu

Osmanlıların geniş coğrafyalara ulaşması, bir çok dinsel ve etnik topluluklara hükmetmesi, , yeni mizahi türlerin ve yeni tiplerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu anlamda Osmanlı dönemi mizah anlayışına baktığımızda çok kültürlülüğün etkisini ve geniş sınırlara ulaşmış bir medeniyetin etkisini tiyatro oyunları ve dönemin en yaygın sanatından biri olan Karagöz gölge oyunlarında görebiliriz. Özellikle toplumsal ve siyasal alanda halkın eleştirmek istediği hatta söylemek isteyip söyleyemediği durumları bir tip üzerinden sanatsal gösterilerle dile getirme gayreti içerisindeydi. Toplumun dönemsel olayları eleştirip tepki çekmeden dile getirmesi elbette kolay değildi. Olaylara karşı toplumun eleştirel ve mizansen yansıması ve dili olan Karagöz gölge oyunu bu açıdan bakıldığında oldukça başarılı ve etkili sayılabilmektedir. Bu açıdan baktığımızda Osmanlı dönemindeki devlet yetkilileri olan padişah, vezir, kadı gibi üst düzeydeki yöneticileri yerip eleştiren ve hazırcevap olan karakterlerin oyunda bulunmasından geri kalınmamıştır. Farklı ve zıt tasvirlerin ve karakterlerin Karagöz gölge oyunu içerisinde bulunması bu oyunun toplumun tüm kesimlerini yansıttığını göstermektedir (Sağlam, 2013). Osmanlı Devleti’nin son dönemleri ile Cumhuriyet’in ilk yıllarında sanatsal alanda yaşanan değişim, gelişim ve dönüşümde Gölge oyununun etkilenmemesi elbette mümkün değildi. Toplumsal değişimin sonucu olarak Gölge oyunu da değişime ayak uydurmuş ve toplumun aynası olmaya devam etmiştir. Bu bağlamda baktığımızda sadece sanatsal değişimler değil, toplumsal olayların da gölge oyununu yakından etkilediğini net bir şekilde görmekteyiz. Özellikle Milli mücadele yıllarında Karagöz oyunundaki karakterlere baktığımızda belli bir dönem Ermenilerin kuyumcu, Rum karakterlerin çete mensubu, Yahudilerin ticaretçi olarak tasvir edildiği görülmüştür (Yaşartürk, 2012). Osmanlı ve Cumhuriyet dönemi Karagöz gölge oyununun incelediğimizde Anadolu coğrafyasının tüm renklerinin ve çeşidini bu oyunun içeriğinde bulabiliriz. Özellikle Osmanlı sonrasında Cumhuriyet ile birlikte değişen ve dönüşen mizah anlayışı artık elektronik kültür yolculuğuna çıkmıştır. Cumhuriyet döneminde yaşanan toplumsal değişim, batılılaşma süreci, yeni alfabeye geçiş, siyasal kutuplaşmalar, yaşanan büyük savaşlar, sanayileşme ve şehir yaşamının popülerlik kazanması, iletişim ve etkileşimim değişmesi gibi unsurlar mizahın oluşumuna yeni anlamlar getirmiştir. Cumhuriyet öncesinde Ahmet Mithat Efendi ilk defa gölge oyununun teknik olarak değişmesi ve yenileşmesi gayretinde bulunarak gölge oyunu üzerinde köklü reformlar yapma girişiminde bulunmuştur. Ahmet Mithat Efendi’nin tek istediği gölge oyununu Batı kültürüyle sentezlemek ve modernleşmesini sağlamaktır. Ahmet Mithat Efendi, yepyeni bir yenilik daha önerir: “Yeni bir forma bürünmüş yepyeni bir sesle hitap eden fakat halka çok tanıdık gelen bir yerli kahraman” (Boratav,1992).

Cumhuriyet ile birlikte dönemin siyasi partisi ve halkevleri Gölge oyunu için devreye girer ve artık cumhuriyet döneminin tüm kültürel değerleri yeni kuşaklara bu oyunla benimsetilmesi sağlanır. Bu konuda dönemin yetkili organları Gölge oyununun cumhuriyet dönemi ile ilgili yapılacak çalışmaları için bir genelge yayımlar. “Bu genelge ile başlatılan proje kapsamında 1941’de yedi adet Karagöz oyunu yazılmış ve yayımlanmıştır” (Çıkla,2007).Proje kapsamında yeniden oluşturulan Karagöz gölge oyunlarının geneline baktığımızda, cahil ve patavatsız olan Karagözün sağlam ve sağduyulu bir Anadolu insanına evrildiğini görmekteyiz. Bu sayede Karagöz halkın dilini konuşacak halk gibi düşünecek ve aydın kesim ile halk arasında bir tercüman olacaktır. Fakat yapılan tüm gayret ve çabaları ilerleyen süreç içerisinde modern dünyada yaşanan gelişmeler, elektronik kültürün yaygınlaşması sonucunda Karagöz oyununun halka önderlik etmesi bir yana dursun halkın kültürel benliğinde silinme sürecine girerek eğlence olmaktan uzaklaşmıştır. Bu nedenle artık karagöz gölge oyununun yepyeni bir problemi daha olmuştur, o da: Karagözün var olabileceği problemidir. Dünyadaki kültürel yapının değişmesi sonucu elektronikleşen dünyayla birlikte Boratav, Karagöz gölge oyununun televizyonlar sayesinde yaşatılabileceğini ve yeni nesillere aktarılabilceğini savunmaktadır (Boratav, 1992). Çağımızda sürekli ve hızlı bir değişim ve dönüşümün yaşandığı için popüler kültürün karşısında durabilecek bir kültürel argüman ne yazık ki kalmamıştır. Özellikle Karagöz oyununun güncellenerek yeni ve çağdaş tasvirlerle bezenmesi ve çağdaş mizah anlayışına kavuşması da Karagöz oyununu artık çağdaş eğlence kültürünün bir parçası yapamıyor. Karagöz oyununu hayatta tutabilmek için yapılan tüm gayretler sadece oyunun

güncellenmesi ve teknik anlamda değişmesinden ileri gidememektedir. Bu açıdan bakıldığında Gölge oyununu hayatta tutma gayretlerinin olması oldukça önem arz etmektedir. (TÜRKYILMAZ, 2013).

5.GELENEKSEL TÜRK GÖLGE OYUNU “KARAGÖZ İLE HACİVAT”

5.1.Karagöz gölge oyununun Tanımı ve Özellikleri

“Karagöz, şeffaflaştırılmış (cam deri tabir edilen) deriden yapılan tasvir olarak adlandırılan insan, hayvan veya eşya şekillerinin çubuklar yardımı ile oynatılması sırasında arkadan verilen ışıkla beyaz perde üzerine yansıtılması temeline dayanan gölge oyununun adıdır” (Özçörekçi, 2008, s.15).“Türk gölge oyununda söz sanatları açısından taklit ve karşıtlıklardan yararlanma, oyunu yürüten iki önemli husustur. Karşıtlıklardan yararlanmanın, tuluat tiyatrosunda anahtar verme deyiimiyle karşılık bulunduğu, burada dişi konuşanın yani karşısındakine laf söyleme fırsatı verenin Hacivat olduğundan, buna karşılık Hacivat’a laf yetiştirme rolünün de Karagöz’e ait olduğundan bahsedilmiştir. Bu noktada Karagöz ve Hacivat’ın ikili olma gibi bir başka özelliği de ortaya çıkmaktadır. ‘Yıktın Perdeyi Eyledin Viran’ adlı Yapı Kredi Karagöz Koleksiyonu Kataloğundaki yazısında Enis Batur, 1972 yılında Karagöz -Hacivat’la ilgili yazdığı ilk versiyonun sadece Karagöz-Hacivat ikilisinin değil; Don Quijote ve Sancho Pancha,Kral Lear ve Soyтарыsı, Faust ve Mefistoteles, Bouvard ve Pécuchet, Mercier ve Camier,gibi başka ikililerin de birer sentezine dayandığını belirtmiştir” (Batur, 2004.s.8).Gölge oyunu kavramına dünya örnekleri açısından baktığımızda çok geniş bir çerçeve ile karşılaşmaktayız. Bu çerçeve içerisinde yer edinmiş olan Türk Gölge oyunu oldukça dikkat çekici bir konumda karşımıza çıkmaktadır. Bu dikkat çeken özelliklere baktığımızda, tasvirlerin çeşitliliği, kullanılan renklerin uyumu, bölgelere göre değişen şivelerin ve kıyafetlerin oluşu ve özellikle oyunlarındaki konuşmaların Türk kültürünü yansıtan birçok söz sanatıyla ilişkili olması öne çıkmaktadır. Karagöz adıyla anılan Türk Gölge oyununda olaylar komik bir yapı üzerine kurulmuştur. Bu komik yapının izleyiciye vermek istediği mesaj ise aslında çoğu zaman dramatik bir doğaçlama veya kurgusal bir diyalog şeklinde olmaktadır. Oyunun bu özelliğine baktığımızda Türk Tiyatrosunun izlerini, halk kültürünün hicivleme ve söz sanatlarını rahatlıkla görebilmekteyiz.

5.2.Karagöz Oyununda Karakterlerin Özellikleri

Karagöz oyununa baktığımızda halkla iç içe, samimi bir tarafının her dönemde var olduğunu net bir şekilde görebiliriz. Bu özelliği sayesinde oyunu oluşturan karakterlerin kendilerine has kişilikleri ve üslupları bulunmaktadır. Bu kişilikler her oyunda aynıken oyundaki kurgu yada doğaçlamaya göre üsluplar oyuna göre şekil almaktadır. Öyle ki oyundaki karakterler bölgesel şive ve kültürel yapıdaki değişkenlere hemen uyum sağlayabilmektedir. Buda oyunun çok özellikli kültürel bir bezemeye sahip olduğunu göstermektedir. And’a göre; “Bütün tiyatro kişilerinde olduğu gibi burada da bir kişinin tanımlanması ve belirtilmesi dört yoldan olur:

1.Görünüşü, dış özellikleri; Oyunun baş kişisi olan Karagöz ve sıkça onun karşısında yer alan Hacivat, renk konusunda odak noktasındadırlar. Tiplerin özelliklerine göre sıcak ve soğuk renkler kullanılmıştır.Tüm kabalığına, görgüsüzlüğüne, patavatsızlığına rağmen sempatik olan yuvarlak hatlı Karagöz, ağırlıkla sıcak renk olan kırmızı ile boyanır. Sarı, yeşil ve dönem dönem de mavi renkler Karagöz tasvirlerinde görülür. Eski tasvirlerde ise sarı renkli Karagöz’lere de rastlanmıştır. Bunun nedeni kullanılan bitkisel boyaların zamanla uçup renginin sarıya dönüşmesidir (Resim 1). Hacivat tasvirlerinde en çok kullanılan renkler kırmızı,sarı, siyah, yeşil ve beyazdır. Beyaz rengin giysinin herhangi bir bölümünde değil, Karagöz tasvirlerinde olduğu gibi, Hacivat tasvirlerinde de giysiyi süsleme ve bazı hatları belirleme amacıyla kullanıldığı görülmüştür. Az kullanılan diğer renklere oranla turuncu daha fazla kullanılmıştır.

Hacivat tüm okumuşluğuna, görgüsüne rağmen antipatik bir yapı gösterir. Hatları sivri ve iticidir. Rengi ise soğuk renk olan yeşil ağırlıklıdır. Sarı ve özellikle kırmızı, Hacivat tasvirinde yeşile göre daha az yer tutar. İki tipin farklılıklarını, zıtlıklarını vurgulamak komedinin varolması açısından temel şartlardandır. Karagöz oyununda da bu abartı ve zıtlıklar kullanılarak komedi unsuru meydana getirilir.Gösterge açısından da zıt renklerin kullanımı buna hizmet etmektedir.(Resim 2) (Karabağ, 2006).

Resim 1. Karagöz

Resim 2. Hacivat

2. Konuşması, sesi, söyleyişi,**3. Davranışları, hareketleri, tavırları,****4. Başkalarının bu kişi üzerinde söyledikleri, düşünceleri**

Karagöz gibi bütün bir toplumun sosyal yapısını sentezleyerek izleyiciye açık, net ve yalın bir şekilde sunabilen bu oyun türünde, karakterlerin etnik kimlikleri ve bulundukları coğrafyadaki geleneksel görünüşleri gibi, onlara kişiliklerini kazandıran kıyafetler ve aksesuarlar, karakterlerin dış özellikleri ve kullanılan müziklerin belirlenmesinde oldukça önem taşımaktadır. Karagöz oyununda karakterlere ait tavırlar, tepkiler, hal ve hareketler de; kıyafetler, lehçeler ve konuşma şiveleri de karakterlerin benliklerini oluşturan unsurlardandır. Örneğin Yahudi karakterinin herhangi bir olayda hemen korkacağını veya bir alışverişte zorlu pazarlık edeceğini, Tiryaki'nin konuşurken birdenbire orta yerde kendinden geçip horlamaya başlayacağını izleyici bilmektedir. Diğer karakterlerde de durum aynıdır, mesela Zenne için içten pazarlıklı döneklilik, Laz için acelecilik ve gevezelik gibi kalıplaşmış davranışlar vardır ve izleyici bunu önceden bilir. Bu hususta bize gösteriyor ki Karagöz oyunu toplum nezdinde oldukça kabul görmektedir.

5.3.Karagöz'ün Anadolu coğrafyasında ortaya çıkışına dair görüşler

Gölge oyunu her ne kadar Yavuz Sultan Selim döneminde Anadolu topraklarına getirilmiş olduğu düşünülse de, oyun ilk olarak 17. yy'da Karagöz adıyla anılarak bugünkü kimliğini oluşturmaya başladığı kabul edilmektedir. Gölge oyununun kabul gören evrensel tarihi süreçlerine dayalı yapılan araştırmalar neticesinde, bilim insanlarının ispat niteliğinde ya da tahmine dayalı bazı bulgular ışığında ortaya koydukları görüşlerle birlikte, kısmen ya da tamamen kabul görmüş ya da tartışmaya açık birtakım görüşler mevcuttur. Gölge oyununun evrensel kökenine baktığımızda, bu oyunun etkileşim içerisinde olduğu ve birçok benzerlikler taşıdığı görülmüştür. Bu etkileşimin oluşmasında elbette kültürel etkileşimin ve geçlerin etkisi yadsınamaz. Türk gölge oyununun ortaya çıkışı da evrensel etkileşimdeki gibi bir oluşuma sahip olduğu görülmektedir. Türk kültüründe "Karagöz adıyla anılan bu oyununun, dünya üzerindeki örneklerine oranla çok daha zengin ve özgün yapıya sahip olduğu; edebiyatı, sözlü sanatları ve toplumsal yapısını yansıttığındaki becerisi ile Türk kültürünün tüm öğelerini izleyiciye en gerçek ve yalın şekilde iletmesinden anlaşılmalıdır. Bu noktada, Karagözün tarihine ışık tutmak amacıyla; göçlerin ve toplumlararası kültür alışverişlerinin etkilerinin incelenmesinden başka bir yol izleyenler" (<http://earsiv.anadolu.edu.tr>). "...Türk gölge oyununun eksen kişileri Karagöz ve Hacivat ile gölge oyununun bulucusu olduğuna inanılan Şeyh Küşteri'nin gerçekten yaşamış kişiler olduğunu kanıtlayarak ...Karagöz'ün çok eskiden beri bilindiğini göstermek isteyenlerdir"(And, 1977, Ön.ver., s.240).Anadolu coğrafyasına 16. yy'da mısırdan getirildiği tahmin edilen oyun, Anadolu coğrafyasının tarihsel, kültürel ve siyasal değerleri ile yoğrularak bölgeye özgü

bir karakter ortaya koymuş ve geçen yıllar içerisinde de adı da Karagöz olarak tarihteki yerini almıştır. Mısır'dan getirildiği düşünülen gölge oyunu, Türk yurdunun bütün kültürel değerleriyle tekrar yoğrulan bu oyun 17. Yy'da, toplum içerisinde yaygın bir şekilde kullanılan, 'Karagöz' ismini almıştır. Türk halk tiyatrosu geleneğinin önemli bir güldürü türü olan Karagöz barındırdığı karakter çeşitliliği ile Osmanlı toplumunun çok uluslu yapısının ve buna bağlı hoşgörüsünün bir yansıması niteliğindedir. Karagöz oyunlarına baktığımızda oyunların içeriğine ait olan hoşgörülü yapının yanında, farklı coğrafi bölgelerden, farklı uluslardan ve dinlerden karakterlerin oyun renkli kişilerini ortaya çıkarması, geçmişten bugüne toplumumuzun uyumlu ve kenetlenen yapısını göstermektedir. Dünyada ve Bizde Gölge Oyunu adlı kitabının önsözünde Metin And, Karagözün, tarihsel dönemler içerisinde geçtiği zorlu yollara, sorduğu sorular ve bu sorulara verilen yetersiz ve geçici cevaplarla dikkat çekmektedir; "Türk gölge oyunu en azından dört yüz yıl nasıl böylesine canlı kalabildi? Özellikle Osmanlı İmparatorluğunun geniş sınırları içinde çeşitli din ve etnik ayrışımına karşı nasıl oldu da böylesine oralarda benimsendi, daha da ileri gidilerek sömürgeci devletlere karşı bir direniş silâhı gibi kullanıldı? Neden Karagöz yüzyıllar boyunca Batının böylesini ilgisini çekti?"(And, 1977, s. 7).

5.4.Karagözde Kullanılan Teknik Terimler, Enstrümanlar ve Perde

"Karagöz; belli bir geleneğe ve bu geleneğin getirdiği birtakım kurallara sahip bir oyundur. Karagöz oyununda kullanılan araç gereçlere ait teknik tanımlar, bu işle uğraşan kimselere verilen adlar da oyunun geleneksel yapısının bir gereğidir. Her isim bir anlam taşımaktadır.

Karagöz sanatçısına hayalî, yardım eden kişilere yordak denilmektedir. Karagöz sanatçısının birden fazla yardımcısı olup, oyun takımı ile görevli kişiye sandikkâr, şarkıları okuyanlara yordak tef çalan yardımcıya da dayrezen denildiği bilinmekle birlikte günümüzde Karagöz sanatçılarına yardım edenlerin tamamına yordak denilmekte, yardımcıların sayısı bir iki kişi ile sınırlı olmaktadır. Karagöz sanatçıları usta-çırak eğitimi ile yetişmektedirler"(Özçörekçi Göl, 2008, Ön.ver.,s.17).İlk zamanlarında "çoğunlukla mermerşahiden yapılan karagöz perdesi...pamuk ipliğinden yapılmış üç dört parmak eninde bir fitilin zeytinyağı doldurulmuş bir kalp içinde yakılmasıyla meydana getirilen meşaleler ya da kalın şem'alarla [= mum] arkadan aydınlatılırdı. Sonraları havagazı ve elektrik lambaları kullanılmaya başlanmıştır" (Kudret, 2004, Ön.ver.,s.33,34).

"Daha önce Türk Gölge Oyunu Karagöz'ün İslam ve Mistisizm ile Bağıntısı başlığı altında; Karagöz oynatılan perdeye tasavvufi anlamı nedeniyle Ayna, Ayıne-i Devran, yani evren'in aynası dendiği belirtilmişti. Perdeler önceleri 2x2,5 m. iken sonraları 110x80 cm ebadında yapılmaya başlanmıştır. İç tarafta perdenin alt çizgisine paralel kurulmuş rafa 'Peş Tahtası' (destgâh) denilir. Peş tahtası oyunda kullanılan araç gereçlerin zil, tef, kamaş, nareke (düdük), hayal ağacı (birden fazla tasviri tutmaya yarayan (Y) harfi biçimindeki çatal çubuk) perdeyi aydınlatacak kandil veya ampul ile tasvirlerin yerleştirildiği bir alandır" (Özçörekçi Göl, 2008, Ön.ver.,s.17).“Perdede oynatılan tasvir olarak adlandırılan şekiller ortalama 35 – 40 cm boyutunda olup genellikle dana çoğunlukla da deve derisinden yapılmaktadır. Nevrekan denen keskin uçlu bir bıçakla kesilerek içinden tasvirler çıkarılmadan önce deri özel bir yöntemle saydamlaştırılır. Kök boya ile boyanan tasvirler saydamlıklarından dolayı ışık geçirgendirler ve boyandıkları renkler perdeye yansır" (Kudret, 2004, Ön.ver.,s.34). Hayali adı verilen, Karagöz ustası tarafından perdeye tutulan “ tasvirler 50 cm. uzunluğunda, 1 cm. çapında gürge ağacından yapılmış çubuklarla oynatılır. Türk Karagöz'ü yatay çubuklarla oynatıldığından, görüntüler tek yönlü hareket ederler, geri dönemezler. Bunu yenmek için kimi görüntülerde firdöndü tekniği kullanılır"(Özçörekçi Göl, 2008, Ön.ver.,s.18). Göstermelikler oyun başlamadan önce oyun hakkında izleyiciye ipuçları veren birer şifre gibidir. Oyunun konularına göre perdeye konulan göstermelikler şu şekilde anlamlar taşımaktadır. Oyunda üzücü ve sevindirici olaylar bir arada olacaksa limon ağacı, fantastik bir konu olacaksa şahmeran, cin, dev gibi olağanüstü şekiller, çok üzücü olaylar için kavak ağacı, oyunun konusu tarihi bir olaysa mitolojik bir görüntü, çok güzel mutluluk veren konular için ise çiçek vazosu göstermelik olarak perdeye oyundan önce yerleştirilir. Göstermelikler iki şekilde olur bunlardan ilki yukarıda bahsettiğimiz oyun başında perdeye konulan ve oyun hakkında izleyiciye ipucu veren asıl göstermeliklerdir. Asıl göstermelikler nareke adı verilen düdük sesiyle perdeden kaldırılarak oyuna geçilir. İkincisi ise oyun boyunca perdede kalan dekor amaçlı kullanılan göstermeliklerdir. Dekor amaçlı kullanılan göstermeliklerde çoğunlukla Ferhat ile Şirin, Kanlı Kavak, Hamam, Orman, Eczane, Salıncak temaları işlenmiştir.

5.5.Karagözde Temel Karakterler

Karagöz oyunlarındaki karakterler toplumsal kesimi temsil eden günlük yaşamın kesitlerini yansıtan tipler olarak karşımıza çıkmaktadır. Belirlenen karakterler; şekilleri, renkleri, giyim kuşam özellikleri ve şiveleri ile oyundan oyuna ve çevresel şartlara göre değişkenlik gösterebilmektedir. Tasvir yapımında toplumsal ve kültürel değerler ön plana alınmaktadır. Öyle ki “Karagöz oyununda kişiler, Osmanlı toplumunun farklı unsurlarını temsil eden belli özellikleri ön plana çıkartılmış tiplerdir. Dolayısıyla gölge oyununda baş aktör, oyunu oluşturan ve tüm görselliği yaratan, figür ya da tasvir olarak adlandırılan görüntülerdir. Bu bağlamda bu tasvirlerin tasarlanması ve uygulanması oyunun temelini oluşturmaları bakımından son derece önemlidir” (Ersan, 2014: 74). Seyircinin görsel kurduğu perdedeki renkli gölgelerin biçimsel özellikleri olması bakımından tasvirlerin tasarlanıp yapımı oldukça önemli ve zahmetlidir. Yerel kimliklerin gülmeceye katkısı için Hayali tarafından yapılan şive taklitlerinin yanında, toplumu yansıtan karakterlerin kendine has giyim kuşam ve kültür özelliklerinin vurgulanması ve geleceğe aktarılması gerekmektedir. Oyunlarda belli kişiler hep belirli biçimlerde giyinirler ama bölgesel özelliklere göre ufak değişikliklerin olduğu görülmektedir. “Bu giyim kuşam, kişinin geldiği yerin, toplumsal sınıfının, çıktığı yerin yöresel özelliklerini taşır. Ayrıca Karagöz oyununda kişileri tanıtıcı işaretler arasında her kişinin kendine özgü müzik, türkü ve dansları vardır. Kişiler daha perdeye ya da meydana çıkarken, çalınan ezgiden, söylenen türküden, yaptıkları danstan, okudukları şiirden okışı tanınabilir” (And, 1977: 291).Oyunun ilk önceliği ve Karagöz denilince ilk akla gelen güldürü unsurudur. Bu açıdan bakıldığında hamurunda bir çok söz sanatının olduğu görülmektedir. Ayrıca tasvirlerde kullanılan renk öğeleri ve tasvirlerin oluşturulması sürecindeki işçilik ve özveri Karagöz oyununu eşsiz kılmaktadır. Bu hususlar biryana oyunun en önemli öğesi olan dil, hem toplumsal bağları yansıtmakta hem de tasvirlerle hayat vermektedir. Konuya bu çerçeveden baktığımızda Karagöz oyununun adeta kültürel miras taşıyıcısı olduğunu net bir şekilde söyleyebiliriz. Karakterlerin yapılarını incelediğimizde toplumsal yansımaları ve toplumsal bütünlüğü vurgulayan nitelikte olduğunu görmekteyiz. And, Karagöz için;“...Osmanlı kültürünün ve toplumsal yapısının bir kesiti, bir mikrokozmosudur. Burada çok uyumlu ve zengin bir bütüncüllük buluruz. Çeşitli sanatlar bir gösterimde bir araya gelip güzel bir mozaik oluşturur, şeklinde ifade eder. Türk gölge oyununun çeşitli sahnelerinde...dramatik konulu oyunlarda dahi olaylara mizahi yanı ile yaklaşılmaktadır. Oyunlarda hoşgörü ve barış temel düşünceyi oluşturmakta, tipler ise bu anlayış çerçevesinde oyunun içinde yer almaktadır. Her türlü olayın işlendiği Karagöz’de eleştiri ve hiciv yoğun olarak kullanılmakta ancak bu, kişiler üzerinden değil olaylar üzerinden yapılmaktadır” (Özçörekçi Göl, 2008, Ön.ver.,s.15).Türk gölge oyunu ile ilgili araştırmalar yapan bazı yazarlar Karagöz oyunundaki karakterleri bazı sınıflamalar içerisinde göstermişlerdir. Metin And’a göre belli başlı dört sınıflama Jacob, S. Esat Siyavuşgil, S. Nüzhet Gerçek ve A. Kudsi Tecer tarafından yapılmıştır. “Bu sınıflamaları; Jacob tiplerine dayalı olarak; Aslı,lehçe-şive ve marazî tipler, çocuklar ve kadınlar (Jacob,1900: 18-40). Siyavuşgil; mahalleliler ve dışarıdan gelenler(azınlıklar) (Siyavuşgil, 1941: 144). Gerçek; taklitlere dayalı olarak, zenne, şive, İstanbul, Muhtelif ve yeni taklitler(Gerçek, 1942: 141). Tecer ise yine taklitlere göre; şive ve karakter taklitleri (Tecer, 1956: 14-18) (And, 1977: 294-295)olarak sınıflamışlardır. Metin And’ın inceleme kolaylığı sağlaması açısından Karagözde yer alan karakterleri 11 ayrı bölümde sınıflandırmıştır. Bu bölümler ise:”(Tarlakazan,2018,s.918.)

- 1) “Asıl Kişiler: Karagöz-Hacivat.
- 2) Kadınlar: Bütün Zenneler.
- 3) İstanbul Ağzı: Çelebi, Tiryaki, Beberuhi.
- 4)Anadolulu Kişiler: Laz, Kastamonulu, Kayserili, Eğinli, Harputlu, Kürt.
- 5) Anadolu Dışından Gelenler: Muhacir(Rumelili), Arnavut, Arap, Acem.
- 6) Zimmî (Müslüman olmayan) Kişiler: Rum, Frenk, Ermeni, Yahudi.
- 7) Kusurlu ve Ruhsal Hastalar: Kekeme, Kambur, Hımhım, Kötürüm,Deli, Esrarkeş, Sağır, Aptal ya da Denyo.
- 8) Kabadayılar ve Sarhoşlar: Efe, Zeybek, Matiz, Tuzsuz, Sarhoş, Külhanbeyi
- 9) Eğlendirici Kişiler: Çengi, Köçek, Kantocu, Hokkabaz,Cambaz, Curcunabaz, Hayalci, Çalgıcı.

10) Olağanüstü Kişiler, Yaratıklar: Cinler, Cazular, Büyücüler.

11) Geçici Kişiler ve Çocuklar” (And, 1969: 296).

5.6.Neden Karagöz ?

Oyuna isimlerini veren bu iki kahramanın tarih sayfasında yaşayıp yaşamadıkları net olarak bilinmemektedir. Yaşadıkları belgelenemeyip rivayetlerden öteye gitmeyen bu iki oyun karakterinin baş rolünü üstlendiği gölge oyununa halk dilinde Karagöz denmesinin sebeplerinden en önemlisi, Karagöz’ün saf ve çıkar düşünmeyen tavırlarının oluşu gelmektedir. Karagöz karakteri aynı zamanda okumamış, cesur, duygu ve düşüncelerini çekinmeden ortaya döken, kavga etmek için aceleci davranan, lafını esirgemeyen, yalan ve riya’ya kayıtsız kalamayan toplumu temsil eden bir halk adamıdır. Halkın diliyle konuşur, halk gibi düşünür kısacası içinde bulunduğu halkın aynası gibidir. Karagöz, oyundaki eğitilmiş ve oldukça bilgili karakterlerin (Hacivat, Çelebi, Tiryaki) konuşmalarını ya anlamaz ya da anlamazlıktan gelerek sözcükleri komik hale getirerek oyuna canlılık ve güldürü katar. Karagöz sokakta olmadığı zamanlarda dahi evinin penceresinden uzanarak her işe burnunu sokar. Patavatsız yapısı sebebiyle sık sık zor durumda kalsa da bir yolunu bularak işin içinden sıyrılmayı başarır. “Hacivat’ın bulduğu işlerde çalışır. Verilen işleri başaramadığından genellikle işsizdir. Kurnazlıktan anlamaz”(Özçörekçi Göl, 2008, Ön.ver.,s.15).Bu özelliklerinin yanı sıra işlemleri, renkleri ve yöresel özellikleri üzerinde barındıran “kendilerine ait kıyafetleri büyük ölçüde korurlar. Ama bölgelere ve oyuna göre bunlara ekler ya da eksiltmeler yapılabilmektedir. Karagöz’ün başında "Işkırlak" adı verilen şapka vardır. Üzerinde salta dizlik, ayağında kırmızı yemeni, belinde kuşak, kuşaktan sarkan bir tütün kesesi bulunur. Hâkim renk kırmızıdır, iri kara gözü, top sakalı vardır. Değişik oyunlarda rol gereği farklı kıyafetler içinde görünür. Kadın Karagöz, Gelin Karagöz, Eşek Karagöz, Çıplak Karagöz, Bekçi Karagöz, Çingene Karagöz, Tulumlu Karagöz, Davullu Karagöz, Ağa Karagöz gibi”(Özçörekçi Göl, 2008, Ön.ver.,s.15). “Geleneksel Türk Gölge Oyunu Karagöz’ün yaşatılması ve gelecek nesillere aktarılması konusunda Türkiye Cumhuriyeti bir takım çalışmalar yürütmektedir. Özellikle, 2009 yılında UNESCO’nun Somut Olmayan Kültürel Miras Hükümetler Arası Komitesinde, Türkiye’nin sunduğu ‘Karagöz’ ulusal dosyası ‘Aşıklik Geleneği ’dosyası ile birlikte ‘İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Miras Temsili Listesi’ne ’girmiştir”(earsiv.anadolu.edu.tr).

6.SONUÇ

Tarih sahnesinde bir çok buluşun menşeinin tam olarak bilinmediği gibi gölge oyununun da nerede ve nasıl ortaya çıktığı sorusunun cevabı da tam olarak verilememektedir. Ancak ne var ki tekniğin rastlantı sonucu ortaya çıkmadığı kesindir. İnsani gereksinimler içerisinde yer alan eğlence hazzı ile spor aktiviteleri yada sanatsal yaratılar içerisinden doğan gölge oyunları, farklı coğrafyalarda bulunan toplulukların geleneklerine, mitlerine ve yaşayış şekillerine göre şekillenmiştir. Hepsinin ana kurgusu belki aynı olabilir ama gerek oyunların konu içerikleri ve gerekse oyuncu karakteri o ülkenin tarihinin ve kültürünün yansımaları olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunların yanı sıra, Her ülkenin geliştirdiği teknik onun kültürünü, sanatını ve teknolojisini de yansıtmaktadır.

Gölge oyunu da gerek kendi kültürümüzde gerekse farklı kültürlerde modası geçmeye yüz tutmuş birçok değer gibi teknoloji karşısında zayıf düşmüş hatta kaybolmaya yüz tutmuş kültürel bir varlık halini almıştır. Bu tip kültürel değerleri yaşatabilmenin iki yolu vardır. Birincisi; Eski yöntemlerle izleyici ile buluşması ve kaynaşması sağlanmalıdır. Bunun etkileyici yöntemi ise eğitim müfredatlarında bu kültürel değere geniş bir şekilde yer vermektir. Bu programlar sayesinde değerlerimizi gelecek nesillere aktarabilmek ve kalıcı hale getirebilmek mümkün olacaktır. İkincisi ise bu devamlılığın sürdürülebilmesi için geleneksel bir tavrı olan gölge oyununun belki teknolojinin ve beklentilerin geçmiş yüzyılların çok ötesinde olan günümüze uyarlanması ve ilgi çekiciliğinin artırılması gerekebilir. Yaşamış olduğumuz bilişim çağında geleneksel üslupların çağa ayak uydurarak modernleşmesi sağlanabilirse özellikle gençler arasında ilgi uyandırılabilir belki de eski dönemlerindeki gibi kült haline gelebilir. Sadece gölge oyununun kaybolmasından ibaret olmayan bu yok oluşun önüne geçilip önlem alınmaz ise kültürel varlıklar tarih sahnesinin tozlu raflarına hapsolmasına neden olacaktır

REFERENCES/KAYNAKÇA

- ABDULHAMÎD, Y.(1988). “Hayâlu“z-Zıll, MasrahuKable“l-Masârihi“l-Hadîseh”,[Gölge Oyunu, Modern Oyunlardan Önce Tiyatro], Kitâbu“l-„Arabî, 18, s.46-47.
- AND, M. (1969). Geleneksel Türk tiyatrosu/kukla-Karagözortaoyunu.
- AND, M. (1985). Geleneksel Türk Tiyatrosu Köylü ve Halk Tiyatrosu Gelenekleri. İstanbul: İnkılap Kitapevi, s.271
- AND, M. (2004).“Önemli Bir Kültür Mirası: Karagöz”, Yıktın Perdeyi Eyledin Viran/Yapı Kredi KaragözKoleksiyonu Kataloğu. Yapı Kredi Yayınları/Vedat Nedim Tör Müzesi – 2038, (Sergi 9 Nisan – 15Ağustos 2004), s.13
- AND, M. (2010). Karagöz. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 3280-1.
- AND, M.(1977) Dünyada ve Bizde Gölge Oyunu, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara Ankara: Bilgi Yayınevi.
- BAKIRCI, A.G.N. (2004).Türk Gölge Oyunu/Karagöz. Türklük Bilimi Araştırmaları,(15),291
- BATUR, E. (2004) “Göstermelik”, Yıktın Perdeyi Eyledin Viran/Yapı Kredi Karagöz Koleksiyonu Kataloğu.Yapı Kredi Yayınları/Vedat Nedim Tör Müzesi – 2038, (Sergi 9 Nisan – 15 Ağustos 2004), s.8.
- BORATAV, P.N. (1946). *Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği*. İstanbul: Adam Yay.s.9
- BORATAV, P.N. (1946).*Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği*. İstanbul: Adam Yay,s.17
- ÇIKLA, S.(2007). Türk EdebiyatındaDirijizmin Karagöz Piyesleri Boyutu. Milli Folklor,19/ 73.
- ÇİFTÇİ, N. (2023). Gölge oyunu bağlamında Karagöz ve Bursa ilişkisi (Master'sthesis, Bursa Uludağ Üniversitesi).
- ÇOLAKOĞLU, G. (2006) “Gelenekten Beslenen Karagöz”. Folklor ve Edebiyat Dergisi 12.46 543-554.
- DEMİRCİ, A. (2014). Literatür taraması. Coğrafya araştırma yöntemleri, 73, 108.
- ERSAN, I. (2014). Karagöz perdesinde Osmanlı tasviri. Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Sanat Dergisi, (26), 73-90.
- GERÇEK, S. N. (1942). Türk temaşası-meddah Karagöz ortaoyunu. İstanbul: Kanaat Kitabevi.
- GÖKCAN, M. (2016) “Küşteri Meydanında Zaman Yolculuğu Geçmişten Günümüze Karagöz Oyunlarının Toplumsal Boyutu”. Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi ÖS-III. 83-92.
- GÜVEN, O. (2008).“Politik ideolojinin icat ettiği gelenek: Karagöz”. Millî Folklor 20.79 78-83.
- JACOB, G. (1900). *Turkischelitteraturegeschichte in einzeldarstellungen*, I, dasTürkischeschattentheater, Berlin.
- KAHLE P.(1940).“TheArabicShadow Play in Egypt”, Journal of theRoyalAsiaticSociety, 72 (01),21.
- KAHLE, P. (1940). “Shadow Play in Egypt”, Journal of theRoyalAsiaticSociety, 72 (01), 21-34.

- KUDRET C.(2004).Karagöz, 1. C, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul,
- ÖZÇÖREKÇİ GÖL, N. Z. (2008). Türk Gölge Oyunu Karagöz. Gölgenin Renkleri Halk Kültürü Bilgi ve Belge Merkezi Karagöz Tasvirleri KoleksiyonuKatalogu. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Araştırma ve Eğitim GenelMüdürlüğü Yayınları.
- ÖZÇÖREKÇİ GÖL, N.Z.,(2008).Türk Gölge Oyunu Karagöz, Gölgenin Renkleri/T.C.Kültür ve TurizmBakanlığı/Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü/Halk Kültürü Bilgi ve Belge Merkezi KaragözTasvirleri Koleksiyonu Katalogu, Halk Tiyatrosu Dizisi 7, s.15
- ÖZHAN, M.(2015).Kukla ve Gölge Tiyatrosu, Renkvizyon Matbaacılık, Bursa.
- SAD, F. (1993).Hayâlu“z-Zıllı“l-,Arabî, (I. Baskı), Beyrut.
- SAĞLAM, M.(2013).“Bektaşî Fıkralarının ‘Uyumsuzluk Kuramı’ BağlamındaDeğerlendirilmesi”. *Millî Folklor*. S. 98.
- SAKAOĞLU, S. (2003). Türk gölge oyunu Karagöz. Ankara:Akçağ Yayınları.
- SAKAOĞLU, S.(2003).Türk Gölge Oyunu / Karagöz, Ankara,328 s.
- SİYAVUŞGİL, S. E. (1941). Karagöz/psiko sosyolojik birdeneme. İstanbul: Maarif Matbaası.
- TARLAKAZAN, B. E, (2018).Türk Gölge Oyunu “Karagöz”de Doğaüstü Tasvir ve Semboller, s.918
- TECER, A. K. (1956). Şive taklitleri-karakter taklitleri.İstanbul Dergisi, 3(29), 14-18.
- TOPALOĞLU, K. (2014). Türk gölge oyunu Karagöz’deBeberuhî tipi. Atatürk Üniversitesi Edebiyat FakültesiSosyal Bilimler Dergisi, (52), 185-202.
- TÖRE, E. (2009). “Türk Tiyatrosunun Kaynakları”. TurkishStudies, Volume 4 /I-II Winter, s. 2181-2348
- TUNCEL, U. (2013). “Axel Olrik'in Halk Anlatılarının Epik Yasaları Bağlamında ‘Ağalık’ Adlı Karagöz Oyunu Çözümlemesi”.İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi 48.48, 203-240.
- TÜRKYILMAZ, D. (2013). Karagözü Yeniden Hayata Katmak Üzerine Bazı Öneriler. *Gazi Türkiyat Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 1(12), 51-58.
- YAŞARTÜRK, G. (2012). *Türk Sinemasında Rumlar*, İstanbul, Agora Kitaplığı,s.67.

e- Kaynaklar

<http://earsiv.anadolu.edu.tr>

<https://sozluk.gov.tr/> (2024)

TÖRE Enver, TÜRK TİYATROSUNUN KAYNAKLARI. Electronic TurkishStudies, 2009

YÛNUS,A.(2007). Kateybe, Teknîkiyyâtul-“l-,ihrâci fî MasrahiHayâlu“z-Zıllı “ibnDânyâlNumûzecen” (“ibnDânyâl Örneğinde” Gölge Oyunu Tiyatrosunun Çıkış Teknikleri).

EXTENDED SUMMARY

Shadow play has been an essential art form for centuries, holding a significant place in entertainment, culture, and education. This universal art enriches people's imagination while reflecting the societal structure and incorporating the cultural and social elements of the geography in which it emerged. Although the exact origins of shadow play are unknown, various theories suggest that it originated in different regions such as India, China, Central Asia, and Egypt. However, the widely accepted view is that shadow play spread from Asia to the West. Upon its arrival in Anatolia, it became enriched with elements unique to Turkish culture, and during the Ottoman period, it further developed within Turkish culture and reached large audiences. The Karagöz play, which brings together social criticism, humor, and entertainment, has continued to exist as an art form. Karagöz plays were widely embraced by the public in the Ottoman Empire and were performed in various venues, from the palace to coffeehouses. Examining the development of shadow play reveals that the costumes, dialects, and sense of humor of the characters were shaped according to the social structure of the society in which the play was performed. Looking at the shadow plays of this period, Karagöz is portrayed as an outspoken and quick-witted character from the common people, while Hacivat represents the educated elite and is a more composed figure. The dialogues in the play not only reflect the public's perspective on social events but also mirror the humor of the time. These plays served not only as a means of entertainment but also as a platform reflecting daily life, social events, and political developments. However, in today's digitalizing world, this traditional art is in danger of being forgotten. The advancements in technology, the rise of cinema and television, and the widespread use of these mediums have led to a decline in the popularity of this art form. Traditional arts struggle to keep up with the pace of digitalization and technological advancements in the modern world. With the widespread influence of television, the internet, and social media, traditional performing arts have begun to receive less and less attention. This has led to the diminishing influence of Karagöz and Hacivat plays. Especially among younger generations, interest in shadow play has significantly declined. The necessity of adopting certain methods to adapt shadow play to modern conditions has become evident. When examining these methods, we see that incorporating this art form more prominently into the education system is crucial for its survival. Particularly, staging Karagöz and Hacivat plays in cultural events, festivals, and schools would enable children and young people to become familiar with this art form, thereby establishing an intergenerational connection to ensure its transmission to future generations. In this regard, educational curricula could include lessons and workshop activities on this art, ensuring its reach to new generations. Another method to preserve and pass on this play to future generations is to adapt shadow play to digital platforms. To capture the interest of today's children and youth, Karagöz and Hacivat plays should be transformed into a format compatible with digital platforms and the modern digital era. For instance, through animated films, digital games, and interactive applications, this art can regain popularity. Utilizing new technologies such as virtual reality and augmented reality can offer audiences an interactive experience. Thus, characters like Karagöz and Hacivat can be introduced through modern storytelling techniques to reach wider audiences. Shadow play is not just a means of entertainment but also an essential part of our cultural identity and historical heritage. Keeping it alive is only possible by adapting it to the future without forgetting its past. If the right steps are taken and shadow play is modernized in a way that appeals to younger generations, this art can be revived and regain its former glory. Considering that cultural heritage that fails to adapt to technology eventually disappears, innovative solutions must be developed to prevent shadow play from facing the same fate. Preserving and sustaining cultural heritage is not only about remembering the past but also about illuminating the future. When traditional figures like Karagöz and Hacivat are conveyed to new generations with appropriate storytelling techniques, this art will not merely remain a relic of the past but will become a living cultural heritage carried into the future. Therefore, to prevent shadow play from being forgotten, both its traditional aspects must be preserved, and modern storytelling techniques should be employed by utilizing technological advancements. Only in this way can characters like Karagöz and Hacivat avoid being lost in the dusty shelves of history and instead become a living part of our cultural heritage for future generations.

The aim of this study is to explore the historical origins of the traditional Turkish shadow play Karagöz and Hacivat, examine its progression during the Ottoman period and its development in the Republican era, discuss its cultural and social functions, and contribute to its adaptation to the digital age. In the study, a literature review was conducted, and a detailed evaluation of the historical development of the play and the techniques used was carried out. The study examines the historical and social dimensions of Karagöz plays. Among the findings, it is noted that Karagöz originated in Egypt and transformed into a unique aspect of Turkish culture in Anatolia; its characters reflect different social classes and structures, and certain techniques have been proposed for the development and modernization of its technical aspects.